

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Rudá Praha

O příčinách volební úspěšnosti meziválečné KSČ

Red Prague: Causes of High Electoral
Success Rate of CPC between Two Wars

Diplomová práce

Bohumil Melichar

vedoucí:

Praha 2017

Doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, PhD.

Děkuji vedoucímu práce docentu Jakubu Rákosníkovi za nevšední píli a obětavost, s jakou mi
byl při její tvorbě nápomocen.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. 5. 2017

podpis

Obsah

Úvod.....	7
1. Od budování masové strany, přes boj tříd k obraně demokracie: Změny politické taktiky a jejich vliv na organizační zakotvení pražské KSČ.....	14
1.1 Vznik KSČ.....	15
1.2 Generační výměna, nástup karlínských kluků, radikalizace a nové prvky v organizační praxi.....	37
1.3 Jednotná fronta proti fašismu a částečné utlumení radikality.....	52
2. Chudá strana s velkým potenciálem. Odvrácená tvář modernizace a urbanizace jako podmínka pro úspěch komunistické ideologie.....	62
2.1 Financování strany: nemajetné hnutí budované na základě dobrovolnické práce.....	63
2.2 Úsvit technického věku: proměna životního stylu a městského prostředí jako generační zkušenost.....	68
2.3 Časopis, reklama a film. Mýty kapitalismu a změny dělnického habitu.....	74
2.4 Džungle na kraji města.....	86
3. Diskurz Komunistické strany. Ideologie poptávaná a pochopená.....	96
3.1 Redakce jako dílna diskurzu.....	97
3.2 Logika utrpení dělnictva.....	103
3.3 Buržoazie jako viník za morálně nepřipustné společenské zjevy versus dělnická třída jako silný aktér společenské změny.....	109
3.4 Kapitalismus, stát a fašismus.....	116
SSSR jako diskurzivně konstruovaný ideál.....	127
4. Materializace ideologického diskurzu KSČ v sociálním a geografickém prostoru. O hledání alternativ k masové kultuře, sociálních dopadech komunistického hnutí a snaze o symbolické dobytí městského prostoru.....	131
4.1 Přísliby mladým: žádoucí náplň volného času, svobodná sexualita a rodina budoucnosti.....	133
4.2 Budování „rudého pásu kolem Prahy“ skrze progresivní komunální politiku, družstevnictví a sociální práci.....	147
4.3 Do ulic! Demontrace jako pokus o symbolické dobytí prostoru města.....	165
Závěr.....	180
Seznam a pramenů a literatury.....	182

Abstrakt:

Cílem předkládané práce je analytické zhodnocení příčiny vysoké volební úspěšnosti KSČ v prostředí meziválečné Prahy. V centru zájmu stojí připravenost aktérů k politickému aktivismu, aktivnímu vystoupení na demonstracích ale také kořeny méně zjevných sympatií projevujících se ve výsledcích volebního klání. Za pomoci metod sociálních a kulturních dějin práce rekonstruuje sociální sítě členů, sympatizantů a voličů v průběhu zkoumaného období se zvláštním ohledem na příčiny příklonu jednotlivců ke komunistickému hnutí. Komplex vytvořený z ideologického diskurzu a symbolických reprezentací síly dělnické třídy, v praxi se multiplikující skrze organizační struktury KSČ a její satelitní organizace, byl vybudován s ambicí vytvořit, řečeno jazykem pramenů, uvědomělou dělnickou třídu – tedy lehce mobilizovatelný kolektiv přesvědčených komunistů. Zachycení procesu konstruování mentálního světa členů a sympatizantů hnutí za pomoci zmíněných diskurzivních a symbolických praktik v průsečíku s aktivitami komunistických organizací zlepšujícími kvalitu života chudých nabízí nový úhel pohledu na problematiku etablování komunistického hnutí v meziválečné společnosti.

Klíčová slova: komunistické hnutí, dělnická periferie, meziválečná Praha, volby, politický aktivismus, ideologický diskurz, kolektivní reprezentace, sociální praxe

Abstract:

The aim of this diploma thesis is analysis of roots KPC's successes in elections among Prague voters during interwar period. In the centre of the interest is readiness of historical actors for political activism, active participation in demonstrations and the reasons of less evident support, which was manifested through preferences of voters. By methods of social and cultural history this work reconstructs social nets of participants, supporters, activists and voters of KPC during interwar period with special attention on cause of shift individuals toward communist movement. The complex built from ideological discourse and social representations of power of working class, which was transmitted through organizational structures of party, was created with intention to make working class with strong political consciousness – in the other words, with purpose to create group of convinced communists. To catch the process of construction of communist movement members mentality in point of intersection with activity of communist organisations focused to improve of poor lives of Prague periphery inhabitants can offer new point of view on specific position of communist movement in interwar Czechoslovak society.

Key words: Communist movement, slums, interwar Prague, election, political activism, ideological discourse, collective representation, social praxis

Úvod

V roce 1918 se bortil starý svět. Zatímco řád imperiálních mocností, císařů a králů umíral v zákopech, zářil pro mnohé masarykovský příslib bezproblémové budoucnosti: „Demokracie porazila teokratickou autokracii. Militarismus je zničen – demokracie je vítězná; - na základech demokracie lidstvo bude reorganizováno. Mocnosti temnoty sloužily vítězství světla – vytoužený věk lidstva vzchází.“¹ Můžeme však konstatovat, že nad podobou „vytouženého věku lidstva“ nepanoval žádný jednotný společenský konsenzus. Brzo po opadnutí euforie nad zastavením bojů a pádu monarchie začal tvrdý politický zápas o budoucí podobu Československé republiky. Za výsledek názorových střetů o povaze spravedlivé společnosti můžeme označit i vznik Komunistické strany Československa v květnu 1921, politického projektu, který se od svých počátků v tzv. marxistické levici nesnažil zakrývat inspiraci bolševickou revolucí v Rusku, ani opojení myšlenkou přímé akce proti starým i nově se etablujícím elitám.

Mohlo by se zdát, že podpora radikálních názorů na striktně rovnostářskou společnost byla poplatná poválečnému chaosu, nedostatku a frustraci z dlouhého čekání na stabilitu a mír. Celá záležitost mohla skončit nepovedenou generální stávkou v prosinci 1920, uvězněním Antonína Zápotockého a dalších radikálních vůdců. Následná stabilizace hospodářství, vzrůstající životní úroveň a vpád první vlny masové populární kultury ve stylu „roaring twenties“ by snad slibovaly možnost klidného společenského růstu, postaveného na širokém veřejném souhlasu s panujícím řádem. V takovém smyslu bychom mohli rozumět konstatování oficiálních materiálů k desátému výročí založení republiky: „Máme nyní republiku řádně a úplně vybudovanou, jest jen na nás, abychom vytvořili také řádné její občany, opravdové československé republikány, svérázné a neporušitelné, tak aby tělo odpovídalo duši.“²

Demokracie, občanská práva, budování základů moderního sociálního systému a v neposlední řadě i fascinující technologizace každodenního života – to jsou klíčové uzly historického vyprávění, na kterém byl založen obraz první republiky sloužící do značné míry jako základní kámen nového společenského uspořádání 90. let. Lze říci, že tehdejší historiografická

¹Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou (tzv. Wahingtonská deklarace z 16. 10. 1918), In: Ján Gronský: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I. díl, 1914–1945, Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, Praha 2005, str. 35–37.

produkce tento narativ přejímala, avšak velmi opatrně. Zdeněk Kárník sice konstatoval, že „dějepisectví musí složit účty při sumarizaci pozitiv. V případě první republiky je to dost snadné.“ Jedním dechem ale varoval před mytologizací tohoto dějinného období: „Nekritický pohled na historii první republiky je znakem nedospělosti společnosti, jíž je vlastní.“³ Jeho žáci a mladší kolegové už otevřeně mluví o tom, že přesvědčení o hospodářské vyspělosti první republiky je z větší části mýtem, zajímala je odvrácená strana meziválečné prosperity a našli se dokonce zahraniční vědci, kteří tvrdili, že Československo byl stát, který selhal.⁴

Historická realita se totiž lákavě jednoduchému výkladovému schématu o meziválečné společnosti dostatku a stability spíše vzpírá. S nadsázkou by se dalo říci, že „vytváření opravdových československých republikánů“ neprobíhalo tak, jak by si politici vládních uskupení přáli. V roce 1925 proběhly volby, do kterých mladí komunisté vstupovali s deklarací nejvyššího zájmu „...učiniti z voleb mohutné účtování se všemi protivníky a vykonávati neochvějně vlastní svůj úkol tj. organizování proletářské revoluce.“⁵ Komunistická strana získala v těchto volbách 931 769 hlasů a po agrárech se stala druhou nejúspěšnější stranou. Podobná situace se odehrála ve volbách do ústředního zastupitelstva Velké Prahy v roce 1927, kdy dostali komunisté 70 416 hlasů (3. nejsilnější strana za národními socialisty a národními demokraty). V roce 1928 strana sdružovala 150 000 členů. Náborové kampaně i předvolební agitace měly společný svorník v diskurzu vyjadřujícím odpor vůči kapitalismu a stávajícímu řádu obecně. Motivace této nezanedbatelné množiny historických aktérů, kteří se rozhodli s různou razancí odmítnout tolik vyzdvihovaný demokratický blahobyt první republiky, si rozhodně zaslouží vědeckou pozornost.

Před rokem 1989 historiografie komunistického hnutí nabízela svým čtenářům obraz téměř mytických hrdinů, kteří se stali jedinými ochránci „lidu“, s nímž v tomto pojetí úplně splynuli: „Vítězství našeho lidu bylo vybojováno nesmírnými obětmi a hrdinstvím příslušníků dělnické třídy, pracujícího rolnictva a revoluční inteligence. V dobách, kdy byla Komunistická strana pronásledována, nemohla se opřít o nic jiného než o hluboké přesvědčení o obětavosti svých

²Deset let Československé republiky, díl I., Praha 1928, str. 19.

³Zdeněk Kárník: Fenomén první republiky v proudu dějin, Soudobé dějiny II/2–3, str. 155–156.

⁴Viz Eduard Kubů a Jaroslav Pátek: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000, Jakub Rákosník: Odvrácená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938, Praha 2008 a Mary Heimann: Czechoslovakia: the state that failed, Yale university 2009.

členů...“⁶ Tento mýtus byl po roce 1989 napaden vyprávěním o extrémních radikálech, svojí taktikou zaměřených hlavně na převzetí moci a víceméně škodlivých obyčejným dělníkům. Na komunistické hnutí se tak můžeme podívat optikou Zdeňka Kárníka, který popisoval svaz komunistické mládeže ve své syntéze o dějinách meziválečného Československa těmito slovy: „Šlo o velmi bojovnou a svým způsobem stejně elitní jako sektářskou organizaci (nikdy neměla víc než 10–12 000 členů) známou svým avantgardismem.“⁷ Jedná se samozřejmě o v podobně rozsáhlé práci pochopitelnou zkratku, ale poukaz na „sektářství“ komunistické mládeže může nepřímo čtenáře přivádět k představám o marginálním, silně indoktrinovaném fanatickém spolku bez vážnějšího vlivu, a tím pomalu mladé komunisty vytlačit na periferii historické reality.

Podobné nevinné zkrácení historického příběhu však může vést k závažným důsledkům v percepci dobových poměrů. Slova jako „sektářství“ nebo „indoktrinace“ totiž připisují jednajícím historickým aktérům falešné vědomí, a tím devalvují jejich činy jako nesmyslnou záležitost. V nejkrajnější formě může vést aplikace tohoto výkladového schématu až k představě o KSČ založené na vztahu všemocné kominterny a jejích velice schopných nohsledů – Šmerala, Jílka, Gottwalda či Slánského – indoktrinujících pasivní intelektuálně prázdné masy nespokojenců. Těžiště výzkumu historiků, kteří tento koncept přejímali (samozřejmě v daleko sofistikovanější podobě) logicky leželo ve studiu názorových střetů mezi politickými konkurenty v čelných stranických úřadech. Tam se měla koncentrovat drtivá většina moci.⁸ Podobné uvažování se však plně vystavuje jednomu z mnoha nebezpečí historikovy práce: „Historik, který by falešné vědomí považoval za vedlejší či nahodilý jev nebo by je eliminoval jako lež a nepravdu, která nemá do historie přístup, by zkresloval dějiny.“⁹ Naopak přiznat relevanci jednání nejen nejradikálnějších mladíků v komunistickém hnutí, ale také řadovým členům a sympatizantům znamená porozumět klíčovým mechanismům, na kterých stál úspěch komunistické politiky.

⁵Komunistická mládež, 14. 8. 1925.

⁶ Pavel Reiman a kol.: Dějiny komunistické strany Československa, Praha 1961, str. 5–6.

⁷Zdeněk Kárník: České země v éře První republiky (1918–1938), díl 2, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935), Praha 2002, str. 121.

⁸ Jacques Rupnik: Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci, Praha 2002.

⁹Karel Kosík: Dialektika konkrétního: studie o problematice člověka a světa, Praha 1966, str. 38.

Ovšem, hypotézu o existenci určitých prvků uvnitř levicové ideologie, které umožnily nastolení vlády jedné strany, tlak na omezování veřejné sféry a používání masového násilí proti oponentům můžeme považovat ne-li za prokázanou, tedy alespoň za velice pravděpodobnou.¹⁰ Podobně jako mohly tyto prvky „totalitní demokracie“ pomoci marginalizovat kritiku v období po převzetí moci – ať už díky schopnosti vyvolat široký konsenzus o blahodárném působení vůdců, či ospravedlnit represí oponentů – mohly také zastavit diskuse uvnitř meziválečné KSČ pod pláštíkem demokratického centralismu. Tento fakt může při zpětném pohledu vytvářet představu o tom, že tzv. linie strany diktovaná shora vytvářela úzký nepřekročitelný horizont nedovolující aktérům mimo vedoucí funkce autonomní jednání či myšlení. Výklad dějin meziválečné KSČ však nelze omezit jen na výčet důkazů o zneužívání různých interpretací kanonických textů marxismu-leninismu k vylučování politických oponentů při boji jednotlivých vnitřních zájmových uskupení. Stanoviska kominterny, diskuse a střety související s jejich chápáním místními elitami KSČ – to vše byly samozřejmě faktory, jež s dalekosáhlými důsledky ovlivňovaly komunistickou politiku, ale je třeba přiznat, že se jedná jen o omezený, jakkoliv důležitý, výsek dobové reality. Komunistická strana byla v první řadě hnutím, které se pohybovalo v politickém poli tehdejší společnosti. Musela působit tak, aby svým programem oslovila své potenciální sympatizanty. Ti, kteří do strany vstupovali, účastnili se demonstračních pochodů, schůzí či jiných stranických akcí a v neposlední řadě vkládali volební lístky do urn, se neocitali pod tlakem represivních aparátů totalitní strany vynucujících následování politické linie Moskvy, ale činili tak naprosto dobrovolně.¹¹

Pole, na kterém se odehrával konkurenční boj mezi politickými stranami, odpovídá definici Pierra Bourdieu: „Pole moci je prostor silových vztahů mezi různými druhy kapitálů, přesněji řečeno mezi aktéry obdařenými některým z různých druhů kapitálů natolik, aby mohli jeho pole ovládat a povstávajícími do boje kdykoliv je relativní hodnota oněch různých druhů

¹⁰ Jacob Talmon: O původu totalitní demokracie: politická teorie za Francouzské revoluce a po ní, Praha 1998.

¹¹ V práci jsou používány pojmy volič, sympatizant, člen a aktivista na základě míry participace aktérů na aktivitách komunistického hnutí, jehož centrem byla stranická struktura KSČ. Volič je ten, kdo hlasuje pro kandidáty navrhované stranou ve volbách. Sympatizant je volič, který přiznává své sympatie ke straně, brání ji, někdy ji finančně podporuje a vstupuje do jejích přidružených organizací. Aktivista zajišťuje stranickou organizaci, její chod a propagandu. Člen je držitelem stranické legitimace. Členství vyžaduje hlubší participaci než pouhou sympatii, ale ještě nepodmiňuje aktivistické chování. K politologické teorii dělicí politické členství na základě participace viz Maurice Duverger: Politické strany, Praha 2016, str. 124–147.

kapitálů ohrožena.“¹² Přestože sám Bourdieu politickou realitu z tohoto schématu vyjmul, lze říci, že v případě meziválečného politického kolbiště jsou oněmi aktéry jednotlivé politické strany, jež se svojí činností snažily chránit a zvyšovat relativní hodnotu určitého typu kapitálu, kterým oplývali jejich členové a voliči. Záleželo jen na rozložení sociálního spektra, které prefigurovalo toto pole moci, v němž byla situována i KSČ. Komunistická strana tedy byla určitým společenstvím lidí prosazujících jako nejsilnější formu ekonomického kapitálu tvůrčí manuální práci a jako nejvyšší typ symbolického kapitálu příslušnost k dělnické třídě, která díky tomu, že „nemá co ztratit kromě svých okovů“ stojí na špici pokroku lidstva. Tyto představy o tom, co je ušlechtilé a co nízké, se pak snažila prosadit na úkor svých rivalů, kteří měli úplně jiné představy o odhadní ceně kulturního, symbolického a ekonomického kapitálu.¹³

Ptáme-li se po překvapivé úspěšnosti komunistického hnutí mezi běžnými voliči, je potřeba analyzovat nástroje, kterými byl podobný boj o uznání veden.¹⁴ Tedy za a) organizační základnu celého hnutí, která dovoľovala prostoupit celou společnost od nejvyššího politického hřiště – parlamentu – až na úroveň jednotlivých okrásků, ulic a továren. Budování sítě stranických buněk spolu se systémem se stranou spřízněných zájmových organizací, nakladatelských podniků a redakcí produkujících knihy, noviny, časopisy, letáky a plakáty – tedy nosiče ideologického diskurzu. Právě za b) diskurzivní a symbolické strategie představovaly základní nástroje politiky, skrze které hnutí vyzdvihovalo přednosti kapitálu nacházejícího se v držení jeho voličů, a naopak tupilo a devalvovalo kapitál konkurentů.¹⁵ Samozřejmě nelze opomenout za c) vnější strukturální tlaky dobově definované hlavně

¹² Pierre Bourdieu: Teorie jednání, Praha 1998, str. 39.

¹³ Definice různých druhů kapitálů viz Pierre Bourdieu: The forms of Capital, In: Handbook of theory and research for the sociology of education, John Richardson (eds.), New York 1986.

¹⁴ Pokud bude v této práci používána analytická kategorie sociálního uznání, tak v logice binární opozice mezi uznáním a zneuznáním. Dosažení sociálního uznání otevírá přístup k materiálním i nemateriálním statkům v logice společenského přerozdělování. Boj za uznání znamená boj za právo na seberealizaci spojenou se šancemi budovat vlastní postavení na základě představy o dobrém naplněném životě. Toto pojetí vychází z tzv. kritické teorie uznání. Viz Marek Hrubec a kol.: Etika sociálních konfliktů. Axel Honneth a kritická teorie uznání, Praha 2012, str. 109–132.

¹⁵ Diskurz jako zbraň v boji o výklad reality umožňující vylučování oponentů, viz Michel Foucault: Řád diskurzu. Nástupní přednáška na College de France 2. 12. 1970, In: Diskurz, autor, genealogie, Praha 1994, str. 9, a Michel Foucault: Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha 1993, str. 2. Viz též paradigmatická práce o kulturních dějinách politiky Lynn Hunt zabývající se Velkou Francouzskou

technologickou modernizací, které nejen míchaly pomyslné karty ve hře distribuce společenské prestiže, ale také zmenšovaly a jinak deformovaly tvar sociálního pole, na kterém se popisované střety odehrávaly. V závěrečné fázi předkládané práce

se do hledáčku analýzy dostanou za d) sociální praxe, jimiž se ideologický diskurz a jeho mobilizační náboj otiskoval do žité reality hnutí – do forem a průběhu politických manifestací, demonstračních pochodů a přímých střetů s oponenty.¹⁶

Výběr této vrstvy historické reality k analýze předurčil výběr studovaných pramenů. Pro úspěšnou rekonstrukci organizační základny bylo nutné získávat informace hlavně z archivních dokumentů vnitrostranické provenience. Například interních oběžníků, organizačních předpisů a doporučení, sjezdových protokolů apod. Ideologický diskurz, jeho vznik, obsah a způsob šíření odkrývají prameny v podobě stranických periodik, brožur, letáků a plakátů. Popis sociálních praxí se opírá hlavně o vzpomínky konkrétních historických aktérů – komunistických aktivistů. Uvedené rozdělení užitečnosti pramenů je však pouze ilustrativní. Každý text je, jak ukázala literární kritika, mnohvrstevnatým zdrojem nejrůznějších informací a záleží pouze na badateli, na které se ho zeptá.

Pražská metropole může být považována za ideálně typický prostor, který byl modelován postupujícími sociálními změnami dvacátých let diktovanými novým kolem urbanizace a technologického rozvoje.¹⁷ Toto prostředí se v mnohém odlišovalo od venkova, kde politicky dominovali agráři s vlastními schématy pro porozumění moderní společnosti a komunisté zde naráželi na velice schopnou konkurenci. Komunistickou stranu je totiž potřeba nahlížet jako politické hnutí totálně integrované do širších procesů globalizace a modernizace, schopné oslovovat hlavně spodní vrstvy a inteligenci urbánních a industriálních center. Nejen očividné přihlášení k internacionalismu a příslibu socialismu jako technologizované moderní společnosti, ale i hlubší analýza ideologického diskurzu KSČ, dle mého názoru, dokládá, že možnosti úspěchu radikální levice byly prefigurovány sociálními důsledky postupující modernizace všech společenských struktur. Možnosti reklamy, tisku a nových nástrojů

revolucí skrze studium diskurzu politiky (rétoriky) a kolektivních reprezentací; Lynn Hunt: Francouzská revoluce. Politika, kultura, třída, Brno 2007.

¹⁶ Sociální praxe jako základní atom dějin každodennosti viz Peter Burke: Co je kulturní historie, Praha 2011, str. 79–82.

masových medií umožňovaly rozehrát hru kolektivních reprezentací – vypořádání, představ či znázornění – hodnotného života a v konečném důsledku dělit společnost na více či méně úspěšné jedince.¹⁸ Vyloučení a stigmatizování – to byla cílová skupina komunistického programu, jehož ideologie uschopňovala jedince nesplňující nové nároky konzumní industriální společnosti k politické akci, a hlavně jim nabízela místo v jedinečné verzi sovětské civilizace.¹⁹

Právě zkoumání takových témat, jako je vztah diskurzu stranické propagandy k žité realitě sympatizantů, symbolická vyjádření strany a sociální praxe běžné při prosazování hnutí ve veřejném prostoru může přinést nové odpovědi na základní otázku výzkumu dějin československého komunismu: „Byl tento systém vzpírajícím se společností [Československa a střední Evropy] pouze vnucen zvenčí a shora, nebo měl svoje domácí kořeny, které vysvětlují jejich jistou přizpůsobivost vůči onomu systému?“²⁰

¹⁷ Ideální typ ve weberiánském slova smyslu, viz Max Weber: Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání, In: Max Weber. Metodologie, sociologie a politika, Miloš Havelka (eds.), Praha 2009, str. 43–44.

¹⁸ Viz definice kolektivní reprezentace Rogera Chartiera. Roger Chartier: Na okraji útesu, Červený Kostelec 2010, str. 61–78.

¹⁹ Komunistická strana, stojící na rovnostářské ideologii, byla nástrojem, který uschopňoval chudé k jednání směřujícímu k zvrácení životní situace definované pocitem nedostatku. Chudobu zde definuji jako pocit nedostatku 1) fyzického komfortu, 2) zdraví a přístupu ke zdravotnictví, 3) bezpečí a jistoty (včetně tzv. nebezpečného sousedství), 4) stigmatizující formu finanční závislosti, 5) nedostatek úcty – tedy stigmatizaci; viz Petr Mareš: Sociologie nerovnosti a chudoby, Praha 1999, str. 74–79. K nakládání se sociální realitou SSSR jako s projevem specifického civilizačního projektu viz Stephen Kotkin: Magnetic mountain: Stalinism as a civilization, Berkeley 1997.

²⁰Jacques Rupnik: Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci, Praha 2002, str. 14.

1. Od budování masové strany, přes boj tříd k obraně demokracie: Změny politické taktiky a jejich vliv na organizační zakotvení pražské KSČ

„Mohou být snad mnozí, kteří mi prohlásí, že tyto administrativní práce nemohou mít vliv na bolševizaci strany a její revoluční schopnost. Já mám jiné mínění. Nenaučíme-li členy ani tolik organizačnímu pořádku a disciplíně, aby konali ty nejprostší úkoly, jako je návštěva plenárek, odběr časopisů, placení příspěvků apod., jak mohou doufat a věřit, že tito členové budou schopni vest velikou propagační práci v závodních buňkách, odborech, okrajových složkách apod.? Tato práce, má-li být konána a uskutečněna, vyžaduje zvláště přesně fungující administrativní aparát organizační...soudruzi, není možno vodit do boje armádu dnes, kdy je prokázáno, že proti nám stojí sešikovaná armáda reakce a kapitalismu, aniž bychom přesně znali její síly na každém úseku. Nemůže bojovat armáda a vedení nemůže jí řídit, nezná-li jak je silná její pěchota, dělostřelectvo atd. ...je třeba opravdu třeba cílevědomé a organizované armády revoluční. A ta se dá vybudovat organizační prací od zdola, od každé složky a jednotlivce.“²¹

...musí být zdůrazněno, že musí být provedena čistka, abychom se zbavili kolísavých neproletářských živlů v naší straně, živlů, kteří jsou salonními komunisty...dělníci z velkozávodů musí být hlavním členským kádrem strany...nutno zdůraznit, že závodní buňky jsou nejlepší přípravou na ilegality.....musíme dovést k platnosti leninskou ideu, že komunistická strana jako organizovaný předvoj revoluční třídy musí být přímo vojensky ukázněna...z vnitrostranického života je nutno vymýtí všechny špatné jevy, které vyplývají z maloměšťáckých vlastností, jako nevěcné osobní jednání, osobní spory a nesoudružský poměr...velká část členstva náleží ke starší dělnické generaci nízkého politického uvědomění se silnými zbytky sociálně demokratické ideologie...Soudruzi, v řadách strany je již silný proud mladých dělníků a viděli jsme během krize, jak rozhodně vystoupili proti oportunistickému kurzu ve straně. Je třeba přistoupit k tomu, aby tito mladí revoluční dělníci byli přitaženi k vedoucím funkcím...Nesmíme se bát nezkušenosti mladých lidí. Je lepší nezkušenost a pevná revoluční zásadovost než zkušenost v sociálně demokratickém revolučním duchu...Soudruzi, hlavní směr naší organizační činnosti musí směřovat k nejdůležitějšímu úkolu: k přípravě na ilegality...Dosavadní oportunistický kurz se vyznačoval tím, že to, co úřady zakázaly se prostě nedělalo“²²

„Pro Československo znamená agresivní válečná politika fašistického Německa obzvláště veliké akutní nebezpečí. Kdyby se podařilo Hitlerovi uskutečnit jeho plány, znamenalo by to pro český lid ztrátu jeho národní nezávislosti...tato otázka hýbe ne statisíci, nýbrž miliony a my bychom nebyli komunistickou stranou, nebyli bychom revolucionáři, kdybychom se k této masami hýbající otázce chovali pasivně...“²³

²¹ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 74–75.

²² Protokol V. řádného sjezdu komunistické strany Československa 18. 2. – 23. 2. 1929, Praha 1978, str. 403–408.

²³ Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa, 11.–14. 4. 1936, Praha 1967, str. 38.

1.1 Vznik KSČ

Prosinec 1920 se nesmazatelně zapsal do kolektivní paměti československých komunistů jako doba neklidu a akt nepopsatelné zrady. Ideové konflikty mezi vůdci levicového hnutí měly za následek aktivizaci protestních kolektivů ústících v boj o právo na ulici a postupné označení pravice v sociální demokracii za „sociálpatriotické zrádce“. Události, které historiografie obecně nazývá „Bojem o Lidový dům“, mnozí aktivisté na levici prožívali jako počátek sociální revoluce. Václav Koblíha, jeden z nich, vzpomínal, jak “po návratu na Smíchov se někteří z nás ozbrojili klacky a tím co bylo po ruce, a odzbrojovali strážníky...od Anděla, kam jsme se opět dostavili a kde jsme se střetli s policií, která nás rozháněla, jsme se začali opět seskupovat a dali se směrem na Lidový dům. Šli jsme Štěpánskou ulicí a dorazili k Lucerně, kde byly stažené mříže, a oddíl policie hlídal Melantrich. Byli jsme rozhořčeni neustálými urážkami policie, která nás hlava nehlava tloukla pendreký...Na Senovážném náměstí jsme se ozbrojili kusy cihel ze staveniště a od kavárny Arco jsme je házeli na policii, která v silné sestavě obsadila Lidový dům.”²⁴ Chvilé, kdy ulicemi létaly cihly, však předcházely dlouhé názorové střety mezi politickými špičkami sociální demokracie.

V říjnu 1918 se rozhořel neozbrojený boj o povahu budoucí republiky. Socialistická rada, ve které byly aktivní i budoucí špičky komunistické strany (Bohumír Šmeral nebo Luisa Landová-Štychová), se nakonec přiklonila k zásadě společného úsilí při budování nového státu a uznala svrchovanost Národního výboru. Své názory však počali tříbit i příznivci bolševické revoluce a přímé revoluční akce.²⁵ Příslušníci válečné generace sociálních demokratů narození mezi roky 1885–1900, generace odvodů, zákopů a dlouhých front na základní potraviny, nedokázala odolat příslibu rychlého revolučního zvratu probíhajícího pod taktovkou ruských bolševiků a s naprostým nepochopením sledovala počínání elit strany, které budovaly novou

²⁴ Vzpomínka Václava Koblíhy, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 22.

²⁵ O činnosti tzv. socialistické rady a jejích aktérů například Jan Galandauer: Bohumír Šmeral 1914–1941, Praha 1986, str. 177–183.

republiku v konsenzu napříč politickými stranami.²⁶ Mladí aktivisté z mládežnických organizací se scházeli v soukromých bytech či pražských hostincích a kavárnách, kde promýšleli možnosti československé revoluce. Jak vzpomínala Marie Švermová, sama se i s odstupem času hlásící k této radikální, válkou poznamenané mládeži: „Pro nás, mládež, znamenala proletářská revoluce vyřešení všech problémů. V ní jsme viděli nejvlastnější smysl svého života. Dozvídali jsme se, jak se v Rusku chopili vlády dělníci a rolníci. Není přehnané, když řeknu, že jsme byli odhodláni obětovat všechno...“²⁷ Budoucí elity hnutí, jako Rudolf Slánský, Klement Gottwald, Josef Štětka, Václav Kopecký nebo Josef Krosnář, si právě hledali cestu ke komunistickému hnutí. Mezitím se jejich generační předjezdec Antonín Zápotocký vrátil z armády na Kladno a Bohumír Šmeral, ostrakizovaný za svoje předválečné teze o austromarxismu, odešel do ústraní a udržoval styky s Aloisem Munou či Karlem Liebknecem.²⁸ Vedle legionářů, opředěných auru bojovníků za samostatný stát, se vraceli také jedinci, kteří se v ovzduší propukající občanské války v ruském zajetí nechali naverbovat do rudé armády. Vraceli se na falešné doklady a se zvláštním posláním. Rudolf Hájek vzpomínal: „...se soudruhem Chorázem jsme byli přijati soudruhem Černychem, který v Kyjevě zastupoval Komunistickou internacionálu...dal nám na cestu i menší částku v carských papírových rublech...Rakousko-Uherský konzulát spravovaný zajatci nám vystavil dokumenty opatřené fotografiemi, že se vracíme do vlasti z ruského zajetí. Současně jsme dostali mandát, v němž Komunistická internacionála žádala sovětské úřady, aby nám poskytly případnou pomoc při přechodu přes sovětské území. Před vstupem na nesovětské území bylo potřeba všechny stranické dokumenty zničit...kladl nám na srdce, abychom mezi dělníky pracovali vytrvale a trpělivě. Hlavní je získat pro revoluci široké masy.“²⁹

Zatímco sociálně demokratická levice pokukovala po Leninově vzoru, stranická pravice se počala sbližovat s názory T. G. Masaryka o vývoji demokracie k socializujícím reformám. V ideologické rovině se rozpoutal spor mezi příznivci revoluční cesty k socialismu a příznivci

²⁶ Generační rozměr při zakládání KSČ, viz Lukáš Fasora: Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920, Brno 2015, str. 137–200.

²⁷ Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 39.

²⁸ Jan Galandauer: Bohumír Šmeral 1914–1941, Praha 1986, str. 198–203.

²⁹ Rudolf Hájek: Za námi cesta neschůdná. Vzpomínky odborového pracovníka, Praha 1966, str. 42.

reformistických teorií inspirovaných například tezemi Eduarda Bernsteina. Teoretická diskuse se velice rychle začala projevovat v návrzích na řešení konkrétních problémů praktické politiky. Nejdiskutovanějšími problematickými tématy se stal názor na ustavení Maďarské republiky rad a role sociálních demokratů v rudo-zelené koalici Tusarovy vlády. Pro levici se expanze maďarské armády na východní Slovensko stala příslibem blížící se revoluce a angažmá ve vládě s „třídním nepřítelem“ – agrárníky – byla nepřijatelná. Pravice se však v zájmu pravomocí k prosazování levicových reforem ministerských křesel rozhodně nezříkala a ve svém státotvorném postoji vnímala maďarské revolucionáře na Slovensku jako hrozbu narušující křehkou integritu mladého státu.³⁰

V tomto ovzduší tlačila mladá generace váhající starší soudruhy z levicové frakce, aby konečně přijali výzvu Komunistické internacionály a provedli rozchod se sociální demokracií. Šmeral však vyčkával, snažil se o to, aby proces rozkolu ve straně neoslabil členskou základnu, a doufal, že se podaří přesvědčit většinu členstva sociální demokracie k podpoře levicové frakce. Podle názoru Jacques Rupnika nebyl Šmeral žádným horlivým revolucionářem, který by „obětoval všechno pro revoluci“, ale spíše pragmatickým stoupencem marxistického ekonomického determinismu, pro něhož bylo založení komunistické strany jen dílčím politickým krokem a rozhodně ne osudovým převratem.³¹ Šmeral zásadně odmítal formy ozbrojeného boje a teroristické akty jako cestu k moci, vzpomínaná Marie Švermová však již nosila po Praze připravený revolver.³² Zatímco Šmeral v dubnu 1920 odjel do Moskvy, názorová propast mezi levicí a pravicí se nadále prohlubovala.³³ Organizace národnostních menšin (maďarská, slovenská a německá) se ke

³⁰ S podobnou tezí přišel Ladislav Cabada: *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1938*, Plzeň 2005, str. 41–46.

³¹ Jacques Rupnik: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, str. 51–53.

³² Marie Švermová: *Vzpomínky*, Praha 2008, str. 40–42.

³³ Galandauer ve své biografii o Šmeralovi popisoval tuto cestu jako zásadní zkušenost, po které se Šmeral stal aktivním a oddaným stoupencem komunismu: „Pobyt v sovětském Rusku představuje jasný mezník ve Šmeralově politické biografii. Končí jím jeho politická pasivita, kterou od vzniku Československé republiky zachovával. Jako by se dotek se státem diktatury proletariátu rozptýlil jeho vnitřní pochyby...“ Tato teze jde do značné míry proti uvedenému výkladu J. Rupnika. Srov. Jan Galandauer: *Bohumír Šmeral 1914–1941*, Praha 1986, str. 249 a Jacques Rupnik: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, str. 51.

komunismu blížily ještě rychleji než česká levicová platforma. Sřety mezi pravíci a levíci začaly přerůstat diskuze nad politickými otázkami až do fáze boje o stranický majetek. Levice se snažila ovládnout redakci Práva lidu, a tak nepřímó získat pro svůj diskurz status oficiálních stranických sdělení. Pravice se však hlásila o svá práva. Rudolf Hájek vzpomínal, že „důvěrníci levice prohlásili, že se sjezd konat bude a vyhnali pravíci z Lidového domu. Místo Práva lidu se tisklo Staré Právo lidu. Pravice proti tomu názvu jako formální vlastník Práva lidu protestovala. Na schůzi důvěrníků mluvil o sporu František Toužil: „Zakazují nám vydávat Právo lidu. Stejně jsme říkali, že za redakce Josefa Stivína a vlády pravice to bylo Právo bílé. Budeme tedy vydávat Rudé právo.“³⁴

Založení Rudého práva jako vlastního diskurzivního nosiče hlásícího se již v názvu k „rudé revoluci“ bylo posledním krokem k dokončení stranického rozkolu. Po odložení XIII. sjezdu sociální demokracie na prosinec 1920 se pravice snažila uplatnit zákonné nároky na stranický majetek (formálně s ním disponoval předseda Antonín Němec) a zbavit se tak opozice. Policie a četnictvo obsadily Lidový dům a vyklidily tiskárnu Rudého práva. Levice reagovala vyhlášením generální stávký, která vedla na Kladně a ve středních Čechách k zabírání továren dělnictvem, v Praze a na dalších místech došlo ke sřetům se státními pořádkovými složkami. V lednu 1921 přijala sociálně demokratická mládež podmínky EKI a založila Komunistický svaz mládeže. V březnu 1921 probíhal proces s tzv. kladenskými soudruhy – zatčenými aktivisty pro činnost v době generální stávký na Kladně – mezi nimi byli i přední vůdci levice jako Antonín Zápotocký a redaktor Alois Muna, kteří se stali v podstatě živoucí kolektivní reprezentací odporu komunistů proti nové republice. Rozkol v sociální demokracii se již nedal zastavit. V Národním domě v Karlíně se 15. 5. 1921 sešlo 569 delegátů marxistické levice, kteří s konečnou platností založili Komunistickou stranu Československa (KSČ).³⁵ Vznikla tak oficiálně silná platforma, která se orientovala na rozvrat nového státního zřídění z radikálně levicových pozic. Toto politické hnutí odvozovalo svoji legitimitu od přihlášení se k sociálně nejslabším manuálně pracujícím. Tedy od vrstvy, kterou měla pravice v sociální demokracii (dle agitátorů KSČ) zradit. Nová štěpná linie v levém sektoru politického pole již nebyla ve sledovaném období překonána. Sociální demokraté se stali nepřátelskou politickou entitou.

³⁴ Rudolf Hájek: Za námi cesta neschůdná. Vzpomínky odborového pracovníka, Praha 1966, str. 53.

³⁵ Události let 1919–1921 v chronologickém sledu popsal například Martin Nechvátal. Viz Martin Nechvátal: 15. 5. 1921 – založení KSČ: ve službách Kominterny, Praha 2002, str. 12–30.

1.2 Budování masové strany. KSČ jako jeden z pilířů politického stranictví meziválečné společnosti

Proces štěpení probíhal vertikálně napříč celou politicky organizovanou levicí. Místní sociálně demokratické skupiny v jednotlivých pražských čtvrtích v podstatě kopírovaly tento vývoj tak, jak jim dovoľoval omezený akční rádius. Krystalizace mezi skupinou pravice a levice v lokálním prostředí poznamenaném osobními známostmi, přátelstvím a dlouhodobými styky aktérů probíhala často dosti emotivně. Jedna z přímých účastnic popisovaných událostí vzpomíná na nekompromisní přístup příznivců levice: „Celá naše organizace se sídlem Na poště-Vyšehrad, si odhlasovala přestup k levici. Ty, co s námi nechtěli jít, jsme jednoduše ze strany vyloučili.“³⁶ Mnohdy byl celý proces natolik chaotický, že ani zúčastněné instituce jak uvnitř strany, tak státního úředního aparátu nebyly schopny důsledné orientace. Rudolf Hájek vzpomínal: „...dostal jsem vyzvání, abych se dostavil na poštu pro 5000 Kčs, které nám povolilo ministerstvo sociální péče. Již v létě, než byla Tusarova vláda v září 1920 nahrazena úřednickou vládou Černého, pozval mě k audienci tehdejší ministr sociální péče dr. Bohuslav Vrbenský [v této době Vrbenský zastával úřad ministra veřejných prací, nikoliv ministra sociální péče]. Řekl mi: „Rozhodli jsme, že vám pro podporu vaší práce mezi mládeží dáme 5000 Kč. Stejný obnos dostane i mládež českých socialistů...peníze byly poukázány až v říjnu. Předložil jsem na poštu doklady, že zastávám funkci tajemníka. Ale úřednice mi řekla: „Nemohu vám ty peníze vyplatit, protože ve straně došlo k rozkolu. Jsou tedy i dvě mládeže.“ Přesvědčoval jsem ji, že sociálně demokratická mládež je jen jedna a že mezi mládeží k žádnému rozkolu nedošlo. Nechtěla věřit...z tištěné zprávy o sjezdu jsem pak dokázal, že žádná druhá sociálně demokratická mládež neexistuje, takže obnos nakonec vyplatila.“³⁷ Tato nepřehlednost celého procesu byla dána také tím, že podobné události se odehrávaly hned v celé řadě formálně nezávislých institucí najednou. Československá sociální demokracie si totiž již na přelomu 19. a 20. století vytvořila řadu formálně nezávislých satelitních volnočasových institucí, mezi kterými vynikala Dělnická tělovýchovná jednota (DTJ) a její

³⁶ Vzpomínka Marie Bajarové, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 25.

³⁷ Rudolf Hájek: Za námi cesta neschůdná. Vzpomínky odborového pracovníka, Praha 1966, str. 56.

blízké organizace, např. Sdružení socialistických skautů, z něhož byly po rozkolu vytvořeny organizace Skautů práce a Spartakových skautů volně napojených na KSČ.³⁸

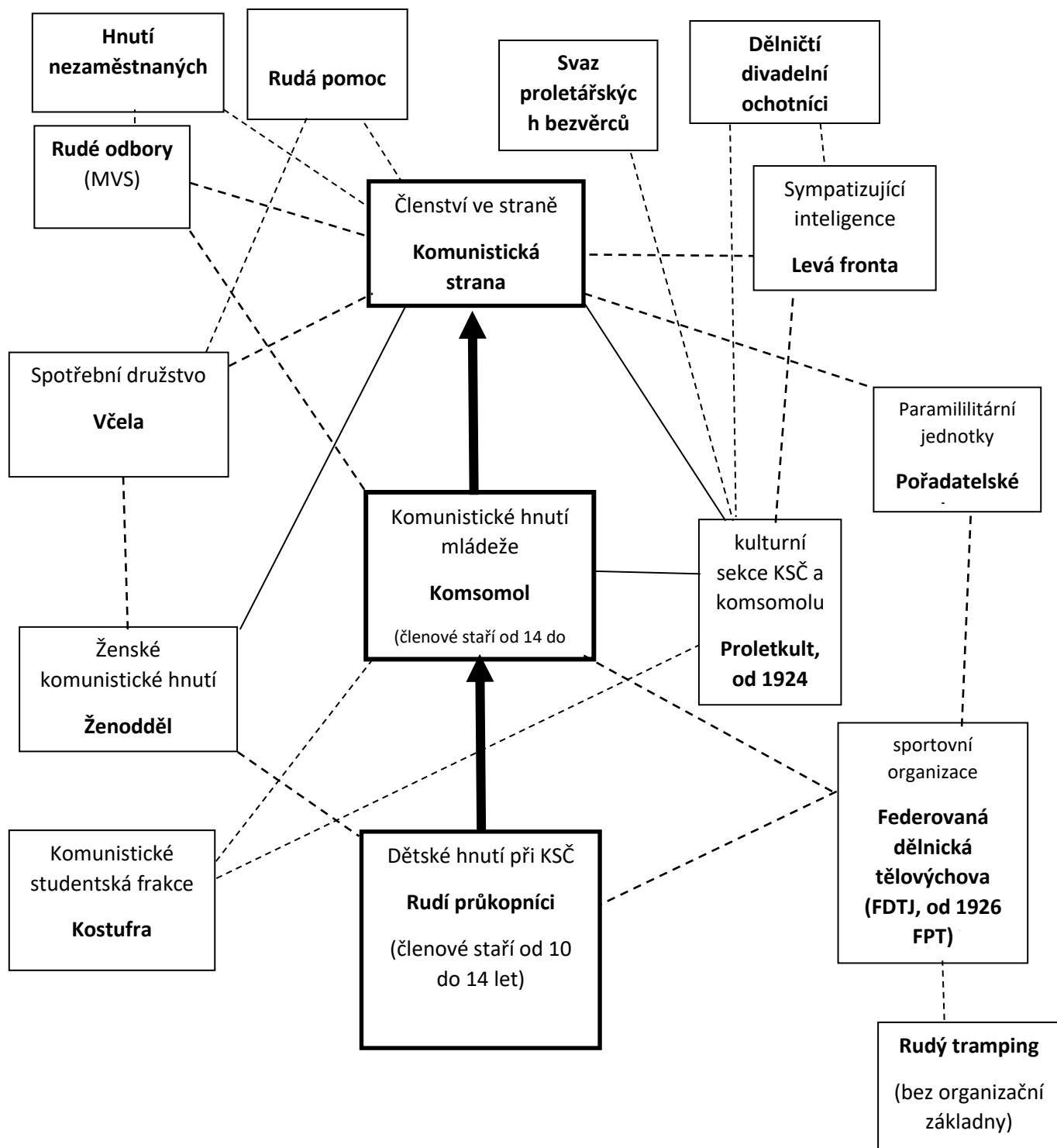
Komunisté se snažili získat při rozkolu většinu členů všech těchto institucí. Nešlo jen o politickou sílu, kterou mohla zajistit masovost členské základny či přísun financí z členských příspěvků, mnohem důležitější bylo vytvořit vlastní společensko-politický segment konkurenceschopný s ostatními politickými projekty. Komunistická strana se totiž pohybovala v systému politického stranictví vyznačujícího se postupující segmentizací veřejného života. Jednalo se o budování stranickopolitických bloků, jejichž organizační aparát obstarával pod určitou ideologickou prefigurací téměř celé spektrum společenských potřeb svých členů. Stranický blok dokázal skrze své sekce či ideologicky napojené volnočasové organizace nabídnout jednak materiální výhody (spotřební a výrobní družstva), jednak kulturní a jiné volnočasové aktivity (sportovní kluby a kulturní spolky), a tak kolonizovat každodennost svých příznivců.³⁹ Komunisté tedy vytvářeli podobnou síť organizací jako jejich rivalové: dětské hnutí (Mladí Průkopníci, později Pionýři), mládežnické hnutí (komsomol), ženské stranické sekce (tzv. ženodděl – stranická sekce), sportovní klub (Federovaná tělovýchovná jednota, od 1926 Federovaná proletářská tělovýchova) a stranické družstevnictví (nejsilnějším konzumním družstvem českých komunistů byla Včela).⁴⁰

³⁸ Viz František Budský: Historie dětského pokrokového hnutí. Příspěvek k dějinám dětského hnutí, Praha 1961, str. 98–108.

³⁹ Peter Heumos: Strukturální prvky první Československé republiky, Soudobé dějiny 2, 1995, str. 159–160.

⁴⁰ Názvy a organizační zakotvení satelitních organizací se v čase vyvíjely. Ke změnám docházelo hlavně v důsledku tlaku perzekuce státního aparátu, jehož moc sahala až k možnosti oficiálně celou organizaci úředně rozpustit. Tento tlak byl nejsilnější mezi léty 1929–1935, kdy došlo k zastavení činnosti komsomolu (1932), Rudé pomoci (1932), Mezinárodní dělnické pomoci (1932) a reorganizaci Rudých průkopníků v tzv. Svaz pro proletářské dítě (1931). K zásahům státní moci proti komunistickým satelitním organizacím Zdeněk Kárník: České země v éře První republiky (1918–1938), díl 2, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935), Praha 2002, str. 120–122.

Komunistické hnutí a jeho satelitní organizace⁴¹

⁴¹ Legenda: Šipka značí přechody členů mezi organizacemi v logice růstového členství; plná čára značí přímou organizační provázanost se stranou; přerušovaná čára značí volné organizační napojení satelitní organizace

Straničtí vůdci se tak museli vyrovnat nejen s přestavbou organizační základny strany jako takové, ale bylo nutné zorganizovat i běžné fungování satelitních organizací, tak aby mohly účinně podporovat stranickou politiku. V roce 1921 marxistická levice transformovaná v KSČ získala většinu členů bývalé sociální demokracie. Bohumír Šmeral ve svém příspěvku proneseném na ustavujícím sjezdu KSČ operoval s číslem 350 000 členů, postupně se členská základna mírně zúžila a v roce 1924 strana počítala s 138 996 členy a v samotné Praze v roce 1925 vlastnilo stranickou knížku 13 235 lidí.⁴² Početná politická strana v zájmu možnosti mobilizovat své struktury přímo vyžadovala rozsáhlou organizační činnost. Z toho důvodu Antonín Zápotocký na II. sjezdu strany zdůrazňoval: „Nenaučíme-li členy ani tolik organizačnímu pořádku a disciplíně, aby konali ty nejprostší úkoly, jako je návštěva plenárek, odběr časopisů, placení příspěvků apod., jak můžeme doufat a věřit, že tito členové budou schopni vést velikou propagační práci v závodních buňkách, odborech, okrajových složkách...“⁴³ V průběhu 20. let tak vznikla hierarchická organizační struktura, dle které strana fungovala v podstatě po celé sledované období.

Hlavou celé organizace bylo stranické ústředí vedené Ústředním výborem KSČ. Území republiky bylo rozděleno na 24 krajů, přičemž Praha byla centrem tzv. I. kraje, kam patřily střední Čechy (včetně Berouna, Benešova, Českého Brodu, Příbrami a Vlašimi).⁴⁴ Krajskému výboru byly podřízeny jednotlivé okresní, v případě pražské metropole obvodní výbory jednotlivých čtvrtí. Tyto obvodní výbory se skládaly z politických vedoucích, organizačních vedoucích, vedoucího místního agitpropu, odpovědného vedoucího za techniku a expedici (tiskoviny, cyklostyl, psací stroje), vedoucího pro styk s mládeží a ženským hnutím, vedoucího sekce komunální politiky a koordinace s akčními výbory nezaměstnaných (stav

⁴² Protokoly sjezdů KSČ I. ustavující a slučovací sjezd KSČ r. 1921, Praha 1958, str. 112, cit. dle Jacques Rupnik: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci, Praha 2002, str. 53; Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str.374 a Organizační zpráva ke konferenci I. kraje KSČ konané 13.9.1925; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

⁴³ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 74–75.

⁴⁴ Systém dělení stranické organizační struktury na kraje se měnil v čase. Měnil se například počet krajů a jejich rozloha. Praha však byla centrem I. kraje KSČ, jehož rozloha byla stabilní po celé meziválečné období. Pro značnou útržkovitost pramenů nelze popsané změny blíže zachytit.

k roku 1934).⁴⁵ Do lokálních poměrů strana zasahovala skrze instrukce výboru místní skupiny buněk. Na úrovni ulice či továrny byli jednotliví členové organizováni v závodních či uličních buňkách. Centrum ovlivňovalo podřízené stranické instituce skrze rozesílání osnov rezolucí pro jednání výborů a osnov referátů, které měly být přednášeny referenty na veřejných i interních schůzích. Dohled a vedení ze strany centra patrně značně podvazovalo možnosti samostatného rozhodování lokálních vůdců: “Jednou ze základních podmínek správného provedení stranicko-organizační práce je uspořádání a zdokonalování živého styku a vedení obvodního, okresního výboru a nižších organizací a zdokonalování aparátu a činnosti v organizacích stojících mezi krajským výborem a buňkami v obvodních a okresních výborech atd. Krajský výbor musí mít neustále zprávy o složení, stavu, životě, práci, obvodních, okresních výborech a větších důležitějších závodních buněk, o složení jejich pracujících a vynikajících soudruzích...toto možno dosíci touto cestou: periodickým posíláním odpovědných soudruhů ke kontrolování práce v jednotlivých organizacích ...pravidelným periodickým prováděním porad zástupců obvodních, okresních výborů a výborů důležitějších a větších organizací závodních buněk nebo jejich zástupců...”⁴⁶

Organizace na základě závodních buněk měla nahradit tradiční organizaci v místě bydliště a byla specifikem komunistické strany. Ta se považovala za jediné čistě dělnické politické hnutí a proletariát byl samozřejmě ideologickou prioritou: „Úkolem závodní buňky jest bezprostředně plnit poslání strany jako předvoje, vůdce a organizátora dělnické třídy...vésti k boji o nastolení diktatury proletariátu...Navazuje přitom na společné denní požadavky dělníků v závodech a organisuje a vede boj o jejich uskutečnění.“⁴⁷ Připravovaná přestavba měla hnutí otevřít cestu do továren a přiblížit zásadním způsobem revoluci: “Sjezd strany si je vědom, že nedostatky KSC bude možno rychleji odstranit, podaří-li se celou stranu zaktivizovat, vytvořit těsnější spojení s továrnami, přeložit těžiště hnutí do závodů, jedním slovem, bude-li se snažit o to, co uložil V. sjezd všem sekcím Komunistické internacionály:

⁴⁵ Organizační plán I. kraje KSC (1934); NA, fond UV KSC, krajské oddělení Praha, karton 4.

⁴⁶ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 312–313.

⁴⁷ Návrh organizačního řádu KSC prováděcího ustanovení. Pro delegáty IV. sjezdu KSC, NA, fond UV KSC, krajské oddělení Praha, karton 1.

přestavbu organizace strany...”⁴⁸

V ideálním případě měla mít každá závodní buňka v čele tříčlenné vedení a měla sdružený kolektiv dělit dle směnnosti a místa pracoviště (dílň).⁴⁹ Kolem efektivity této organizační změny se však mezi straníky rozproudila živá diskuse. Snaha převést aktivitu řadových členů do prostor jejich zaměstnání totiž narážela na mnohé problémy. Marie Švermová vzpomínala, že “proti přestavbě se tehdy vyskytovalo nemálo argumentů. Soudruzi měli obavy, že budou-li v závodě deklarovaní komunisté, pak mohou snadno přijít o zaměstnání. Dávali přednost činnosti v místě bydliště...Byly i potíže s tím, že lidé po práci spěchali domů a neměli chuť dlouho schůzovat.”⁵⁰ I díky těmto omezením stranická byrokracie vydala doporučení, aby schůze závodní buňky netrvaly déle než 45 minut.⁵¹ Přesto značná část lokálních stranických organizací nařízení o přestavbě na závodní buňky z počátku prostě ignorovala a řada již ustavených závodních buněk nevyvíjela v podstatě žádnou činnost – do července 1925 bylo ustaveno 181 závodních buněk, ale závodní časopisy vydávalo pouze 20 a se stranickou centrálou pravidelně komunikovalo jen 74 buněk.⁵² Práci na výstavbě efektivně fungující sítě závodních buněk podvazoval i omezený okruh schopných organizátorů od konkrétních předsedů buněk až k vrcholným patrům stranické hierarchie. Tento problém prohlubovaly konflikty se státní mocí: “Soudruh Zápotocký, který byl po II. sjezdu strany pověřen v ústředním sekretariátu vedením resortu přebudování strany, byl po návratu z rozšířené exekutivy v dubnu t.r. vynesným rozsudkem a vydaným na něho zatykačem zbaven přímé účasti na práci v sekretariátu. Také soudruh Jílek, pověřený dalším vedením této práce, byl po několika nedělích své činnosti v sekretariátu perzekučním zásahem a zatčením zbaven možnosti další práce. Stejně tak se stalo i soudruhu Houserovi, jenž nastoupil práci po

⁴⁸ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 30.

⁴⁹ Pracovní směrnice I. kraje, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

⁵⁰ Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 58.

⁵¹ Pracovní směrnice I. kraje, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

⁵² Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 48–49, 50–51, podobné problémy s organizací závodních buněk přetrvávaly patrně několik let. Bylo na ně poukazováno ještě v roce 1928, viz Návrhy resolucí konference I. kraje KSČ 18. 2. 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

soudruhu Jílkovi.”⁵³ Přes dlouhodobé problémy s efektivním fungováním závodních buněk se tento model prosadil jako dominantní organizační rámeček.

Jakousi alternativu ke klasické místní organizaci tvořila tzv. uliční buňka, ale její členové měli být rekrutováni výhradně z členů strany bydlících v oblasti ulice, části třídy, bloku domů, kteří však nepracují v tovární výrobě, tedy například ženami v domácnosti, intelektuály, řemeslníky a samozřejmě nezaměstnanými. Zatímco dělníci v závodní buňce se měli orientovat na interní otázky, pracovní podmínky, mzdy a připravenost kolegů stávkovat, komunisté organizovaní v uličních buňkách se měli zaměřit na činnost v rámci svého bydliště: provádění akcí a kampaní strany, zejména v období voleb, práce v samosprávných sborech, rozdávání letáků na frekventovaných místech a ulicích, před hostinci a kiny.⁵⁴ Popsanou činnost řídil vedoucí uliční buňky na základě instrukcí podřízeným „soudruhům“: pokladníkovi, technikovi, redaktorovi uličního časopisu, kolportérovi tisku, odpovědnému pracovníkovi pro tvoření skupiny sympatizujících, pro opoziční (frakční) práci, vedoucímu resortu proletářského sportu a jiných zájmových sdružení.⁵⁵ K interním schůzím se obvodní vedení i členové uliční buňky scházeli nejčastěji ve vlastních soukromých bytech.

Stranická organizační struktura, jak již bylo řečeno, byla obklopena sítí satelitních organizací. Samozřejmě strana byla centrem, jakousi páteří celého hnutí, ale v zásadě platilo, že právě podpůrné volnočasové organizace tvořily platformu toho, co můžeme nazvat komunistické milieu. Jak vzpomínal Josef Kľofáč: “V KSČ byly převážně organizovány celé rodiny, muž i žena. Větší děti chodily do FDTJ, později FPT, nebo do organizace mládeže – komsomolu. Smysl komunistické výchovy byl chápán do důsledků a vážně. Nejpádňějším důkazem bylo, že pozdější kádr stranických funkcionářů vyšel právě z řad Federace proletářské tělovýchovy...v místních organizacích vnitřní Prahy činil počet straníků v letech 1921–1930 od 380 do 560 aktivních členů...počet sympatizujících byl však mnohem větší. Tvořili jej soudruzi z masových, tzv. okrajových složek a odborových organizací i družstevníci ze

⁵³ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 50–51

⁵⁴Návrh organizačního řádu KSČ prováděcího ustanovení. Pro delegáty IV. sjezdu KSČ, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1.

⁵⁵ Organizační plán I. kraje KSČ (1934); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

Včely...”⁵⁶ Skrze závislé přidružené instituce strana získávala nové příznivce, a co je možno považovat za ještě důležitější, vychovávala nové generace aktivistů.

Do hnutí mohlo přijít dítě (pod vlivem rodičů, ale často i kamarádkého kolektivu) již v deseti letech. Na organizace sdružující děti navazovalo členství v organizaci mladých komunistů – Komunistickém svazu mládeže (tzv. komsomol). Organizační propojení dětského a mládežnického hnutí s ostatními strukturami KSCČ bylo natolik silné, že v podstatě vytvářelo jednotnou strukturu rozdělenou do třech úrovní. Vedoucí jednotlivých dětských skupin Rudých průkopníků organizovaných v rámci měst či čtvrtí byli rekrutováni z členů komsomolu, který v podobných případech sloužil nejen jako byrokratická záštita, ale také jako personální rezervoár a fungoval v součinnosti s prostředím politicky aktivních rodičů, jež mělo podobnou úlohu. Provázanost dětských a mládežnických platform s klasickou stranickou organizací KSCČ měla být zajištěna skrze růstové členství kopírující logiku od kolébky do hrobu. S kýženou třídní výchovou se mělo dítě setkat v podstatě již v raných letech svého života skrze působení matky, kterou mělo podchytit ženské hnutí uvnitř strany zaštitěné svojí vlastní stranickou sekcí (ženodděl) a periodikem Komunistka (později Rozsévačka). K samostatnému členství prvního stupně mělo být dítě připuštěno v deseti letech, kdy mohlo získat rudý pionýrský šátek. V dětské organizaci mělo prožít ranou pubertu a ve 14 letech mohlo postoupit ke členství v komsomolu, pokud se však jednalo o organizačně nepostradatelného člena, mohl opustit dětské hnutí až v 16 letech.⁵⁷ Mládežnické organizace sdružovaly mladé lidi od 14 do 21 let věku, kdy nastala, dle pravidel tohoto milieu, vhodná chvíle ke vstupu přímo do struktur strany.⁵⁸ Věkové hranice pro přechod mezi různými organizačními platformami však nebyly v praxi vůbec tak striktní, jak by se z oficiálních stanov mohlo zdát: Například v roce 1925 Komunistický svaz mládeže pro své interní potřeby pracoval se statistikou, která uváděla, že kolem 25–30 % členů tvoří lidé starší 21 let.⁵⁹ Do stranického výchovného procesu se mohl navíc jedinec kdykoliv zapojit buď jako úplný

⁵⁶ Vzpomínka Josefa Klofáče, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 31.

⁵⁷ Organisační řád Rudých průkopníků; Národní archiv sbírka organizací mládeže, karton 45.

⁵⁸ Vůdce, říjen 1923.

⁵⁹ Přehled věkové struktury členstva komsomolu: 14–17 let 30 %, 18–20 let 40–45 %, od 21 let a více 25–30 %, Mladý bolševik, červen 1925.

nováček, nebo jako zkušený člen některé ze satelitních organizací. Tyto přidružené organizace nepřímo napojené na stranický aparát obklopovaly nejen stranu, ale i oddíly Rudých průkopníků a komsomol. Velice blízko dětskému hnutí stál rudý skauting (Skauti práce, Spartakovi skauti), hlavně na mládež byla zacílena Federace proletářské tělovýchovy, jež samozřejmě sdružovala členy každého věku.⁶⁰

Jak logika růstového členství fungovala v praxi, lze doložit na životě Josefy Slánské (roz. Haškové): Narodila se roku 1913 v Praze v rodině fotografa a retušéra. V komunistickém hnutí byla činná již od raného dětství. Ve svých šesti letech se stala členkou organizace Skautů práce, později přestoupila do organizace Spartakových skautů práce (ve třinácti letech). Ve svých čtrnácti letech se stala aktivní členkou Komunistické mládeže a tzv. „Modré blůzy“, v těchto organizacích se zabývala kolportáží tisku a také působila jako zapisovatelka. V letech 1929–1931 byla zaměstnána jako placená funkcionářka FPT (členka prezidia). V této době se v důsledku otcovy nezaměstnanosti musela rodina přestěhovat z činžovního domu do nouzové kolonie v Krči. Roku 1929 se stala členkou KSČ (přestože byla mladší 18 let) a závodní instruktorkou na svém pracovišti – v textilní továrně v Libni. Spolupracovala s ústředním ženoddělem, byla dopisovatelkou Rozséváčky. V roce 1937 se provdala za Rudolfa Slánského, se kterým žila od roku 1930.⁶¹

Na uvedeném příkladu politické biografie Josefy Slánské si nelze nevšimnout, že její cesta stranickými institucemi nebyla ovlivněna žádnými genderovými stereotypy. Lze konstatovat, že dětské, mládežnické a sportovní komunistické organizace počítaly s koedukovaným členstvím a na organizační úrovni nerozlišovaly mezi držitelem legitimace mužského a ženského pohlaví. Přesto v rámci stranické organizace vznikl zvláštní stranický aparát, který se měl zabývat pouze členkami – ženoddělem. Jeho vůdčími osobnostmi byly ženy, které již byly plně aktivní v komunistickém hnutí a využívaly všech možností, které umožňovalo genderově rovné členství. Značnou aktivitu v ženské sekci strany vyvíjely elity, jako Louisa Landová-

⁶⁰ Počet členů FDTJ/FPT v Praze kolísal mezi léty 1924–1932 mezi dvěma až osmi tisíci (prameny přinášejí kusé a značně protichůdné informace), viz Organizační zpráva ke konferenci I. kraje KSČ konané 13. 9. 1925; Zpráva ke konferenci I. pražského kraje KSČ 16.–17. října 1926; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1; Zpráva ke konferenci I. pražského kraje 8.–9. 4. 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2; Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ, 31. 8. 1932; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3.

⁶¹ Životopis J. Slánské sepsaný v roce 1960; Archivní pozůstalost Josefy Slánské (v soukromém vlastnictví Marty Slánské), karton 1.

Štychová, Marie Švermová, Helena Malířová, Anna Křenová, Marie Čížinská nebo zmiňovaná Josefa Hašková. Aktivistky se při činnosti v ženoddělu jednoznačně zaměřovaly na šíření radikálně levicového feminismu a ideálu politicky aktivní ženy do prostředí zaměstnaných dělnic a manželek dělníků držících sociální status žen v domácnosti. Ženy v domácnosti v podstatě představovaly hlavní cílovou skupinu této stranické složky. Zatímco ve feminizovaných výrobních odvětvích (například textilním průmyslu) fungovaly odborové organizace a závodní buňky vedené na lokální úrovni samotnými ženami, manželky dělníků zabývající se výhradně péčí o domácnost (kombinovanou s příležitostnou posluhou) byly většinou odkázány pouze na politickou konverzaci se svým mužem. Zpráva o stavu ženského hnutí za léta 1923–1925 uvádí, že v I. kraji KSČ bylo organizováno celkem 5000 žen, přičemž 3300 z nich byly ženami v domácnosti.⁶² Tyto měly být angažovány v aktivitách komunistické strany za pomoci přednášek a jiných skupinových aktivit tematizujících každodenní problémy považované za specificky ženské (častým tématem setkávání bylo mateřství a plánované rodičovství). Přes tento častý popularizační ráz ženodděl nebyl pouhým spolkem žen, ale jednou z odnoží hierarchické struktury stranické organizace.

Ve všech příručkách pro organizátory ženského hnutí je zdůrazňováno sepětí se stranickými strukturami: „Ženské hnutí v komunistické straně nezaujímá žádných zvláštních separátních míst, je organizované v rámci celostranickém. Ale v tomto rámci, za účelem snazšího organizování indiferentních žen a získávání jich pro třídní boj, jsou jako pomocné orgány do dnešní doby ustavovány agitační komise žen.“⁶³ Nad lokálními agitačními komisemi žen navázanými na závodní a uliční buňky stála tzv. obvodní frakce žen složená z vedoucí pracovnice, tiskové důvěrnice, zajišťující kolportáž literatury a její objednávání z centra, a vedoucí místní rady družstevnic (spotřební družstvo Včela). Tato instituce měla vysílat své delegátky, které měly ve spolupráci s agitačními komisemi provádět práci v závodech, mezi nezaměstnanými dělnicemi, obyvateli nouzových kolonií, mezi ženami kvalifikovaných dělníků a státních zaměstnanců (elektrotechniků, automechaniků, zaměstnanců pošty a dráhy). Činnost obvodní frakce žen měla kontrolovat a spoluutvářet tzv. instruktorka. Ústředí strany

⁶²Zpráva o stavu ženského hnutí KSČ za roky 1923–1925, NA, fond UV KSČ, ženodděl, karton 83.

⁶³Zpráva o stavu ženského hnutí KSČ za roky 1923–1925, NA, fond UV KSČ, ženodděl, karton 84.

přičlenilo každé instruktorce 2 až 3 obvody, které měla navštívit alespoň jednou za týden.⁶⁴ Popsaná praxe jasně deklarované hierarchie a kontroly nad činností jednotlivých složek ženoddělu představovala nejpatrnější rozdíl mezi těsným organizačním sepětím se stranou a volným přidružením, v rámci kterého fungovaly satelitní organizace.⁶⁵

Satelitní organizace měly být pro členy lákavé z důvodu jejich primárního zaměření na trávení volného času, které politická činnost spíše doplňovala. Časopis Výboj přinesl následující doporučení, jak získávat nové členy do FPT: „Pracuje-li členka z Košíř nebo ze Žižkova sama v libeňské Grábovce? Jak tu získati pro naše hnutí? Uděláme to tak, že v polední přestávce, kdy děvčata z Grábovky, Tip-Top a jiných továren sedí na mezi u vody, kde je dost místa na házenou, přineseme s sebou míč a počneme zcela snadnými míčovými hrami. Za nedlouho to můžeme přivést tak daleko, že jedné krásné neděle družstvo házené Rudá Grábovka utká se s družstvem textilaček z Ústí nad Orlicí...Jen se podívejte, jak sjednocuje mída kluky od 12 nahoru, kolik divokých fotbalových klubů je v každém předměstí...“⁶⁶ Nejenže děti z ulic pražských předměstí měly hrát kopanou pod křídlem strany a nikoliv „na divoko“, ale pod dozorem vedoucích oddílů Rudých průkopníků se měly i pouliční hry změnit v praktiky se silným indoktrinačním podtextem. Jeden z interních oběžníků pro vedoucí dětských oddílů obsahoval následující návod na ideologizaci běžné dětské zábavy:

„Rozdělení hráčů: na obou koncích hřiště označíme asi 2-3 metry od mezní čáry hřiště, označíme místa, která představují továrny, dílny, školy. Označíme je kruhem nebo obdélníkem. Určí se 3-5 kapitalistů na 30 dětí. Kapitalisté postaví se na středu hřiště a dělníci a dělnické děti zaujmou místa v továrnách, dílnách školách. Hra představuje stávkou, povstání, vítězství dělnické třídy nad buržoasií.

⁶⁴ Pracovní plán pro práci mezi ženami v pražském kraji (20. 8 – 20. 10. 1934); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

⁶⁵ Organizační struktury ženského hnutí podléhaly určitému vývoji v čase, který kopíroval obecné tendence ve vývoji stranické organizační struktury. Ženodděl byl budován od roku 1925, kdy byla vyhlášena likvidace agitačních komisí žen (resp. jejich zařazení do celkové stranické hierarchie). Tento typ organizace měl být kompatibilní s přestavbou strany na závodní a uliční buňky. Zdá se však, že oba systémy, systém ženoddělů a agitačních komisí žen, působily v rámci organizace ženského hnutí v jakési symbióze a v pramenech jsou někdy termíny dokonce zaměňovány. K vývoji organizační báze agitačních komisí žen a ženoddělu viz Hana Matysková: Komunistky ve 20. letech, disertační práce, vedoucí práce Jana Čechurová, FF UK 2012, str. 50–98.

⁶⁶ Výboj, 20. 2. 1930.

Popis hry: Úkolem dělníků je provést generální stávkou v továrnách, děti na školách. Kapitalisté činí překážky tím, že chytají přebíhající dělníky. V každém kruhu začne mluvit řečník, proč chtějí stávkovat – proč dělníci, proč děti, hlasuje se o stávce. Všude se zvolí stávkový výbor. Určí se místo, kde bude sídlo stávkového výboru. Úkolem všech dělníků a dětí je dostat se do stávkového výboru znovu. Když se všichni dělníci a dělnické děti dostanou do stávkového výboru, spojí se všichni za ruce a nyní spojenými silami – jednotnou frontou jdou proti kapitalistům. Hra spočívá v tom, že děti musí bojovat jednotně. Běží tak (hadem) a snaží se kapitalisty chytit do středu kruhu. Kapitalisté kruh podlézají. Kapitalista je chycen jen tehdy, je – li kolem něho utvořen těsný kruh tím, že se všechny děti drží za ruce. Jakmile je kapitalista chycen jde pryč, více nehraje. Hra končí, když jsou všichni kapitalisté pochytáni.⁶⁷

Podobně se organizace snažila pracovat s novým fenoménem, který ovlivňoval životní styl mládeže z pražských periferií – trampem: „K tomu jsme používali skauting, který je více méně měšťáckého původu. Nevyhovuje-li již úplně, budeme vedle skautingu používat proletářského trampingu. Připouštím, že mezi trampy je celá řada lidí, kteří svým chováním (opíjením do němoty)... dokazují, že podobná práce půjde těžko... otázka, s kým půjde tramské hnutí, které jenom ve Velké Praze čítá na 40 000 členů, nám nemůže být lhostejnou.“⁶⁸

Mladí sportovci z této organizace byli pomalu vtahováni přes styky se svými politicky zkušenějšími kolegy do aktivit politického charakteru. Sportovní organizace tedy hrály klíčovou roli v indoktrinačním procesu. Takto vzpomínal jeden z pozdějších funkcionářů strany na postupné seznamování se s komunistickou ideologií: „Dvakrát týdně jsme chodili cvičit a po cvičení jsme poseděli v lokále při půllitru piva. O politice jsme neměli mnoho vědomostí, a tak jsme jen poslouchali starší soudruhy, jak mezi sebou debatují, přou se a vysvětlují.“⁶⁹ Rudý sport měl jako hlavní cíl tzv. třídní výchovu, která měla vést k připravenosti převzít určité úkoly politického charakteru či dokonce k budování kompetencí k revolučnímu aktu. Oblíbenou složkou sportovních organizací v tomto směru byli tzv. proletářští cyklisté, kteří plnili funkci rychlých spojek a kolportérů. Jedna z členek vzpomíná

⁶⁷ Národní archiv sbírka organizací mládeže, karton 47.

⁶⁸ Výboj, 17. 4. 1930. O několik týdnů později se časopis Výboj zmiňuje o organizačních úspěších stranických aktivistů mezi trampy: „A práce se daří! Soudruzi trampové správně pochopili svůj úkol a dnes možno tvrdit, že frakce komunistických trampů udává tón celému tramskému hnutí...“, Výboj, 26. 6. 1930.

⁶⁹ Vzpomínka Václava Koblihy, Strana nás dovedla k vítězství, vzpomínky komunistů, obvodní výbor KSČ Praha 2, Praha 1961, str. 18.

na činnost oddílu na přelomu 20. a 30. let: „Ve stávce stavebníků dostal klub úkol, aby dopravil letáky do našich vesnic. Vyjeli jsme v neděli brzy ráno, a než vesničané vstali, měli letáky ve svém obydlí. Spotřební družstvo Včela pořádalo v letech 1929 až 1931 orientační závody, aby v případě potřeby se naši cyklisté dovedli orientovat i v noci.“⁷⁰ Na cvičištích se totiž neodehrával pouze atletický trénink nebo zápasy v míčových hrách, ale také tzv. bojová cvičení: „Bojová cvičení jsou taková cvičení, která jsou potřebná k boji dělnické třídy o moc. Fysicky činí příslušníky dělnické třídy způsobilými k podstoupení bojů, jež je v budoucnosti očekávají. Co vyznamenáváme pod slovy: bojová cvičení? Chůze po břevnu (pevném i pohyblivém), běh s přehoupenutím přes 130 cm vysokou stěnu, přeskok přes příkop (prázdný i vodou naplněný), běh do vršku, seskok s výše 2 m, přelézání plotu, přenášení břemen (pytle písku, živá těla), lezení, šplhání a konečně hod granátem... Bojová cvičení do mas je heslem dne.“⁷¹

Borci, kteří vynikali v tomto typu cvičení/výcviku, byli spolu s dostatečně indoktrinovanými komsomolci a mladými straníky lákavými cíli pro agitátory rekrutující členy paramilitárních jednotek strany – Proletářské sebeobrany, Modrých blůz a Pořadatelských sborů KSČ. Jejich hlavní činností byla ochrana stranických schůzí, popřípadě rozbíjení schůzí politických oponentů (často za pomoci fyzického násilí). Představovaly také sílu, která měla svádět potyčky s pořádkovými jednotkami při demonstračních pochodech.⁷² Na zevnějšek příslušníků těchto jednotek, plný symbolů revoluce a násilí, vzpomínal jeden z dobových aktérů následujícími slovy: „PS [pořadatelský sbor] skládal se z mladších členů stranických organizací...krojování PS bylo prý formováním vojenských útvarů, a proto povoleno nebylo. Uniforma PS se měla skládat z hladké blůzy přepásané koženým řemenem, z dlouhých vycházkových kalhot, vše z šedého plátna, a z čepice s koženým štítkem, tzv. thälmanky, po vzoru německých soudruhů. Zbraní byla dubová hůl, která se nosila zavěšena na levé paži...po zákazu stejnokroje vystupovali členové PS jen v čepicích a s pořadatelskou páskou

⁷⁰ Vzpomínka Emilie Houfkové, Cestou boje. Vzpomínky na revoluční činnost komunistů v Michli, Nuslích, Krči, Pankráci, Lhotce, Podolí a Bráníku, Praha 1961, str. 81.

⁷¹ Výboj, červenec 1930.

⁷² Pokyny o výstavbě proletářské sebeobrany od krajského vedení (1930), NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3.

na rukávě...byly stavěny bezpečnostní hlídky PS k udržování pořádku na veřejných schůzích, táborech lidu, k ochraně našich tiskáren, dělnických a lidových domů.“⁷³ Uniforma byla často doplňována dalšími symbolickými znaky jako rudou kravatou či rudou hvězdou na štítku čepice. Výzbroj pořadatelských sborů se dle zjištění policejních orgánů neomezovala pouze na pěsti či hole, ale nalezeny byly i nože či několik pistolí a pušek. Dle odhadů se počet členů těchto jednotek pohyboval v roce 1929 v Praze okolo devíti set.⁷⁴

Vedle těchto oddílů, které bychom mohli nazvat s nadsázkou „ozbrojenou pěstí revoluce“ (v imaginaci některých historických aktérů jí rozhodně byly), strana rekrutovala ze sympatizující mládeže také nové experty a teoretiky – tedy „ideology revoluce“. Na komsomol byla volně navázána tzv. Komunistická studentská frakce (Kostufra) sdružující levicové studenty sympatizující s komunistickým hnutím. Studenti se měli snažit získat postavení v univerzitní samosprávě a samozřejmě získat kulturní kapitál v podobě expertního a politického vzdělání, který by mohli investovat do budoucí činnosti. Jak vzpomínal jeden z členů: “Tato frakce neměla provádět frakční práci ve straně, ale ve studentském hnutí... V sociálních zápasech se bojovalo za dílčí požadavky vysokoškolského studentstva. Frakční boj byl veden na různých platformách. Především ve fakultních spolcích...nejčileji si tehdy vedl spolek filosofů, nejreakčnější byli ve svém celku právníci a medicí...další frakční práce se prováděla ve velkých studentských internátech – na Letné a v Masarykově koleji. Komunisté tam obsazovali samosprávy a byly doby, kdy je měli úplně v rukou...členové Kostufry chodili také do dělnických organizací [uličních buněk]...styk s pracujícími chránil členy Kostufry, aby nepropadli intelektuálštině, aby se drželi reality...”⁷⁵ Tato vzpomínka sice odkazuje k tomu, že studenti práv byli spíše otevření pravicovým politickým ideologiím, ale i přes to, že se jedná o celkem pochopitelnou generalizaci potvrzenou například vystupováním spolku VŠEHRD, nelze opomíjet fakt, že několik vůdčích osobností hnutí získalo své vzdělání právě

⁷³ Vzpomínka Josefa Klofáče, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 52.

⁷⁴ Ivo Pejčoch: Armády československých politiků. Československé polovojenské jednotky 1918–1945, Cheb 2009, str. 7–24.

⁷⁵ Vzpomínka Aleše Salicha, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 95.

zde. Například se jednalo o Jana Švermu či jeho budoucí ženu Marii Švermovou (roz. Švábovou).⁷⁶

Díky poměrně liberální imigrační politice Československé republiky ve 20. letech se vedle Kostufry, stojící organizačně velmi blízko komsomolu a KSČ, scházely v Praze organizačně slabě ukotvené spolky studentů různých národností sympatizující se socialismem a komunismem. Jedním z členů těchto přátelských skupin byl i Stanislav Budín: „Začali jsme sledovat a v kroužcích probírat články a knihy Stalina, Trockého, Bucharina, Radka. Přišly na řadu protokoly sjezdů ruských bolševiků, ekonomické rozborů...udělali jsme si paralelní univerzitu vedle té oficiální, kde se skládaly zkoušky a získával diplom...tak jsem se postupně stal komunistou...po městech a městečkách Polska, Rumunska a baltských států se rozšířila pověst o Praze jako o středisku, kde se studenti z židovských rodin, které fašistická reakce vyháněla na studia do ciziny, dostávají nevyhnutelně do vleku komunistů, dávají se svést a vracejí se domů jako revolucionáři, obětující nejen své životy a kariéry, ale také osudy svých rodin policejnímu pronásledování. A opravdu se z Prahy vracely s diplomem lékařů a inženýrů stovky, ne-li tisíce mladých intelektuálů, kteří pak většinou věnovali svůj život komunistické straně...toto centrum vzniklo zcela spontánně bez jakéhokoli rozhodnutí kominterny a úspěšně po léta fungovalo, aniž podléhalo jakékoli kontrole komunistických centrál.“⁷⁷ Lidé s vysokým vzděláním, kteří byli schopni se pohybovat v odborné právní nebo lékařské terminologii či oplývali určitým literárním talentem a dokázali číst vyšší estetické kódy, byli naprosto nezbytní pro žurnalistiku a kulturní činnost komunistického hnutí.

Intelektuální zájem o formy proletářské či levicové kultury inspirované avantgardními proudy a sovětskými vzory získal svoji organizační platformu v podstatě ihned v časech zrodu strany. Stanislav Kostka Neumann vystoupil před ustavujícím sjezdem KSČ s vizí tzv. Proletkultu, který měl svojí činností i organizační strukturou vycházet ze sovětských zkušeností. Instituce založená v létě 1921 měla dle původních záměrů zakladatelů sloučit všechny umělecké a

⁷⁶ Patrně nejprestižnější spolek studentů práv VŠEHRD byl, co se týče sociálního složení členstva, spolkem s hlavním zastoupením studentů z rodin střední a vyšší třídy (právnícké a úřednické rodiny); viz Jakub Střelec: Spolek právníků „Všehrd“ ve 20. letech 20. století, vedoucí práce Magdalena Pokorná, FF UK, Praha 2015, str. 20–21. K angažmá Marie Švermové a Jana Švermy na právnické fakultě v dobách jejich studií Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 34–54.

⁷⁷ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 54–55, 64, 68.

kulturní spolky hlásící se k radikální levici a postupně jejich organizace pevně zabudovat do nových struktur Proletkultu. Ten stál v postavení velmi blízké satelitní organizace KSČ, která se i ve vlastních stanovách hlásila k podřízenosti rozhodnutím stranické exekutivy. Postupně začala vznikat síť krajských a místních organizací Proletkultu, avšak slučování jednotlivých autonomních spolků probíhalo pomalu a bylo provázeno neochotou menších hráčů připustit svůj zánik v masově vyhlížejší organizaci. Do roku 1924 v Praze vzniklo 26 sekcí Proletkultu.⁷⁸

Hlavní náplní bylo pořádání osvětových akcí, jež se odehrávaly nejčastěji formou přednášek: “Jedním z nejdůležitějších propagačních prostředků bylo zřízení přednášek se světelnými obrazy, pomocí kterých je možno zasahovati do míst, kam politická propaganda jen těžko vniká. Dnes vlastní ústředna celkem 18 přednášek z oboru přírodovědného, historického, sociálního, protiklerikálního a zdravotního, dále 3 kompletně zařízené promítací přístroje. Během tohoto roku přistoupeno také k propůjčování vědeckých filmů... Za celé období prosazeno celkem 486 přednášek se světelnými obrazy a 364 bez světelných obrazů.”⁷⁹ Vedle Proletkultu existovala ještě organizace Svaz proletářských bezvěrců zaměřená na šíření ateismu a antiklerikalismu (v roce 1932 sdružoval 6500 členů v I. kraji KSČ).⁸⁰ Proletkult také organizoval stranické školení pro nové funkcionáře, byla u něj zřízena divadelní rada pro koordinaci komunistických ochotníků a Leninův fond financující vydávání českých překladů marxistické literatury.

Prostor pro diskuse nad estetickými vlastnostmi proletářského umění měl představovat teoretický tiskový orgán, který se jmenoval jednoduše Proletkult. Přestože jeho odběr byl povinný pro všechny stranické organizace, podobně jako bylo povinné členství v Proletkultu pro všechny kulturní pracovníky strany, čtenost časopisu byla nízká a členská základna nerostla tak rychle, jak se předpokládalo. Poměr tzv. inteligence, jako sociální skupiny definované zaměstnáním v nějakém tvůrčím svobodném povolání či ve školství apod., byl

⁷⁸ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 411–413 + str. 414–415.

⁷⁹ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 452.

⁸⁰ Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ, 31. 8. 1932; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3.

v kontextu členstva KSČ zanedbatelný. Dle statistiky II. sjezdu KSČ z roku 1924 dosáhlo středního vzdělání pouze 2,8 % členů registrovaných v I. kraji KSČ, vysokoškolského vzdělání pak pouze 0,57 %, zatímco 78,7 % členů skončilo své vzdělávání po absolvování obecné školy.⁸¹ V kontextu výsadního postavení proletariátu v cílech KSČ bylo jednoduše poukázáno na to, že většina organizačních problémů tkvěla v odtržení propagandistického nástroje, Proletkultu, od mas i reálné politiky.⁸²

Na III. sjezdu strany pak Proletkult přestal existovat vyhlášením tzv. Organizačního řádu pro agitačně propagační práci – tedy vznikem agitačně propagačního oddělení (agitprop). Agitprop měl v podstatě stejné postavení v organizační struktuře jako ženodděl, jehož organizační praxe byla popsána výše. Jednalo se o organickou součást strany, která podléhala přímo stranickému ústředí, kde seděl vedoucí agitpropu a jeho komise. Také v každém krajském výboru KSČ měla být zřízena agitačně propagační komise, která udržovala přímý dohled nad vedoucím pro agitačně propagační práci na úrovni obvodního výboru strany a samozřejmě na nejnižší úrovni závodních a uličních buněk byl určen jeden z členů pro tento typ stranické práce. Vedoucí agitpropu v buňce měl mít přehled o všech členech buňky, kteří by mohli být aktivní v kulturní či agitační práci a přidělovat jim úkoly. Dále organizovat kroužky ke studiu interních spisů strany i klasiků marxismu, organizovat přímou agitaci mezi indiferentními dělníky, připravovat schůze a starat se o kolportáž tisku, dělnickou korespondenci (dopisování obyčejných členů do stranických periodik), organizovat vydávání a redigování závodního či uličního časopisu. Tento odpovědný pracovník měl o svojí práci referovat na každé schůzi buňky.⁸³

Je možno konstatovat, že základní úkoly, které měl plnit Proletkult, zůstaly aktuální i pro agitprop – tedy vzdělávání členů KSČ, osvěta indiferentních dělníků, záštita pro divadelní a jiné umělecké skupiny (v organizačním řádu pod pojmem „agitace uměleckými prostředky“), k tomu navíc přibylo organizování vydávání a redakce lokálních tiskovin, kolportáže tisku a

⁸¹ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 380.

⁸² K organizačnímu i uměleckému fungování proletkultu pod vlivem S. K. Neumanna viz Ladislav Cabada: Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1938, Plzeň 2005, str. 73–82 a 102–104.

⁸³ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 289–296.

letákových kampaní. Další změnou bylo zavedení přísnější kontroly ze strany centra a také vznik celé řady nových úkolů a potřeba schopných kádrů, které by tyto úkoly dokázaly plnit. Schopných aktivistů však byl nedostatek, byť je potřeba poznamenat, že pražské prostředí tento problém pocíťovalo o něco méně než oblasti na periferii republiky: “Dodnes tyto komise fungují jen v některých krajích, zejména v I. kraji, který je s to vydržovat sekretáře agitačně propagačního resortu. V řadě krajů tyto komise dosud nefungují a musel se tudíž agitprop ústředí při vedení kampaní opírat o všeobecný aparát strany.”⁸⁴

Přes uvedené problémy se agitprop nakonec podařilo udržet v chodu a povýšit ho na hlavního kolektivního aktéra kulturní a propagační politiky strany. Je ovšem zřejmé, že agitprop jako hierarchicky řízené oddělení strany nedával příliš prostoru pro organizační začlenění intelektuálů, kteří sympatizovali s komunismem či sovětským svazem. Určitou platformou otevřenou všem obdivovatelům „země Sovětů“ nabízela organizace Svaz přátel SSSR, která v roce 1932 sdružovala v Praze 4 020 členů, rovněž vycházel intelektuálně náročnější časopis Komunistická revue zaměřený na otázky politické teorie.⁸⁵ Tyto alternativní platformy však rozhodně nemohly nahradit struktury Proletkultu. Kolem strany se však nadále udržovala společnost elitních intelektuálů a umělců. Kladný vztah ke komunistickému hnutí lze vysledovat u příslušníků umělecké skupiny Děvetsil, avantgardních poetistů, některých akademiků a podobně. Mezi nimi a činovníky agitpropu byl udržován určitý kontakt. Takto vzpomíná jeden z komunistických ochotníků na konzultace se sympatizujícím akademikem při nácviu nové ideologicky laděné hry: “Svaz DDOČ [Dělničtí divadelní ochotníci] se stal populárním mezi pražským i venkovským dělnickým publikem...jedním ze stálých a nejmilejších návštěvníků byl prof. Zdeněk Nejedlý se svou milou manželkou, kteří nás nikdy neopomenuli navštívit v šatně a pobesedovat si a dát i rady, ale i vytknout chyby jak herecům, tak také režii...aby svaz projevil sympatie vzdálené Číně, dal Spitzer [předseda spolku] na program k Puškám paní Carrarové [jedna z Brechtových her] starou čínskou jednoaktovou hru Broskvový květ. K této hře nám byl poradcem prof. Průšek z ústavu orientálních jazyků. Prof.

⁸⁴ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 328.

⁸⁵ K počtu členů Svazu přátel SSSR viz Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ, 31. 8. 1932; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3.

Průšek byl tak zaujat naším počinem, že pro nás uspořádal přednášku, na níž předváděl z gramofonových desek čínskou hudbu a úryvky čínských her.”⁸⁶

Určitou náhradou za struktury Proletkultu se měla stát tzv. Levá fronta založená v roce 1929 v pražské kavárně Opera z popudu Karla Teigehe.⁸⁷ Levá fronta fungovala jako relativně volný svazek lidí, kteří spolu komunikovali na neformálních schůzkách v pražských kavárnách či prostřednictvím tisku. Přes tuto organizační nezakotvenost skupina deklarovala, podobně jako Proletkult, svoji podřízenost KSČ a účastnila se jejích aktivit. V její historii je patrná zvýšená aktivizace po VI. sjezdu KSČ, kdy mělo být využito talentu inteligence v boji proti fašizaci. Nelze však přehlížet fakt, že Levá fronta vznikala na základě likvidace předchozího intelektuálního milieu kolem KSČ. Po V. sjezdu strany se rozhodlo sedm spisovatelů, řadících se k elitě české literatury, vydat prohlášení, ve kterém se ostře vymezili proti stranickému vedení: „Nemůžeme již mlčet k sebevražedné politice, k politice neschopných dunivých slov a rozkolů stůj, co stůj.“⁸⁸ V této době probíhala, po rozkolu v 1920–1921, druhá generační krize v československém komunistickém hnutí.

1.2 Generační výměna, nástup karlínských kluků, radikalizace a nové prvky v organizační praxi

Manifest sedmi vznikl jako důsledek štěpení mezi levicovými literáty, jakéhosi průvodního jevu hlubšího procesu, který měl za následek poměrně razantní změny v politickém směřování KSČ. Podepsaní spisovatelé – Josef Hora, Marie Majerová, Helena Malířová, Stanislav Kostka Neumann, Ivan Olbracht, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura – patřili ke střední generaci levicových umělců, pro kterou neměli pochopení ani jejich oponenti z prostředí literárního pole (například Julius Fučík, Laco Novomeský nebo Vlado Clementis), ani nové

⁸⁶ Čím komunisté vítězili. Ze vzpomínek pamětníků na stranickou agitační práci v Praze 4, Praha 1971, str. 16,18; podobné styky popsal ve svých pamětech Karel Jiráček, komunistický spisovatel, dramaturg a herec, s E. F. Burianem nebo s tanečnickem baletu Národního divadla E. Famírou, viz Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha, 1971, str. 124–127.

⁸⁷ Ke vzniku a fungování Levé fronty viz Ladislav Cabada: Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1938, Plzeň 2005, str. 132–159.

⁸⁸ Manifest sedmi, In: Avantgarda známá a neznámá. Generační diskuse 1929–1931, svazek III., Praha 1970, str. 47.

vedení KSČ složené ze skupiny tzv. karlínských kluků. Jejich nesouhlas znamenal konec v redakcích komunistických periodik – Ivan Olbracht skončil na pozici šéfredaktora Rudého večerníku, Helena Malířová skončila v práci na dětských rubrikách apod. – a jejich následné vyloučení ze strany.⁸⁹ Příklad těchto sedmi spisovatelů je pouze jedním z mnoha případů vylučování, které proběhly po V. sjezdu KSČ v roce 1929.

Na V. sjezdu došlo k prosazení nového vedení, které hlásalo radikální rozchod s minulostí a ostřejší směřování ke kýžené socialistické revoluci. Tomuto sjezdu předcházelo několik rozpačitých vystoupení KSČ, mezi kterými zvláště vynikal krach tzv. Rudého dne. Po zákazu plánované spartakiády – akce organizované FPT ve spolupráci s KSČ – byla do Prahy svolána masová protestní demonstrace označovaná stranou za zásadní střet se státní mocí. Organizace tohoto protestu však selhala. Očitý svědek Stanislav Budín na atmosféru na Václavském náměstí vzpomínal takto: „...v okolí Prahy byly v pohotovosti vojenské posádky, do Prahy bylo staženo četnictvo z celých Čech, všechna pražská nádraží byla pod policejní kontrolou, na rampě Národního muzea bylo vojsko, okolními ulicemi se procházely zesílené policejní hlídky... Když měla dopoledne začít demonstrace, o které jsme sami sebe – a bohužel i vládu a veřejnost – přesvědčili, že se stane úvodem k rozhodujícímu měření sil a snad i k ozbrojenému povstání, bylo Václavské náměstí plné policie, zvědavců, kteří vítali bodré hasiče [demonstrace se měla krýt se sjezdem dobrovolných hasičů] nebo se přišli podívat na začínající revoluci. A pak tam bylo několik set komunistů, většinou mládeže a studentů, a několik funkcionářů v čele s poslancem Bolenem, kteří se procházeli po chodnících, konspirativně se zdravili a čekali na signál k zahájení demonstrace. Ale protože její krach byl zřejmý, tento signál nepřišel. Bolen, který měl demonstraci zahájit, se pořád procházel a ukusoval kyselé okurky, které tu prodávaly báby. Policejních detektivů tu bylo více než komunistů...“⁹⁰

Tento neúspěch bývá považován za jednu z hlavních záminek, pod kterou Gottwald a jeho stoupenci z řad levicové opozice začali zpochybňovat Jílkovo a Bolenovo vedení, a tak

⁸⁹ Viz Rudolf Věda: „Sedm našich kamarádů“. Ke konfliktu mezi levicovými intelektuály v době bolševizace KSČ, In: Český a slovenský komunismus (1921–2011), Jan Kalous a Jiří Kocián (eds.), Praha 2012, str. 24–31 a Ladislav Cabada: Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1938, Plzeň 2005, str. 124–130.

⁹⁰ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, str. 70–71.

zapříčinili jeho pád.⁹¹ Gottwaldova radikální skupina, prosazující konfliktní politické praktiky vedoucí k ostřejším střetům se státem a politickými rivaly (hlavně sociální demokracií), se však neustavila ad hoc z důvodu nespokojenosti s politikou dosavadního stranického ústředí. Jejich osobní styky sahaly mnohem hlouběji do minulosti, v podstatě až do raných dvacátých let, kdy strana vznikala. Zásadní zkušeností pro většinu stoupenců radikálního směru bylo členství v pražském komsomolu, kde se již v počátcích politické činnosti seznámili s budoucími kolegy, s kterými na V. sjezdu převzali moc ve straně. Mezi hlavní členy skupiny kolem Klementa Gottwalda patřili: Rudolf Slánský, Jan Šverma, Václav Kopecký, Josef Guttmann, a Pavel Reimann. Jedna z dalších podporovatelek nového vedení a partnerka Jana Švermy, Marie Švermová, vzpomínala na činnost pražského komsomolu v první polovině dvacátých let následujícími slovy: “V bytě se scházivali členové krajského vedení mládeže, kde už byl Jan [Šverma] a kam patřil Guttmann, Slánský, Hršel, Kopecký, já a jiní. Cítili potřebu se zdokonalit v marxistické teorii, a tak obnovit činnost marxistického sdružení, do kterého patřili ještě Alexandr Bubeníček...patřil tam i bratr Slánského, Josef.”⁹² Nešlo jen o sílu dlouholetých osobních styků, ale hlavně o generační soudržnost tzv. karlínských kluků.

Jak sám původně hanlivý název této frakce používaný politickými oponenty napovídá, v očích dosavadního vedení se jednalo o nezralé mladíky. Většina z nich se opravdu narodila kolem roku 1900 a v době, kdy se úspěšně pokusili ovládnout stranické struktury, jim bylo slabých třicet let. Byli příslušníky generační množiny, kterou Lukáš Fasora ve své, zde již citované, studii nazval válečnou generací, oné generace, jež radikalizovala členstvo sociální demokracie a výrazně urychlovala proces vzniku KSČ v roce 1921. Je pravděpodobné, že atomizace tohoto generačně definovaného hnutí po roce 1924 byla pouze dočasnou záležitostí. Stranické vedení se snažilo radikální prostředí pražského komsomolu rozpustit a jeho členy integrovat skrze různé stranické úkoly mimo pražské centrum či v prostředí Kominterny. Od poloviny 20. let tak většina bývalých členů pražského komsomolu sbírala politické zkušenosti včetně dlouhodobých studijních pobytů v Moskvě a jejich radikalita rozhodně neopadala. V této době se také k bývalým komsomolcům, díky osobním stykům s Rudolfem Slánským, připojil jejich budoucí vůdce Klement Gottwald. Původ osobní vazby mezi Slánským a Gottwaldem

⁹¹ Viz např. Jarmila Menclová: Vítězný sjezd, Praha 1959.

⁹² Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 58–59.

můžeme najít v období jejich spolupráce v redakci lokálního ostravského komunistického Dělnického deníku, kde Slánský vystřídal svého bývalého kolegu z mládežnické organizace Václava Kopeckého. V roce 1925 byl Gottwald zvolen do ÚV KSČ a získal post vedoucího agitpropu, na kterém mu nejbližšími spolupracovníky byli Jan Šverma a Václav Kopecký.⁹³

Vyzbrojen dostatečným kulturním a sociálním kapitálem ve formě politických zkušeností a vysokého stranického postu předstoupil Klement Gottwald v únoru 1929 před V. sjezd KSČ a pronesl následující slova:

„Dnes je otázka stabilizace kapitalismu jedním z hlavních dělidel mezi bolševickými a oportunistickými elementy v kominterně. Vidíme v mezinárodním měřítku, že právě oportunistické a smířlivé elementy vidí nynější situaci pouze po jedné stránce, vidí zesílení kapitalistické výroby, věří v pevnost buržoazního pořádku, věří v pevnost kapitalismu... Co znamená popírat anebo zanedbávat radikalizaci mas, toho dokladem jsme my. KSČ je nejsmutnějším příkladem tohoto popírání. Znamená to, že strana zůstává za masami, že strana se izoluje, že strana ztrácí revoluční perspektivu, že přestává být stranou komunistickou a topí se v likvidátorství...v táboře buržoazie samé však jsou, jak již řečeno, rozpory mezi jednotlivými kategoriemi buržoazie, a mezi buržoazií jednotlivých národností zvláště, zmírňovány. Na jedné straně buržoazní tábor pod vedením finančního kapitálu, soustřeďující všechnu buržoazii, vrchní vrstvy maloměšťáctva, velkosedláctva a slabou vrstvu dělnické aristokracie – na druhé straně stojí proletariát, **v němž hlavním nositelem radikalizace jsou právě nekvalifikovaní, mladiství dělníci**...reformismus hraje přirozeně i v Československu roli agenta buržoazie...reformismus hraje úlohu spojence buržoazie i při fašizaci...kořeny krize strany, příčiny krize strany, ty největší a nejzávažnější, tkví v oportunismu a sociálně demokratických tradicích strany...vedení strany bylo samo nositelem těchto oportunistických tradic, nemělo sil, aby je setřásl, nemělo sil, aby je překonalo...po rudém dni nastala krize strany. A tato krize strany, spojená s diskusí, rozpoutala uvnitř strany ideologický boj...na jedné straně konglomerát různých směrů, které v podstatě byly všechny oportunistické, na druhé straně směr levé opozice. Na jedné straně historická pravice vedle nehistorických pravých, vedle nově oportunistických elementů a vedle trockistických oportunistů. Na druhé straně jádro bývalé opozice protibubnikovské, bývalé opozice z r. 1924 a 1925, dnešní levá opozice...skupina soudruha Jílka. V čem se oportunismus této skupiny ukázal drastický? Ve známé teorii o pasivitě mas. Fakt je, že Jílkova skupina byla prvá, která teoreticky se snažila tuto tezi odůvodnit. Soudruh Kyrál byl sice toho názoru a soudruh **Zápotocký rovněž (sic!)**. Ale kdo to chtěl teoreticky podložit, to byla Jílkova skupina ...pro soudruha Jílka je nemožným schématem prohloubení krize a odpor pracujících mas...to znamená, že soudruh Jílek nechápe podstatu nynější krize kapitalismu a upadá chťe nechtě do teorie o stabilitě kapitalismu...z vnitrostranických úkolů stojí podle mého soudu v popředí otázka zlepšení sociálního složení strany v tom smyslu, že strana dostane **nový příliv krve z mladých revolučních dělníků a dělnic**, z těch nekvalifikovaných, z těch, kteří jsou stále více racionalizací vykořisťováni...závěrem, soudruzi, je si zapotřebí uvědomit, že objektivní podmínky sociální revoluce – soudruhu Kyrále, ano – zrají...nestavíme otázku, zda vypukne revoluce za dva nebo tři

⁹³ Karel Kaplan: Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský, Praha 2009, str. 7–12 a 208–209.

či pět let. Situace je taková, že objektivní podmínky pro vytvoření bezprostředně revoluční situace jsou zde.“⁹⁴

Gottwald ve svém referátu zdůraznil hned několik rovin, na kterých zdiskreditoval dosavadní držitele moci ve straně – jak zaběhlou pravici, tak zaběhlou levici – a postavil se tak do světla vůdce pravé revoluce, jež byla až do února 1929 zrazována. Síla Gottwaldovy pozice byla rozhodně nejpevněji podložena generační soudržností radikálů, kteří čekali, že již v roce 1918, nebo alespoň na konci roku 1920, dojde k revolučnímu zvratu. Proto ve svém referátě několikrát zmínil kreativní energii mladistvého radikalismu, jenž straně, dle jeho názoru, bytostně chyběl. Svým apelem na „nový příliv krve z mladých revolučních dělníků a dělnic“ se dostal blízko diskurzivní pozici periodik organizací mládeže z raných dvacátých let, jež tehdy hlásala, že „...mládež nese budoucí jednotu v krvi. Ti, kteří zítra chtějí postavit novou říši, nesou dnes její obraz a její zákony hlouběji a nesmazatelněji v sobě nežli otcové, kteří ještě morový dech starého světa vdechovali do svých plic a jeho jedovaté šťávy nasáli do svých morků a mozků. Je to mládež, která dnes zvedá se z temnoty denní prací k slavnosti budoucnosti...“⁹⁵ Z této perspektivy se zdálo naprosto zřejmé, že dosavadní vedení bylo nedostatečně radikální, postrádající nového ducha – řečeno slovy dobového diskurzu – oportunistické a prolezné sociálpatriotismem. Gottwaldovci se snažili přesvědčit ostatní členy strany, že rozkol, ona revoluce v sociální demokracii v roce 1921, byl proveden nedostatečně.

Jeden z Gottwaldových spojenců Pavel Reiman na V. sjezdu přímo prohlásil, že „marxistická levice, jež vytvořila první základ komunistické strany, nepochopila vlastní podstatu komunistické politiky, rozhodující bod leninismu, státní učení leninismu... Šmeralovo učení o státu, zůstalo ještě oportunistickým i po svém vstupu do III. Internacionály...“⁹⁶ Dle názoru Gottwalda a jeho blízkých bylo potřeba se z důvodu zachování revolučnosti strany zbavit všech starých vůdců a do čela postavit mladé, opravdu komunistické předáky. Ze strany byli vyloučeni Bohumil Jílek a Václav Bolen, ale také bývalý příslušník rudé armády a kladenský předák Alois Muna, který Gottwaldovo vedení označoval za skupinu studentů buržoazního

⁹⁴ Protokol V. řádného sjezdu komunistické strany Československa 18. 2. – 23. 2. 1929, Praha 1978, str. 37–59.

⁹⁵ Komunistická mládež, září 1922.

⁹⁶ Protokol V. řádného sjezdu komunistické strany Československa 18. 2. – 23. 2. 1929, Praha 1978, str. 343.

původu. Do ústraní nakonec odešel i zakladatel strany Bohumír Šmeral, který od roku 1926 pracoval v ústředních orgánech kominterny, ale v roce 1928 byl delegován s určitým politickým posláním na periferii SSSR, do Mongolska, a do Československa se vracel hlavně jako popularizátor SSSR. První předseda KSČ Václav Šturc byl rovnou vyloučen.⁹⁷ Trochu překvapivá se může zdát pozice Antonína Zápotockého, který zastával vysoké funkce ve straně v podstatě od jejího založení až hluboko do 50. let. Jedno z možných vysvětlení spočívá ve zvláštní pozici tzv. generačního předjezdce, kterou Zápotocký zastával ve vztahu ke generační revoltě, z níž vzešla komunistická strana. Dle Fasorovy argumentace byl jednou z osob velice důležitých pro šíření radikálního diskurzu, protože jej částečně převzal, přiživoval jej, čímž ho v širším stranickém diskurzu legitimizoval a probouzel další následovníky tohoto způsobu nazírání světa.⁹⁸ Jeho postavení ještě upevnilo zatčení po prosincové generální stávce, které s sebou přinášelo gloriolu prvního mučedníka komunistického hnutí. Je však třeba zdůraznit, že podobná pozice vybudovaná skrze osobní účast v občanské válce a perzekuci v generální stávce nechránila před vyloučením Aloise Munu, který se rozhodl, jak bylo řečeno, kritizovat nové vedení karlínských kluků. Přes toto výsadní postavení se Antonín Zápotocký nacházel v latentním podezření ze strany mladších kolegů. Jak vzpomínal Stanislav Budín: „Antonín Zápotocký byl předsedou Rudých odborů. Jistěže jsme si ho velmi vážili, byli si vědomi jeho obrovské popularity mezi dělníky, cenili si jeho velkých zkušeností a měli jsme ho upřímně rádi. A přece jsme se nedovedli zbavit určitého povýšeného postoje k němu a v hloubi duše jsme se na něho pořád dívali jako na starého oportunistu zatíženého sociálně demokratickou minulostí.“⁹⁹

Následovala rozsáhlá čistka ve stranickém aparátu. V prostředí I. pražského kraje KSČ proběhla následovně. Na přelomu roku 1928 a 1929, těsně před V. sjezdem strany, se konala krajská konference pod taktovkou karlínských kluků. V návrhové komisi seděl Slánský se

⁹⁷ Viz projekt Biografického slovníku dějin KSČ Ústavu pro studium totalitních režimů (ve fázi před dokončením), vzorová biografická hesla dostupná online <https://www.ustrcr.cz/veda/projekt/badatelske-projekty/vyvoj-a-organizacni-struktura-ksc/vedouci-funkcionari-ksc/medailony-vedoucich-funkcionaru-ksc/>. Pro bližší informace k vývoji politické kariéry Bohumíra Šmerala na přelomu 20. a 30. let viz Jan Galandauer: Bohumír Šmeral 1914–1941, Praha 1986, str. 406–427.

⁹⁸ Lukáš Fasora: Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920, Brno 2015, str. 84.

⁹⁹ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 123.

Švermou, ve volební komisi Kopecký a Guttmann. Dlouholetý krajský vůdce Josef Melichar byl ostře kritizován za své spojení s neschopným Bohumilem Jílkem (mluvilo se otevřeně o chybách Jílka a Melichara) a byla mu připsána velká část odpovědnosti za krach Rudého dne. Melichar sice provedl sebekritiku, v níž část výtek uznal, přičemž se snažil odvolat na laxní přístup členstva a finanční problémy organizací. Jeho projev, podobně jako projevy všech vůdců dosavadního vedení, byl, dle policejní zprávy o zasedání, neustále přerušován nenávisnými výkřiky z publika. Události rychle směřovaly k jeho sesazení. Nové vedení se skládalo výlučně z předních karlínských kluků. Sekretářem se stal Rudolf Slánský a jeho pravou rukou Čeněk Hruška, do vedení se dále dostal Josef Štětka, Anežka Hodinová-Spurná nebo Josef Krosnář.¹⁰⁰

Po skončení krajské konference bylo rozhodnuto spustit výměnu členských legitimací všech členů strany v I. kraji, která byla spojena s vylučováním málo revolučních, neaktivních členů a příslušníků se silnou sociálně demokratickou minulostí. Pražské organizace přišly o 68 % členů, v celostátním měřítku se strana doslova scvrkla ze 150 000 (1928) na pouhých 25 000 (1930) členů.¹⁰¹ Samotní historičtí aktéři, členové nového vedení, tento proces označovali za kreativní destrukci: „Když ztratíme členy, kteří byli dříve ve straně úplně pasivní, nahradíme tyto členy získávací akcí, která přivede do strany mladé revoluční dělníky, strana tím jenom posílí, získá na průbojnosti.“¹⁰² Z pouhých statistických dat ke stavu strany se zdá, že KSČ stála před kolapsem. Další průběh událostí však ukázal poněkud jiný vývoj. Komunistická strana sice v následujících letech ztratila určitou část svého voličstva (o volebním chování sympatizantů s KSČ bude pojednáno níže), ale nadále zůstávala jednou z nejúspěšnějších politických stran v Československu. Je třeba připomenout, že přes řízený exodus členstva se organizační struktura ani praktiky příliš nezměnily. Spíše se měly napříště vyznačovat přísnější kontrolou shora a striktním uplatňováním nechvalně proslaveného demokratického

¹⁰⁰Stanovisko vedení I. kraje KSČ k Stanovisku funkcionářského aktivu Velké Prahy k politice strany po nezdaru Rudého dne a Policejní zápis o průběhu konference I. kraje KSČ 29. 12. 1928 a 20. 1. 1929, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

¹⁰¹Zpráva sekretariátu pražského kraje o práci krajského vedení; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2; pro čísla k celostátnímu stavu členstva KSČ viz například Jacques Rupnik: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci, Praha 2002, str. 85.

¹⁰²Zpráva sekretariátu pražského kraje o práci krajského vedení; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

centralismu: „Tuhá centralizace strany, podřízení strany a celého revolučního hnutí ústřednímu vedení – je nutnou leninskou zásadou pevné vojensky disciplinované organizace revoluční avantgardy, je podmínkou její plné bojovné síly...“¹⁰³ Centrální vedení se také mělo vyznačovat osobní účastí funkcionářů z nadřízených institucí při práci lokálních složek: „Podpora práce buněk a spojení s nimi se nesmějí omezovat na oběžníky, písemné příkazy, nýbrž se musí dít cestou přímého, živého styku a pečlivého usilování. Okresní (obvodní) vedení musí vysílat do schůzí a zasedání vedení důležitých závodních buněk své zástupce...musí pro závodní buňky určit instruktory jako jejich pomocníky, rádce a dohlázeatele.“¹⁰⁴ Strana tak zůstávala akceschopnou. Navíc se z dostupných pramenů zdá, přes jejich útržkovitost, že probíhající exodus členstva se netýkal satelitních organizací strany.

Nelze také opomenout, že za činností karlínských kluků stály hned tři legitimizační faktory. Pokud se na celou záležitost podíváme opět optikou generační výměny, zjistíme, že ultralevicový diskurz používaný v projevech Klementa Gottwalda a dalších jeho kolegů nebyl pouhým ideologickým nástrojem, za pomoci kterého se hrstka ambiciózních jedinců snažila získat vedoucí stranické posty. Naopak tato rétorika pravděpodobně konvenovala celé generační množině členů rozmístěných na všech úrovních stranické hierarchie. Uvedenou hypotézu do určité míry potvrzuje fakt, že po V. sjezdu došlo k výraznému omlazení členské základny. Zatímco v roce 1924 téměř 80 % členstva I. kraje KSČ představovali lidé starší 30 let, v roce 1930 bylo 42 % pražských a středočeských komunistů mladší 35 let.¹⁰⁵ Je třeba také přihlídnout k časovému posunu. V roce 1924 byli lidé narození mezi lety 1885–1905 staří 19 až 30 let, zatímco v roce 1930 jim už bylo 25 až 45 let. Zbytek členstva představovaly ony Gottwaldem zmiňované mladé radikální síly. Válečná radikální generace tedy představovala drtivou většinu členstva v produktivním věku. Proces vylučování se tak týkal hlavně staré historické pravice a neaktivních, nespolehlivých či vyloženě papírových členů.

¹⁰³ Protokol V. řádného sjezdu komunistické strany Československa 18. 2. – 23. 2. 1929, Praha 1978, str. 576–577.

¹⁰⁴ Tamtéž str. 574

¹⁰⁵ Srov. Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 374 a Zpráva sekretariátu pražského kraje o práci krajského vedení (1930); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

Nové směřování strany, vyznačující se jednak zvýšenou konfliktností vůči státu a sociálně demokratickým politickým rivalům, jednak vnitřními čistkami, navíc konvenovalo s globální taktikou komunistického hnutí diktovanou Komunistickou internacionálou.¹⁰⁶ Teze o sociálfašismu, počítající s brzkým rozkladem kapitalismu a propuknutím sociální revoluce, kterou oddalují pouze sociální demokraté oslabující revoluční potenciál dělnictva, přímo vyžadovala zbavit se jakýchkoliv stop po sociálně demokratické minulosti. Představu o tom, jak silnou diskurzivní moc měla rozhodnutí kominterny ve vztahu k vedení jednotlivých národních sekcí, si můžeme udělat z jedné anekdotické vzpomínky Stanislava Budína, který řídil Rudé právo v době pozdějšího obratu politiky globálního komunistického hnutí v polovině 30. let: “Se zaníceným zaujetím a s neskrývaným nadšením jsme teď sledovali zprávy z Moskvy. Referát Jiřího Dimitrova, projevy Klementa Gottwalda, Ercoli-Togliattiho, Maurice Thoreze a jiných soudruhů jsme přijímali s obrovskou úlevou, studovali jsme je do nejmenších podrobností, otiskovali v Rudém právu a donekonečna jsme nad nimi debatovali. V redakci jsme byli zaměstnáni do pozdních nočních hodin. Referáty a projevy přicházely v dlouhých telegramech v ruštině a němčině a bylo třeba je překládat do češtiny, což byla práce, kterou nebylo možné svěřit lečjakému překladateli, protože bylo nanejvýš nutné zachovat nejmenší nuance a odstíny politických prohlášení...”¹⁰⁷

Čtvrtý legitimizační faktor politiky karlínských kluků na V. sjezdu souvisí s tezí o brzkém rozkladu kapitalismu. Gottwald ve výše citovaném úryvku ze sjezdového referátu kritizoval staré vedení za jeho názor o dočasné stabilizaci kapitalistického systému prozatím vylučující příchod revoluce. Ještě v únoru se oba tyto názory daly považovat za otázku různého výkladu základních textů komunistické ideologie. Situace se však změnila brzy po 24. říjnu 1929, kdy proběhl krach na New Yorkské burze a hospodářská krize se počala šířit do střední Evropy.¹⁰⁸ Této události nové vedení využilo na VI. sjezdu KSČ, který se konal v březnu 1931. Gottwald tehdy mohl sebevědomě prohlásit: „Ačkoliv před dvěma lety se mnohým zdálo, že

¹⁰⁶ K přijetí teze o sociálfašismu a celkovému levicovému obratu kominterny viz Kevin McDermott a Jeremy Agnew: Kominterny: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry, Praha 2011, str. 110–129.

¹⁰⁷ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 145.

¹⁰⁸ K dopadu hospodářské krize na Československou, potažmo evropskou společnost viz Jakub Rákosník a Jiří Noha: Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934, Praha 2012.

kapitalismus je v plném rozkvětu, my už tehdy předvíдали, co se stane. A stalo se! Bankrot kapitalismu nebyl nikdy tak jasný, tak zřejmý jako dnes... A přesto, že před dvěma lety byla situace zlá, přes to jsme tehdy předvídal, co se stane.“¹⁰⁹ Tato předvídavost v očích mnoha současníku bezpochyby udělala z Klementa Gottwalda velice schopného vůdce.

Krizový vývoj hospodářství spojený s masovou nezaměstnaností navíc otevřel úplně nové pole pro činnost komunistické strany, kterou bylo nutno organizačně zaštitit. Po Praze se v roce 1931, dle údajů zprostředkovatelen práce, pohybovalo 30 000 registrovaných nezaměstnaných a do roku 1933 měl jejich počet nadále růst.¹¹⁰ Pod dojmem výrazných problémů kapitalistického systému došlo k určitému posunu v náhledu na nezaměstnanost z pozice KSČ. Nezaměstnanost byla vždy považována za jeden ze syndromů nefunkčnosti kapitalismu jako celku. Ve dvacátých letech však mohl ve stranickém periodiku vyjít článek související s přestavbou na závodní buňky, který jasně deklaruje: „Budeme se opíratí o onu část proletariátu, která není vystavena tolik na pospas bídě a hladu. Zaměstnaní soudruzi jsou samotnou aktivní silou, kteří mohou nejenom časopisy pravidelně odebíratí, nýbrž pro hnutí vůbec o mnoho více vykonatí. Proč? Nezaměstnaní jsou od masy izolováni, kdežto pracující se nacházejí v činném okruhu mas.“¹¹¹ V roce 1930 jsou naopak nezaměstnaní považováni za hlavní hybnou sílu revoluce, která byla dokonce mnohými funkcionáři i řadovými členy přeceňována. Marie Švermová si na VI. sjezdu strany stěžovala, že továrny – tradiční bašty dělnického hnutí – jsou pasivní a ocitají se ve vleku hnutí nezaměstnaných, jinými slovy, že vznikl „...nepoměr mezi vlivem na hnutí nezaměstnaných a mezi naším vlivem v závodech. Když se před 25. únorem projednávala nálada mas v závodech, otázka účasti na demonstracích, naši funkcionáři prohlašovali: u nás je sice nálada dobrá, nespokojenost veliká, ale nezaměstnaní musí přijít před závody a vytáhnout nás... Pravda, nezaměstnaní mohou velmi účinně pomáhatí tím, že rozdávají před závodem letáky, pomáhají při závodním

¹⁰⁹ Protokol VI. řádného sjezdu KSČ 7.–11. 3. 1931, Praha 1931, str. 15–16.

¹¹⁰ Zdeněk Deyl: Sociální vývoj Československa 1918–1938, Praha 1985, str. 137.

¹¹¹ Vůdce, listopad 1923.

časopise, vylepují plakáty a malují hesla, mohou se eventuálně účastnit i závodních schůzí, ale naprosto neznamená, že naši v závodech se mohou za ně schovávat...“¹¹²

Strana se všemožně snažila z naprosto dezintegrované, neorganizované masy nezaměstnaných vytvořit hnutí a v krátkodobých horizontech slavila úspěchy. Pražská organizace KSČ uspořádala v letech 1929–1933 v Praze 528 schůzí, demonstrací, konferencí, výstupů delegací nezaměstnaných na schůzích samosprávných orgánů apod.¹¹³ Na každý týden tedy připadaly minimálně dvě akce spojené s nezaměstnaností. Hnutí mělo tvořit vlastní organizační platformu se svébytnou strukturou. Organizace měla být založena na hierarchickém systému výborů nezaměstnaných – nadřazeném okresním/obvodním výboru a sítí místních výborů. Tyto pak měly být navázány na stranické struktury skrze aparát instruktorů a financování. Do jisté míry se přiblížit organizačnímu vzoru KSČ: „Obvodní akční výbory navážou okamžité styky s obvodními výbory KSČ a budou žádat finanční prostředky ku konání schůzí a vydávání letáků...zavést instruktorský aparát mezi nezaměstnanými a pořádat s nimi politické školení...jest nutno tvořiti úderné skupiny nezaměstnaných, kteří ve všech akcích budou jako pořadatelé“¹¹⁴ Na jednu stranu KSČ dokázala krátkodobě mobilizovat skrze tento organizační aparát značný počet lidí tvořící silné protestní kolektivy a vydávala výstavbu hnutí nezaměstnaných za jeden z největších úspěchů, na druhou stranu jeho fungování provázely zásadní problémy.¹¹⁵

Samotná organizace stála na velice slabých materiálních základech jednak z důvodu insolventnosti většiny členů, jednak z důvodu neustálého tlaku státního aparátu oprávněně považujícího podobné iniciativy za krajně nepřátelskou aktivitu. Jeden z předních vůdců hnutí nezaměstnaných Josef Krosnář vzpomínal na organizační praxi následovně: „Pražský akční

¹¹² Protokol VI. řádného sjezdu KSČ 7. – 11. 3. 1931, Praha 1931, str. 82–83.

¹¹³ Květa Kořalková: Hnutí nezaměstnaných v Československu v letech 1929–1933, Praha 1962, str. 326–327.

¹¹⁴ Plán práce pro nezaměstnané Velké Prahy vydaný sekretariátem I. kraje (1933); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

¹¹⁵ Pochvalná řeč o úspěších hnutí nezaměstnaných byla provedena například na VI. sjezdu strany: „Nejdůležitějším úspěchem je námi vedené hnutí nezaměstnaného dělnictva. V tomto hnutí má strana úplnou hegemonii. V tomto hnutí strana vede do boje desetitisícové a desetitisícové masy daleko přes rámec strany...“; Protokol VI. řádného sjezdu KSČ 7.–11. 3. 1931, Praha 1931, str. 31–32.

výbor nezaměstnaných ani později ustavený Ústřední akční výbor nezaměstnaných nejenže neměl jediného pracovníka, ale nemohl mít ani trvalé a stálé místo, kde bychom se pravidelně scházeli...scházeli jsme se v různých denních dobách, případně po večerech na rozličných místech, obvykle nás bylo patnáct až dvacet...jednání se zúčastňovali i dělníci z některých závodů. Udržovali jsme tak pravidelný kontakt, velmi potřebný k organizování demonstrací a společných akcí...díky dobré kurýrní službě z řad nezaměstnaných jsme měli spojení se všemi obvodními akčními výbory a v případě potřeby i s pražským okolím...do dělnického domu, hostince nebo spolkové místnosti na schůze akčního výboru přicházeli členové každý zvlášť a z různých stran. Podle určitých, předem domluvených znamení jsme poznali, zda je čistý vzduch...zahájili jsme třeba v Lidovém domě ve Vysočanech. Jednáme patnáct, dvacet minut, když tu dostaneme hlášku: Pozor přihořivá! Hlášku nám dala stráž v okolí místa schůze, obvykle členové komsomolu. Dohodli jsme se, kde budeme pokračovat, a rychle jsme opustili místnost. Podle úmluvy jsme se pak sešli třeba ve Kbelích.“¹¹⁶

Tento způsob organizace částečně podvazoval dlouhodobou aktivitu i funkční propojení se stranickými strukturami, jež bylo považováno za jednu z priorit. Mluvil o nich například zmiňovaný Josef Krosnář na VI. sjezdu strany: „Máme případy, kde dělník, organisovaný dva měsíce ve straně, který propracoval se v popředí hnutí nezaměstnaných, ustavil nám buňku strany a získal do ní nových 13 členů a obvodní vedení nemělo o tom ani ponětí. Takové dělníky je třeba přitahovati a je třeba, abychom spojili hnutí nezaměstnaných s hnutím dělníků v závodech...“¹¹⁷ Přes uvedené organizační problémy nelze než souhlasit s tezí Jakuba Rákosníka, který tvrdí, že po oslabení členské základny způsobené čistkami po V. sjezdu strany bylo hnutí nezaměstnaných spolu se stávkovými a jinými protesty proti hrozícímu propouštění dalších dělníků jedním z rozhodujících faktorů, jenž zabránil uzavírání a marginalizaci KSC ve 30. letech.¹¹⁸

¹¹⁶ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha 1966, str. 71–72.

¹¹⁷ Protokol VI. řádného sjezdu KSC 7.–11. 3. 1931, Praha 1931, str. 79.

¹¹⁸ Jakub Rákosník: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938, Praha 2008, str. 225–270; Jakub Rákosník: Zásady ochrany a boje nezaměstnaných v kontextu programu KSC, In: Zdeněk Kárník, Jiří Kocian, Jaroslav Pažout, Jakub Rákosník (eds.): Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek I., Praha 2003, str. 43–62.

Prohloubení radikality komunistického hnutí na přelomu dvacátých a třicátých let vedlo k intenzivnímu zpochybňování demokratičnosti Československé republiky a jejímu stále častějšímu a ostřejšímu napadání ze strany KSČ. Klement Gottwald se dokonce otevřeně přihlásil ve svém projevu v poslanecké sněmovně 21. 12. 1929 ke spolupráci se Sovětským svazem za účelem likvidace stávajícího režimu: „Jsme stranou československého proletariátu a naším nejvyšším revolučním štábem je skutečně Moskva. A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků chodíme učit, jak vám zakroutit krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistry.“¹¹⁹ Zatímco komunisté vždy prosazovali úplně alternativní model vlády – socialismus sovětského vzoru – období mezi roky 1929 a 1934 bylo patrně vrcholem antisystémovosti KSČ v celém meziválečném období.¹²⁰

Výzvy ke konfrontaci se státem přinášely zesílenou možnost zásahu represivního aparátu republiky vůči straně a satelitním organizacím. K podobným střetům docházelo již ve dvacátých letech, například v souvislosti s krátkodobým úředním rozpuštěním komsomolu v roce 1922 (tento fakt je také nepřímým důkazem zvýšené revolučnosti válečné generace). Strana se na tyto zásahy připravovala budováním paralelní organizace připravené plynule přejít do režimu ilegální práce. Interní oběžník sekretariátu I. kraje KSČ z roku 1933 jasně deklaroval rozdíl mezi legálním a ilegálním aparátem: „Za takových poměrů [nadházející revoluční krize] nemohou míti komunisté žádnou důvěru v měšťáckou legalitu, jsou povinni všude vytvořiti paralelní ilegální organizační aparát...to znamená v každé buňce strany musíme míti několik soudruhů pro ilegální práci v obvodním, okresním a krajském vedení skupinu soudruhů pro tuto práci...musíme stále bojovati za legalitu strany, neboť legální strana má vždy lepší agitační možnosti, ale nesmí to býti na úkor správné bolševické politiky

¹¹⁹Gottwald, Klement: politické spisy, I. díl (1925–1929), Praha 1953, str. 311–323.

¹²⁰ Antisystémovou stranou rozumíme politický subjekt, který si neklade za cíl zlepšení či transformaci určitých částí systému v rámci platných norem, ale jeho celkovou proměnu. Jeho politický program definujeme jako „antipostoj“, který zahrnuje široké spektrum pozic od odcizení až po protest. Jedná se v podstatě o opozici vůči principům, a ne vůči konkrétní politice vlády. Hlavním společným znakem činnosti antisystémových stran je snaha o delegitimizaci stávajícího režimu jako cesty k jeho budoucímu nahrazení. Taková strana se často nachází za hranicí legální opozice a stávající politický establishment si ponechává možnost se s ní vypořádat trestně právní cestou. K teorii antisystémových stran viz Giovanni Sartori: Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu, Praha 2005, str. 137–138 a Maxmilián Strmiska: Demokracie, extremismus a antisystemová orientace, In: Politický extremismus a radikalismus v české republice, ed. Petr Fiala, Brno 1998.

strany...adresáře, kartotéky, rozmnožovací stroje, důvěrnou partijsní korespondence, musí být chovány v ilegalitě...“¹²¹

Ilegální organizace měla stát na pyramidální organizační struktuře, kterou vedlo ilegální stranické ústředí, a základnu měly tvořit lokální ilegální buňky. V podstatě tento model vycházel ze vzoru legálních organizačních struktur strany, ovšem s tím rozdílem, že základním vztahem nebyla institucionální závislost, ale osobní kontakt mezi členy tzv. trojek – v každé oblasti činnosti byl aktivní jeden člověk, který měl znát osobně pouze své nejbližší spolupracovníky. Členové těchto trojek si měli rozdělit následující rezorty: 1) Rezort spojovací, který měl za úkol udržovat aktuální seznam adres konspiračních bytů a fungovat jako alternativní kurýrní systém. V instrukcích pro ilegální pracovníky se výslovně udávalo, že jako spojky a kurýři mají být využívány ženy nebo i děti z důvodu jejich nenápadnosti. 2) Rezort zpravodajský. Jeho úkolem bylo vyhledávání třídního nepřítele. Tedy vytváření seznamů tisku, oficiálních sídel politických stran, úřadů, buržoazie (vily, sídla společností). Dále zjišťovat místa, kde jsou organizovány ozbrojené represivní složky státu. Tito pracovníci také měli obcházet hospodské lokály a sbírat údaje o politických názorech běžných občanů. 3) Technický rezort zaměřený na produkci nelegálních tiskovin. Jednalo se o přechovávání typografického vybavení, výrobu a šíření tohoto tisku.¹²² Pracovníci ilegálního aparátu měli mimo jiné za úkol chránit strukturu před infiltrací policejními agenty a konfidenty. V souvislosti s tím měli dbát na čistotu celého hnutí vytvářením tzv. černých listin. K vyloučení ze strany stačilo podezření ze styku s policií či podezřele častý styk s později odhalenými udavači. Na černou listinu se vedle zrádců dostali také jedinci s amorálním, nekomunistickým chováním, defraudanti stranických peněz apod.¹²³

K podobným činnostem byli pracovníci ilegálních struktur strany speciálně školeni. Jednoho z kurzů se osobně zúčastnil i Stanislav Budín, který měl posléze pracovat ve vedení ilegálního komsomolu: „Přednášelo se o tom, jak unikat policejnímu pronásledování, jak se chovat při zatčení, abychom nikoho neprozradili, jak zajišťovat ilegální byty a adresy, jak zjišťovat

¹²¹ Nástin referátu o organisování ilegální práce (1933); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

¹²² Nástin referátu o organisování ilegální práce (1933); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

¹²³ Viz např. Černá listina I. kraje KSČ (únor 1934); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

spolehlivost důvěrníků. Učili jsme se výrobě primitivních rozmnožovacích prostředků a technice existujících rozmnožovacích strojů. Učili jsme se také různým šifram, jak užívat neviditelného inkoustu, a také Morseovu abecedu, která se používala v kriminálech při klepání na zeď...existovala tu masová strana a vedle ní tisíce lidí, kteří s hnutím sympatizovali, nebylo těžké sehnat několik ilegálních bytů na schůzky, několik krycích adres, které byly spíše rezervou pro možné horší časy...nebylo také velkým problémem opatřit místnosti pro zasedání ústředního výboru komsomolu, protože po Praze bylo plno hospod...“¹²⁴

Ilegální struktury sice ve sledovaném období nemusely kompletně nahradit legální stranickou organizaci, ale mnoho vysokých komunistických funkcionářů se pohybovalo často na hranici mezi legalitou a ilegalitou. V roce 1934, po prezidentských volbách, ve kterých KSČ přišla s ústředním heslem kampaně „Ne Masaryk, Lenin!“, byl vydán zatykač hned na několik čelných funkcionářů včetně Klementa Gottwalda. Rudolf Slánský i jeho partnerka Josefa Slánská (roz. Hašková) se stáhli do ilegality. Na fungování jejich vztahu vzpomínala Josefa Slánská následovně: „Od roku 1934 až do parlamentních voleb byl Ruda stíhán zatykačem pro velezradu. Museli jsme tedy žít ilegálně. Střídala jsem jeden ilegální byt za druhým, než jsem si konečně mohla najmout kuchyň a pokoj v novostavbě na Pankráci. Umožnila mi to moje sestřenice Julča, tím, že mi půjčila své osobní průkazy... Ruda přicházel domů jednou za 14 dní, ve čtvrtek. Přišel přesně v šest hodin večer a odcházel brzy ráno, než se otevíral dům.“¹²⁵ Podobnou zkušenost s životem v ilegalitě měla i Marie Švermová, která vzpomínala, že „...se začaly konat už i první přípravy: ničily se legitimace a přistoupilo se k vytváření stranických pětetek. Ani stranické vedení se nescházelo v plné sestavě. Scházelo se jen užší vedení – Gottwald, Šverma, Slánský, Kopecký a Guttman...většina našich stranických funkcionářů měla totiž řadu odložených nenastoupených trestů za svou dřívější činnost – za protistátní výroky, za účast při demonstracích nebo organizování stávek. Žili jsme tehdy jako na hraně...žili jsme proto na cizí papíry nebo bez policejní přihlášky, což v poměrech předmnichovské republiky nebylo ani tak velkým problémem...“¹²⁶

¹²⁴ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 75–76.

¹²⁵ Josefa Slánská: Zpráva o mém muži, Praha 1990, str. 83.

¹²⁶ Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 115–116.

1.3 Jednotná fronta proti fašismu a částečné utlumení radikality

Rok 1934 můžeme pod zorným úhlem vydání řady zatykačů na elity komunistické strany a vážných příprav na stažení celého hnutí do ilegality považovat za období kulminace radikality KSČ. Tento rok se však stal také obdobím zlomu, kdy došlo k pozvolné změně přístupu komunistů ke svým oponentům i Československé republice. Tato změna byla vyjádřena přechodem k propagaci tzv. jednotné fronty. Teze o jednotné frontě nebyla ničím novým, naopak v krabici politických nástrojů komunistické strany se vyskytovala v podstatě od 20. let. Stála na přesvědčení, že komunisté jsou avantgardou celého proletariátu – univerzalistickém postoji, že sociální revoluce proběhne jako vzpoura všech manuálně pracujících proti kapitalismu. Mezi roky 1929 a 1934 mělo být vytvoření tohoto masivního protestního kolektivu dosaženo diskreditací vůdců sociální demokracie – hlavního politického rivala komunistů v rámci levého spektra politického pole – jejich označením za oporu státního aparátu a podporovatele postupné fašizace byrokratických struktur. Důsledná aplikace teze o sociálfašismu tak měla ideálně vést k totální likvidaci celé ČSDSD¹²⁷ a přestupu všech řadových členů/dělníků do KSČ. Měl tak být dotažen do konce nedostatečně provedený rozkol roku 1921, jenž byl v té době prováděn starou generací vůdců KSČ zatíženou sociálně demokratickým dědictvím. Této taktice měla odpovídat i organizační praxe jednotné fronty stojící na důsledném odmítnutí jakéhokoliv dialogu s vůdci sociální demokracie. Řadoví komunističtí aktivisté na lokální úrovni měli naopak věnovat energii indoktrinaci dělníků sympatizujících se sociálními demokraty: „Organisujte návštěvy v bytech socialistických dělníků, zpracovávejte je po cestě do práce z práce a při všech, necht' diskutují [komunisté] s těmito dělníky o prostředcích boje proti nouzovým diktátům a aktivním vystoupení soc. dem. ...“¹²⁸

Tato taktika však nebyla natolik úspěšná, jak se původně očekávalo. Vedení stávek proti masovému propouštění v době vrcholící hospodářské krize ukázalo, že vedení útoků jak proti majitelům továren, tak proti sociálně demokratickým odborářům vedlo k izolaci

¹²⁷ Československá sociálně demokratická strana dělnická; sociální demokraté

¹²⁸ Pokyny pro obvodní vedení, 19. 8. 1933, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

komunistických aktivistů, a nakonec i k rychlému vyčerpání protestního hnutí.¹²⁹ Dalším varovným signálem bylo selhání levice v prostředí Výmarské republiky, která nedokázala účinně vzdorovat náporu NSDAP. Klement Gottwald společně s Janem Švermou a Josefem Guttmannem se pokusili na XII. plénu EKI v září 1932 přesvědčit představitele globálního komunistického hnutí o nutnosti redefinice teze o sociálfašismu a stylu prosazování jednotné fronty. Jejich vystoupení byla nakonec přijata s takovou nevolí představitelů Komunistické internacionály, že se Gottwald rozhodl distancovat od Josefa Guttmanna, prohlásit ho plně zodpovědným za tuto událost a po tzv. Guttmannově aféře jej nechal vyloučit ze strany.¹³⁰

Pod vlivem mezinárodních událostí, například ozbrojeného povstání rakouské sociální demokracie, povstání ve Španělsku, přijetí SSSR do Společnosti národů a v neposlední řadě uzavření paktu mezi francouzskými komunisty a socialisty, byla změna chování komunistického hnutí navýsost aktuální nejen pro příznivce jednotné fronty v Československu, ale i pro vedení Komunistické internacionály. Zatímco Jan Šverma, Rudolf Slánský a šéfredaktor Rudého práva Stanislav Budín na podzim 1934 připravovali českou cestu vedoucí k napodobení francouzských soudruhů, Klement Gottwald se v emigraci v Moskvě zapojoval do podobných diskusí, jež měly změnit směřování celého komunistického hnutí. Jan Šverma v listopadu 1934 svolal X. plénum KSČ, první shromáždění vedení od Gottwaldova odchodu do emigrace, a přišel s návrhem na vybudování tzv. socialistického souručenství vedoucího ke spojení se sociálními demokraty a ustavení koaliční rudé vlády rolníků a dělníků na základě dohody dělnických stran. Komunisté iniciovali dialog mezi vůdci skrze stranický tisk. Zatímco Hampl vedl skrze články v Právu lidu diskusi s Kopeckým

¹²⁹ Viz například případovou studii o vývoji stávků na přelomu roku 1932 a 1933 ve Strakonické textilní továrně, o kterou se pokusil sám autor této diplomové práce. Byť se jedná o mimopražský příklad, má, dle autorova názoru, dostatečnou výpovědní hodnotu: Bohumil Melichar: Stávka textilních dělníků ve Strakonících v roce 1933. Hospodářsko-sociální konflikt v průběhu velké hospodářské krize, bakalářská práce, vedoucí Jakub Rákosník, FF UK, Praha 2015.

¹³⁰Jacques Rupnik: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci, Praha 2002, str. 103–114.

otiskujícím své názory na stránky Rudého práva, docházelo ke sblížení levicových sociálních demokratů z Dělnické akademie s komunistickými novináři.¹³¹

Domácí vedení KSČ v tomto období francouzský vzor jednotné fronty oslovil natolik, že zorganizovalo vyslání Stanislava Budína a Jana Krejčího jako zvláštních dopisovatelů Rudého práva na oslavy výročí pádu Bastily 14. 7. 1935, kde byl slavnostně stvrzen pakt KSF a SFIO. Z jejich cesty vznikla brožura, kde vzrušeným dojmem velebili nadšení z přijetí francouzské Lidové fronty: „Mluví profesor Riviet, socialista zvolený lidovou frontou... Oslovuje shromáždění slovem Camarades. Není tomu ještě tak dlouho, kdy podle oslovení camarades se poznal komunist. Ještě nedávno se socialisté a komunisté navzájem nazývali citoyens, občané. Dnes oslovení camarade se stalo běžným i radikálům. A právě tak je tomu i s Internacionálou. Stala se bez jakéhokoliv vnucování skutečnou hymnou Lidové fronty a slyšeli jsme ji zpívat se stejným nadšením jak komunisty, tak socialisty a radikály.“¹³² Jejich velice příznivý pohled Šverma symbolicky podepsal svojí statí, která celou brožuru uzavírala. Mimo jiné uvedl: „Jaká poučení vyplývají z těchto francouzských událostí pro náš politický postup v Československu? Jednotná fronta – to je jediné řešení problémů dnešní situace i u nás...socialistické souručenství – jednotný protifašistický a protikapitalistický boj komunistů a socialistických stran – to je ona síla, která rázem může změnit poměr sil v naší zemi.“¹³³

Měsíc poté, co Stanislav Budín se zatajeným dechem sledoval demonstraci v Paříži, se sešel v Moskvě VII. kongres Komunistické internacionály, který v podstatě podepřel používání

¹³¹ O postupném opouštění praktického vykonávání teze o sociálfašismu a prosazování Lidové fronty v KSČ Vítězslav Sommer: Revoluce nebo spolupráce?: KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny 1934–1935. In: Zdeněk Kárník, Jiří Kocian, Jaroslav Pažout, Jakub Rákosník (eds.): Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, svazek VI., Praha 2009, str. 15–45. Viz také Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 134.

¹³² Zpráva Stanislava Budína a Jana Krejčího o manifestaci Lidové fronty 14. července 1935 v Paříži, In: Paříž volá k milionům: Lidová fronta vítězí, Praha 1935, str. 6–7.

¹³³ Jan Šverma: Za Lidovou frontu v Československu!, In: Paříž volá k milionům: Lidová fronta vítězí, Praha 1935, str. 15–16.

jednotné fronty svojí autoritou a učinil ji globální taktikou jednotné fronty.¹³⁴ V referátu Georgije Dimitrova, ikony boje proti fašismu, zaznělo: „Sociální demokraté svojí politikou třídní kolaborace s buržoazií připravili fašismu cestu k moci v Německu, Rakousku a Španělsku. Komunisté podcenili obojí: jak fašistické nebezpečí, tak sílu nacionálního sentimentu. Pouze tato situace posunula Kominternu k jednotné akci. Národně i internacionálně by právě tato měla být nasměřována proti fašismu, ofenzivě kapitálu, válce a třídnímu nepříteli. Komunisté mohou kritizovat a napadat pouze ty, kdo brzdí jednotnou akci. V kapitalistických zemích jsme jako komunisté připraveni bránit každý zlomek buržoazně demokratické svobody...ačkoliv jednotná fronta je pouze v počátečním stadiu svého vývoje, francouzští komunističtí a sociálně demokratičtí dělníci bojující bok po boku uspěli a odrazili první útok fašismu. Tím učinili jednotnou frontu vlivnou mezinárodně.“¹³⁵ Jinými slovy, Dimitrov nechal na sociálních demokratech ležet odpovědnost za tehdejší kritickou situaci, ale fašistické nebezpečí považoval za natolik vážné, že podporoval myšlenku sjednocení dělnických politických stran v zájmu boje proti němu. Sociální demokraty již nepovažoval za fašisty – sociálfašisty – ale pouze za viníky, kteří se nechali korumpovat, zradili zájmy vlastní třídy, avšak přesto zůstali antifašistickou silou, a tedy objektem možné politické spolupráce.

Přes legitimizaci taktiky jednotné fronty ze strany Kominterny nezískali představitelé vedení KSČ v Praze status prozíravých politických vůdců, právě naopak. Jan Šverma ve spolupráci s Rudolfem Slánským vedli KSČ k podpoře Edvarda Beneše v prezidentských volbách a hlasovali pro státní rozpočet – jednali tedy přesně dle linie Lidové fronty: snažili se o spolupráci při obraně proti fašismu prosazením demokratického kandidáta na úkor možného nárůstu moci pravicového politického spektra.¹³⁶ Právě tyto politické kroky se staly příčinou jejich následné kritiky za „oportunistické chyby v uplatňování jednotné fronty“. Přestože

¹³⁴ Emoce Stanislava Budína vyjádřené v jeho pamětech; viz Stanislav Budín: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, str. 141–143. K diskusím o taktice jednotné fronty a procesu jejího následného prosazení (kooptována byla oficiálně v průběhu roku 1936) viz Kevin McDermott a Jeremy Agnew: *Kominternu: Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, str. 130–150.

¹³⁵ Extracts from the resolution of the the seventh comintern congress on the fascism, working-class unity, and the tasks of the comintern, In: *The communist international documents*, Vol. III. (1919–1943), Jane Degras (eds.), str. 355–356, 361.

¹³⁶ K prezidentským volbám v roce 1935 například Zdeněk Kárník: *České země v éře První republiky (1918–1938)*, svazek II. *Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002, str. 560–574.

vstřícnější postoj k Benešově kandidatuře zapříčinil vyhlášení amnestie, jež se vztahovala na komunistické funkcionáře, a tak umožnila návrat Gottwalda zpět do Československa, museli Šverma i Slánský odcestovat do Moskvy, kde provedli sebekritiku a následně byli suspendováni ve stranické hierarchii.¹³⁷ Šéfredaktor Rudého práva Stanislav Budín, jak již bylo řečeno velice aktivní v propagaci jednotné fronty, byl dokonce odstraněn z redakce a po dehonestující kampani vyloučen ze strany.¹³⁸

Uvedené tresty pro pražské architekty specificky československé Lidové fronty však rozhodně neznamenaly, že by KSČ jako celek měla opustit uvedenou taktiku. Gottwald na VII. sjezdu strany přijal Švermovu a Slánského sebekritiku a vyjádřil jim za celé hnutí důvěru; pronesl zde referát hlásící se plně pod novou linii hnutí:

„Pro Československo znamená agresivní válečná politika fašistického Německa obzvláště veliké akutní nebezpečí. Kdyby se podařilo Hitlerovi uskutečnit jeho plány, znamenalo by to pro český lid ztrátu jeho národní nezávislosti...tato otázka hýbe ne statisíci, nýbrž miliony a my bychom nebyli komunistickou stranou, nebyli bychom revolucionáři, kdybychom se k této masami hýbající otázce chovali pasivně...pozice komunistické strany ve věci ohrožení Československa hitlerovským fašismem je pozicí obrany Československa proti Hitlerovi, obrany Československa proti fašismu. Proč jsme tak nemluvili, řekněme, před čtyřmi lety...inu prostě z toho důvodu, že před čtyřmi lety Československo zahraničním fašismem ohroženo nebylo...před čtyřmi lety ještě Francie a s ní Československo stály ve frontě těch, kteří připravovali úklady a útoky na Sovětský svaz...dnes Československo a Francie podporují do určité míry, byť s výhradou, byť ne důsledně, mírovou politiku Sovětského svazu...zdůrazňují, soudruzi, zejména tu okolnost, že ve všech útočných plánech fašistického Německa a militaristického Japonska hraje převážnou úlohu Sovětský svaz jako objekt, jako cíl napadení útočníky...Druhá námitka, kterou nám činí někteří lidé. Říkají: Postavíte-li se na pozici obhajoby republiky proti fašismu, pak nutně se dostáváte na pozici třídního míru...skutečná obrana nemůže [však] znamenat třídní mír...jakže chceš hájit republiku, když lid rabuješ, vysáváš z něho poslední kapku krve? ...co dělá buržoazie a jak se staví k těmto otázkám? Je proti! Z toho plyne, že jedině třídní boj proti buržoazii v těchto věcech může prosadit podmínky skutečné obrany republiky...tato válka může být vedena jedině na třídním podkladě, po vzoru Jakobínů ...roztříštěnost dělnické třídy povstala v důsledku spolupráce s buržoazií a není možno likvidovat tuto roztříštěnost tím, že by ona část dělnictva, která stojí na pozici třídního nepřítele, přešla na pozici třídní spolupráce...sociální demokrat Bechyně a podobní by snad dostali penzi [v případě nacistické okupace], socialistické dělníky v každém případě by očekával stejně jako nás přinejmenším koncentrační lágr...my musíme dovést masám socialistických dělníků přivést plasticky před oči, do jaké situace byli oni svými vůdci zavedeni a co nutně bude znamenat další odmítání jednotné fronty...navrhujeme sociálním demokratům a českým socialistům, aby oni bez ohledu na to, jestli jsou ve vládě nebo ne,

¹³⁷ Karel Kaplan: Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský, Praha 2009, str. 210–211.

¹³⁸ K vyloučení Budína ze strany a jeho očerňování v kampani proti „Budínovštině“ viz Martin Groman: Stanislav Budín. Komunista bez legitimity, Praha 2015, str. 67–99.

společně s námi se shodli na řadě minimálních požadavků...z prvé zlepšit postavení dělníků...za druhé udeřit proti fašismu, rozšířit demokratická práva pracujícího lidu. Za třetí zabezpečit skutečnou obranu republiky proti fašismu...“¹³⁹

Gottwald obrat v domácí politice spočívající v odklonu od prosazování likvidace státních struktur až k jejich obraně legitimizoval změnou mezinárodní situace. Rozhodně však nechtěl a ani si patrně nemohl dovolit rezignovat na sociálně revoluční rozměr stranické politiky vyjádřený figurou jakobinismu. Celá Gottwaldova argumentace stála na zajímavém diskurzivním posunu v interpretaci fašismu, který bude analyzován níže.

Zdůrazněné odmítnutí myšlenky třídního smíru v organizační rovině znamenalo, že stávající struktury hnutí – od závodních buněk až k ÚV – budou zachovány včetně zvýšeného zájmu o nezaměstnané. Ovšem nová politika vyžadovala i nové organizační praktiky. Zásadní řešení vyžadoval nový přístup k sociálním demokratům, kteří měli být na základě inkluze začleňováni do aktivit hnutí vedoucích k sebezprezentaci KSČ jako reálné rovnocenné alternativy k ostatním dělnickým stranám. Takto měli napříště postupovat příslušníci agitpropu při propagaci stranického tisku: „...zdůrazňujeme schůzi čtenářů dělnického tisku, tj. nejen RP [Rudého práva] a ostatního rudého tisku, ale též tisku socialistických stran. Tyto schůze mají sloužit k dalšímu sblížení s dělníky jiných stran a k popularisaci našeho tisku...srovnávat způsob psaní měšťáckého, socialistického a našeho tisku o aktuálních politických otázkách, provést kamarádkou kritiku, a tak přesvědčit přítomné o důležitosti našeho tisku.“¹⁴⁰ Strana si i přes sblížování měla důsledně zachovat svoji revoluční „image“, nenechat se vtáhnout do čistě nacionálních festivaltů: „...komunisté prosazují, aby společné manifestace [28. 10. 1936] byly konány pod námi navrženými hesly a ve znamení protifašistické lidové fronty. Jsou-li naše návrhy odmítnuty pak trváme na tom, abychom se společných oslav mohli zúčastnit se svými prapory a se svými hesly jako uzavřený celek. Jenom tenkrát je-li tento náš požadavek zamítnut odmítneme samozřejmě svoji účast. Neboť tam, kde mají být potlačeny symboly komunismu není také místo pro revoluční dělníky.“¹⁴¹ Některé příklady

¹³⁹ „Protokol VII. Sjezdu Komunistické strany Československa, 11.–14. 4. 1936, Praha 1967, str. 38–43, 48–52.

¹⁴⁰ Úderník. Časopis tiskových a literárních důvěrníků v pražském kraji, leden 1936; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

¹⁴¹ Oběžník krajského vedení obvodním vedením KSČ (1936); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

interní komunikace v rámci pražské organizace však odhalují silnou tendenci k vybudování jednotné fronty i za předpokladu ústupků z do té doby nedotknutelných symbolických pozic: “Rychle zorganizovat lidovou frontu. Využít k tomu všech možností a argumentů. Vytvořiti třeba i zdání a dojem opuštění komunistické linie. Soustřediti nejagresivnější boj proti fašismu. Tedy, shrnuto: připravit podmínky k socialistické revoluci.”¹⁴²

Ve snaze vytvořit opravdu živý styk řadových komunistů se sociálními demokraty či národními socialisty byly hledány i úplně nové organizační platformy. Symbolicky vhodné se pro tento účel zdály akční výbory Světového mírového hnutí otevřeného všem zájemcům (velké procento členů tvořili sokolové, příslušníci Červeného kříže aj.). Komunisté zde měli svým příkladným členstvím získat pro hnutí nové sympatizanty: “Naším úkolem je v tomto hnutí spolupracovat a být ostatnímu lidu vzorem v pílí a houževnatosti. Nesmíme však pacifistické masy komandovat...nýbrž musíme je trpělivě přesvědčovat. Nesmíme na společných schůzích druhé překřikovat, přednášet tam věci, které nejsou na programu, nebo, které by všecken lid ještě nepochopil...Je třeba ve všech místech, čtvrtích, okresech organisovat akční výbory pro organisování míru...”¹⁴³ Patrně největší organizační změnou byla transformace mládežnického hnutí při KSČ na tzv. Svaz mladých, který měl představovat organizaci otevřenou všem pokrokově naladěným mladým lidem do 32 let se silně antifašistickým posláním.¹⁴⁴ Přestože do svazu měli mít přístup sociální demokraté, národní socialisté či třeba cvičenci ze sociálně demokratické DTJ, KSČ si nárokovala nejsilnější vliv. Legitimaci Svazu mladých drželo na konci roku 2 847 Pražanů (celostátně sdružoval 9 406 členů). Jednou z priorit této organizace mělo být pořadatelství nejrůznějších akcí na pomoc demokratickému španělsku (včetně odeslání vagonu cukru, vybírání finančních prostředků, teplého oblečení a podobně).¹⁴⁵

¹⁴² Schůze pražského aktivu, 10. 11. 1936; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

¹⁴³ Osnova referátu pro všeplenárky (1936); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

¹⁴⁴ Věštník Svazu mladých v úvodníku prvního čísla shrnul poslání organizace: „Vytváříme ve Svazu mladých organizaci nestraničnou, avšak pokrokovou a dáváme příklad jednoty i svou organizací. Do našich řad se hlásí příslušníci různých organizací mládeže...všichni, kdož milují svobodu, mají v ní místo a rovná práva.“ Mladí vpřed. Bulletin Svazu mladých, č.1 (bez datace); NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 11.

¹⁴⁵ Národní archiv sbírka organizací mládeže, karton 47.

Počátek Španělské občanské války v létě 1936 přitáhl záhy pozornost evropských radikálně levicových kruhů. Pro mladé československé aktivisty, členy KSČ, o kterých mluvil Gottwald v roce 1929 jako o „novém přílivu krve“ do strany, to byla první příležitost aktivně se zapojit do boje proti fašismu. Generační množina narozených mezi léty 1905–1915 byla utvářena zkušeností Velké hospodářské krize a prožitkem fašistického ohrožení, přičemž Gottwald a ostatní karlíňští kluci byli vůči nim v pozici generačních předjezdů.¹⁴⁶ Důkazem udržování Gottwaldova kultu u dobrovolnických jednotek může být například vznik dělostřelecké baterie bránící Madrid, jež nesla jeho jméno. Nadšení mladých pro boj na vzdálených frontách či organizování manifestací a sbírek nebylo cizí ani vedení KSČ. Pomoc demokratickému Španělsku byla jednou z jeho hlavních priorit, protože šlo o hmatatelné uplatňování Lidové fronty v praxi.

V průběhu let 1936–1938 dorazilo na španělské fronty téměř 2 200 bojovníků s československým státním občanstvím. Transporty těchto lidí a jejich vybavení byly zajišťovány Kominternou skrze aktivity jednotlivých národních sekcí. Každá národní strana se dokonce zavázala dodržet určité kvóty pro odvod nových branců do mezinárodních dobrovolnických brigád (interbrigády). Pro KSČ to znamenalo pokusit se zorganizovat nábor 3 000 mladých mužů. Tento úkol vyžadoval mobilizaci velké části organizačního aparátu včetně ilegálních struktur, protože tzv. verbování do cizích armád bylo v meziválečném Československu kriminalizováno. Komunistická strana a její satelitní organizace vyhledávaly jedince, kteří absolvovali obligátní vojenský výcvik, přičemž měly preferovat dělostřelce, letce, kulometčíky, nositele důstojnických hodností a samozřejmě specialisty – lékaře, zdravotníky nebo mechaniky. Dobrovolníci byli následně odesíláni do Prahy, kde byli ubytováni u spolehlivých straníků v chudinské čtvrti na městské periferii, dokud jim stranické orgány nepomohly vyřídit formální náležitosti důležité pro odchod či nepořídily falešné

¹⁴⁶ S takto vytyčenou generační množinou pracuje ve svém výzkumu Anna Hájková, historička působící na Warwick university. Viz projekt „Dreamers of a New Day: Building Socialism in Central Europe, 1930–1970“. (http://www.academia.edu/1077103/Dreamers_of_a_New_Day_A_Generational_History_of_Intellectuals_of_the_Left_who_Built_Socialism_in_Central_Europe_1930-1970) a přidružený výzkum týkající se dobrovolníků ve Španělské občanské válce, Anna Hájková, Oranges, unpublished manuscript.

doklady. Následně byli vybaveni peněžní částkou a odesláni do Paříže, odkud cestovali pod patronátem Komunistické strany Francie.¹⁴⁷

Strana platila všechny nutné výdaje od jízdenek přes úřední poplatky až po příspěvek pražským rodinám, kde byli dobrovolníci přechodně ukryti. Většina branců totiž vedle nadšení pro ideály komunismu a boj proti fašismu řešila odchodem do interbrigád svoji tíživou životní situaci způsobenou nezaměstnaností. Nemohli si tedy hrazení podobných výdajů dovolit. Jak vzpomínal Josef Dostálek: „Nábor prováděl krajský sekretariát KSČ v Pardubicích...já jsem dostal spojení na jednoho soudruha v Praze – Košířích, který mne spojil se soudružkou Boženkou, která mne instruovala pro samotnou cestu do Paříže pod záminkou návštěvy mezinárodní výstavy, dala mně adresu v Paříži do kavárny Gillot na Monparti..., kde jsem již s jinými dobrovolníky byl převzat soudruhy pařížskými a odeslán do Španělska.“¹⁴⁸ Praha se stala přestupní stanicí a organizačním uzlem nejen pro dobrovolníky z celého Československa, ale i pro budoucí bojovníky interbrigád ze středovýchodní Evropy (Poláky, Rumuny, Maďary, Jugoslávce). KSČ totiž mohla v prostředí parlamentní demokracie fungovat legálně, na rozdíl od většiny ostatních stran v regionu, a díky tomu udržovala dostatečně rozvětvený organizační aparát schopný poskytnout požadované služby.

V druhé polovině 30. let Praha nesloužila pouze jako přestupní stanice dobrovolníků směřujících na fronty španělské občanské války, ale také jako místo možného azylu pronásledovaných členů levicových politických stran a hnutí z okolních států. Útočiště zde našli například Schutzbundleři, kteří vedli ozbrojené střety se státní mocí v Rakousku v roce 1934, a další příslušníci rakouské sociální demokracie, Komunistické strany Německa apod. Za tím účelem byla obnovena organizace Rudé pomoci, úředně rozpouštěná v roce 1932, pod názvem Solidarita, v roce 1934 byl založeno Sdružení k podpoře německých emigrantů pod vlivem KSČ.¹⁴⁹ Praha se stala centrem, odkud se stranický aparát KSČ snažil podporovat ilegální činnost sesterských komunistických organizací za hranicemi. Na to, jakým způsobem

¹⁴⁷ K organizaci verbování dobrovolníků do interbrigád viz Jiří Nedvěd: „Verbování“ československých dobrovolníků do mezinárodních brigád a jejich cesty do Španělska, *Historie a Vojenství*, č. 3/2016, str. 4–18.

¹⁴⁸ Osobní materiály Josefa Dostálka; VHA, fond Čs. interbrigadisté 1936–1939, karton 3.

¹⁴⁹ K antifašistické imigraci do ČSR viz Kateřina Čapková a Michal Frankl: *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*, Praha 2008, str. 172–196. Viz také Jiří Rys: *Rakouská emigrace v Československu 1934–1939*, bakalářská práce, vedoucí Ondřej Vojtěchovský, FF UK 2016.

byla využívána sportovní organizace FPT při pašování komunistických tiskovin produkovaných v Praze, vzpomínal František Stříž, aktivista z Prahy 2: “Kolem roku 1933 jsme založili lyžařský klub Kazbek, do kterého jsme získali přes 200 stranicky neorganizovaných, většinou ženy. S Kazbekem jsme jezdili do Krkonoš, kde jsme pořádali lyžařské přebory...využívali jsme této organizace nejen k uvědomování nestraníků, ale i pro ilegální přenášení protifašistické literatury do hitlerovského Německa... Rote Fahne se začala tisknout v Praze...dělali jsme z nich balíky a ty pak v batozích dopravovali přes Krkonoše na německé hranice. S batohy plnými tiskovin jsme sjížděli na lyžích severním svahem Sněžky do Agnetendorfu, kde od nás materiál přebírali němečtí komunisté.”¹⁵⁰ Do Prahy se přesunula vedle redakce Rote Fahne také redakce slavného ilustrovaného časopisu AIZ (Arbeiter illustrierte Zeitung). Podobnou úlohu hrála Praha v prostředí střední Evropy až do Mnichovské krize, ve které KSČ, věrná politice jednotné fronty, prosazovala obranu republiky (podpora generální stávky v září 1938 nebo Gottwaldovo a Švermovo působení ve Výboru na obranu republiky).¹⁵¹ Na konci roku 1938 však byla strana oficiálně rozpuštěna, její vedení odešlo do Moskevského exilu a komunistické hnutí skončilo v ilegalitě až do konce druhé světové války.

¹⁵⁰ Vzpomínka Františka Stříže, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 54.

¹⁵¹ K politice komunistů kolem Mnichovské krize viz Jacques Rupnik: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci, Praha 2002, str. 142–151 nebo Zdeněk Kárník: České země v éře První republiky (1918–1938), díl III., O přežití a o život (1936–1938), Praha 2003, str. 592–602.

2. Chudá strana s velkým potenciálem. Odvrácená tvář modernizace a urbanizace jako podmínka pro úspěch komunistické ideologie

„Výčep v posledním výběžku města je chudá věc, která nedovolí svému majiteli, aby si příliš vesele poskakoval... Muži, kteří tu zasedli, nehledají nějakého potěšení; složili tu udřené údy a jsou rádi, nemusí-li jimi příliš pohybovat... A sedí-li se hodinku při pivě, není mnoho jiných myšlenek v hlavě. Leda jak to bude k sakru s činží a hokynář že už se nedá oblafnout a až se tahle ksindl práce dodělá nebude zase do čeho houknout...člověk je komunista, bodejt' by nebyl, když je svět, jak je...“¹⁵²

„Staré hodné Praze narostla periferie, cosi jako džungle dosud neprozkoumaná“¹⁵³

„...nad chodníky vytryskne němý pokřik světelné reklamy. Hesla a nápisy útočí na chodce se všech stran...nad tovární budovou v Holešovicích žhne po celou noc pět obrovských bílých písmen...OSRAM...Holešovice jsou podivná čtvrť...je to z třetiny Ostrava, z třetiny Klondyke a z třetiny East End londýnský...je to město ve městě, kde se trs trávy rve s mourem a sazemi...v tomto podivném, smutném a krásném městě pražském se žije jen rytmem strojů, práce i odpočinek jsou diktovány zpěvem továrních píšťal a jediná věc byla dosud volná a svobodná: noc. Tam více než kde jinde tma rdousila roztažené růžence uličních svítilen, aby zakryla bídu dne a zašeptala lidem, že i v jejich bledé krvi hoří lidské vášně...Nuže tato jediná svoboda, noc, která strojové tvory činila lidmi, byla vyrvána a zdeptána pěti tyranskými písmeny, která vytryskla nad domy a věčnou září uvrhla dolní Prahu ve své rabství.“¹⁵⁴

¹⁵² Eduard Bass: Potulky pražského reportéra (sbírka článků pro Lidové noviny a Přítomnost), Praha 1929, str. 46.

¹⁵³ Karel Čapek: Obrázky z domova, Praha 1959, str. 85.

¹⁵⁴ Eduard Bass: Potulky pražského reportéra (sbírka článků pro Lidové noviny a Přítomnost), Praha 1929, str. 128.

Popsané dějiny strany z pozice jejího pražského centra – dějiny ideologických posunů a organizačních změn – se mohou zdát velice přehlednou skicou dávající srozumitelnou představu o vývoji meziválečného hnutí. Rozhodně je však nemůžeme považovat za dostačující. Organizační struktura by byla pouze prázdnou sítí, bludištěm bez života, pokud bychom rezignovali na výzvu zalidnit ji členy. Na následujících stranách se pokusím vysvětlit intence, jež mohly vést aktéry – členy a sympatizanty strany – ke zvláštní přichylnosti k radikálnímu pojetí levicové ideologie. Zvláště ve snaze porozumět fungování meziválečné KSČ, jež byla stranou značně nemajetnou, je podobná perspektiva nezbytná, protože z dostupných pramenů se zdá, že stála hlavně na dobrovolném tvůrčím aktivismu.

2.1 Financování strany: nemajetné hnutí budované na základě dobrovolnické práce

Za základní zdroj financí KSČ můžeme považovat členské příspěvky. Jejich výše však nemohla představovat nijak závratnou částku, protože se strana ideologicky zaměřovala na proletariát a skutečně její členskou základnu představovali manuálně pracující, popř. nezaměstnaní.¹⁵⁵ Výše příspěvků byla tedy nastavena tak, aby bylo členství dostupné i těm nejméně solventním. Návrh organizačního řádu ke IV. sjezdu strany (1927) problematiku upravoval následovně: „...peněžní prostředky strany jsou zaopatřovány stranickými příspěvky (měsíčně), zvláštními sbírkami a z výtěžků podniků strany. Výše členských příspěvků je určována na podkladě průměrného příjmu členů v závodech...nezaměstnané ženy, nezaměstnaní 1 Kč, zaměstnaní dělníci a zřizenci 3 Kč, členové s příjmem nad 1 800 měsíčně 10 Kč...“¹⁵⁶ Je však třeba připomenout, že ani v době vrcholící hospodářské konjunktury patrně platební morálka či platební schopnost členů pražské krajské organizace (I. kraj KSČ) nebyla nijak mimořádná. Zatímco nejnižší příspěvky, tedy jednu korunu měsíčně, platilo

¹⁵⁵ Dle statistik KSČ tvořilo stranu v roce 1927 78,4 % námezdních dělníků, 13,6 % žen v domácnosti (manželek dělníků), a 1,9 % intelektuálů, Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25. 3. – 28. 3. 1927, Praha 1984, str. 493.

¹⁵⁶ Návrh organizačního řádu KSČ prováděcího ustanovení pro delegáty IV. sjezdu KSČ, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1.

11 561 členů, tři koruny měsíčně odvádělo pouze 3 393 členů a nejvyšší desetikorunové příspěvky do stranické pokladny přinášelo zanedbatelných 115 držitelů stranické legitimace.¹⁵⁷

Mimo stálých příjmů z členských příspěvků strana získávala prostředky ze sbírek pořádaných za konkrétním účelem. Jejich praktické provádění spočívalo v prodeji známek, které si členové po odvedení příspěvku měli vlepit do stranické legitimace. Organizátoři těchto sbírek měli být nekompromisní a vytvářet nátlak na členy, aby se sbírky zúčastnili: “Známky rozdělí mezi výběrčí a ti ať během tohoto měsíce obejdou všechny členy strany a přinutí je, aby každý z nich si příslušný počet volebních známek koupil. Známky ať výběrčí každému nalepí na poslední stranu legitimace.”¹⁵⁸ Instrukce spočívající v legitimizaci určitého tlaku vytvářeného na řadové členy vycházely z prosté logiky neustále podfinancovaného hnutí. Je třeba přiznat, že podobné akce mohly vynést poměrně slušné částky: v roce 1925 členstvo I. kraje v rámci sbírky na podporu volební kampaně odvedlo do volebního fondu 193 554 Kč.¹⁵⁹ Tentýž rok však krajský sekretariát vůči stranickému centru vykazoval dluh 32 540 Kč. Stranické úkoly byly totiž koncipovány velice ambiciózně. Například v roce 1927 měl volební fond zaplatit v rámci konání předvolební kampaně voleb do samosprávných sborů vydání 1 237 350 výtisků různých letáků, plakátů, nálepek a brožur.¹⁶⁰

Hnutí ve své síti satelitních organizací dokonce disponovalo zvláštní organizační platformou, jejíž činnost byla zaměřená na provádění podobných sbírek. Tato organizace, Rudá pomoc, měla za cíl podporovat a podněcovat chování, které neslo v diskurzu hnutí název „proletářská solidarita“. Jednalo se o zajišťování finanční podpory stávkujícím, členům či sympatizantům ohroženým chudobou a hlavně vedení tzv. vězeňského fondu. Z těchto prostředků měla být zajišťována finanční pomoc perzekuovaným komunistům a jejich rodinám včetně hrazení služeb právního zástupce. Popisovaná instituce byla klíčová z důvodu antisystémové pozice

¹⁵⁷ Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25. 3. – 28. 3. 1927, Praha 1984, str. 492.

¹⁵⁸ Zpráva ke konferenci I. pražského kraje KSČ 16.–17. října 1926; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1.

¹⁵⁹ Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ konané ve dnech 8. a 9. dubna 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

¹⁶⁰ Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ konané ve dnech 8. a 9. dubna 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

komunistické strany v tehdejším politickém poli. Aktivní straníci museli často plnit úkoly, kvůli kterým jim hrozila nějaká forma trestního postihu. Hlavní účel Rudé pomoci vystihl Alois Muna ve svém referátu na III. sjezdu strany: „Všichni, kteří sympatizují s mezinárodním revolučním hnutím, mají povinnost být členy RP [Rudé pomoci]. MRP [Mezinárodní Rudá pomoc] neomezuje se také na poskytování pomoci příslušníkům naší strany, nýbrž všem dělníkům, kteří přišli do konfliktu se zákonem...příspěvky pro Rudou pomoc jsou minimální, a tuto oběť může a musí přinést každý soudruh, každý dělník... perzekuce se dá snáze snést, když bude postaráno o oběti. Celá řada žen zrazuje a sráží své muže od činnosti politické. Říkají: Neplet' se do ničeho, zavřou tě! Když budou vědět, že o jejich muže je postaráno, že se jim poskytne pomoc, pak již bude jiné nadšení...“¹⁶¹ Z uvedeného jasně vyplývá, že hlavním posláním Rudé pomoci byla podpora ostře revolučního, tedy protizákonného chování příslušníků a sympatizantů KSČ. Logickým důsledkem bylo úřední rozpuštění celé organizace poté, co KSČ provedla na počátku 30. let ideový obrat doleva – Rudá pomoc ukončila nuceně svoji činnost v roce 1932. Přestože generovala určité finanční částky – v roce 1925 dokázala získat v I. kraji 65 126 Kč na příspěvcích a darech – byla pro stranu spíše finanční zátěží.¹⁶² Alois Muna ve svém citovaném referátu členy přesvědčoval o nutnosti vyššího nasazení v Rudé pomoci, protože ta byla v polovině dvacátých let schopná perzekuovanému a jeho rodině vyplácet pouze 200 Kč měsíčně (ekvivalent průměrné týdenní mzdy dělníka) a i přesto byla beznadějně zadlužena.¹⁶³

Komunistická strana řešila problémy s materiálním zajištěním svých aktivit již ve 20. letech a po odchodu značné části členstva na počátku 30. let se její pravidelné příjmy ještě snížily. Stranické centrum se situaci pokoušelo řešit zvýšením členských příspěvků. Již na V. sjezdu strany (1929) bylo konstatováno, že „Dosud placené příspěvky jsou mnohem nižší než v ostatních sekcích KI a rozhodně nedostačují k plnění stále se zvětšujících politických a organizačních úkolů. K tomu se ještě druží mimořádně nedostatečné placení příspěvků, které

¹⁶¹ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 213–215.

¹⁶² Ke stavu pražské a středočeské Rudé pomoci v roce 1925 viz Zpráva ke konferenci I. pražského kraje KSČ 16–17. října 1926; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1.

¹⁶³ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 213–215, 283–285 a 374–384.

doznalo takového rozsahu, že značná část členstva strany neplatí buď žádné příspěvky, nebo příležitostně, nebo nižší, než je předepsáno.”¹⁶⁴ Nestálý a nedostatečný přísun prostředků se odrážel v mnohdy až žalostně nízké úrovni materiálního zajištění stranických aktivit. Josefa Slánská si po letech zaznamenala následující vzpomínku na prostředí hlavního stranického sídla v Královské ulici v Karlíně: „Přes dvůr byla v nižší budově Hoffmannova tiskárna, redakce a administrace RP [Rudého práva], sekretariát pražského kraje a zasedací místnost jen o málo větší než ostatní malé kumbály [myšleno kanceláře] ... Jediné, co tu bylo cizí, byla v přízemí hlavní budovy spořitelna a kožešnictví. Dva učni tam celý den klepali kožichy a ten zvuk po osm hodin neodmyslitelně patřil k ovzduší baráku v Královské 13...”¹⁶⁵ Placených funkcionářů a placených pracovníků v administrativě si strana mohla dovolit pouhé minimum. Ve výkonném výboru I. kraje byl v roce 1924 zaměstnán pouze tajemník a jedna písarka na stroji. Za rok však dokázali odeslat 6 879 dopisů.¹⁶⁶

Členové sportovních satelitních organizací, již pro svoji činnost potřebovali nezbytné vybavení, byli často donuceni k bizarní improvizaci: “Soudruh Fráňa Vohánka zakoupil v moučárně, kde pracoval, pytle od americké mouky, ženy je řádně vypraly. Fráňa dal potřebné množství obarvit, ženy šily a zakrátko byla všechna mládež jednotně oblečena.”¹⁶⁷ Aktivismus a dobrovolnická práce představovaly jediný způsob, jak zkvalitnit zázemí lokální stranické organizace. Klubovny, Lidové domy a tělocvičny byly stavěny z prostředků získaných ze sbírek mezi členy a sympatizanty, za které byl nakoupen materiál. Samotná stavba byla volnočasovou činností místních komunistů. František Štulc vzpomínal na realizaci stavby tělocvičny FPT: „Napřed přišli soudruzi kopáči, vykopali základy, hned nato s praporem a hudbou soudruzi zedníci a začali stavět. Za čtrnáct dnů byly základy, teď jenom dostat peníze. Tak jsme si řekli sbírku...Soudruzi truhláři udělali dveře, okna, prostě co bylo třeba. Pracovali subotnický. Přišel mezi nás taky jeden mladý soudruh, asi osmnáctiletý...svlékl se a začal

¹⁶⁴ Protokol V. řádného sjezdu komunistické strany Československa 18. 2. – 23. 2. 1929, Praha 1978, str. 636.

¹⁶⁵ Životopis J. Slánské sepsaný v roce 1960; Archivní pozůstalost Josefy Slánské (v soukromém vlastnictví Marty Slánské), karton 7

¹⁶⁶ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 456.

¹⁶⁷ Čím komunisté vítězili. Ze vzpomínek pamětníků na stranickou agitační práci v Praze 4, Praha 1971, str. 14.

dělat. Když k němu přišel soudruh, který práci zapisoval, a ptal se ho, kdo je, kde dělá, prostě prohlásil: Soudruzi to je přece jedno. Ani jméno nám neřekl a dělal.“¹⁶⁸

Nelze zapomínat, že nezanedbatelný zdroj prostředků pro KSČ patrně představovala podpora ze strany Komunistické internacionály. Může se zdát, že peněžní sumy zasílané z Moskvy nebyly vůbec malé – v druhé polovině roku 1936 KSČ přišly hned tři finanční zásilky, a to 10 310 švýcarských franků, 22 496 švýcarských franků a 2 325 amerických dolarů.¹⁶⁹ Nesmíme však zapomínat, že požadavky internacionály byly po finanční stránce extrémně náročné. Z Prahy 3. 8. 1936 odešla zašifrovaná zpráva do Moskvy v následujícím znění: „Náš hotovostní zůstatek k 3. srpnu je 2 000, opakují 2 000 švýcarských franků. Abychom mohli vyplnit vaše příkazy, naléhavě potřebujeme 125 000, opakují 125 000 švýcarských franků.“¹⁷⁰ Patrně organizačně a finančně nejnáročnějším úkolem Moskvy pro KSČ byla organizace náborů dobrovolníků do Španělské občanské války. Dle propočtů Jiřího Nedvěda měla celá kampaň spolknout téměř tři miliony korun.¹⁷¹ Můžeme konstatovat, že i přes finanční pomoc ze strany Komunistické internacionály zůstávala KSČ tak chudá jako její vlastní členové.

Otázkou zůstává, co zapříčinilo, že hnutí bez prostředků, hnutí, jehož členové politickou aktivitou riskovali pracovní místa či dokonce soudní stíhání, bylo schopno oslovit poměrně velkou skupinu obyvatel nejen meziválečné Prahy, ale celého Československa. Nelze přehlížet, že KSČ oslovovala pravidelně v každých volbách ve sledovaném období 60 až 90 tisíc pražských voličů.¹⁷² Většina jak těch, kteří vyjadřovali svůj postoj pouze vhozením lístku do volební urny, tak aktivních straníků budujících a rozšiřujících komunistické hnutí

¹⁶⁸ Vzpomínka Františka Štulce, Strana nás dovedla k vítězství, vzpomínky komunistů, obvodní výbor KSČ, Praha 2, str. 87.

¹⁶⁹ K problému financování KSČ ze strany Kominterny viz Tomáš Jakl: Zaplaťte...Financování KSČ v roce 1936 v radiodepeších Kominterny, Paměť a dějiny 2016/03.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 71.

¹⁷¹ Jiří Nedvěd: „Verbování“ československých dobrovolníků do mezinárodních brigád a jejich cesty do Španělska, Historie a Vojenství, č. 3/2016, str. 17.

¹⁷² Nejnižší volební výsledek KSČ v pražských komunálních volbách zaznamenala v roce 1931, kdy získala 58 731 hlasů. Nejvyšší volební výsledek KSČ tamtéž v roce 1938 se získala 90 471 hlasů. Viz Michal Švec: Komunální politika ve Velké Praze: obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923–1938, Praha 2012, str. 53–87.

pocházela z prostředí pražských předměstí. V roce 1926 bydlelo v městských oblastech Praha I až IV 360 členů KSČ, zatímco ve čtvrtích Holešovice, Libeň, Žižkov, Nusle, Smíchov a Košíře 7 229 držitelů legitimace strany – 59 % všech členů KSČ v Praze.¹⁷³ Žili, slovy dobového literáta, „někde na předměstí, v uličce, kde smetí a špína velkoměsta zdály se býti věčnými a nepomíjejícími.“¹⁷⁴ Pražské předměstské chudinské čtvrti zplodila, podobně jako lesk Václavského náměstí a Příkopů, modernizace podmíněná rozvojem techniky, jenž vyvolával tlak na sociální posuny v městském urbanistickém celku. Stejně modernizaci, kterou provázelo zvyšování životní úrovně a vznik masové kultury, vděčí i komunistické hnutí za svoji šanci uspět v propagaci její alternativní formy.

Na následujících stránkách se pokusím rekonstruovat modernizační změny silně zasahující do žité každodennosti jako specifickou generační zkušenost, která změnila habitus dělnické třídy, její představy o naplněném životě či žádoucí budoucnosti a zamíchala tak kartami v levém poli politického spektra.¹⁷⁵

2.2 Úsvit technického věku: proměna životního stylu a městského prostředí jako generační zkušenost

Od sedmdesátých let 19. století probíhal fascinující pokrok v oblasti rozvoje aplikované vědy. Nové technologie otevíraly dveře ke vstupu západní civilizace, do nové fáze ekonomického růstu spojeného s naprostou změnou ve vnímání geografické skutečnosti, blahobytu a v neposlední řadě společenského statutu. Thomas Alva Edison, František Křižík, Nikola Tesla, Karl Benz, Gottlieb Daimler, Graham Bell, Guillermo Marconi – jejich vynálezy znamenaly v dlouhodobé perspektivě neuvěřitelné změny ve vnímání žité reality běžných Evropanů.¹⁷⁶ Od údivu nad světelnými efekty Křižíkovy fontány na Jubilejní výstavě v Praze roku 1891 k realitě, ve které bylo možné přijít do bytu, jednoduše rozsvítit elektrické světlo, nechat se

¹⁷³ Zpráva ke konferenci I. pražského kraje 8.–9. 4. 1928, 1926; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

¹⁷⁴ Gustav Opočenský: Lidé periferie. Z kroniky drobných lidí, Praha 1922, str. 20.

¹⁷⁵ S podobnou tezí o vlivu modernizace na rozvoj levicového hnutí přišel Lukáš Fasora. Viz Lukáš Fasora: Stáří k poradě, mládí k boji: radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920, Brno, 2015, str. 48–53.

¹⁷⁶ Viz např. Jill Jones: Empires of Light: Edison, Tesla, Westinghouse, and the race of Electrify the World, Random house Publishing Group 2013.

zahřát ústředním topením a omýt si tvář teplou tekoucí vodou, však vedla ještě dlouhá cesta. Postupné zavádění pouličního osvětlení spojené s tlakem na zdokonalování infrastruktury a elektrifikaci postupně měnilo charakter Prahy. Z ospalého města plného rázovitých barokně vyhlížejících uliček se stalo moderní velkoměsto.¹⁷⁷ V roce 1895 do pražských ulic vyjela první tramvaj, roku 1908 byla v Praze otestována autobusová doprava. Lidé začali míjet čím dál více reklamních poutačů a moderní architektura byla schopná realizovat stavbu obchodu s velikou výkladní skříní.¹⁷⁸

Vstup Rakouska-Uherska do první světové války znamenal začátek jeho rozkladu. Válčící strany právě díky využití popisovaných technologií již nepřipomínaly mocnosti střetávající se v jakémkoliv konfliktu před tím. V roce 1913 rozjel Henry Ford ve své továrně první automatickou montážní linku, na které se měly původně vyrábět automobily dostupné všem Američanům, ale stejně dobře mohla chrlit tuny zbraní a munice. Stát postupně obepnul společnost racionalizační biopolitikou, kterou byla diktována jak výroba, tak spotřeba. I kuchyně posledního montéra v „Kolbence“ byla podřízena řeči nutričních specialistů vyvíjejících plány přidělového systému. Žena se dostala ze své tradiční pozice manželovy kuchařky na post výživového odborníka. Navíc často zastávala vlastní povolání ve válečné výrobě.¹⁷⁹ Taylorismus byl na vzestupu nejen uvnitř továren a vlády všech bojujících zemí byly ochotny investovat jakékoliv sumy kapitálu na vývoj nových zbraní potenciálně umožňujících získat zákopy nepřátel. Aviatika, automobilismus či chemický průmysl pravděpodobně vděčily válečným událostem za své výsadní postavení na špici ekonomického růstu meziválečné epochy.¹⁸⁰

Lze říci, že až po první světové válce dokázaly objevy a vynálezy velkých postav dějin vědy a techniky změnit svět všech běžných lidí od špičky až po dno sociální hierarchie. Zatímco

¹⁷⁷ Pro rozsah civilizační změny ve městě viz empirickou práci architektů Kohouta a Vančury: Jiří Kohout a Jiří Vančura: Praha 19. a 20. století. Technické proměny, Praha 1986.

¹⁷⁸ Pavla Vošahlíková: Zlaté časy české reklamy, Praha 1999, str. 49–74, 137–170, 209–214.

¹⁷⁹ Rudolf Kučera: Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918, Praha 2013, str. 18–123.

¹⁸⁰ K postavení nových průmyslových odvětví v meziválečné ekonomice v globální západní perspektivě viz David Landes: The Unbound Prometheus. Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present, Cambridge 1969, str. 359–485, pro české prostředí a zavádění elektrifikace průmyslu viz Pavla Horská: Druhá průmyslová revoluce, Praha 1965.

válečné hrůzy přinesly určité obavy z technologického pokroku, imaginace intelektuálů dál spřádala vize o budoucnosti definované skrze velkou roztržku s minulostí. Například Karel Čapek byl novou technologií upřímně fascinován: „...je to veliký pokrok rodit strojem. Je to pohodlnější a rychlejší. Každé zrychlení je pokrok, slečno. Příroda neměla ponětí o moderním tempu práce. Celé dětství je technicky vzato holý nesmysl. Prostě ztracený čas.“¹⁸¹ V době, kdy Čapek zaplňoval budoucí svět roboty, kteří úplně odstraní manuální práci, sovětská kinematografie snila o možnostech lidstva létat na Mars. Film „Aelita“ byl uveden do kin v roce 1924, tři roky před tím, než se podařilo prvnímu letci bez mezipřistání přeletět přes Atlantik.¹⁸² Horizonty očekávání byly nenávratně prolomeny a dá se říci, že celá generace napříč třídami čekala, že budoucnost bude mnohem lepší než to, co lze zakusit v prostoru právě žité zkušenosti.¹⁸³

V roce 1918 se Praha stala metropolí nového státu. Nostrifikace firem přitáhla zpět z Vídně kapitál elit českého kapitalismu, plánovány a postupně realizovány byly stavby ministerstev, univerzit, firemních a bankovních sídel. Akcelerovala stavba nové pražské „City“, tzv. zlatého kříže, který byl tvořen průsečíkem Příkopů a Václavského náměstí. K paláci Koruna, vystavěnému roku 1913, přibývaly ve dvacátých letech nové paláce a obchodní domy – Fénix, obchodní dům Baťa, hotel Juliš, na Jungmannově náměstí Palác Adria.¹⁸⁴ Lesk centru nového města dodávala od roku 1928 soustava bohatě koncipovaného veřejného osvětlení.¹⁸⁵ Podnikatelé, bankéři, úřednictvo a v neposlední řadě také rostoucí výrobní kapacity průmyslu vytlačili manuálně pracující ze středu města. Zmiňovaný růst výrobních kapacit pražských továren znamenal vytvoření pracovních příležitostí, jež podnítilo příliv nového obyvatelstva. Ti díky administrativnímu rozhodnutí o vytvoření Velké Prahy (1920) mohli odejít na periferii a zakládat tam chudinské čtvrti typické pro moderní velkoměsto.¹⁸⁶ Zatímco počet obyvatel

¹⁸¹ Karel Čapek: RUR, str. 19, dostupné online <http://www.gykas.cz/img/rur.pdf>, první vydání 1920.

¹⁸² Citace filmu Aelita: Queen of Mars, režie Jakov Protazanov, Mezgarspom SSSR, 1924.

¹⁸³ Reinhart Koselleck: Futures past. On semantics of historical time, New York 2004, str. 255–275.

¹⁸⁴ Viz Pavel Bělina: Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti, Praha 1998, str. 310–315.

¹⁸⁵ Fascinaci osvětlením a jinými technologiemi ukazuje němý film „Praha v záři světél“, viz Praha v záři světél, režie Svatopluk Innemann, 1928, dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=fefcKaVg6gE&t=233s>.

¹⁸⁶ Dlouhodobý proces urbanizace jako koincidující faktor při vytváření třídního vědomí pražského dělnictva (stejně jako Vídeňského či Brněnského) reflektoval ve své studii Jakub Beneš, viz Jakub Beneš: Workers and

pražského centra rostl ve dvacátých letech rovnoměrně, počet obyvatel periferních čtvrtí se zvýšil až trojnásobně.¹⁸⁷

Periferie byla tvořena hospůdkami, osamělými činžáky, klasicistními jednopatrovými domy, občas moderní bytovou zástavbou, skupinami keřů na volných prostranstvích, loukami, garážemi, dílnami, malými továrnami, cihelnami, selskými usedlostmi, kopřivou typickou pro neudržovanou zeleň, prašnými cestami, zahrádkami, příbytky z vagonů a lepenky a také lokálními skládkami. To celé bylo rámováno velkými pražskými závody: Českomoravská (Vysočany), Daňkovka (Karlín), Kolbenka (Vysočany), Vagonka (Ringhoffer, Smíchov), Křižíkův závod, Waldeska (Nusle), Zbrojovka (Jinonice), Waltrovka (Jinonice), Eta (Vrřovice). Vilové rezidenční čtvrti v Košířích, na Břevnově, Ořechovce, Hanspulce, v Kobylisích, na Barrandově a zahradní města (Spořilov) narušovaly tento neuspořádaný ráz předměstí pásy moderní bytové zástavby pro střední a vyšší třídu.

Stará Praha plná kaváren a hospůdek, kde posedávaly rázovité figurky, tehdejším pozorovatelům doslova mizela před očima: „Tak zašla také malá kavárnička Boulevard na dolním konci Václavského náměstí, která byla ve dne v noci přeplněna obchodníky a obchodnicemi všeho druhu. U jejích mramorových stolků se dostalo všecko: punčochy i pomáda, odložená vesta, stará vesta i šněrovací boty. Tam se člověk mohl v jednom pokojíčku celý od spodního prádla obléci; a než se nadál, vedle ho zase svlékli, protože jak říkám, chodily tam obchodnice všeho druhu...za okny Palackého třídy [na místě bývalé kavárny] se vyloupila moderní kavárna s chlubným přepychem těžkého nábytku v berlínském slohu, se záplavou lustrů a lamp, s dekorativními malbami po stěnách...na všech stranách je viděti úsilí po nákladné nádheře a dráždivých líbivostech a vinohradští občané tu sedí opojení vším tím pohodlím.“¹⁸⁸

Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918, Oxford University press 2016, pp. 56–58.

¹⁸⁷ Počet obyvatel Pražských obvodů I – VII se zvýšil od roku 1890 do roku 1928 z 182 530 na 219 696, zatímco v Košířích z 5 126 obyvatel na 13 928 obyvatel, v Nuslích z 11 740 obyvatel na 37 108, v Michli z 4 138 na 12 064 obyvatel, ve Vysočanech z 3 329 na 10 948 obyvatel. Viz Statistická příručka republiky Československé, svazek III., Praha 1928, str. 292.

¹⁸⁸ Eduard Bass: Potulky pražského reportéra (sbírka článků pro Lidové noviny a Přítomnost), Praha 1929, str. 97–98.

Staré předválečné podniky musely ustoupit tlaku moderní konzumní zábavy definované reklamními poutači, neony, barovými stoly a jazzem: „Kouzelník jazz je oděn bezvadným frakem...Dívky tančí tango Argentina, charleston, blues, tančí s přivřenýma očima, náměsíčné okouzlené...a rafinovaný svůdce jazz provádí je skvělými sály Sect Pavillonu a Alhambry, pak vláká je do sprostého kabaretu U kohouta...“¹⁸⁹ Na ulicích byly pomalu dopravní dvoukoláky a koňské povozy vytlačovány automobily. Zatímco v roce 1919 po Praze jezdilo 40 vozů taxi služby, v roce 1925 jich bylo 470.¹⁹⁰

Pozitivní konotace spojené s celkový vývojem ústícím ve zrození moderní doby se přímo vnucují. Zdá se, že prokazatelné zvyšování úrovně všech vrstev obyvatelstva a šíření civilizačních výtobytků do žité každodennosti nelze označit jinak než jako progresivní růst. Například fakt, že byla v Praze od roku 1902 budována splachovací kanalizace, může při zběžné sumarizaci těchto přelomových událostí zůstat mírně v pozadí, ale jeho dopad na změnu životního stylu byl nesmírný. Samotní historičtí aktéři, kteří tyto změny samy prožívali, však přicházeli i s odlišnými interpretacemi. Chaplinův film *Modern times* (moderní doba) – kasovní trháč, který se v československém prostředí stal hitem sezony 1936 – sice nabízel obrazy futuristické technologie řízení továrny skrze kamerový systém, obrazy plného obchodního domu a spokojeného života americké domácnosti, ale těmito kulisami nechal procházet nezaměstnané tragikomické postavy, neschopné se zařadit do systému.¹⁹¹ Nabízí se tedy jiná divácká perspektiva, kterou přiléhavě popsal Roland Barthes: „Proletář je pro Chaplina pořád člověk, který má hlad. Zobrazení hladu je u Chaplina vždycky epické: obrovské množství sendvičů, záplava mléka, ledabylé odhazování sotva nakousnutého ovoce, stroj na jedení výsměšně poskytuje potraviny nečetné a viditelně mdlé...žádnému socialistickému dílu se zatím nepodařilo vyjádřit ponížené postavení dělníka s takovou průbojností a ušlechtilostí.“¹⁹²

¹⁸⁹ Revue Salon, ročník 5, číslo 2, 1926.

¹⁹⁰ Jiří Kohout a Jiří Vančura: Praha 19. a 20. století. Technické proměny, Praha 1986, str. 149. Pro představu o rozvoji automobilismu na území celé republiky viz Jan Štemberk: Automobilista v zajetí reality: vývoj pravidel silničního provozu v českých zemích v první polovině 20. století, Praha 2008 a také Zdeněk Kárník: České země v éře První republiky, díl II., Praha 2002, str. 417–126.

¹⁹¹ *Modern times*, režie Charlie Chaplin, United Artists 1936.

¹⁹² Roland Barthes: *Mytologie*, Praha 2004, str. 38–39.

Síla pokroku moderní doby spočívala v mechanismech, kterými se sám modernizační proces dokázal propagovat. Nástup globalizace znamenal boření hranic – svět se zmenšoval. Moderní dopravní spoje, na pomyslné špice progresivních směrů představované aviatikou a automobilismem, dokázaly přemísťovat osoby a zboží na stále větší vzdálenosti ve stále kratším čase. Vznik moderní společnosti však přímo závisel hlavně na způsobu a rychlosti přenosu informací. Zatímco letadlo mohlo Atlantik zdolat v horizontu desítek hodin, telegraf a rozhlas přenesl informaci na stejnou vzdálenost ve zlomku vteřiny. Rozhlas byl jednou z nejrychleji se rozšiřujících nových technologií. V Praze bylo možné používat rozhlasový přijímač od roku 1923, v roce 1925 koncesi vlastnilo 12 978 československých občanů a v roce 1937 již jeden milion.¹⁹³ Podobně jako Marconioho pokusy se i vynález rotačky odehrál v devatenáctém století, ale až v meziválečné éře dostává tisk jako diskurzivní nosič povahu moderního masmédiu. Čtení prokazatelně zasáhlo nejširší vrstvy. Nižší třída byla spíše orientovaná na večerníky bulvárního charakteru, časopisy o životním stylu (hlavně zaměřené na ženy) a také, v mládežnickém prostředí, na brakovou literaturu.¹⁹⁴ V Praze bylo v roce 1929 vydáváno 1 800 různých periodik, často tištěných v masovém měřítku. Například velice populární formát ženského časopisu o životním stylu ovládla „Hvězda“ s téměř půl milionovým nákladem.¹⁹⁵

Mediem s ještě daleko větším potenciálem růstu byl film. Kinematografie hned po prvních pokusech s krátkým filmem vyvolala obrovský zájem publika a ve dvacátých letech se stala běžnou součástí zábavního komplexu prosazující se masové kultury. Vynález zvukového filmu, který se v československém prostředí prosadil v roce 1928, přitahoval do kin stále více diváků. Příklad prosazení technické inovace ve formě synchronizace zvuku a obrazu na stříbrném plátně nejen dobře ilustruje moc zástupců kapitálu – bankéřů, nadnárodních mediálních koncernů, distributorů a místních majitelů kin – nad zaváděním nových technologií

¹⁹³ Zdeněk Kárník: *České země v éře První republiky (1918–1938)*, I. díl. Vznik, budování a zlatá éra republiky, Praha 2003, str. 338.

¹⁹⁴ Stanislav Holubec: *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, str. 165–167.

¹⁹⁵ Zdeněk Kárník: *České země v éře První republiky (1918–1938)*, I. Díl. Vznik, budování a zlatá éra republiky, Praha 2003, str. 327, 334.

do praxe, ale také moc nových medií nad imaginací diváků.¹⁹⁶ Filmu se nedalo vyhnout, oslovil populaci napříč generacemi a stával se námětem každodenních konverzací. Pedagogové se děsili zjitřené představitivosti mladých, jejichž delikventní sklony spojovali s konzumací akčního filmu a dobrodružné četby: „Jeho [problémového studenta] fantasie je čtením a biografem vznícena tak, že by při své mravní tuposti byl schopen daleko horších činů.“¹⁹⁷ Návštěvnost československých biografů kolísala v letech 1929–1938 mezi 60–90 miliony prodaných vstupenek ročně. Díky finanční nenáročnosti reprodukce filmového snímku se tato zábava stala dostupnou i lidem z nižších příjmových skupin obyvatelstva. V Praze se prodával lístek do biografu v průměru za 4 koruny, což byl ekvivalent přibližně 3 půllitrů piva.¹⁹⁸

Technologie, jež umožnily postupný vznik masových medií, představovaly obrovský zásah do každodennosti celé populace. Dokázaly na obrovskou vzdálenost přenášet vzorce životního stylu typické pro rychle se rozvíjející společnost USA, která již ve dvacátých letech vykazovala znaky konzumní společnosti.¹⁹⁹ Na rozdíl od železnice, letadel či automobilu tyto vynálezy dovedly efektivně překlenout nejen geografické hranice, ale i hranice rozdílných třídních habitů.

2.3 Časopis, reklama a film. Mýty kapitalismu a změny dělnického habitu

Sociální prostor první republiky si můžeme představit jako pole, ve kterém jednotliví aktéři zaujímali svoje postavení na základě třídního klíče. Tedy lze konstatovat, že sociální postavení definované jednoduše podílem na distribuci materiálních statků (finanční příjem) vytvářelo

¹⁹⁶ K vyjednávání mezi hráči s obchodními zájmy, filmaři a vývojáři technologie viz Petr Szczepanik: Konzervy se slovy: počátky zvukového filmu a česká mediální kultura 30. let, Brno 2009, str. 11–24.

¹⁹⁷ Cyril Stejskal: Poznatky z všestranného výzkumu žactva pokusných škol v Praze, str. 126; cit. dle Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 164.

¹⁹⁸ Petr Szczepanik: Konzervy se slovy: počátky zvukového filmu a česká mediální kultura 30. let, Brno 2009, str. 87, k oblíbenosti filmu v dělnickém prostředí viz Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 87.

¹⁹⁹ O působení masových medií v procesu globalizace viz Michael Wala: Masová a světová kultura, In: Dějiny světa. Globální dějiny od počátků do 21. století, svazek 6 Globalizace od roku 1880 do dneška, Hans Ulrich Thamer (eds.), Praha 2014, str. 370–391.

určité dispozice určující způsob chování a zaujímání postojů – každodenní volby v oblasti umění, sportu či chování – tedy to, co jednotně popisujeme jako životní styl. V reálném životě dokonce mohly být distinkce vytvořené rozdílnými habitusy tak zásadní, že jedinci situovaní na opačných koncích sociálního pole (tedy chudák a boháč) nemohli být nikdy přímo konfrontováni. Bourdieu tuto skutečnost popisuje na logice uzavírání manželství: „Model stanoví vzdálenosti, předurčující pravděpodobnost setkání, příbuznosti, sympatií nebo i touhy: konkrétně řečeno, pro lidi situované v prostoru nahoře je velmi nepravděpodobné manželské spojení s lidmi situovanými dole, protože mají malou naději se s nimi fyzicky setkat. Leda na takzvaných podezřelých místech čili za cenu překročení sociálních hranic...“²⁰⁰ V soudobé praxi si můžeme lehce představit, že setkání mladého dělníka od Ringhoffera, jehož habitus mu vytyčil jako místo odpočinku hospodu na periferii, a mladé dámy z vyšší společnosti, jejíž habitus ji patrně zavede do nějaké kavárny na Příkopech, je více než nepravděpodobné.

Jak vyplývá z předchozího výkladu, realita dvacátých a třicátých let byla stále silněji ovlivňována kulturními praktikami rodící se masové kultury. Ta je však definována tím, že se má stát „novým universem...divákovi [reklamy a filmových spektaklů] se vlastní průměrnost vemlouvá jako zásluha“.²⁰¹ Zatímco film dokázal diváka z nižší společenské vrstvy konfrontovat s habitem společenské elity v režimu audiovizuální technologie do této doby nepředstavitelně věrně zobrazující realitu, reklama, fungující v logice tržní podstaty spotřeby, se snažila vytvořit poptávku po zboží typickém pro konzumní návyky vyšších a středních tříd napříč sociálním spektrem, a tak rozšířit trh. Tím do jisté míry sblížovala symbolické prostory typické pro různé třídní habitusy a pomalu vytvářela masovou konzumní společnost.

Fascinace americkou větví modernity tak do pražské metropole přinášela sekularizovanou, na obchod, trh a peněžní směnu orientovanou kulturu založenou na vlastních estetických kódech dostatku a spokojeného života.²⁰² Vytváření touhy po konkrétním zboží, ale i možnosti přiblížit se vyšším kulturním kódům byly hnacím motorem ekonomického růstu 20. a 30. let.

²⁰⁰ Pierre Bourdieu: Teorie jednání, Praha 1998, str. 18.

²⁰¹ Theodor Adorno: Schéma masové kultury, Praha 2009, str. 9, 18.

²⁰² K vzestupu amerického konzumu a masové kultury viz Wiliam Leach: Land of desire: mechants, Power, and the Rise of New American Culture, New York 1993. Pro informace o šíření marketingové praxe obchodních domů ve střední Evropě Jana Geršlová: Obchodní domy – chrámy konzumu. Historie prvních obchodních domů v Evropě, In: Acta Oeconomia Pragensia, ročník 15, č. 7, 2007.

Symbolem doby se stal obchodní dům: „Procházíte-li obchodním domem fy Brouk a Babka, jenž skvěle reprezentuje naše obchodní odvětví, zjistíte, že ve dvou velkých domech spojených rozsáhlými dvoranami, nalézá se 28 bohatě vybavených a zásobených oddělení, ve kterých lze nakoupit vše od maličkostí až po automobil...volná prohlídka obchodního domu jest vlastně novým zdrojem zábavy i poučení...“²⁰³ Poučení mělo spočívat v předávání poznatků o zboží, které jistě každý rozumný člověk musí mít. Reklama, skládající se z velikých plakátů podobných dnešním billboardům a neonových poutačů, působila na mnohé obyvatele velkoměsta přímo uhrančivým dojmem: „...toulala se večer ulicemi, sledujíc okouzlenýma očima hru červených, bílých a modrých neonových reklam na Václavském náměstí a divila se, že Praha, kde žila dvě léta, má tolik vůní, kterých si dosud nepovšimla.“²⁰⁴ Doboví reklamní experti již dokázali velice citlivě zohlednit poznatky moderní psychologie o fenoménech pozornosti, paměti, a dokonce útočit na pudy a podvědomí recipientů.²⁰⁵ Ze stránek novin a časopisů křičel Baťův slogan jako ujištění, že systém je spravedlivý: „PŘEPYCH VŠEM!“²⁰⁶

Dělnický habitus tak byl konfrontován s habitem vyšších tříd daleko častěji a z mnohem větší blízkosti než kdykoliv dříve. Reklama dle dostupných pramenů dosáhla až do těch nejnuznějších domácností. Josef Krosnář vzpomíná, jak na jedné z jeho pochůzek po pražském předměstí vešel do příbytku „nebydlícího“ nezaměstnaného: „V jedné [jeskyni] žila rodina mladého nezaměstnaného dělníka s dítětem. Na zemi zbytky staré rohožky a na něčem, co bylo patrně ložem měli staré pytle. Místnost byla vyzdobena portréty Grety Garbo, vystřiženými z novin, a několika barvotisky... Bylo to v létě a děcko leželo na hadrech před nízkou jeskyní, kde nebylo víc než 3 čtvereční metry místa. Dovnitř jsme museli vlézt shrbení...“²⁰⁷ Žitá zkušenost sociální nerovnosti se tak odrážela ve střetech se základními mýty konzumního kapitalismu: mýtem o dostatku, mýtem o ideálním muži a ideální ženě a

²⁰³ Revue Salon, ročník 5, č. 9, 1926.

²⁰⁴ Automobilová povídka; Aventinský magazín, červenec 1932.

²⁰⁵ Jan Brabec: Zásady výnosné obchodní reklamy. Na základě amerických studií a zkušeností, Praha, 1927, o meziválečné reklamě též Pavla Vošahlíková: Dvacátá léta v české reklamě, In: Studie k moderním dějinám: sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Josef Harna a Petr Prokš (eds.), Praha 2001, str. 291–303.

²⁰⁶ Baťova reklama vyzdvihovala své „sociální poslání“ nízkých cen. Viz např. Revue Salon, ročník 5, č. 2, 1926.

²⁰⁷ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha 1966, str. 37.

v neposlední řadě mýtem o sociálním vzestupu.²⁰⁸ Tento střet měl rozdíly v životním stylu na jedné straně stírat, ale na druhé straně je rozšiřoval až zarážejícím způsobem. Zvýrazňoval tedy distinkce v Bourdieuho pojetí. Zdůrazňoval, že habitus středních a vyšších tříd má vyšší hodnotu než habitus chudiny dělnické periferie, a vytvářel tak touhu příslušníků nižších tříd napodobit tzv. vyšší životní styl. Jak přiléhavě vyjádřil Michal Pullmann: „Společenská změna je dána neadekvátností habitu vůči příslušnému poli: situace, kdy habitus ztrácí schopnost reprodukce ustavených pozic, se prakticky překrývá se zklamáním habituálních očekávání, zhroucením ustavených cílů a pravidel hry a s formulací nových.“²⁰⁹ Tato situace se v Československu odehrávala ve 20. a 30. letech.

Mýtus dostatku se přenášel hlavně skrze filmové plátno, časopisy o životním stylu a nazdobené výkladní skříně obchodů na hlavních tepnách metropole. Filmoví tvůrci hitů předválečné československé kinematografie nechávali své hlavní postavy působit v luxusních interiérech moderních vil, chodit do barů a projíždět před zraky diváků v luxusních automobilech. Děj nejsledovanějšího filmu roku 1931, „To neznáte Hadimršku“, se z velké části odehrával ve vile, o které se postavy vyjadřovaly následujícími slovy: „On [majitel podniku] má přítelkyni?“, „No jo, a jakou kabaretní hvězdu a ta ho stojí moc peněz. Vila třičtvrtě milionu a půl milionu jenom zařízení.“ „Půl milionu zařízení! Za to by bylo nádraží i s vekslema!“²¹⁰ O co v populární kultuře šlo, výmluvně popisuje název satirického snímku Voskovce a Wericha „Pudr a Benzín“, který kombinuje prostředí kabaretu plného krásných hereček s příběhy dealerů kokainu a vše rámuje všudypřítomným automobilismem.²¹¹ Film tak nechával nahlédnout obyčejné Pražany, kteří si většinou stále vydělávali manuální prací v průmyslu, do spotřební reality lidí stojících na vrcholu pyramidy sociální hierarchie. Například v citovaném filmu „To neznáte Hadimršku“ se obchodně neúspěšný majitel nahrávací společnosti ostře vymezuje proti správcům svého majetku: „My jako Vaši hlavní věřitelé jsme se usnesli, že zabráníme úpadku. Budeme Vám vypláceti pevný

²⁰⁸ Pojem mýtus zde budeme používat v analytickém smyslu jako semiotický systém znaků a významů viz Roland Barthes: *Mytologie*, Praha 2004, str. 107–157.

²⁰⁹ Michal Pullmann: *Habitus a třídy. Výzva kulturní sociologie Pierra Bourdieu pro sociální dějiny (z pohledu německých sociálních věd)*, Cahiers du CEFRES, 2003, Str. 8 (dostupné online na http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf).

²¹⁰ *To neznáte Hadimršku*, režie Karel Lamač, Martin Frič, Elektrafilm 1931, 21:48–22:02.

²¹¹ *Pudr a Benzin*, režie Jindřich Honzl, Gaumont 1931.

plat obnosu deseti tisíc korun měsíčně.‘ ‚Ale dovolte! Tolik stojí měsíčně moje auto!‘²¹²
Značnou část obecnstva však tvořili diváci, jejichž příjem dosahoval maximálně na průměrnou dělnickou mzdu 210 Kč týdně.²¹³

Nové technologie v oblasti stavebnictví měnily obecně sdílené představy o požadavcích na standardní bydlení. Čtenářky Hvězdy, rekrutované z nejšířších vrstev, si mohly přechíst, že „koupelna se stala malým chrámem kulturního člověka. V ní vlastně soustřeďuje se všechna péče o tělo, proto zařízení koupelny stává se jakousi visitkou bytu člověka.“²¹⁴ V jiném dobovém časopise o životním stylu se dokonce dozvěděly, že „různé miss amerika [plynové vařiče, elektrospotřebiče] nahradí devět desetin starého kuchyňského mobiliáře. Koupelna – to už se stydím mluvit. To je podmínka bez jakéhokoliv ne – a je to visitka pro celou rodinu. Tedy čistota, čistota, zaprvé a třinácté.“²¹⁵ Moderní, tzv. americká domácnost, se stala jakousi kolektivní reprezentací lepšího života a pokroku:

„Mluví-li se u nás o moderní domácnosti, vždy nám tane na mysli její vzor – domácnost americká...jako se v moderních závodech průmyslových pracovatí systematicky, má-li se docílit úspěšných výsledků, právě tak systematicky a plánovitě musí se pracovat v moderní domácnosti...Není už pro nás více pohádkou, co jsme si nedávno ještě vyprávěly o amerických kuchyních a domácnostech. Pohádky se realisují a dnes již na vlastní oči můžeme vidět všechny ty zázraky americké domácnosti, o nichž jsme dosud jen slyšely a četly...Není tomu dávno, co jsme marně hledaly po Praze kuchyňský elektrický samočinný umývač nádobí, dnes jej již můžeme vidět v pražských elektrických podnicích...přáli bychom jej ovšem nejraději všem našim hospodynkám; jaká úspora námahy, vloží-li se nádobí prostě do drátěného koše umývacího aparátu, zapne se elektrický proud a stroj se dá za nás samočinně do práce!...stejně bychom chtěly vidět ve všech českých kuchyních univerzálního elegantního kuchyňského pomocníka (Kitchen-Aid), strojek, který dle přání míchá, hněte nebo tře těsto, šlehá sníh a smetanu...ale také o něm víme, že dlouho nebude součástí výbavy každé české nevěsty a jistě není třeba říkat proč. Totéž platí o velkolepé domácí ledničce...za to zvláštního zájmu všech hospodyněk zaslouží si už elektrické trouby...když zjistíme cenu tohoto novodobého čaroděje kuchyňského, pod nímž není třeba přikládat, topit, vyhrabávat popel atd., uznáme, že má mnohem více naděje vniknouti do našich kuchyní...docela rychlý úspěch můžeme předpovídati elektrické žehličky...dobrá žehlička i s přívodem stojí asi 85 Kč; za tu cenu může opravdu vzkouznouti již téměř všude, kde je instalováno elektrické vedení...elektrický leštič podlah je nejpronikavější novinkou pro úsporu síly a času v domácnosti a měl by spolu s elektrickým vysavačem prachu, tolik nezbytným pro hygienu domácnosti, býti nezbytnou součástí zařízení každé větší domácnosti.“²¹⁶

²¹² To neznáte Hadimršku, režie Karel Lamač, Martin Frič, Elektrafilm 1931, 6:38–6:49.

²¹³ Václav Průcha: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, Brno 2004, str. 236.

²¹⁴ Koupelna, jaká má být, Hvězda československých paní a dívek 16/1929.

²¹⁵ Revue Salon, ročník 10, č. 11, 1931.

²¹⁶ O. Zemanová: Moderní domácnost. Trochu ideí a trochu praxe, Praha 1928, str. 63–66.

Fascinující technologie z USA jítřila imaginaci dělníků žijících na periferii. Například poslech gramofonu zde vyvolával neskryvané nadšení: „Jak to tak lidi dokážou sesadit dohromady; plechová trouba, pod ní se něco točí a máš muziku. Všechny hlavy jsou v dlaních otočeny k lesklé troubě...a dobře to válí, potvora! Co může takový stroj stát. Pár stovek jistě. To, kdyby se takhle někde šiknul nějaký melouch a člověk by to mohl koupit ženě k Vánocům, to by byla mela v kvartýře! To by se jí jinak klohnilo u plotny, kdyby si k tomu mohla nakroutit takovouhle šlapandu.“²¹⁷ Dobový film tyto konzumní nároky dokázal ještě navyšovat, když divákům zprostředkoval zážitek živého rozhlasového přenosu fotbalového utkání.²¹⁸

Masovými medií konstruovaná žádoucí životní úroveň se však ostře střetávala s dobovou realitou tzv. vnější Prahy, ve které početné rodiny bydlely většinou v bytě o jednom pokoji s kuchyní (77 % bytů), pouze 17 % bytů mělo koupelnu a jen 33,3 % těchto bytů bylo elektrifikováno. Očistu rodina prováděla kolektivně jednou týdně. Jak vzpomíná jedna z respondentek Holubcova výzkumu: „Koupali jsme se jednou za týden, ale denně jsme se myli, maminka mi pravidelně kontrolovala krk a uši. Jako děti jsme se myli v jedný vodě.“²¹⁹ Základní hygienická zařízení sdílelo zpravidla několik dělnických domácností: 50 % bytů bylo vybaveno společnou splachovací toaletou na chodbě činžovního domu a 27 % bytů na periferii jen sdíleným suchým záchodem. Ještě horší situace panovala v prostředí tzv. nouzových kolonií – dobových slumů na předměstí. Tamější obyvatelé si vozili vodu v sudech z nějakého veřejně přístupného zdroje nebo ji nosili ve vědrech. Jedna z pamětnic života v kolonii na Krejčárku vzpomínala na nepohodlí s tím spojené: „Při stavbě [nouzového obydlí] sem nosila vodu s kýblem ze signálky dole u trati, to sem byla po druhý v jinym stavu. Vody bylo potřeba hodně.“²²⁰ Osazenstvo těchto bytů či improvizovaných domků tvořila nejčastěji průměrná dělnická rodina skládající se ze dvou dospělých a tří dětí.²²¹ Vybavenost nábytkem byla často

²¹⁷ Eduard Bass: Potulky pražského reportéra (sbírka článků pro Lidové noviny a Přítomnost), Praha 1929, str. 47.

²¹⁸ Muži v offsidu, režie Svatopluk Innemann, AB 1931, 0:35:30 –0:38:06.

²¹⁹ Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 110, čísla o vybavenosti bytů tamtéž str. 99.

²²⁰ Vanda Tůmová: Pražské nouzové kolonie, Praha 1972, str. 37.

²²¹ Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 44.

velmi slabá. V nejchudších rodinách byl dokonce nábytek vyráběn podomácku ze starých dřevěných krabic či z jiného nepotřebného odpadu.²²²

Diskurzivní obsahy rodící se masové kultury konstruovaly nový ideál maskulinity a feminity, který narušoval tradiční představy o žádoucích ctnostech vytvořených v dělnickém prostředí. Zázemí výchovy dělnických rodin bylo typické představou o vysoké symbolické hodnotě manuální práce. Zásadní strategií pro dosažení úspěchu ve společnosti bylo získání a udržení co nejvyšší způsobilosti pro její výkon. Dělníci si cenili pevného zdraví daleko více než pěkného vysvědčení. Kvalifikace k řemeslu byla tak důležitá, že se nástup do učení k mistrovi nebo do továrny stal v podstatě iniciačním rituálem dospělosti. Otec jako hlava rodiny sjednával pro svého syna podmínky učební smlouvy a doprovázel ho do práce v den, kdy se stal učedníkem. Od rodičů také mladík získal pracovní obuv a oblečení, bandasku s kastrůlkem na jídlo a tím začala jeho samostatná existence. Pro dívky byl podobnou událostí sňatek, přičemž za velice výhodnou partii byli považováni státní zaměstnanci (četníci, úředníci, poddůstojníci, zaměstnanci drah), ale hlavně kvalifikovaní dělníci jako automechanikové, elektromontéři nebo typografové.²²³

Film, reklama a braková literatura však byly zalidněny jinými typy hrdinů. Westernové dobrodružné romány konstruovaly typ maskulinního lidového hrdiny, reklama a film naopak do veřejného diskurzu prosazovaly typ elegantního uhlazeného gentlemana, jehož atributy byly dobře padnoucí oblek a vlastnictví automobilu. Definičním znakem válečné generace se stala četba dobrodružných románů Karla Maye, Jacka Londona nebo Jamese Fenimora Coopera.²²⁴ Za oblibou westernových příběhů šel rozvoj romantického trampingu, který se stal možností, jak se z omezených osobních příjmů přiblížit dobovému ideálu a najít alternativní cestu k participaci na rostoucím kultu cestování a pobytu v přírodě.²²⁵

²²² Vanda Tůmová: Pražské nouzové kolonie, Praha 1972, str. 45.

²²³ Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva, Plzeň, 2009, str. 35–37, 242–243.

²²⁴ Viz Lukáš Fasora: Stáří k poradě, mládí k boji: radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920, Brno 2015, str. 92–93 a Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva, Plzeň 2009, str. 163–164. Tramping se stal celospolečenským fenoménem, na kterém participovala i mládež středních a vyšších vrstev, viz např. Václav Jírů: Čtyři trampové, Revue Salon, ročník 10, č. 7, 1931.

²²⁵ Ve vyšších středních třídách vyjádřeného trávením dovolené na letním bytě, k cestování v meziválečné éře viz Jan Štemberk: Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Pelhřimov 2009.

Moderní muž měl také svoji civilizovanější tvář, jež souvisela s módními trendy. Jak bylo řečeno, hlavním definičním znakem byl upravený zevnějšek, pokud možno dle posledních trendů, které se měnily cca jednou za tři měsíce: „Vaše nové košile a límce nemusí býti opravdu zhotoveny podle střihu, který vám připadal před desíti lety jako ideál: doba mezitím pokročila a vkus se změnil...proto volte lépe moderní kravatu k moderní kresbě svých košil...“²²⁶ Mladý muž měl sledovat trendy nejen v oblasti módy, ale i spotřebních návyků: „Jísti není dnes ani zdaleka tak moderní jako pítí cocktail...Mladý muž up to date uplatní svoji fantasii v míšení nových cocktailů a – ve vymýšlení nových jmen...Dnešní pán nepíše již básni na svoji zbožňovanou, ale pojmenuje po ní cocktail...večerní cocktail jest tak samozřejmý, jako smoking nebo jazz.“²²⁷

Tlak na proměnu trendů měnil očekávání (hlavně mladých) žen ohledně ideálního sexuálního partnera. Hrdost na zvládání kvalifikovaného řemesla či lesk zaměstnanecké pozice u dráhy vytlačovaly nové symboly maskulinity a dostatku. Ve fiktivním rozhovoru dvou slečen, uveřejněném v dobovém časopise, jasně prosvítají kontury ideálního partnera: „...rozložila před ní program svých večerů, který se skládal z dancingů [jazz], výletů autem (Freddy, zástupce závodů s autopotřebami, měl aerku, které říkala gloriola a nepřesně náš vůz), biografů a kaváren.“²²⁸ Žena se také měla přizpůsobit novým trendům, pokud chtěla být atraktivní pro mužskou část společnosti. Revoluci ve starání se o sebe znamenala expanze kosmetického průmyslu, která za pomoci stále invazivnější reklamy vtahovala stále větší počet mladých dívek do světa krémů a pudrů: „Tajemství přitažlivosti moudré ženy. Znáte je? Jednoho krásného nedělního odpoledne oblékla si Ivanka poprvé nový klobouk a nové rukavice... Muž jejích snů jí měl býti v ten den představen. Žádná z žen nechtěla vypadati dokonaleji než ona. Setkali se. Nebyl to klobouk ani rukavice, kterých si hned všiml, nýbrž její nádherná svěží pleť, hladká a skvoucí, přitažlivá svou krásou. Teprve po svatbě objevil tajemství na jejím toaletním stolku. Spatřil ji ráno užívati krému Tokalon.“²²⁹ Dle mínění módních expertek měla dívka z lidu po práci zahodit svůj habitus a spíše participovat na ideálech masové kultury: „Celé dopoledne stojí a prodává u svého stánku zeleninu...v zimě se

²²⁶ Elegantní pán. Měsíčník pro pánský svět, duben 1932.

²²⁷ Elegantní pán. Měsíčník pro pánský svět, listopad 1931.

²²⁸ Automobilová povídka; Aventinský magazín, červenec 1932.

²²⁹ Hvězda československých paní a dívek, číslo 26, 1934.

halí v huňaté jupky a šátky...odpoledne se vyloupne jako motýl z kukly, oblékne se elegantně (neboť je obchodnice a poctivě si vydělává), oblékne si střevíčky poslední módy a z pod uvázaného šátku se objeví dokonalý účes...a má rozkošného milence.“²³⁰

Krach na New Yorské burze a ekonomická krize počátku 30. let znamenaly pro značnou část zaměstnanců, že byli, často ze dne na den, vyloučeni z možnosti konzumace podobného životního stylu. Tato skutečnost vedla až ke ztrátě osobních kontaktů a destrukci mileneckých vztahů. Jeden z nezaměstnaných, mladý úředník, popsal svoji situaci následujícím způsobem: „Hled'te, jsem mladý, zdravý a silný, mám chuť k práci, a nemám z toho mládí nic...žádná radost mě nečeká, nemám se na co se těšit. Neměti se na co těšit v třidvaceti letech, to zdálo se mi nejhroznější...nakonec jsme se vždy pohádali a ona mi často dala znáti, jak obtížný je jí můj stav nezaměstnaného...Žena, když miluje, potřebuje se pryč o někoho opřít, já však bych pryč sám potřeboval opory a ona se pryč necítí dost silná...Zkrátka rozešli jsme se. Pro nezaměstnaného není lásky.“²³¹

Není překvapivé, že se stále více mladíků z chudinských čtvrtí na periferii Prahy snažilo přiblížit svým chováním uvedeným standardům. Snahu přizpůsobit se dobovým nárokům u dělnické mládeže můžeme vidět ve fenoménu tzv. „frajeření“: „Frajeřit začíná pražský výrostek již v šestnácti letech a frajeří obyčejně do vojny anebo až do ženitby...Nejdůležitějším dnem v týdnu je pro frajera neděle. Dopoledne se hodí do parády, obleče nedělní šaty, obyčejně z proužkované látky, barvy hnědé nebo modré, pečlivě si uváže šlajfku, nejčastěji žluté křiklavé barvy, nasadí sváteční klobouk, a loudá se jemu vlastním kolébavým krokem buď do oblíbené hospůdky na nějaké to komandíčko nebo na promenádu. Obědvá o dvou hodinách. Po futráži si zapálí špinku, cigaretu, nebo musí-li šetřit, vajgla, půl cigarety. Odpoledne se courají po městě, v létě jdou na výlet nachytat nějakou ženštinu...Dlouho se tam nezdrží, protože táhne je to do tančiren.“²³² Úsvit masové kultury však znamenal ráznou změnu vnější formy, kterým se ono frajeření projevovalo – tradiční pražské „pepictví“, typické pro předválečnou éru, procházelo fází rozpadu. Jak si povšiml Eduard Bass: „...módu měli [pražští frajeři], a to svou, dycinky svou, kterou se na první ráz lišili od všeho ostatního obyvatelstva Evropy a která také nijak nezávisela na saisonních

²³⁰ Revue Salon, ročník 5, číslo 7, 1926.

²³¹ Hvězda československých paní a dívek, číslo 31, 1934.

novinkách Paříže nebo Londýna...bylo jedno, jde-li o šťapáka z Michle, parťáka z Košíř nebo o váhu z Vysočan; kdo byl na to frajer, musel být ohozen, okvantěn, okvádrován přesně tak, jak to nepsaný zákon nařizoval: dycinky takle!“ Tedy v kostkovaných kalhotách (pepita kalhoty), polobotkách (perka), kabátci připomínajícím řeznickou blůzu, úzkém sáčku, na hlavě patka nebo ofina, čepice a pak buřinka. Dvacátá léta však přinesla razantní změnu: „...zároveň se objevil v Praze nový prvek, který změnil povahu dosavadního života. Byl to nenadálý rozmach průmyslu a překotný růst jednotlivých předměstí...Libeňské, žižkovské, nuselské a košířské mraveniště začalo žít svým životem a v tomto zcela odlišném prostředí najednou vyrostl nový typ Pepíka dvacátého století...Jednotná móda děvčat se prostě přežila a dnes se kupuje všelijaké zboží z konfekce...mládež zaplavovala nyní biografy, rozčilovala se v masách na kopané, hulákala a hvízдалa při zápasech boxerských, očichávala u malých mistříčků tance vzdálené reflexy foxtrotu...v tom shonu po sensacích dne nemohla se trvale vyžít ani žádná jednotná móda. Měnila se tak rychle jako filmoví hrdinové, jež davy na předměstí náruživě milovaly...Biograf zůstává trvalým inspirátorem; jak se mění jeho hrdinové, převracejí se i záliby předměstí...typ flákače, který musí být při každé sensaci, záhadně se živí, ale dělá módu Libně i Zlíchova, stal se hrdinou dne. Jím také byl doražen a odbyt typ pepíka předválečného... K charakteristice snad stačí, že největším snem a touhou dnešní těžké váhy je motocykl s vozíčkem.“²³³

Ale už jen podobná imitace módního životního stylu narážela na hradbu přílišné rozdílnosti dělnického a buržoazního habitu. Jak si povšiml sociolog Inocenc Arnošt Bláha: Dělník se odlišuje od středostavovského gentlemana „i tehdy, když svátečním šatem se přizpůsobí slohu vyšších tříd. Neboť právě po způsobu, jak jej nosí, je možno poznat, že forma, jíž se oděl, neodpovídá tradici jeho života a odporuje ovšem i tradici života té vrstvy, jíž se časem přizpůsobil.“²³⁴ Nebylo pochyb, že habitus lidí na vyšším stupni sociální hierarchie je daleko hodnotnější než habitus nižších tříd. Rozdíly mezi vrcholem a dnem pyramidy sociální hierarchie byly do očí bijící. Zatímco pánské oblečení měl dle návrhářů a módních expertů tvořit sakový oblek, kabát, vesta a samozřejmě košile s kravatou, muži žijící v dělnické kolonii

²³²Karel Ladislav Kukla: Pražské bahno, I. díl, Pražská prostituce. Reprint vyd. z r. 1927, Praha 2001, str. 227.

²³³Eduard Bass: Potulky pražského reportéra (sbírka článků pro Lidové noviny a Přítomnost), Praha 1929, str. 36, 42–45.

²³⁴Inocenc Arnošt Bláha: Sociologie sedláka a dělníka: příspěvek k sociologii společenských vrstev, Praha 1925, str. 40–41.

nosili levný konfekční oblek, v zimě často pouze sako a svetr (bez svrchníku) a vázanku pouze v neděli.²³⁵ Mezi mládeží z periferie se usídlila rýmovačka, která posměšně kvitovala „frajera“ selhávajícího ve snaze napodobit módní trendy: „Myslel si, že je Eddy Polo šofér a zatím nosil u Ringhoffrů popel.“²³⁶

Je však potřeba zdůraznit, že sama masová kultura svým diskurzem v určitých momentech mýtus všeobecně sdíleného dostatku podrývala a místy odhalovala třídní rozdíly až na úroveň samotné jejich podstaty. Bohatý magnát Simonides ve filmu „Hej Rup“ sice vede s nezaměstnaným následující dialog: „Budete u mě tajemníkem. Kolik jste měl plat?“ „Já měl 150.“ „Tisíc ročně?“ „Ne tisíc, jenom sto padesát.“ „Sto padesát týdně. A za to jste byl živ?“²³⁷ Chudý krejčí z filmu „Muži v offsidu“ se nemůže znovu oženit, protože: „My spíme s chlapcem na posteli vobá dvá, a když se voženim, kam dam syna?“²³⁸ Systém konzumního kapitalismu však vytvořil vlastní jak praktické, tak diskurzivní nástroje pro výklad této nerovnosti, jež se samozřejmě nedala plně zakrýt.

Praktickým nástrojem obchodu byla praxe splátkového prodeje, která dokázala ke spotřebě přitáhnout i momentálně ne tolik solventní jedince. Její mechanismy byly ještě nedokonalé, ale již se dostávala do veřejného diskurzu: „Tři neděle, den, co den, zastavoval se Janko Gurič před skvěle osvětlenou výkladní skříní papírnického závodu. Tři neděle, den, co den v půl sedmé večer, když na své cestě z továrny domů přišel až k oné výkladní skříní, zadíval se toužebně na jedno místo, kde mezi tužkami, lahvičkami s inkoustem, perořízky a sešity leželo v podlouhlé lepenkové krabičce, vystlané růžově zbarvenou vatou – plnicí pero, krásné černé plnicí pero...nikdy by se nebyl sám odvážil vstoupit do velkého obchodu, kde bylo tolik zásuvek, světel, rudý koberec a za pultem spousta mladých slečen...Nu pojd'te dál, zval ho přívětivý mladý pán, není drahé a možno i na splátky ho koupit...první splátka pět korun,

²³⁵Viz Eva Uchalová: Česká móda 1918–1939: elegance 1. republiky, Praha 1996, str. 105, nebo Ludmila Kybalová: Od zlatých dvacátých po Diora, Praha 2009 a Vanda Tůmová: Pražské nouzové kolonie, Praha 1972, str. 60.

²³⁶Eddy Polo byl hvězdou amerického němého filmu v rolích prvních akčních hrdinů, Eduard Bass: Potulky pražského reportéra (sbírka článků pro Lidové noviny a Přítomnost), Praha 1929, str. 36.

²³⁷Hej Rup, režie: Martin Frič, Československý státní film 0:16:44–0:17:05.

²³⁸Muži v offsidu, režie Svatopluk Innemann, AB 1931, 0:27:50–0:28:12.

přerušil ho hlas přívětivého mladého pána. Janko jen radostně přikývl a položil částku na stůl...“²³⁹

Nástrojem, který okupoval rovinu symbolických reprezentací, byla loterie připouštějící možnost pohádkově zbohatnout v podstatě komukoliv, kdo si vsadí. Ve filmu „Matka Kráčmerka“ hlavní postavy v konverzaci o svém loterijním losu spřádají předivo snů o lepším životě a vytvářejí tak síť kopírující standardy vyšší buržoazie: „Co bys dělal, kdybys vyhrál milión?“ ... „Tak bych koupil od našeho pan tatínka [majitele] celou tu zahradu i s tímhle domečkem!“ „Copak jsme se dost celej život nenadřeli?“ „To máš taky pravdu. Tak teda něco jinýho. Pro co ty bys byla mami?“ „Já? Pro pěkněj činžák! A nevstávali bysme ve čtyři nebo v pět! A vůbec nikdy před sedmou! Každou neděli bych ti upekla husu“ ... „ale mami na to si vezmeš služku [vytírání schodů].“ „Táto já si vezmu služku?!“ „Ano mami služku.“ „Od dvanácti let jsem jenom sloužila, cizím lidem, rodině, pan tatínkovi. Poctivě, věrně až do roztrhání těla. A teď si vezmu služku!“ „No a není to krásný mami?“ „Je! táto to je!“²⁴⁰ Filmoví tvůrci nakonec nechali rodinu chudého zelináře z předměstí vyhrát v loterii dva miliony korun a přestěhovali ji do jednoho ze zámků na kraji Prahy, kde se rázem bývalý majitel se šlechtickým titulem stal jejich nájemníkem. Nová doba republiky tak triumfovala nad, vyjádřeno slovy T. G. Masaryka, „feudální temnotou“ a systém rodině poskytl její zasloužené (vždyť se celý život dřeli) bohatství.

Diskurzivním nástrojem vysvětlujícím realitu nerovnosti za účelem obroušení hrotů třídního napětí byl mýtus o sociálním vzestupu. Časopis s přiléhavým názvem „Úspěch“, který byl spojený s ligou proti alkoholismu a jménem T. G. Masaryka, jen v roce 1929 otiskl desítky příběhů slavných selfmademanů a návodů, jak uspět v tehdejší společnosti. Informace o tom, že James Garfield „Prodělal tvrdou školu života. Byl dělníkem, kočím, námořníkem, pasákem dobytka a snad vším možným...jsa mužem železné vůle složil zkoušky z profesury, ačkoliv nadán velice nebyl“²⁴¹, nebo dokonce, že John D. Rockefeller „narodil se 1839, 1854 se stal čeledínem a dřevorubcem na jedné z amerických farem, 1855 se stal úředníkem, v roce 1900

²³⁹Vytoužená marnost; Aventinský magazín, listopad–prosinec 1931.

²⁴⁰ Matka Kráčmerka, režie: Vladimír Slavinský, AB 1934, 0:25:02–0:25:34, 0:42:57–0:43:37.

²⁴¹ Úspěch, 1. 7. 1929.

vlastní mění v hodnotě 8 miliard dolarů²⁴², měly dokazovat, že tvrdá píle a cílevědomost otvírala cestu ke vzdělání a penězům. Na druhé straně materiální nedostatek v sociálně slabých dělnických rodinách se zdál být téměř dědičným. Naděje na studium v nějakém privilegovaném ústavu středního školství (např. na gymnáziu) byla pro nadané dítě z tohoto prostředí téměř nulová. Jeden z dobových sociologických průzkumů jasně ukázal, že nízký sociální status rodičů měl jasnou spojitost s bídnými školními výsledky jejich dětí.²⁴³ Škola se v uvedených případech chovala jako příslovečný Maxwellův démon Pierra Bourdieu: vzdělávací systém „odděluje pomocí celé řady třídících operací držitele zděděného kulturního kapitálu od těch, kteří ho postrádají...udržuje tím i stávající diference sociální.“²⁴⁴ Habitus mladých dělníků se totiž formoval při pouličních dětských hrách a prvních návštěvách hostinců (vstup do tradiční hospodské kultury). Zatímco středostavovskou mládež utvářel sokol, taneční kurzy, zájmové spolky či dokonce soukromí učitelé, děti z nejchudších dělnických rodin zažívaly loupežné výpravy za uhlím a bramborami.²⁴⁵

Pokud však panoval společenský konsenzus na tom, že „životní úspěch má jednoho velikého nepřítele. A to je vášeň...karban, dostihy, ženy a alkohol.“²⁴⁶, bylo možné vykládat fakt, že jedinec žijící bez práce na předměstí ve vyřazeném vagónu či jeskyni pouze více pil, sázel či miloval, než pracoval na dosažení kvalitnějšího života.

2.4 Džungle na kraji města

V srpnu 1937 uvedlo studio Elektra do kin film s názvem Falešná Kočička, ve kterém si hlavní roli Míly Janotové, mladičké dcery továrníka, zahrála Věra Ferbasová. V rámci jednoduše stavěné zápletky se tato dívka z vyšších vrstev zamiluje do dobře situovaného lékaře MUDr. Přelouče (Oldřich Nový). Ten je však zklamaný předchozími milostnými zkušenostmi a její pokus o flirt při náhodném setkání na rušné pražské ulici přezíravě odmítne. Spěchá totiž na schůzku se svým přítelem Petrem Chládkem – sportovní superhvězdou a lvem salonů. Po příchodu do bytu doktora Přelouče se oba muži setkají s kartárkou vykládající osud

²⁴² Úspěch, 1. 8. 1929

²⁴³ Marie Nečasová-Poubová: Školní prospěch a sociální poměry dítěte, Praha 1929.

²⁴⁴ Pierre Bourdieu: Teorie jednání, Praha 1998, str. 28.

²⁴⁵ Vanda Tůmová: Pražské nouzové kolonie, Praha 1972, str. 73.

²⁴⁶ Úspěch, 1. 6. 1929.

hospodyní Amálce (Antonie Nedošínská). Rozverný Chládek přemluví svého mrzoutského přítele, aby si také nechal věštit budoucnost z karet. Poté co neochotně souhlasí, začne věštkyně zázračně číst poslepu kartu za kartou a vynáší věštbu. Zatímco dobový „playboy“ Chládek se má se svojí budoucí ženou, jejíž věno má ideálně vyřešit jeho dluhy, seznámit za tragických okolností, MUDr. Přelouč má hledat svoji nevěstu na ulici mezi nejchudšími děvčaty. Ve stejnou dobu Míla na naléhání svého bohatého otce svolí, že se vdá, a vydává se za svojí bývalou chůvou Amálkou, aby od ní dostala životní rady. Setkává se tak s nynější hospodyní MUDr. Přelouče, na kterého tak náhodou opět narazí v jeho přepychovém bytě. Amálka jí vykládá o pánových neúspěšných pokusech s hledáním „holek z ulice“ a jejich převýchovou. Slečna Míla se tedy chopí příležitosti a odchází na periferii, kde se od místního „obyvatele“ Vendelína Pletichy (Jára Kohout) učí místním zvykům. Po pár týdnech se vrací zpět a zazvoní na doktorův byt jako podomní prodavačka tkaniček do bot. Doktor Přelouč se jí ihned ujme a začne vyučování etiketě, čtení a psaní. Schyluje se k žádosti o ruku. Míla si najme svého průvodce po periferii Vendelína, aby sehrál roli jejího nevlastního otce, a doktor Přelouč s ním domluví obchod: otec se dcery vzdá za deset tisíc korun. Vendelín sice nadšeně souhlasí, ale celý komplot se náhodou provalí. Doktor Přelouč vyhazuje Vendelína ze svého bytu a dívku z vyšší společnosti požádá, aby jej opustila. Následuje krize důvěry mezi milenci, která je však překonána mohutným závěrečným happy endem.²⁴⁷

Na první pohled se zdá, že se při premiéře na plátně prvorepublikového kina Světozor odehrála tuctová komedie na téma malý český Pygmalion, ale nejenže film zářící hereckými hvězdami nebyl dobově opomíjeným dílem, ale jeho specifický humor velice trefně tematizoval fenomén nadřazenosti ideálu úspěšného, bohatého, uhlazeného a vzdělaného muže nad bahnem periferie.²⁴⁸ To však nebylo výsadou pouze tohoto snímku, uvedený stereotyp byl předáván reklamou, brakovou literaturou, ale také nepolitickým tiskem. Ostrá sociální nerovnost byla každodenní realitou pražských ulic; manifestovala se v míře hmotného zajištění, ve způsobu bydlení, oblékání, a dokonce třídní povahou jazyka. Komedialnost snímku „Falešná kočička“ je postaven právě na této sociální nerovnosti, kdy setkání dvou lidí,

²⁴⁷ Viz Český hraný film II. (1930–1945), heslo Falešná kočička, str. 90–91.

²⁴⁸ O divácké úspěšnosti tohoto příběhu vypovídá několik vydání předlohy filmu, dramatu Josefa Skružného tiskem (1924, 1925), a také to, že tento příběh byl zfilmován poprvé již v roce 1926. Viz Josef Skružný: Falešná kočička: Veselohra o 3 děj. Praha 1924 a Falešná kočička. Když si žena umíní, režie Svatopluk Innemann, Ocean film, pr. 24. 9. 1926.

jejichž představa o tom, co je dobré a co špatné, co je elegantní a co vulgární, je od sebe natolik vzdálená, že plodí absurdní komické situace.²⁴⁹ Třídní povaha jazyka jen podtrhovala uvedenou cizost dvou sociálních světů:

Míla [v roli holky z periferie]: Kdyby mě nechtěl pustit, tak mu zahnu kramle.

Přelouč: Prosím?

Míla: Jak se to řekne správně, že mu zahnu kramle?

Přelouč: Za prvé neříká se kramle, ale svorníky. Za druhé nechápu, proč byste mu je zahýbala. Je to těžká práce, ať si je zahne sám.

Míla: Já se s Váma nedorozumím. Jak se řekne správně: vezmu mu roha?

Přelouč: A co byste s ním dělala?

Míla: S čím?

Přelouč: S tím rohem.²⁵⁰

Periferie je tematizovaná jako orientální prostor plný exotiky, který je možné studovat, objasňovat ho, učit o něm, a dokonce o něm psát poutavé romány.²⁵¹ Zatímco si Míla píše slovník „periferních cizích slov“, osloví ji Vendelín těmito slovy: „Poklona dámo! Už si Vás tady hezkou chvíli opisuju, dámo. Studujete řeč a mrav lidu periferního? Račte snad pocházet od divadla nebo od pera?“²⁵² Tento prostor je však zároveň vždy vnímán jako místo stigmatizace a inferiority. Stereotyp kulturní zaostalosti sociálně vyloučených lokalit se převtěluje do vtipných replik vyvolaných dalšími srážkami rozdílných habitů:

Míla [nadšená z toho, že pochopila lingvistickou stavbu argotu]:
Ohromné! Periferie užívá výrazů onomatopoetických.

Vendelín: Co!?! No vono to vypadá dost poeticky...²⁵³

Míla se ocitá na místě, kde bují kriminalita. Nejenže vztahy jsou zde uvolněné, ale jejich běžnou součástí je implicitní násilí: „...koukej ty zaprášenej Rómeo, estli nevyčichneš, tak ti Ferda udělá fofr, žes takovej čurbes nezažil. Hele nevyskakuj a drž se při zemi, taková

²⁴⁹ Viz definice habitu Pierra Bourdieu: Pierre Bourdieu: Teorie jednání, Praha 1998 str. 16.

²⁵⁰ Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 1:14:41–1:15:00.

²⁵¹ Srov. Edward Said: Orientalismus. Západní koncepce orientu, Praha, 2008 str. 11–19.

²⁵² Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:33:10–0:33:27.

²⁵³ Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:35:39–0:35:46.

řachanda může jenom pásnout pro mí perutě.“²⁵⁴ Pokud policejní inspektor zajde do místní hospody, má prakticky jistotu, že bude možné někoho z místních zadržet minimálně pro drobný delikt, ale aby tam mohla vstoupit slečinka z vyšší společnosti, musí si raději obléci dělnické oblečení.

Periferie je také místo nevýslovné špíny, její obyvatele nevyjímaje:

Hospodyně: Před třemi týdny si přivedl prodavačku banánů. No, jak ta holka vypadala! Učiněná dcera pouště.

Míla: To byla tak krásná?

Hospodyně: Ne. Tak špinavá. Když jsem jí potom vydrhla a oblékla do šatů milostpaní, tak vypadala celkem k světu, ale za tři dny utekla i se šatama a jedny si ještě vypůjčila ze šatníku.²⁵⁵

To, co hospodyně Amálka popisovala, nelze považovat jen za osobní selhání dotyčné dívky v osvojování si hygienických návyků. Jak již bylo řečeno, v dělnickém prostředí bylo zvykem koupat se jen jednou týdně, zatímco byla každá dívka po příchodu do domácnosti doktora Přelouče ihned odvedena do koupelny s vanou a tekoucí teplou vodou. Když se Míla v roli prodavačky tkaniček do bot snaží hospodyně vnutit alespoň něco ze svého zboží, obrací se na ni těmito slovy: „Kouknou se na moje nohy, dyť já si to štráduju až z Jinonic, co jim to udělá, když mi ulehčej o dva páry.“²⁵⁶ V lokalitě, na kterou odkazovala, stálo 80 provizorních obydlí se statutem legální městské kolonie, kde se pro vodu chodilo 500 metrů. Rodiny zde žily v jednom pokoji, kde se vařilo, sušilo prádlo, spalo atd.²⁵⁷ Jestliže Vendelín Pleticha ve své improvizované vizitce, kde se představuje jako „jediný průvodce cizinců po pražských periferiích“, upozorňoval: „Do kanálů a cihlen vlastní baterka“²⁵⁸, nikterak nezveličoval nabízené „dobrodružství“. Snaha ubytovat v bytě pana doktora (na dobové poměry extrémně prostorném) velkou proletářskou rodinu se stala důvodem druhého neúspěchu doktora Přelouče v hledání chudé nevěsty:

Hospodyně: Jednu mladou kaštanářku. No ta byla ucházející a čistotná, ale druhý den si přivedla dva bratry, dvě sestry a starou maminku, která s pláčem panu doktorovi děkovala, že se chce ujmout chudé rodiny, ale hned druhý den si psali pro dědečka do Počernic...²⁵⁹

²⁵⁴ Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:32:53–0:33:10.

²⁵⁵ Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:26:57–0:27:24.

²⁵⁶ Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:51:05–0:51:15.

²⁵⁷ Stanislav Holubec: Lidé periferie, Plzeň 2009, str. 132–136.

²⁵⁸ Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:33:37.

²⁵⁹ Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:27:29–0:27:47.

Do očí bijící rozdíly v chování trochu zatlačují do pozadí v podstatě ustálené distinkce habitů ohledně vkusu v oblasti umění, konzumních návyků a podobně. Zatímco v bytě pana doktora stojí klavír, na který herci sami interpretují moderní romantické melodie šířené na gramofonových deskách, v periferní zakouřené nálevně se ozývá zvuk tahací harmoniky a stoly se prohýbají pod púllitry s pivem. Doktor Přelouč však při jednání s Vendelínem Pletichou, který do jeho luxusního bytu vpluje s neotřesitelným přesvědčením o eleganci svých do extrému dotažených gest dandyho vystříženého z konce 19. století, servíruje (přesně dle pravidel bontonu) prvotřídní koňak. Sklenka nejlepšího pití však v útrokách pana Pletichy mizí – k údivu pana doktora – stejně rychle jako voda a za okamžik se již dožaduje další. Právě rozdílnost gest, kýčovitá snaha o eleganci (jež je založena na beznadějně zastaralé představě o etiketě) nebo neschopnost při konzumaci rozlišit obyčejnou lihovinu od alkoholu prvotřídní kvality zhmotňuje obrovskou propast mezi vysokým ideálem distingovaných gentlemanů středních let nebo zlaté mládeže ve sportovních automobilech a ponižujícím statutem špindíry z periferie, jehož struktura sociálního, kulturního a symbolického kapitálu je až komicky nízká.²⁶⁰

Protagonisté příběhu diváka samozřejmě nenechávají na pochybách, který habitus představuje vyšší a který nižší úroveň lidské existence. Ve chvíli, kdy Míla očekává návštěvu svého fiktivního otce, se znepokojením konstatuje: „...řekněte sama, jak k tomu Vládiček [doktor Přelouč] přišel, aby jednal s takovým strejcem z periferie.“²⁶¹ Doktor Přelouč svoji dominanci naprosto vědomě uplatňuje a zachází s domněle méněcennou dívkou jako s materiálem, ze kterého si může vyrobit ideální ozdobu salonů:

Chládek: Prosím tě vzít si za ženu děvče z periferie, je to nějaké štěstí?

Přelouč: Možná, že je. Představ si, že dostaneš takové hloupé nevědomé štěňátko a vypláš pejska, jakého si přeješ.²⁶²

Inspirace slavným dramatem G. B. Shawa „Pygmalion“ je více než zjevná, zatímco však Shaw v závěru svého příběhu vytahuje kritickou kartu a nechá Lízu uvědomit si, že je jen hračkou v rukou Higginse a Pickeringa, předkládaný příběh zůstává v rovině milostné hry dívky

²⁶⁰Teorie struktury osobního kapitálu viz Pierre Bourdieu: The forms of Capital, In: Handbook of theory an research for the sociology of education, John Richardson (eds.), New York 1986.

²⁶¹Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 1:21:39.

²⁶²Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra 1937, 0:40:14–0:40:37.

z vyšších kruhů.²⁶³ Morálně problematizovaná je jen její lež, ale periferie a bída mizí v momentě, kdy je Pleticha násilím vyhozen z bytu pana doktora. Třídní distinkce jsou zachovány a v podstatě mlčky přijímané jako opodstatněné.

V analyzovaném filmovém snímku došlo ke koncentraci stereotypních soudů typických pro diskurz vyšších tříd o chudinské čtvrti. Ta měla být svým způsobem přitažlivá zvláštním zjevem, ale zároveň nebezpečná a špinavá. Na jednu stranu romantická, na druhou stranu odporná. Když Karel Čapek procházel pražskou periferií, její obraz asociačně situoval k představám o divokém západu, Klondyku a zlatokopům. Šikovnost stavitelů nouzových příbytků jej upřímně fascinovala:

„Neroste město; rostou samoty v ladech; a s nimi roste pás pusté, zoufalé, zdivočelé země, která se jmenuje periferie. Špinavé potůčky prýstí z těch samot ve stružkách zanesených střepy a plechovkami; na zahrádkách jako dlaň zápasí domácí lidé s vazkým jílem...na mezi sedí milenci s prsty do sebe vpletenými, mládenci vrkají na harmoniku...Tyhle holé opršelé stráně jsou parky chudých...Myslím, že to není oficiální jméno [Na Rafandě] nové pražské čtvrti, jež zrovna roste nad Vršovickým seřaďovacím nádražím a nad Edenem. Nejprve je tam řada městských baráků, kde bydlí elita Rafandy. Jsou to nízké dlouhé šupny, každé domovní dveře vedou rovnou do jedné místnosti, jež je celým bytem; platí se za to prý 700 Kč činže ročně...Rafanda je dílo lidu, každý si staví sám svůj domek z materiálu, který se mu podaří sehnat: z beden, z latí, ze staré bouračky nebo z papíru...Nejdříve se zvolený pozemek obežene rezavým drátem nebo starými obručemi pak se staví buď na zemi nebo na maličké podezdívce...pobije se to prkny a je to, teď z jara to ještě moc nevadí, svítí-li slunce všemi spárami prken. Šťastný majitel sedí na střeše a pokrývá ji prkénky, domácí paní pověsí na okénko záclonu a lidský pár bydlí ve vlastním hnízdě...Jsou na Rafandě příbytky ještě jednodušší, koupí se starý komediantský vůz, sundají se mu kola nebo se prostě zahrabou do hlíny, a domov je hotov...to už starý železniční vagon je jinačí dům...je to tak trochu americké na pohled; tak asi rostly domky zlatokopů kolem nových dolů...Rafanda se moc nestará o hygienu, Jen lepší z domků mají na zahrádce záchody...“²⁶⁴

V poslední Čapkově větě se již implicitně objevuje druhá strana periferie, která naopak vzbuzovala pohoršení. Většina beletristických děl z tohoto prostředí se odehrávala na následující scéně: „...na předměstí, v uličce, kde smetí a špína velkoměsta zdály se býti věčnými a nepomíjejícími, stál tříposchodový dům.“²⁶⁵ Čapek naturalisticky popisoval špínu a zápach, čímž vytyčil periferii jako prostor necivilizovanosti:

„Kolem půlnoci zatahuje policejní razie poslední okraj Košíř...šťa se obrací jinam. Do Šavlínova domu. Zapalte si cigaretu, radí komisař, nevydržíte tam dýchat...vidíte dlouhou chodbu, hustě vedle sebe dveře jako do věžeňský cel. Komisař tluče na dveře: Otevřete policie!...dveře se otevrou a vyrazí z nich teplá vlna zápachu. Jsou v tom hadry, štěnice jídla a

²⁶³ Bernard Shaw: Pygmalión: [romantická hra o pěti dějstvích], Praha 2007.

²⁶⁴ Karel Čapek: Obrázky z domova, Praha 1959, str. 54–55, 73–75.

²⁶⁵ Gustav Opočenský: Lidé periferie. Z kroniky drobných lidí, Praha 1922, str. 20.

něco trouchnivého co páchne z každé bídý. Jen pojd'te dál nutí komisař, to stojí za to...koho máte v posteli? Prosim to je moje sestra a ten co s ní leží? To je její muž...jít není kam, prvním krokem zakopnete o hromadu hadrů. Vůbec zdá se, že hadry jsou hlavním nábytkem, visí na kamnech, na provazech, leží v koutě a před Vámi – ne to je hromada dětí; zpod té úžasné špinavé kupy cárů vykukuje bez údivu dvanáct dětských očí...ještě jedna dobrá partaj hned vedle. Dva staří, hromada dětí na zemi a úžasná spousta švábů. Zpod duchny čouhají pěkné mladé ženské paže, položené v rozčuchaných vlasech. Kdo to tam leží? To je naše dcera. A u ní? To je prosím její milý...Otevře žena a sotva uvidí stráž, pustí do velkého pláče. Ukazuje dlouhý nůž, tím ji chtěl prý její manžel zapíchnout, pak jí sebral peníze a šel pít...Ještě deset partají má Šavlínův dům...je to pochodeň zápachu, je to kaverna souchotí, je to skladiště hadrů. A v tom jediném domě žije přes padesát dětí!... Všude, kde byl nájemník dělníkem nebo řemeslníkem, bylo hned vidět slušnou životní míru, ale tihle lidé bez určitého zaměstnání, podělkující pobudové, drobní zloději, pijáci, lidé bez práce vdovy, tahle spodina kriminální i nevinná, ta by Vám ukázala takový obraz člověka, že byste se zhrozili a zastyděli za ten strašný rozdíl, který je mezi lidmi“²⁶⁶

Čapek byl omráčen z konfrontace s nízkou kvalitou života, která mu zprostředkovala celou šíři rozdílností mezi horními patry sociální pyramidy a úplným dnem. V jeho interpretaci tyto brlohy neobývají „proletáři“, ale „spodina kriminální i nevinná“ – většinou bez práce, a to z vlastní viny. Tento prostor neobývají pracovití lidé, ale ti, kteří žijí skrze okamžité sklony svých pudů, jsou bezstarostní ve své bídě, hodně pijí, jsou sexuálně nevázaní a na svoje životy si vydělávají pokoutnými úskoky či kriminalitou. Postupně se tak v očích držitelů kulturního kapitálu dostávali obyvatelé periferie na úroveň, na které se nacházel vztah domorodce a koloniálního pána.²⁶⁷ Ve filmu „Madla z cihelny“ se vdova a matka 12 dětí pracující v předměstské cihelně snaží ošálit bohaté návštěvníky, ve kterých vidí komisi sociální péče nebo charitativní pracovníky: „Děti honem na kutě, je tu nějaká komis! Madlo hod' sebou at' už to je. Všichni jste na smrt nemocný! Žádnej z Vás nebyl už tejden venku. Nevíte vůbec, že se v lese může krást dříví, ale jestli jsou to páni od dobročinného spolku, tak ležíte v posteli, protože nemáte, co na sebe!“²⁶⁸ Poté se snaží manipulovat úslužností „milostpána“, aby dětem daroval boty. Nezaměstnaný z filmu „Hej Rup“ zase kouří odložený doutník rozhlasového hlasatele pořadu, kde má sdělit své zkušenosti s tím, jaké je to být bez práce. Poté co přijde majitel doutníku v sobě drží kouř, aby nepoznal, že tahal z jeho kuřiva. Nakonec se potupně omlouvá, že si myslel, že se jedná o „odložený čvaňhák“.²⁶⁹ Obyčejný dělník sice bývá

²⁶⁶ Karel Čapek: *Obrázky z domova*, Praha 1959, str. 77–81.

²⁶⁷ Srov. se Saidovou definicí orientálce, viz Edward Said: *Orientalismus. Západní koncepce orientu*, Praha 2008 str. 121.

²⁶⁸ *Madla z cihelny*, režie Vladimír Slavinský, AB 1933, 0:16:48–0:17:15; 0:30:13.

²⁶⁹ *Hej Rup*, režie: Martin Frič, Československý státní film, 0:12:01–0:12:29.

považován za tělesně zdatného, dokonce krásného, ale neracionálně zhýralého: „Šebestián Strach byl opilec na slovo vzatý, opilec jako všichni slaboši se sentimentálním mozkiem...Nosič nábytku s krásným, pevným a spolehlivým tělem, které jako by si usmyslil za každou cenu zničit.“²⁷⁰

Prostředí proletářské mládeže bylo neustále v podezření ze zneužívání alkoholu a naprosté sexuální zvrhlosti: „V Národních listech se nedávno kdosi zle pustil do trampů pro jejich nevázanost, nezpůsoby, jež vedou až k sexuální promiskuitě s trampkami...vytýká trampům, že pijí rum a že jejich list Tramp pítí rumu doporučuje...všechno rozčilování na trampy, mladé hochy z kruhů dělnických a řemeslnických, je marné, dokud veškery děti nebudou správně poučovány o škodlivosti alkoholických nápojů.“²⁷¹ Ve slovech „správně poučovány“ se skrývá civilizační mise, kterou měly, dle dobových veřejně prospěšných organizací a hnutí, splnit vyšší vrstvy kulturním pozvednutím předměstí. Jejich racionalizační diskurz kolem patologického chování se sice nejčastěji obracel neadresně ke všem napříč sociálním spektrem, generacemi a genderem, ale pro ženy a hlavně „pracující vrstvy“ měl speciální kategorie: „Předně tím, že tak těžce vydělaný peníz užíváme docela nehospodárně, kupujeme-li pivo nebo snad i kořalku...ubírá nám rozhledu, kazí nás i naše děti povahově...Dělníci abstinenti vynutí si svou prací a svým rozhledem i lepší mzdy a zdravější bydlení. Největší úspěch z abstinence pracujících mužů budou mít naše ženy, kterým zbyde více na mléko pro rodinu...“²⁷²

Dělnické, a hlavně chudinské prostředí pražských předměstí bylo objektivně daleko náchylnější k alkoholismu a výchova mladých zde rozhodně nebyla tolik poznamenána sexuální prudeříí, jako výchova středostavovské rodiny.²⁷³ Určitá sexuální nevázanost spojená s prostitutí se dokonce dostala do folkloru periferie, jak dokazuje píseň, která byla sebrána na předměstí na počátku 30. let:

„To je ten frajer, co sem s ním včera stála,
A von na mně chtěl, abych ho milovala,

²⁷⁰ Jan Weis: Nosič nábytku; Aventinský magazín, říjen 1931.

²⁷¹ Příspěvek do veřejné debaty kolem morálnosti trampingu z pozic abstinence hnutí, Úspěch, 8. 8. 1930.

²⁷² Úspěch, 16. 5. 1929.

²⁷³ Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 74–80, 167–171.

A já mu řekla, vóni jsou tuze mladý,
Dou raději domů, šetřej si svého zdraví.
Zapomeň hochu, zapomeň na lásku svou
zapomeň na flundru ucouranou.“²⁷⁴

To jednak provokovalo tehdejší mravokárce, jednak vybízelo k aktivitě nejrůznější filantropicky zaměřené jedince a organizace. Různé plány na zmírnění bytové krize či dokonce komplexní asanace předměstí však vůbec nepočítaly s aktivním podílem místních obyvatel. Autor knihy s přílehlavým názvem „Pražské bahno“ po popisu alkoholismu, kriminality a bídy v různých pražských obvodech s uspokojením konstatoval, že „nastává již značné potěšitelné vystřízlivění v hlavách i srdcích těch, kdož řídí osudy našeho státu i Velké Prahy a nutno uznati spravedlivě zásluhy četných vedoucích mužů i žen o rychlé, rázné ozdravění naší metropole v energickém postupu očisty bahna pražského.“²⁷⁵ Architekt Jan Kotěra tvrdil, že mimo terénu, stavebního materiálu a infrastruktury je potřeba při stavbě nových moderních dělnických kolonií (sídlíšť) studovat jako externí podmínky také „vypěstlost dělnické třídy a rozsah oprávněných jejích požadavků.“²⁷⁶ Diskurz mravokárců i expertních kruhů (architektů) tendoval ke kopírování diskurzu děl populární kultury, která, i přes svůj občasný sociálně kritický osten, stále nechávala hlavní iniciativu při změně životů dělníků, nezaměstnaných, obecně řečeno chudých, na lidech disponujících dostatečně vysokým kulturním a symbolickým kapitálem vyšší třídy. Ve filmu „Hej Rup“ musí změnit situaci nezaměstnaných, kteří jsou ve snímku zobrazováni, jak žijí ze dne na den na ulicích a v zblešených noclehárnách, zkrachovalý podnikatel Simonides svým nápadem založit výrobní družstvo – iniciativu tedy drží člověk pohybující se ještě nedávno v nejvyšších finančních kruzích. Velice příznačně obecně přijímanou binární opozici mezi civilizovanými a necivilizovanými vyjádřil Karel Čapek ve svém slavném eseji „Proč nejsem komunistou“: „Chudí lidé nejsou jenom třída, nýbrž právě vytrídění, vyřazení a neorganizovaní; ti nebudou nikdy na stupních trůnu, ať na něm sedí kdokoliv. Hladoví nechtějí vládnout, nýbrž jíst; vzhledem k bídě je lhostejno, kdo vládne, záleží jen na tom, jak my lidé cítíme.“²⁷⁷

²⁷⁴ Karel Čapek: Písňe lidu pražského; Aventinský magazín, říjen 1931.

²⁷⁵ Karel Ladislav Kukla: Pražské bahno, I. díl, Pražská prostituce. Reprint vyd. z r. 1927, Praha 2001, str. 206.

²⁷⁶ Jan Kotěra: Dělnické kolonie, Praha 1921, str. 1.

²⁷⁷ Karel Čapek: Proč nejsem komunistou, Přítomnost, 4. 12. 1924.

V procesu zklamání habituálních očekávání, zhroucení ustavených cílů a pravidel hry přichází tlak na formulaci nových cílů a strategií, jak jich dosáhnout. Na pražské periferii žily komunity stigmatizovaných jedinců, kteří sdíleli zvláštní „dusivý pocit nespravedlnosti“.²⁷⁸ Ti představovali vděčné příjemce komunistického ideologického diskurzu, jehož základní tezí bylo, že „buržoazie produkuje především svého vlastního hrobaře. Její zánik i vítězství proletariátu jsou nevyhnutelné.“²⁷⁹ Tato ideologie obyvatelům pražské periferie navracela iniciativu a uschopňovala je k politickým akcím. Právě konstrukce sebevědomé dělnické třídy se zdá být jedním z klíčových diskurzivních nástrojů v budování sítě aktivních členů a sympatizantů KSČ.

²⁷⁸S konceptem přirozeného sklonu k sebeúctě definované na základě sociálně konstruovaných hodnot pracoval Barrington Moore. Viz Barrington Moore: *The social bases of obedience and revolt*, London 1978, str. 77.

²⁷⁹Karl Marx a Fridrich Engels: *Manifest komunistické strany*, dostupné online na http://pvpravda.cz/wp-content/uploads/2015/06/Manifest_komunisticke_strany.pdf, str. 20.

3. Diskurz Komunistické strany. Ideologie poptávaná a pochopená

„Za sklem se lesknou červené, žluté a modré, zelené, fialové a oranžové neonové trubice a před nimi se na ulici tísní zvědavci a kolemjdoucí...sytí a blahobytní lidé i vychrtlí a uvláčení nezaměstnaní. Ti všichni lačně hledí na dorty a čokoládu, na boty a hedvábí, na gramofonové desky a dámské kabelky, na knihy a kravaty, na anglické sukno...na zlaté a stříbrné šperky a na drahokamy, fíky a pomeranče, na víno a likéry. To všechno je tu před tebou rozloženo na pohádkových mísách, na stojanech a věšácích, to vše je zde na dosah ruky. Ale vztáhni tu ruku, jsi-li chudý, a hle, drcneš prsty do tabule silného skla... na studené dlažbě ulic se plíží mezi obecenstvem žebráci, nezaměstnaní a vůbec holota, celé rodiny nuzáků. Okusují v automatech odhozené kosti a špejle z jaternic, vylizují talíře od omáček a polévek...chvilku se tu ohřívají a vyprosí si od návštěvníků několik pětihaléřů.“²⁸⁰

„Co mají dnes dělníci a všichni chudí lidé? Bídu mají, bez vyhlídky na nějaké zlepšení, hlad s vyhlídkou na hladovou smrt. Zbývá jim tudíž jen dvojí volba: buď podle rady sociálnědemokratických a národněsocialistických vůdců přinést oběti, trpět a zatínat zuby, umírat hladovou smrtí, aby pánové klidně mohli trávit tučné zisky vydřené z dělníků v dřívějších letech, nebo společně s komunisty, pod jejich vedením bojovat v jednotné frontě, svojí silou a odhodlaností přinutit pány k ústupu...konečně nezlomnou silou této jednoty poslat vůbec pány ke všem čertům, zabrat přeplněná skladiště, fabriky a doly do dělnické správy...prostě vzít si chleba, práci, půdu i svobodu.“²⁸¹

*„Naše jsou paže, naše jsou svaly,
my světu pokrok, techniku dali!
Naše jsou ruce, jež paláce staví,
lodě, jež moři v dálku se plaví,
letadla, motory, doly a pole,
vše, co je nahoře, vše, co je dole!
Naše jsou paže, naše jsou svaly!
Vezmem si jednou, co dosud jsme dali!“²⁸²*

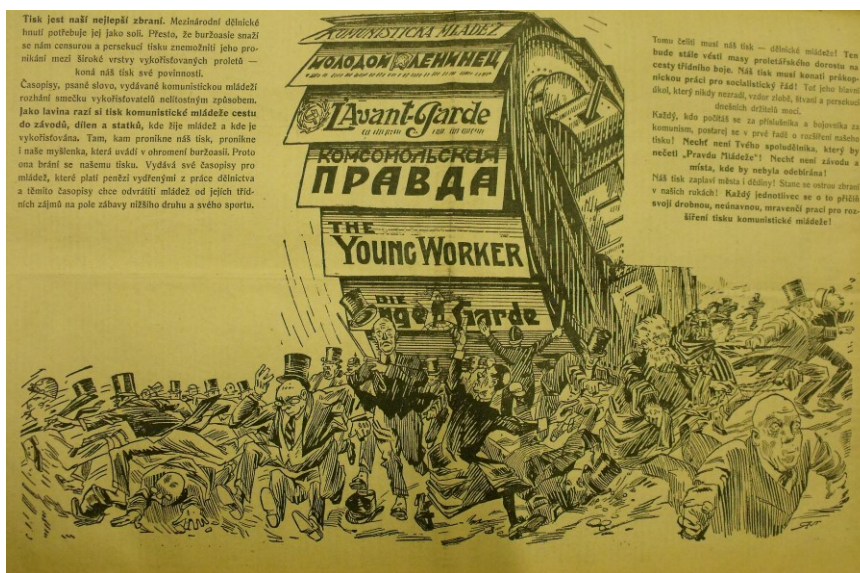
²⁸⁰ Géza Včelička: Černá píseň, Praha 1958, str. 60–61.

²⁸¹ Rudá Fronta, únor 1932; NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 1.

²⁸² Báseň recitovaná souborem Karla Jiráčka ve 30. letech x cenzor ji nepovolil a musela být imunizována přednesem v parlamentu, viz Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 61–63.

3.1 Redakce jako dílna diskurzu

Mentalita potenciálních příjemců komunistické ideologie, sociálně vyloučených a stigmatizovaných jedinců pražských periferií, byla popsáním působením modernizace prefigurována k osvojení myšlenky revoluce a beztřídní společnosti. Je však potřeba zdůraznit, že ne z každého chudého Pražana se stal aktivní přesvědčený komunista, protože pouhá připravenost k přijímání ideologických kódů ještě nestačila k aktivnímu vystupování pro totální společenskou přestavbu. Řadový sympatizant či člen strany rozhodně nehledal vodítko pro porozumění svému žitému světu přímo v dílech zakladatelů marxismu-leninismu, ale byl závislý na výkladu světa, který vytvářeli mluvčí KSČ – redaktori, spisovatelé a řečníci. Ti se kreativním způsobem zmocňovali ideových nástrojů z nabídky spisů Marxe, Engelse, Lenina, Stalina, výnosů kominterny atd., aby zkonstruovali diskurz, který srozumitelným způsobem vyložil těmto obyčejným aktérům nutnost boje za společenskou změnu. Slovo a jeho šíření se stalo podmínkou komunistického úspěchu.

Obrázek 1

Revoluční tisk symbolicky drtí kulturní hegemonii buržoazie; Pravda mládeže, číslo 32, 1927

Budování sítě tiskáren a distribuce jejich produktů se pro hnutí stalo jednou z organizačních priorit. Pravidelné čtení stranických periodik, dle představ vedení I. kraje KSČ, se mělo stát součástí identity každého aktivního člena hnutí: „Není myslitelné, aby byl někdo dobrým

komunistou, při tom neodebíral denní tisk strany.²⁸³ Strana si tak vyhrazovala právo denně vysvětlovat a komentovat dění kolem svých členů, a tím utvářet jejich myšlenkový svět. Není tedy překvapivé, že přes výše popisovanou insolventnost celého hnutí byly stranické organizace ochotny investovat nemalé finanční částky na vydávání různých novin, časopisů, letáků či knih v poměrně vysokých nákladech. Tiskoviny byly v celostranickém měřítku běžně vydávány po deseti až sto tisících. Například v roce 1923 komunistická mládež vydala 50 000 výtisků antimilitaristických letáků či 30 500 propagačních brožur, k propagaci XI. Mezinárodního dne mládeže bylo vydáno 100 000 výtisků letáku.²⁸⁴ V letech 1935–1936 dokázala strana zajistit vydání téměř milionu výtisků různých stranických brožur.²⁸⁵ Denní tisk strany se měl dostat do ruky co největšímu počtu potenciálních sympatizantů a členů. Stranické orgány neustále vyzývaly lokální buňky k pořádání velkých kolportážních akcí, ve kterých si dokonce měly kolektivy konkurovat. V roce 1936 měla být aktivita nejlepších stranických organizací a jednotlivců ohodnocena. Nejlepší obvod měl získat do užívání prapor Rudého práva a motocykl, nejlepší stranická buňka rudý bojový prapor a ruční rozmnožovač (cyklostyl) a nejlepší kolportér měl obdržet rádio.²⁸⁶

Přesto ústředí agitačně propagačního oddělení strany neustále označovalo míru rozšíření stranického tisku mezi řadovými příslušníky za nedostatečnou. V roce 1924 bylo na stranickém sjezdu konstatováno, že „denní tisk odebírá podle výkazu pouze 28,9 % členů strany. Obdeníky 13,20 %. Nejvíce do očí bijící je procento členů, kteří neodebírají vůbec žádný tisk strany a jejichž počet činí 23 809 členů, tj. 31,3 % soupisu. Pokud se odběru denního tisku týče, stojí na prvním místě kraj pražský, 53,14 %... ”²⁸⁷ Stranická statistika z roku 1926 počítala s tím, že v Praze žilo 3 803 odběratelů deníku Rudé právo, 8 189

²⁸³ Návrhy resolucí konference I. kraje KSČ 18. 2. 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

²⁸⁴ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 448; Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26. 9. – 28. 9. 1925, Praha 1967, str. 355.

²⁸⁵ Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa, 11.–14. 4. 1936, Praha 1967, str. 614, 616–617.

²⁸⁶ Úderník, březen 1936; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

²⁸⁷ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 384.

odběratelů nedělního Rudého práva a 13 712 předplatitelů Večerníku Rudého práva.²⁸⁸ Uvedená statistická data mohla jen těžko uspokojit stranické vůdce. Prosadit, aby každý člen širšího stranického milieu pravidelně odebíral stranické periodikum, nebylo jednoduché, protože stranická distribuce tiskovin vedla k nutnosti zapojit se do běžného konkurenčního boje na mediálním trhu. Agitprop se tak musel snažit reagovat na nové přitažlivé tituly zaměřené na otázky životního stylu či specifických volnočasových aktivit. Strana distribuovala svůj dětský časopis s názvem „Kohoutek“, řadu časopisů věnovaných mládeži, FPT vydávala vlastní sportovní časopis „Výboj“, vycházelo periodikum zaměřené na ženy „Komunistka“ (od roku 1926 Rozsévačka) a obrázkový časopis „Reflektor“. Stranické nakladatelství (Hofmanova tiskárna sídlící v domě stranického ústředí v Karlíně) a sympatizující nakladatelé se snažili vydávat dobrodružné romány s tematikou třídního boje či budování socialismu a konkurovat tak oblíbenému nosiči rodokapsů. Podobné aspirace agitprop měl i v oblasti červené knihovny.²⁸⁹

Čtenáři vyžadovali poměrně vysokou úroveň časopisů, co se týče obsahu i formy. V roce 1929 redaktorka Rozsévačky odpovídala na stížnosti čtenářek: „Četla jsem [redaktorka Rozsévačky] stížnost soudr. K.P., že Rozsévačka krmí čtenářky samou politikou a stávkami – že má psát něco populárního, něco o vaření, román, lékařského rádce, ruční práce, jak se mají děti vychovávat atd. Čtenářky Rozsévačky prý stále poukazují na Hvězdu, prý mají dost trápení v životě a přejí si, aby se Rozsévačka změnila...“²⁹⁰ Redakce tohoto časopisu považovala Hvězdu a Pražanku (oblíbené ženské apolitické lifestylové časopisy) za šířitele falešného vědomí a vyzývala čtenářky k jejich co nejostřejšímu bojkotu: „Což vás tolik oslepuje zář těch luxusních obrázků a nicotně prázdných zamilovaných románů, že zapomínáte na úkoly a poslání ženy? Vzchopte se! Vyházejte ze svých domácností tisk, který Vás uspává do nejnižší

²⁸⁸ Zpráva ke konferenci I. pražského kraje KSČ 16.–17.října 1926. Po odlivu členstva na počátku 30. let klesl i počet odběratelů tisku: v roce 1930 Rudé právo v Praze pravidelně odebíralo pouze 1647 čtenářů, Nedělník Rudého práva 3168 a Večerník Rudého práva 3198. Viz Policejní zpráva o průběhu konference I. kraje KSČ (1. 2. 1931), NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3; tyto údaje se staly jedním z argumentů Gottwaldovské levice při prosazování sesazení dosavadního krajské vůdce Josefa Melichara.

²⁸⁹ V Hofmanově nakladatelství vycházely v knihovnici „Dětská knihovna“ a jako sešity na pokračování tituly jako „Rudá vlčata“, „Ve stanu divokých skautů“ či „Princezna z Košíř“. Viz Faun: Ve stanu divokých skautů, Praha 1924; P. Biljachin a Marie Majerová: Rudá Vlčata. Dětský román ze sovětské Ukrajiny, Praha 1925; Václav Kaplický: Princezna z Košíř, Praha 1927.

²⁹⁰ Rozsévačka, 21. 2. 1929.

pokory a oddanosti, k radosti našich upírů-kapitalistů.“²⁹¹ V roce 1926 si však Marie Švermová jako čerstvá předsedkyně ženoddělu uvědomovala, že fádni striktně politické periodikum nemá šanci oslovit běžné ženy, byť z nejhudších domácností: „Dosud vycházela Komunistka, časopis, který byl původně určen spíše úzkému okruhu komunistických čtenářek. Když jsme jej změnili na Rozsévačku, nešlo o pouhou změnu názvu, ale o novou koncepci a úpravu. Bylo třeba vytvořit časopis, který by v konkurenci bohatých měšťáckých Zpravodajů paní a dívek nebo Hvězd pronikl k širšímu okruhu čtenářek a získal je pro naše ideje.“²⁹²

Ve snaze vytvořit poutavý konkurenceschopný časopis či deník však byli komunističtí novináři neustále limitováni nedostatečným financováním a slabou materiální základnou. Po rozkolu v sociální demokracii a založení vlastní KSČ, tedy ztrátě zázemí v Lidovém domě, vznikalo Rudé právo – ústřední stranický deník – ve sklepě pražské tiskárny Grafia, kde chyběly psací stoly a dostatečná nebyla ani kapacita sázecích strojů. Redakce byla postupně dovybavena, ale ve vlastní tiskárně Rudé právo vycházelo až od roku 1927.²⁹³ Vybavení redakce však nebylo ani později nijak oslnivé. Tehdejší šéfredaktor Stanislav Budín vzpomínal, že v polovině třicátých let „v Rudém právu nebyla v té době snadná práce. Bylo nás žalostně málo, a kromě toho se nemohlo jako v jiných redakcích pracovat pomocí nůžek a lepidla. Byli jsme tak chudá redakce, že se za nás dokonce nemohlo platit povinné pojištění, a proto jsme se také nemohli přihlásit do Syndikátu novinářů a požívat výhod, které členství poskytovalo.“²⁹⁴ Díky finančním těžkostem byla omezena i kvalita zpravodajství. V roce 1924 na stranickém sjezdu byla shrnuta praxe, kterou vznikaly zahraniční rubriky následovně: „Pokud bylo možno, udržovala ČKK styky se soudružskými redakcemi a tiskovými kancelářemi jiných stran. Protože náklady na telefonní přímou službu jsou tak veliké, že finanční situace nedovolovala udržovat pravidelné styky telefonní, omezovali jsme se na informace písemné, nebo jsme čerpali důležité zprávy přímo ze zahraničního tisku. Jen v době největšího napětí v Německu (v říjnu a listopadu minulého roku, tj. 1923) udržovali jsme

²⁹¹ Rozsévačka, 16. 2. 1928.

²⁹² Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 62.

²⁹³ Nikola Reindlová: Rudé právo 1920–1929. Od Lidového domu po bolševizaci KSČ, bakalářská práce, vedoucí Roman Vondra, FHS UK 2011, str. 37–38.

²⁹⁴ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 121.

nějaký čas přímé telefonní zpravodajství prostřednictvím Vorwärtsu.”²⁹⁵ Marie Švermová vzpomínala, že redakce již zmiňovaného ženského časopisu Rozsévačka zaměstnávala pouze jedinou placenou redaktorku a jeho obsah vytvářely hlavně funkcionářky ženoddělu, pokud jim to dovolily jejich stranické povinnosti.²⁹⁶

Mimo problémy s financováním redakcí představovala poměrně závažnou komplikaci státní cenzura, která postihovala komunistický tisk jako nosič antisystémově orientovaného, protistátního diskurzu.²⁹⁷ Stranické deníky a časopisy byly částečně cenzurovány – běžně vycházely i s celými prázdnými stranami s poznámkou „úředně zabaveno“ – a několikrát ve sledovaném období dokonce došlo na úplné zastavení Rudého práva.²⁹⁸ Hnutí vyvinulo rozmanité techniky, jak cenzurní zásahy zmírnit či je úplně obejít. Stanislav Budín vzpomínal na střety s úřední cenzurou: “V první republice předběžná cenzura podle zákona neexistovala, státní zastupitelství mohlo ovšem zabavit list, jehož první výtisky se musily předložit k následné cenzuře. Protože v případě komunistického tisku tato následná cenzura vždy něco našla, byl hotový náklad zabavován ve vlacích, tak došlo k tiché dohodě mezi redakcí Rudého práva a státním zastupitelstvím: abychom vůbec měli možnost vycházet a uchránili se obrovských škod při denním zabavování, posílali jsme první výtisky už po čtvrté hodině odpolední a čekali s tiskem na rozhodnutí cenzury. Zastavená místa se pak vyrýpla z odlitku matrice a po šesté hodině jsme mohli přistoupit k tisku druhého vydání po konfiskaci s bílými místy tam, kde byl zabavený text.”²⁹⁹

²⁹⁵ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 414–415.

²⁹⁶ Marie Švermová: *Vzpomínky*, Praha 2008, str. 92–93.

²⁹⁷ K cenzurní praxi zaměřené proti revolučnímu diskurzu KSČ viz Michael Wögerbauer, Petr Píša, Petr Šámal a Pavel Janáček: *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře: 1749–2014*, Praha 2015, str. 741–745.

²⁹⁸ K úplnému zákazu vydávání Rudého večerníku a Rudého práva došlo v roce 1933 (na 3 měsíce) a v roce 1934. Redakce se stáhla do ilegality a Rudé právo dál vycházelo v menším nákladu a upraveném formátu. Od roku 1929 do roku 1937 byl zakázán prodej Rudého práva v trafikách a nádražních prodejnách. Rozšiřování tohoto periodika probíhalo skrze systém předplatitelů a kolportáží komunistických aktivistů. Zdeněk Kárník: *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl 2, *Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002, str. 161.

²⁹⁹ Stanislav Budín: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, str. 121.

Úplný krok stranou bylo převedení celých periodik do ilegality. Takto například vycházela Leninovou činností inspirovaná „Jiskra“ či „Rudá Fronta“, „Mladá Garda“, „Voják“ a další.³⁰⁰ Jejich rozšiřování a tisk byl svěřen buď aktivistům zapojeným do ilegálních struktur hnutí nebo nenápadným sympatizujícím majitelům malých tiskáren. Na jednoho z nich vzpomínal Josef Krosnář: „Měl malou knihařskou dílničku a kartonáž v Londýnské ulici na Vinohradech (J. Kovařík). V první místnosti byl obchůdek, vzadu dílna. Strana Kovaříkovi doporučila, aby se veřejně neúčastnil schůzí, ani jiných politických akcí...vynalézavý ve svém oboru a v hnutí velmi užitečný. Udělal nám třeba malířské šablony s pěticípou hvězdou, jimiž jsme potiskli půl Vinohrad, uměl vyřezávat a napodobovat razítka...Měli jsme v činžovním domě na Žižkově najatý pokoj, kde jsme vydávali ilegální časopis Voják. Redakce i písárna byly v jedné místnosti.“³⁰¹ Materiál potřebný pro tisk ilegálních periodik či brožur a letáků patrně aktivisté sháněli různě pod rukou. Již citovaný Josef Krosnář vzpomínal, že „...děvčata zaměstnaná v papírnách přinesla papír, soudruzi typografové někde načerno něco vytiskli, někdo sehnal cyklostyl, blány a barvy...Leckterý počestný a řádný velkoobchodník by se byl podivil, co mu tiskne sekretářka v kanceláři pár minut poté, co vytáhl paty.“³⁰²

Můžeme však konstatovat, že přes podobné komplikace strana dokázala mobilizovat dostatečný kapitál ve formě personálního i finančního zajištění a vybudovat aparát schopný stranický diskurz předložit nemalému množství čtenářů. Cíl tohoto působení byl naprosto pragmatický – mobilizovat co největší kolektiv k politické akci: vstupu do strany, účasti na demonstraci či stávce, podpoře strany ve volbách apod. Za tímto účelem tvůrci stranického diskurzu vytvořili několikvrstevnatou strategii, jakým způsobem přetavit palčivé sociální problémy velkoměsta – bytovou krizi, nezaměstnanost a nedemokratický přístup ke konzumu – v masový protestní potenciál. Jak jedna z komunistických novinářek shrnula: „V kapitalistickém státě jest proletariát vykořisťován čtyřmi způsoby: V prvé řadě kapitálem průmyslovým (snižováním mezd), kapitálem zemědělským (zdražování plodin), kapitálem obchodním (zdražováním ostatních životních potřeb) a kapitálem domovním – zdražováním

³⁰⁰ Viz NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 1–12.

³⁰¹ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha 1966, str. 140–141.

³⁰² Tamtéž str. 76–77.

bytů.“³⁰³ Na následujících stranách bude tato strategie analyzována za účelem ukázat, čím komunistická agitace lákala stále nové příznivce.

3.2 Logika utrpení dělnictva

Může se to zdát zvláštním paradoxem, ale strategie komunistických agitátorů, jak přivést „masy“ k revoluci, začínala na co nejplastičtějším vykreslování jejich bídy a ponížení. Jak shrnul Barrington Moore ve své sociologické práci zabývající se revoltami lidí ze spodních společenských tříd: Všechna politická hnutí zaměřená proti nějaké formě útlaku musí nově zhodnotit příčiny existujícího utrpení ve společnosti, vydat svá zjištění očím veřejnosti, a tím učinit stávající standard utrpení morálně neúnosným.³⁰⁴ Ani komunisté se v prostředí meziválečné společnosti nechovali jinak. Vedli pečlivě statistiky o fenoménech, jako byly nezaměstnanost, bezdomovectví nebo dětská práce (interně pracovala KSČ v roce 1929 s tím, že v Československu se nachází 182 285 dětí ve výrobním procesu).³⁰⁵ Funkcionáři komsomolu v závodních buňkách (nejnižší organizační jednotce) měli evidovat výši mezd svých mladých kolegů, jejich pracovní podmínky, pracovní dobu atd. Pokud tato stranická práce neprobíhala řádně, byla celá situace považována za kritickou: "Úroveň našeho členstva a také mnoha funkcionářů jest ještě poměrně velmi nízká. Na otázky, které jsme kladli funkcionářům a členům, byly nám dány charakteristické odpovědi. Otázka: kolik mladých dělníků pracuje v Tvém závodě? Odpověď: To nevím – nebo tak asi od 100 do 600. Otázka: Kolik vydělávají u vás mladí dělníci: Odpověď: Já vydělávám Kč 120. Co vydělávají druzí nevím. To jsou odpovědi funkcionářů buněk. Dále panuje velká neznalost otázek mzdových, zákonitých atd.“³⁰⁶

Podobné informace však byly zásadní. Jak poznamenal Micheal Foucault: „...diskurs není pouze tím, čím se projevují boje nebo systémy nadvlády, ale i tím, pro co a čím se bojuje, je mocí, které se snažíme zmocnit.“³⁰⁷ Pravdivé zprávy o nízkých mzdách, vysokých cenách, četnosti pracovních úrazů, malých bytech nebo vysoké nemocnosti dělnických dětí dávaly

³⁰³ Rozséváčka, 15. 3. 1928

³⁰⁴Barrington Moore: The social bases of obedience and revolt, London 1978, str. 88.

³⁰⁵Zpráva ústředního dětského Byra z 21. 9. 1929; Národní archiv sbírka organizací mládeže, karton 45.

³⁰⁶Resoluce z VI. říšského sjezdu mládeže KSČ; Národní archiv sbírka organizací mládeže, karton 2.

³⁰⁷Michel Foucault: Řád diskurzu. Nástupní přednáška na College de France 2. 12. 1970, In: Diskurz, autor, genealogie, Praha 1994, str. 9.

expertní relevanci promluvám komunistických aktivistů a otevíraly tak možnost vnutit tato témata stále širšímu okruhu lidí a zanést je do každodenních konverzací – přímo do hlav dělníků. Za účelem získat kvalitní statistiky vyčísující bídnou životní úroveň dělnictva (ve smyslu, jak jej vnímali sami komunisté) strana mobilizovala své zálohy z řad inteligence – levicového studentstva a sympatizujících „pokrokových“ intelektuálů – kteří k tomu disponovali dostatečnými expertními znalostmi. Ludmila Sinkulová vzpomínala, jakou funkci v hnutí plnila tzv. Lékařská komunistická frakce: „...byl to poradní orgán jednak pro stranu, jednak přímo pro lékaře, kde se prodiskutovaly různé otázky jak medicíny jako vědy, tak i zdravotnictví...já jsem například zpracovávala pro soudruha Dolanského, který byl předsedou zdravotního výboru parlamentu, různé zdravotně politické otázky. Dávala jsem mu materiál, právě tak jako soudružce Hodinové-Spurné, a oni ho potom využívali při diskusích v parlamentě...pamatuji si, že jsme jako zdravotníci vypracovávali řadu námětů pro nemocenské pojištění, pro jeho reorganizaci, pro reorganizaci celé zdravotní služby...“³⁰⁸ Čím přiléhavěji odrážela podobně získaná data reálné problémy posluchačů a čtenářů, tím větší byla řečníkům a novinářům kolem KSČ přiznávána moc vykládat jejich příčiny a zmocnit se tak práva na výklad reality – tedy zmocnit se diskurzu jako zbraně v boji o monopol na utváření reality.

Problém bytové krize se stal v této logice zásadním tématem komunistických promluv k dělnictvu. Empirická data z různých sociologických šetření ukazují, že Praha se po celé meziválečné období potýkala s nedostatkem ubytovacích kapacit. Byty byly malé, přelidněné a nájmy vysoké. Na městských periferiích vyrostly nouzové kolonie – dobové slumy – kde celkem stálo 1 875 domků postavených z vyřazených vagónů, odpadového stavebního materiálu, lepenky apod. Celkem v nich mělo žít 10 000 lidí, v době vrcholící hospodářské krize se jejich počet zvýšil na 15 000.³⁰⁹ Život v koloniích byl komunisty popisován jako nedůstojný jakéhokoliv lidského tvora, jako zdroj nemocí, které tak získávaly třídní povahu: „Vyjdete-li na kterýkoliv konec Prahy, vidíte vedle nově vystavených krásných vil, kolonie

³⁰⁸ Vzpomínka Ludmily Sinkulové, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 105–106.

³⁰⁹ Úroveň bydlení dělníků v meziválečné Praze výstižně analyzoval Stanislav Holubec. Viz Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 95–143.

domků, postavených z vagonů a sbitých prken. Kolonie, ve kterých bydlí se svými dětmi v nezdravých a studených bytech chudáci...Měli jsme možnost projít několika pražskými koloniemi a tam zjistili stav žití. To, co jsme věděli, jest přímo k neuvěření, třebaže je to holá skutečnost...v kolonii Chodovské jest více jak 80 procent dělníků bez zaměstnání...většina dětí jest z hladu a podvýživy nemocná...tento týden končila s mlékem. Na všech rozích jsou ještě plakáty hlásající: Více mléka – více zdraví! Chudák žena však za mléčenky, které dostává z podpůrné stravovací akce, kupuje uhlí a děti pijí černý kávový odvar. V Praze žijí lidé ještě hůře než kolonisté. Právě v těch místech, kde loni byl všesokolský slet, kam sjížděla se buržoazie ze všech koutů republiky, jsou pískovcové skály. Tam v několika jeskyních bydlí pražští příslušníci...co jest zarážející, že jsou tam i děti...“³¹⁰

Počátkem 30. let pak diskurz o bytové krizi přecházel do popisů bezdomovectví, které prožívali dlouhodobě nezaměstnaní, bydlící v opuštěných cihelnách či jeskyních v údolích kolem Vltavy. V jednom ze svých žurnalistických textů popisuje Géza Včelička úroveň tohoto „ubytování“ následovně: „S váhavou zvědavostí lezeme tedy do jedné té d'oury, zakopávajíce o kopečky vlhké hlíny, o hromádky kamení, o skleněné a porcelánové střepy, o haldu špinavého novinového papíru i o plechovky od konserv. A co chvíli kloužeme též po chuchvalcích lidských výkalů...někdo tam leží...opuštěný zbídačený lidský tvor. Je přikryt starým rozedraným kabátem neurčité barvy a nohy má zabaleny v nečistý děravý gumový plášť...nyní se ten ubohý ranec kostí a šlach teprve zahemžil. Zašustil a zachrčel. Z hromady hadrů a papíru vylezl asi padesátiletý člověk, zarostlý jako divoch...a už po mnoho dní nemytý.“³¹¹ Komunistický diskurz zaplňoval pražské ulice hladovějícími, zuboženými tvory, jež ztráta zaměstnání dohnala k prostituci, žebrotě a hledání obživy v odpadkových koších. Ilegální „Rudá fronta“ v roce 1930 otiskla text, ze kterého pochází následující úryvek: „Kus bídy jsem viděl jednou, když jsem šel ráno Národní třídou do práce...naproti Vilímkovi je kandelábr a na něm připevněný plechový koš s odpadky. A tyto odpadky přehrabovali dva chatrně oblečení lidé. Tu jeden z nich našel kus tvrdého zamazaného chleba a než jsem se nadál, s chutí se do něj zakousl, což druhý chudák závistivě sledoval...oba chudáci šli dál k

³¹⁰ Proletářská solidarita, březen 1933.

³¹¹ Géza Včelička: Černá píseň, Praha 1958, str. 94–95.

jinému koši a oba z toho nalezeného kusu chleba pojídali...lidé v chlubném srdci republiky, v sídle Masaryka, který dostal 20 milionů, protože se zasloužil o bídu desetitisíců chudých, ti lidé bez práce, bez chleba a bez přístřeší, museli jísti to, co se hází na hnůj...“³¹² Julius Fučík v Tvorbě psal, že „je to už denní zjev. Denně padají na ulicích měst lidé hlady. Novináři si toho již téměř nevšímají, policejní korespondence již o tom nevydává zprávy, a přece bylo za posledních čtrnáct dní zaznamenáno v různých pražských novinách sedmnáct takových případů, stručně oznámených nějakým očitým svědkem.“³¹³

Hlad popisovaný v komunistických tiskovinách však měl spíše diskurzivní povahu. Z medicínského hlediska dokonce ani situace nezaměstnaných ve 30. letech neodpovídala hladu ani úplné podvýživě.³¹⁴ Podle oficiálních statistik životní úroveň zaměstnaných dělníků ve 20. letech dokonce mírně stoupala.³¹⁵ Nelze však přehlížet fakt, že například dětská úmrtnost na pražských předměstích dosahovala v oficiálních statistikách výrazně vyšších čísel než v rezidenčních čtvrtích v centru, že ve 30. letech reálné mzdy dělnictva klesaly, nebo že dlouhodobá nezaměstnanost pro konkrétní jedince znamenala silnou existenciální krizi spojenou se značným materiálním strádáním.³¹⁶ Nezaměstnaní cítili pravděpodobně hlad, tak jak ho popsal George Orwell v románu Na dně v Paříži a v Londýně: „Zjistíte, co to znamená, když má někdo hlad. S chlebem a margarínem v žaludku jdete na procházku a díváte se do

³¹² Rudá Fronta, březen 1930; NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 1.

³¹³ Tvorba 31. 5. 1934, In: Julius Fučík: Reportáže z buržoazní republiky, Praha 1981, str. 243–243.

³¹⁴ Prostý součet přijatých kalorií nezaměstnaných podporovaných gentským systémem či státní stravovací akce se pohyboval okolo 3000 kalorií, což bylo pro pouhé přežití dostačující. Jednotvárnost dostupné stravy však mohla znamenat zásadní zdravotní problémy hlavně pro děti nezaměstnaných. Viz Jakub Rákosník: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938, Praha 2008, str. 407–410.

³¹⁵ Ve dvacátých letech reálné mzdy dělnictva stoupaly. V roce 1930 celkový index reálných mezd poklesl, ale pouze na úroveň roku 1928 (započítán příjem i s vyplacenými podporami nezaměstnaným) Viz index reálných mezd dle Zdeněk Kárník: České země v éře První republiky (1918–1938), I. díl. Vznik, budování a zlatá éra republiky, Praha 2003, str. 514. V dalších letech krize však reálné mzdy klesaly (dle dat nemocenského pojištění). Viz Statistická ročenka republiky Československé, Praha 1936, str. 211.

³¹⁶ Čísla k poměru dětské úmrtnosti vztahovaná k logice urbanistického centra a periferie: “Zatímco v úmrtnosti obyvatelstva nebyly mezi jednotlivými částmi města velké rozdíly, jinak tomu bylo však v případě kojenecké úmrtnosti (úmrtí dětí do jednoho roku věku). Jejich vysoká úmrtnost (16 na 1000 živě narozených) byla jednak ve starých čtvrtích na Malé Straně a na Hradčanech v letech 1926–1933, jednak ve čtvrtích, kde bydlelo sociálně slabé obyvatelstvo na periferii s nezdravými bytovými podmínkami (Prosek, Hloubětín) a průmyslové části města s nepříznivými klimatickými podmínkami (Nusle, Vršovice)”; Pavel Bělina: Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti, Praha 1998, Str. 303.

výkladů. Všude na vás útočí jídlo, kterým se tu plýtvá v ohromném, nadměrném množství; celá zabitá prasata, koše celých bochníků chleba, velké žluté kvádry másla, věnce buřtů...zjistíte, že člověk, který strávil pouhý týden o chlebu s margarínem, už není člověk, ale jenom břicho s několika přídatnými orgány.“³¹⁷ Navíc výše popisované působení masové kultury navyšovalo konzumní nároky natolik, že ani pozvolný růst životní úrovně je nemohl saturovat. Otevíral se tak prostor, který umožnil jedincům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách města, nespokojeným a stigmatizovaným, identifikovat se s komunistickým diskurzem, který vytvořil sentimentální obrazy trpících dětí a ukradeného mládí: „Děti bez rodičů, bez zdraví, bez krásy, nejubožejší z obyvatelů měst. Jediné, čeho by tu bylo třeba slunce, zdravého vzduchu a mléka, se tu nejvíce nedostává. Až povyrostou a propustí je škola, uchvátí je obratem továrna nebo dílna. Pak zbývá již jen nemocnice a žalostný konec.“³¹⁸

Podobné generalizující nadnesené soudy byly v podstatě skládačkou životních tragédií mnoha reálných individuí, která měla vytvořit určitou představu o sdíleném utrpení celé dělnické třídy. Jak postuloval E. P. Thompson: „Třída se utváří, když skupina lidí cítí a vyjadřuje, jako výsledek žité zkušenosti (zprostředkované nebo sdílené), identitu na základě prosazování svých zájmů proti jiným, jejichž zájmy jsou těm jejich protikladné. Třídní zkušenost je do velké míry determinována výrobními vztahy, do kterých se lidé narodili nebo se do nich dostali nedobrovolně.“³¹⁹ Z uvedeného je patrné, že sdílená zkušenost je pro vytvoření protestního konfliktního potenciálu na základě třídní identity klíčová.

V tomto kontextu není překvapivé, že redakce komunistických novin a časopisů přiznávala obrovskou důležitost dělnickému dopisovatelství (tzv. děldop nebo rabkor). Jednalo se o rubriky, kam měli dělníci psát o situaci kolem sebe: o fungování hnutí, ale hlavně se z nich stal prostor pro ventilování pocitu křivdy, nespravedlnosti a frustrace – prostor pro sdílení žité zkušenosti útlaku. Mladá dělnice z továrny na cukrovinky v Michli publikovala 30. 10. 1925 v Komunistické mládeži následující zkušenost: „Děvčátka od 14 let se zakřiknutým úsměvem a ukradeným mládím dřou fabrikantům od časného rána do pozdního večera v nepříjemném ovzduší továrny. Aby život těchto zotročených robotek nebyl vůbec životem lidí podobný, o to

³¹⁷ George Orwell: Na dně v Paříži a v Londýně, Olomouc 1996, str. 18–19; cit. dle Petr Mareš: Sociologie nerovnosti a chudoby, Praha 1999, str.77.

³¹⁸ Reflektor, číslo 7, ročník 1928.

³¹⁹ Edward Palmer Thompson: The Making of English Working Class, Harmondsworth 1978, str. 9–10.

se stará vydatně mistrová Kořáková z Olomouce, která úžasným, i otrlým člověkem zachvívajícím způsobem častuje nadávkami, pohlavkuje a surově kalvarii nešťastným dětem připravuje a život ztrpčuje. Panská robota to není nic. Mimo dření a žebráckého platu jsou děvčata vydána na pospas erotickým touhám svobodného továrníka Lotského...Žádejte všichni zvýšení mezd, vždyť sami všichni nejlépe víte, jak fabrikanti očividně bohatnou z vaší krve a potu.“³²⁰ Podobně vyznívá následující dopis pražského učně redakci Komunistické mládeže: „...noclehováním v nezdravých, prachem, vlhkostí a různými výpary přeplněných dílnách, které ve dne slouží za dílnu a v noci za obydlí pro mladé hochy. Mnohde jsou opatřeni jen chatrnou příkrývkou a na holých hoblících, bez slamníku, tak jak se ustýlá psovi, který však není ponechán v takových místnostech, neboť by se vytím a štěkotem osvobodil...Jen učeň musí dřít bez jakéhokoliv zastání a namnoze za pouhé nadávky...“³²¹ Za textem následoval seznam firem pražských truhlářů, kteří špatně nakládají s učni.

Situace z každodenního života lidí nespokojených s různými aspekty kapitalistického řádu dodávaly plasticitu statistickým údajům o sociálních problémech spodních vrstev obyvatelstva a spolu s temnými generalizacemi o ukradeném dětství vytvářely směs, která měla potenciál stát se sdílenou zkušeností dělnické třídy. Důležitou přísadu této směsi, plně konvenující základům marxistické ideologie, tvořil obraz odcizené, vykořisťované práce. V roce 1928 se jeden z příspěvatelů časopisu Reflektor podělil se čtenáři o následující setkání: „Řekla mi mladá dívka: Život je blbý. Smál jsem se jí: kolik je Vám roků? Dvacet jeden, odpověděla. Dvacet jeden rok a jste zdravá. Nerozumím Vám...Ale mladá dívka zavrtěla hlavou: Možná, že pracujete vy rád, protože jste si svou práci sám vyvolil. Ale řekněte mi, proč já žiji. Osm hodin se dřu u žida. Od osmi do dvanácti, od dvou do šesti. A za osmdesát korun. Jsem tam již pět roků. V poledne se sotva najím, večer jsem tak unavená, že mne to mrzí jít i do biografu nebo do divadla. A tak plyne den za dnem a rok za rokem. Žiji jen těch čtrnáct dní o dovolené.“³²² Komunisté pracovali s ideologickým postulátem, který označoval dělnickou manuální práci za výhradní zdroj hodnoty. Ostatní vrstvy obyvatelstva – kromě sociálně uvědomělé „pokrokové“ inteligence – byly jasně označeny za vykořisťovatele, buržoazii. Skrze vykořisťování (privlastnění si hodnoty) a odcizení (vyvlastnění smyslu) této tvůrčí práce

³²⁰Komunistická mládež, 30. 10. 1925.

³²¹Komunistická mládež, 6. 11. 1925.

³²² Reflektor, číslo 11, ročník 1928.

mohla vytvořit kapitalistický řád, který komunisté definovali jako sociálně nespravedlivý.³²³ Na těchto teoretických východiscích následně budovali obraz viníka popsaného utrpení chudých.

3.3 Buržoazie jako viník za morálně nepřijatelné společenské zjevy versus dělnická třída jako silný aktér společenské změny

Zatímco se do veřejného prostoru dral diskurz adorující slavné selfmademany jako hrdiny kapitalismu dokazující jeho sociální prostupnost, komunisté odvraceli od sociálně slabých ponižující vinu za vlastní neúspěch.³²⁴ Chudobu označili nikoliv za problém jednotlivce a jeho selhání, ale za nedílnou strukturální součást kapitalismu, systému, který byl popisován skrze metafory bestiálního útlu: „Jako ohromná síť obepíná kapitalism celou zeměkouli, neodolatelnou mocí rozšiřuje svoje panství na všechny města a vesnice; všichni lidé stojí dnes v jeho moci, a tak proměňuje se celá zeměkoule v jedinou obrovskou příšeru.“³²⁵ Bestialita kapitalismu spočívala, dle logiky diskurzu komunistických tiskovin, v nerovnoměrné dělbě zisku, která zvýhodňovala morálně zkažené „parazity“: „Co dělá buržoazie? Dělá něco? Nikoli! Žije z duševní práce, kterou vykonali jiní, a z duševní práce, kterou za ni jiní konají. Co tedy dělá celý den, jak tráví čas? Užívá a tyje z toho, co jiní udělali, co jiní vykonali, z toho, o čem jiní pracují a o čem jiní přemýšlejí. V přepychu, v rozkošnictví, v zahálce, ve společnostech, při sportu, na cestách a v odpočinku.“³²⁶ Ti, kdo konzumovali na úkor „dělnictva“, byli označeni za „upíry“ a „lidojedy“. Tyto diskurzivní figury využil kultovní komunistický básník Jiří Wolker:

„Gubernie hřbitovů stavěné z ledu a zimy,
hromady mrtvolek dětí s břichy nafouklými
zvrácená ústa, ruce zaťaté v kleště,
ti, kteří hladem zemřeli, - ti, kteří zemřou ještě,
...
to rukou tisíce, tisíce
přes celou Evropu se natáhlo až sem

³²³ K teorii práce jako zdroji výhradní hodnoty a procesu jejího vyvlastnění viz Karl Marx: Kapitál. Kritika politické ekonomie, díl I., Praha 1954, str. 205–217 a 230–248. K teorii o odcizení smyslu práce viz Karl Marx: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, Praha 1978.

³²⁴ S myšlenkou sociálně konstruovaného sebevědomí protestních hnutí přišel Barington Moore. Viz Barrington Moore: The social bases of obedience and revolt, London 1978, str. 77.

³²⁵ Komunistická mládež, září 1922.

³²⁶ Komunistická mládež, červenec 1923.

do syté pražské ulice,
aby pod prsty bídy a žalu
dvojnásob vynikla krvavá tlama kapitálu
vryjte ty obrazy bídy a zmaru
v porcelán talířů restaurací a barů,
na zátky šampaňských, do lístků jídelních
vlepte ty fotografie!
Aby ten každý, kdo hoduje dnes tu pije,
na každém talíři, na každé sklenici
narazit musel na mrtvolu křičící
Lidojede! Lidojede!“³²⁷

Meziválečný konzum, šířený skrze nová masová média, byl komunistickým hnutím označován jako falešné vědomí a delegitimizován jako pokus buržoazie přivést hlavně mladou generaci ze spodních společenských vrstev k partikulární honbě za nesmyslným a nedosažitelným přepychem. Na VI. sjezdu KSČ (1931) bylo konstatováno následující: „...zároveň se snaží buržoazie všemi prostředky, které má k dispozici, o zesílení ideologického ovlivňování mládeže a musíme říci, že její arsenál má velmi mnoho zbraní, její způsoby ovlivňování mládeže jsou velmi rozmanité a šikovné, že se revoluční hnutí z těchto způsobů, kterými buržoazie bojuje o dělnickou mládež, musí mnohému učit. Buržoazie umí navazovat na zájem mládeže o sport, tělesná cvičení, cestování, táboření, tanec, o všeobecné vzdělání, o krásnou literaturu...škola, církev, umění, literatura, film, a konečně ta velmoc, která se nazývá sport...“³²⁸ Za hlavního rivala bylo považováno mediální působení kinematografie: „Biografie? To je ožehavá otázka. Ty jsou stále oblíbenější a rostou jako houby po dešti...ale umění bývá v nich tak málo a myšlenek ještě méně. Jsou jeden z nejsilnějších prostředků kapitalismu na ovlivňování a ohlupování lidu; výjimku činívá pouze Chaplin (cirkus v Přítomné době). Ruské nádherné filmy se k nám nedostanou (do Berlína a do Vídně ano!).“³²⁹

Podobně byla komunisty popisována charita, které brali nárok na uznání její progresivní role v řešení sociální otázky. Bída měla být systémovým problémem a charita byla nástrojem, jak jeho řešení – tedy revoluci – oddálit. V ideologickém diskurzu KSČ získala nálepku manévru buržoazie snažící se zastřít nesnesitelnou nerovnoměrnost dělby zisku ve společnosti: „A tak je také v boji s kapitálem každý filantropický spolek prodlužovatelem války a oporou

³²⁷ Jiří Wolker: Těžká hodina, Praha 1922, str. 40–41.

³²⁸ Protokol VI. řádného sjezdu KSČ 7.–11. 3. 1931, Praha 1931, str. 206–207.

³²⁹ Rozsévka, 29. 3. 1928.

kapitalistického řádu. Jeho práce je marná, protože nesahá na kořeny zla...Dávno všichni známe, že nejvíce peněz dostávají ony spolky z kapes nejchudších občanů. Při pouliční sbírce se neřádá, aby miliardáři dali víc než chudšas. Dají občas větší dar, ale buď pro reklamu své firmě, nebo z touhy po oslavování. Nedávají ani ze svého. Co bohatí dají, dělníci jim práci nashromáždili. Kdyby najednou přestaly dobročinné spolky působit, nastal by rozvrat kapitalistického řádu. Slepci a mrzáci, žebráci a nemocní by vyšli na ulice a uvědomili bychom si příliš dobře osud proletářů po celoživotní dřině.³³⁰ Jako další zbraň buržoazie v tupení třídního uvědomění dělnictva byl označen i sociální rozměr podnikání. Ford se měl sice dobře starat o své „výrobní stroje“ – dělníky, ale stále pro něj byli pouhými výrobními kapacitami: „Zásadou Fordovou jest: dobře namazaný a dobře obsluhovaný stroj se nejvíce vyplatí. Proto se o něj pečuje všemožně, ovšem jak se to jemu Fordovi, zdá prospěšným. Zábavy se mu dostane ve Fordově biografu, Fordovou kapelou, na Fordových hřištích, poučení Fordovým továrním listem i vzdělání ve Fordových školách...i ošetření lékařského ve Fordově nemocnici... Ford jest však při tom i nejnebezpečnějším nepřítelem revolučního proletariátu, protože lapá dělnictvo do své zlaté klece, kde úplně zkrotne a zobe z ruky.“³³¹

Redakce Rozsévačky zdůrazňovala opakovaně svým čtenářkám, že módní oblečení ani kosmetika nezajistí žádné „proletářské ženě lepší a kvalitnější život.“³³² Dětský časopis Kohoutek rodičům a jejich potomkům předkládal příběhy, které apelovaly na hledání ctností v manuální práci, studiu a revoluční činnosti, nikoliv v napodobování buržoazního životního stylu: „Jednou přišel večer tatínek domů a stěžoval si, že neví, čím zaplatí činži. Večer si šeptal s maminkou, pak šel pro kleštičky a vyndal jí z uší zlaté náušnice. Maminka při tom plakala, protože je měla po babičce na památku – a já jsem plakala s ní. Tatínek nás tišil: Eh, dobře je to na nás! Ověsili jsme se zlatem jako boháči, opičili jsme se. Druhý den odnesl prstýnky, řetízek od hodinek a maminciny náušnice prodati. Mně se zdá, že je teď maminka ještě hezčí než dříve.

³³⁰Výboj, 15. 6. 1925.

³³¹ Reflektor, číslo 3, ročník 1925.

³³² Viz například následující radu: „Četla jsem nedávno v jistém listě o jarním omlazování a o různých prostředcích, jak toho docílit. Ano, snad jsou takové rady správné, ale my chudé ženy nesmíme při tom zapomínat, že skutečné omládnutí a pravé mládí nastane nám teprve tehdy, až nebudeme ubohými vykořisťovanými otrokyněmi.“; Rozsévačka, 29. 4. 1926.

Už bych ani nechtěla, aby nosila v uších zlato jako bohaté. Až já vyrostu, nikdy, nikdy na mně neuvídíte šperků. Raději si koupím kolo na cestování nebo knihy.“³³³

Orientalizující náhled příslušníků vyšších společenských vrstev na obyvatele chudinských čtvrtí, popsany výše, obíral tyto jedince o ctnosti mužnosti (mužského genderu) a připisoval jim stereotypní ženské vlastnosti, jako vášnivost, iracionalitu apod. Komunisté tento pohled zpochybňovali a opláceli „buržoazii“ stejnou mincí. „Buržoazní“ mládež byla vykreslována jako zhýralá se sklony k nevázané sexualitě: „Netřeba se šířiti o tom, že se považoval za inteligenta, za něco lepšího...Každý, kdo měl umazaný oblek, nepěstované ruce a pleť, byl pro něj vagus...Sám řekl, že jej stále pronásleduje jediná myšlenka: mít peníze, hodně peněz, abych se měl dobře...Ještě větší odpor vůči němu se Vás zmocňoval, když začal vyprávět hlavně a se zvláštní zálibou o svých milostných dobrodružstvích. Nechci se o tom zmiňovati, kolik hrubé smyslnosti a hýřivosti vyplňuje život takového měšťáka...“³³⁴ Konzumní návyky vyšších vrstev byly v komunistickém diskurz vysvětlovány jako projev totálního nedostatku soucitu s chudými. Časopis Komunistka v roce 1926 uveřejnil následující črtu jedné z aktivních členek hnutí: „Jdu Vodičkovou ulicí a tu hle! U dveří velké cukrárny firmy Berger stojí žebračka...povídám jí právě v okamžiku, kdy tři nastrojené dámy se zastavují u dveří – to jste si vybrala špatné místo, dámy, které mají dosti peněz na drahé cukroví Vám nedají nic, ty nehne ani vaše bída, ani vaše stáří, to jste se měla postavit někde u továrny, až půjdou dělnice z práce, ty by vám jistě daly, i kdyby měly dát z posledního.“³³⁵ Zatímco buržoazie je vykreslena jako morálně slabá, dělnictvo projevuje pozitivní mravní vlastnosti jako soucit. Bahno komunisté přenášeli z periferií do centra města, kde žila vrstva bohatnoucí z nemravného zisku: „Hle, co je bahno: Když tučný měšťák se stejně tučnou samicí v blahé shodě a jednotě provozují svůj kšeftíček, myslíce jen na zisk, na zlodějství a tupý blahobyť

³³³ Kohoutek, 15. 4. 1923.

³³⁴ Komunistická mládež, říjen 1923.

³³⁵ Komunistka, 4. 2. 1926.

pro sebe a své otupované děti. To je právě měšťácké bahno, kde pohodlně tyje z potu vykořisťovaných sobecká žravost.“³³⁶

Dělnické ctnosti byly konstruovány kolem kategorie tvůrčí práce. Nejenže její hodnota byla základním kamenem marxistické ideologie, ale navíc označovala dělníka za hlavního činitele, který přetváří svět. Buržoazie byla vykreslována jako neplodná, protože z pohledu komunistů nebyla této práce schopná: „V měšťácké společnosti známe různé podřízené práce až k zametání ulic a vození štěrků. I když takový domýšlivý měšťák na podobné práce pohlíží z patra, přece jen nezapře, že tato je pro celek užitečnou, ba nutnou. Kdybychom mu dali koště nebo truhlík na smetí do ruky, shledali bychom, že by tuto podřízenou práci vykonával nedostatečně, byl-li by schopen ji vykonávat vůbec.“³³⁷ Pokud existovaly třídní rozdíly v úrovni bydlení, byly vykreslovány jako výsledek vykořisťování této produktivní práce:

„Blíže Stromovky, nejkrásnější a nejzdravější čtvrti Velké Prahy, staví se vila, kterou však spíše můžeme nazvat palácem. Pro koho, ptáte se? Rozumí se, že nikoli pro bezpřístřešné, nikoliv pro pracující lid, ale – pro milionáře. Pro pana uhlobarona Ottu Pečka, zakladatele a generálního ředitele známé firmy Peček aspol. Tato vila je stavěna ve slohu Versailles, zámku francouzských králů, a rozpočet na tuto stavbu činí 200 milionů Kč. Jen koupací basin, velký jako přednáškový sál, bude stát 7 milionů Kč – kromě toho je v tomto sídle peněžního krále i 8 zvláštních menších koupelen. Z čeho myslíte, soudruhy, že si tito Pečkové staví v osvobozené Československé republice tak nádherné, přímo pohádkové paláce? Z úmorné práce, bídy a úrazů horníků, ze slz hornických žen a matek, z podvýživy hornických dětí. Na jedné straně žebrácké almužny za užitečnou těžkou a životu nebezpečnou práci – na druhé straně milionové zisky, z nichž se pak staví moderní Versailles. A na periferiích Prahy hynou pracující lidé v děrách a boudách a mrznou jejich ubohé děti! Nemají uhlí, jež dobývají z hlubin jejich třídní bratři.“³³⁸

Diskurz komunistických aktivistů totiž hlavní zásluhy o budování moderní vilové zástavby zasahující svými ulicemi do pražské periferie připisoval zedníkům a cihlářům: „Hlína, z níž vzniklo město...dělník je až do pasu nahý. Na hlavě má starý tmavomodrý baret. Zalit potem a

³³⁶ Reflektor, vydání 8, ročník 1925. Z velice podobné perspektivy popsal podnikání a životní styl „buržoazie“ Géza Včelička v románu „Kavárna na hlavní třídě“ (první vydání 1932), kde popsal zábavu vyšší třídy v kavárnách jako amorální a vykoupěnou vykořisťováním personálu. Viz Géza Včelička: Kavárna na hlavní třídě, Praha 1963.

³³⁷ Vůdce, listopad 1923.

³³⁸ Rozsévačka, 7. 3. 1929.

opékán letním sluncem skopává ve stráni jíl a potom jej odhazuje lopatou na jednu hromadu. Načež hlínu vydatně zalévá vodou...žena taktéž mocně zpocena a ve tváři zamazaná jílem, stejně jako dělník prosypává dvoupříhrádkovou formu pískem. Načež kusem zaostřeného dřeva ukrojí z hromady celý balvan hlíny...plácne hlínu do formy a kusem klacku jí zarovná...ty stovky cihel pěkně stojící v řadách...“³³⁹ Kdo luxusně bydlel, oblékal se, jedl a pil, měl také zakusit utrpení spojené s dřinou manuální práce. Tím se měla společnost zbavit praxe nerovnoměrné dělby zisku. Komunistický dětský časopis nabízel jednoduchý vzor převýchovy nectnostné buržoazie: „Já jsem komunista a přál bych si, aby v továrnách na látky pracovaly ženy, které se nejvíce chlubí šatem a výbavou, chtěl bych, aby všichni opilci musili u ohně skláren dělati sklenice, ze kterých pijí, a ti, kteří se chlubí zlatými náušnicemi, náramky a řetězy, měli by pracovati u výhně kovářské...“³⁴⁰

Naturalistické popisy „dlaní“, „potu“ a „mozolů“ byly symboly s identitotvornou funkcí, podobně jako obrazy hladovění kontrastující s obrazy neužitečné, zahálčivé buržoazie. Takto aplikovaná marxistická ideologie navracela spodním vrstvám sebevědomí, protože brala vyšším vrstvám otěže moci nad budováním civilizace a dávala je do rukou dělníkovi. Docházelo tak k redefinici sociálního a kulturního kapitálu. Buržoazní ctnosti byly tupeny a ty dělnické naopak oceňovány. Tato ideologie počítající s dělnickou třídou jako kolektivním hrdinou budujícím nový lepší svět uschopňovala obyčejné sympatizanty a členy hnutí k aktivnímu politickému jednání (ve formě aktivismu a demonstrací) i veřejnému zastrašování příslušníků vyšších společenských tříd.³⁴¹ Jedna z příspěvatelek děldopu Rozsévačky vypovídající v kódu příslušnice sebevědomé dělnické třídy zaslala redakci svoji zkušenost: „Při májovém průvodu slyšela jsem poznámku jedné paničky: Prosím Vás, co takové obyčejné ženské chtějí dokázati? Už dokázaly a jistě dokáží mnoho, vpadla jsem jí do řeči...Dá-li panička posluhovačce tak malý plat, že jí to nijak nestačí – a ta posluhovačka ví, že bez její

³³⁹ Géza Včelička: Černá píseň, Praha 1958, str. 151–152.

³⁴⁰ Kohoutek, 15. 6. 1924.

³⁴¹ Komunistický diskurz často personifikoval dělnickou třídu jako svalnatého hrdinu, vojáka apod. Karel Jiráček, komunistický básník, dramatik, spisovatel a aktivní člen agitpropu, dělnickou třídu v jedné hře hrané na schůzích KSČ zobrazil jako antického hrdinu Spartaka: „...svaly z ocele a srdce litiny kus, v arénu světa vešel Spartakus!“; Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 25.

práce by se panička neobešla – tím okamžikem probouzí se i obyčejná ženská a přestává být obyčejnou, neboť z ní mají strach.“³⁴² Kolektiv složený z podobně sebevědomých členů byl připraven svoje požadavky prosazovat proti „třídnímu nepříteli“ se značnou protestní energií.

Stigmatizaci způsobenou nízkou sociální úrovní bydlení v nouzových koloniích měla vytlačit hrdost na vlastní práci, spojená s odvahou k řešení problémů porušováním tehdejší zákonnosti za pomoci „proletářské solidarity“ a „soudružské samosprávy“ – kolonie vznikaly nelegálně a neustále jim hrozilo úřední vyklizení. Julius Fučík se nebál označit vznik a život těchto nouzových kolonií, vyššími vrstvami opovrhovaných jako „pražské bahno“, za revoluční čin: „Kupování starých vagónů, stloukání fošen v bedýnky podobné příbytkům, drobné vynálezy v kolonistickém bydlení to byla pouhá svépomoc. Ale od téhle svépomoci byl jen krok k poznání: Jen my sami můžeme si pomoci – ve všem. Kolem Prahy vyrostly kolonie nouzových domků. Tisíce dělníků vytvořily tu obrovský pás kolem hlavního města. Rudé obklíčení. Svépomoc? Ne. Revoluce! Projevy, průvody, schůze, demonstrace, práce v závodech – kolonisté jsou přesvědčení pracovníci revoluce. Jak je to nebezpečné – pro majitele města. Vyhladit tuto nedobrovolnou organizaci, roztrhnout zástupy, které jdou v jednom rytmu bídy, hladu a vůle, potříit tento výhruzný pás kolonií...“³⁴³ Sebevědomá dělnická třída měla v očích komunistických mluvčích ve veřejném prostoru vystupovat jako síla napadající všeobecně platné sociální hierarchie, společenský řád, zákonnost a tím se obracela proti samosprávě i státu.

³⁴² Rozsévačka, 27. 5. 1926.

³⁴³ Májový list KSČ 1930, In: Julius Fučík: Reportáže z buržoazní republiky, Praha 1981, str. 33.

Obrázek 2

Od poníženého utrpení k revoluční akci. Komprimovaný diskurz KSČ na dobové karikatuře; NA fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 4

3.4 Kapitalismus, stát a fašismus

Stát figuroval v komunistickém diskurzu jako instituce zneužívaná k útlaku. Buržoazie jej měla využívat k ochraně svého kořistnického způsobu života. Komunistický časopis *Vůdce* v roce 1925 vyložil, proč je potřeba hromadit protestní potenciál v organizované politické straně: „A nyní si vyložme, proč se organisujeme: stručně a krátce řečeno, organisujeme se proto, poněvadž je zorganizován náš úhlavní nepřítel dělnické třídy, vysavatelé, otrokáři, utiskovatelé dělnictva, kapitalisté, buržoazie...Kapitalistická třída je výborně, silně organisována a touto silnou organisací kapitalistické třídy je stát, organism státní, úřednictvo, policie, četnictvo, vojsko. Proto nazýváme policisty a četníky hlídacími psy buržoasie, a stát orgánem třídy kapitalistické, který střeží a pilně hlídá, aby kapitalisté mohli klidně spát, klidně a volně vykořisťovat, hromadit bohatství“³⁴⁴ Podobné využití disciplinačních institucí mělo být ovšem dáno pouze nastavením kapitalistického výrobního systému, který měl dát veškerou moc buržoazii.

³⁴⁴ *Vůdce*, 20. 1. 1925.

Aktivisté KSČ pod vlivem vzorové výstavby Sovětského svazu viděli stát jako strukturu umožňující budování socialismu a revoluce měla být pokusem o jeho dobytí jako celku. Komunistická mládež sice projevovала určité náznaky sympatií k přímé akci anarchisty Josefa Šoupala, který provedl úspěšný atentát na Aloise Rašína, ale hnutí rozhodně odmítalo anarchistické metody individuálního teroru i tezi o revoluci jako úplném rozpuštění státních institucí. Časopis „Komunistická mládež“ reagoval na události roku 1923 následovně: „Stanovisko, které jako komunistická mládež k individuálnímu teroru (osobnímu násilí) zaujímáme, je totéž, jako u komunistické strany. Komunisté zavrhnou individuální akce, protože stávající kapitalistická společnost nemůže být odstraněna odstraněním jejích jednotlivých představitelů. Chceme-li dnešní společenský řád změnit, musí se tak dít z vůle, z vědomí a z přímé akce proletářských mas. Není o tom pochyby, že odstraněním nebo odumřením některého člena buržoazní třídy se ještě nezmění skutečnost samotná... Je ale třeba podotknouti, že čin takový je příznačný pro náladu nejen snad jednotlivce, který čin provedl, ale pro náladu mas vůbec... Rašín, který hájil zájmy třídy, které náleží, vyvolal svojí politikou vůči proletariátu náladu proti sobě a stal se konečně obětí politického boje.“³⁴⁵ Masy měly převzít mocenské struktury, naplnit je a pozměnit tak, aby vznikla beztřídní společnost. Teroristický akt byl tedy pochopitelný, ale neúčinný.

Popsaný náhled na roli státu je možné ilustrovat na přístupu komunistické strany a jejích blízkých organizací ke škole a armádě, institucím, skrze něž stát vstupoval do života všech obyvatel meziválečné Prahy. Škola a armáda se jako základní pilíře moderní sociální organizace – jak po stránce šíření ideologie, tak po stránce tělesné disciplinace – staly prakticky ihned zásadním tématem komunistického hnutí, které požadovalo prosazení naprosto odlišné verze modernity.³⁴⁶ Kritizovat tyto instituce neznamenovalo jen zaměřit se na problémy přinášené každodenní praxí – například poukazování na bití školní mládeže, školní neúspěšnost chudých dětí nebo vysokou sebevražednost branců – v širším měřítku šlo o podvracení stávajícího společenského řádu. Diskurz mládežnického tisku se na čtenáře při vysvětlování této tematiky obracel tezemi popisujícími nežádoucí kulturní hegemonii “třídních nepřátel”: „Ve věku, kdy mladá lidská mysl je nejvímavější a tabulkou, kterou

³⁴⁵ Komunistická mládež, únor 1923.

³⁴⁶ Michel Foucault: Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení, Praha 2000, str. 205–234.

můžeme nejnázne a nejtrvaleji popsati, jest vydána na pospas mocným a vládnoucím tohoto světa, kteří tolika prostředky a především školou pečují o to, aby z nového potomstva vychováni byli zase ti staří zpozdilci, bludaři, omezenci a otroci... V zájmu starého světa pracuje každá oficiální škola a s největším úsilím snaží se zfalšovati a zastříti pravou skutečnost, život materialistický a nenáboženský, boj tříd...³⁴⁷ Na jedné straně se objevovaly výzvy k bojkotu školní výuky šířené dětským hnutím Rudých průkopníků, ale na druhé straně byla snaha udržet ve strukturách školství „pokrokové“ učitele sympatizující s komunistickým hnutím.³⁴⁸ Časopis Vůdce v roce 1932 apeloval na militantní zastánce bojkotu školství: „Než začneme bojovati proti některému učiteli, musíme nejdříve věděti, je-li skutečně proti dělnictvu zaujat. Zjistili jsme, že již dnes máme velké sympatie v učitelských kruzích, proto musíme být velmi opatrní.“³⁴⁹ Komunistické hnutí znalo dokonce typ politicky aktivního učitele, který prosazoval zásady inspirované sovětskou pedagogikou přímo do praxe konkrétních školních tříd. Za jeho zástupce můžeme označit Slávu Horníka, učitele a vedoucího organizace Rudých průkopníků. Jeho žena Anna Horníková vzpomínala na manželovo pedagogické působení následovně: „V Jinonicích byla kolonie Arizona. Ve třicátých letech to byla kolonie bídy a mravní zkázy. Děti z této kolonie sedávaly ve třídě Slávy Horníka jako v jiném světě. Nikdo je netloukl, všechny měly stejná práva a mohly se zúčastnit spolurozhodování o všem, co se ve třídě dělo.“³⁵⁰ Nešlo tedy o snahu rozbít školství, ale spíše narušit jeho ideologickou převahu.

Podobně byl Komunistický diskurz o armádě silně inkonzistentní, což se projevovalo kolísáním mezi jasně deklarovaným pacifismem a výzvami k obraně sovětského svazu proti možné nepřátelské invazi všemi prostředky. Agitátoři tedy nedoporučovali mladým mužům odmítat a bojkotovat vojenský výcvik, ale spíše měli armádu postupně infiltrovat: „Opakuji, že nám je dobře znám velký význam armády. Pokud ovšem tato armáda je ve službách měšťácko-kapitalistických stran a jejich politiky, od té doby s touto armádou

³⁴⁷ Reflektor, číslo 17, ročník 1925, srov. s Antonio Gramsci: Sešity z vězení, Praha 1959, str. 11–27.

³⁴⁸ Žákům jedné obecné školy v Nuslích byl zabaven leták s touto výzvou: „Kluci, holky stávkujeme. V pátek do školy nejedeme. Který stávkokaz zradí nás, ten si to odpije od nás! V pátek místo školy, všichni v 9 hod odpoledne na Riegrovo náměstí do Nuslí! Rudí průkopníci.“; NA, Sběrka organizací mládeže, karton 47.

³⁴⁹ Strojopis Vůdce, srpen 1932; sbírka organizací mládeže, karton 46.

³⁵⁰ Anna Horníková: Rudí průkopníci Praha, 1972, str. 52–53.

nemůžeme souhlasiti, ale budeme se snažiti, aby armáda vyrvána byla ze služeb politiky měšťácko-kapitalistické, a aby byla zapřažena do služeb daleko vyšších a lidštějších, to je do služeb idee socialistické.“³⁵¹ Opět nešlo o pokus armádu ochromit plošným bojkotem odvodů, ale převzít ji jako nástroj budoucí revoluce.

Antimilitarismus byl však velice důležitou funkční složkou komunistického diskurzu. Mladíci, kteří měli plnit vojenskou službu, byli upozorňováni na to, že armáda měla hájit národní zájmy a šla tedy přímo proti logice třídního internacionalismu. Stranický tisk se ptal mladého brance: „Víš, že musíš být připraven obětovati v nejbližší době Tvůj život na bojišti za peněžní žoky jiných? Víš, že dnešní pánové světa ve své ziskulačnosti a touze po nových územích nebudou ani okamžik otálet, aby tobě vtiskli do ruky zbraň, kterou máš zavraždit svého bratra, který jako ty nemá ničeho?“³⁵² Odpor k armádě a zbrojení měl nezastupitelnou úlohu v rámci politiky paměti komunistického hnutí. Prožitek první světové války, jak již bylo v této práci řečeno, byl silnou generační zkušeností radikalizující zakladatele KSČ. Byla to nejen válka s do té doby největším počtem obětí, spojená se silným strádáním všech obyvatel válčících států, ale také válka, ze které povstala Československá republika. Srpen 1914 a následující události byly komunisty označeny za výsledek morálně neúnosných snah mezinárodního imperialismu, které měly odvést „dělníky“ do zákopů v zájmu nesmyslného bratrovražedného boje a dát moc nad jejich ženami morálně narušeným „keřasům“. Časopis „Rozsévačka“ v roce 1926 otiskl následující vzpomínkový text: „Za peníze nebylo nic, a na výměnu, pravda, pěkného neměli již také nic. Vše, co měli, odnesli již statkářům a mlynářům, poslední košili proměnili za několik brambor. Nebylo zvláštní viděti ženy bez košile, děti spát v peřinách bez povlaků, všechno, všechno se odneslo nenasytným agrárníkům. Všeho bylo málo, i tělo ženy někteří požadovali. Když jsme jeli vlakem domů, často ženy slibovaly, že toho agrárníkům nezapomenou, jen až se muži vrátí z vojny, ti si to s nimi musí vypořádat.“³⁵³ Návrat těchto mužů měl znamenat revoluci.

³⁵¹ Komunistická mládež, 8. 8. 1921.

³⁵² Komunistická mládež, duben 1923.

³⁵³ Rozsévačka, 22. 7. 1926.

V roce 1918 opravdu došlo k přelomovým událostem, které znamenaly rozpad Rakouska-Uherska a založení republiky. V komunistické kolektivní paměti však nehrál zásadní roli 28. říjen, ale 14. říjen, kdy se odehrávaly hladové bouře zpětně označované za onu „uvědomělou akci proletářských mas“ – tedy seriózní pokus o revoluci.³⁵⁴ Tato revoluce však měla být zrazena vrcholnými vůdci sociální demokracie, kteří vyměnili zájmy dělnické třídy za ministerská křesla. V otevřeném dopise dělníkům do ČKD (nedatováno) straničtí agitátoři vysvětlovali: „Jenže tehdy v osmnáctém a devatenáctém roce, kdy dělnictvo stálo v ulicích, přišli soc. dem. a nár. soc. vůdcové a slibovali, že k nastolení demokratické republiky stačí, aby mírným vývojem, pomocí hlasovacího lístku dospěli jsme k socialismu...Pod heslem mírného vývoje k socialismu zahnali dělníky zpátky do fabrik...Místo boje, generální stávky a zbraní vtiskli jim do rukou hlasovací lístky...Kdo poroučí a vládne v koncerně v ČKD? Barona Kolbena, německé šlechtice a fabrikanty zaměnili ve správních radách vlastenečtí čeští finanční piráti...“³⁵⁵ Moc se tak dostala do rukou válečných keřasů, „finančních pirátů“ a agrárníků. Zatímco si děti měly ve školách připomínat výročí založení republiky slavnostními proslovy, recitacemi a nácvikem vlasteneckých her, časopis „Kohoutek“ otiskl v říjnu 1925 následující básničku.³⁵⁶

„14. říjen 1918
 Ne poslanci a advokáti s plnými kapsami a břichy,
 tisíce černých proletářů z tvých fabrik vyšlo,
 matičko Praho!
 ...
 Dost krve pila už země,
 dost už nás vyvraždil monarchismus je konec diktátu šlechty!
 ...
 Sedm let minulo, matičko Praho!
 Kdeže jsi, svobodný, lidový státě?
 Kdeže jsi, socialistická republiko?!
 ...
 sedm let plní si kapsy a břicha poslanci a senátoři,
 sedm let tloustnou u nás oficíři, špiclové a kněží,
 sedm let vysávají nás vlastenečtí zaměstnavatelé
 ...

³⁵⁴ Viz například Luisa Landová-Štychová: Sociálně-revoluční význam 14. října 1918, Praha 1935.

³⁵⁵ Otevřený list dělnictvu závodů Českomoravská-Kolben-Daněk; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

³⁵⁶ Příkladem oficiálního diskurzu o vzniku republiky a jeho performaci v rámci školství následující příručka pro učitele: Bohumil Tožička (eds.): Státní svátek (28. říjen). Sbírká proslovů, recitací, scén, her, vzpomínek, hesel a nápisů, Praha 1932.

ne vlastenečtí fabrikanti a keřasové a zrádci dělné třídy,
ale miliony černých proletářů,
z tvých továren a velkostatků vyjdou, republiko
...
A miliony mozolnatých rukou zdvihnou se bez řetězů
a budou přísahat věrnost tobě sovětská republiko československá!³⁵⁷

Sociálním demokratům tak byla tímto příběhem zrazené revoluce připsána hned dvojí vina. Byla jim vytýkána podpora válečným kabinetům na počátku první světové války, za kterou si vysloužili přívlastek „sociálpatriotů“, a následně měli také zradit a osudově oslabit poválečnou revoluční vlnu.³⁵⁸ Moc nad státním aparátem se tak, dle tohoto komunistického narativu, dostala do rukou fašizující se buržoazie. V diskurzu mládežnického tisku se spojení fašismus, buržoazie a sociální demokracie objevovalo již od roku 1923: „Tento úspěch komunistické strany jest nejvýše nebezpečný, zvláště pro státotvorné české sociální demokraty, kteří jsou hlavní oporou měšťácké, fašistické koalice a v daném okamžiku stanou se i oporou otevřené, fašistické vlády.“³⁵⁹ Komunistický diskurz získal ve slově „fašismus“ zásadní pojem, který svojí důležitostí stál vedle pojmů „kapitalismus“ a „stát“. Zatímco však možnosti redefinice pojmů „stát“ a „kapitalismus“ byly omezeny hranicemi, které vytyčili svými základními texty otcové komunistické doktríny, fašismus byl pojmem, který bylo možné naplnit novými významy.³⁶⁰ Otevřel se prostor pro rozehrání interpretační hry, do které pravidla hnutí pouštěla s různou intenzitou hráče na různých úrovních hierarchie. Ti, kdo měli možnost promlouvat v otázce fašismu a přisuzovat mu významy, měnili politiku komunistického hnutí.³⁶¹ Nejvyšší

³⁵⁷Kohoutek, 15. 10. 1925.

³⁵⁸ Na spojitost mezi sociálními demokraty, imperialismem a zbrojními programy s efektem sociálimperalismu upozornil Lenin ve spisu „Imperialismus jako poslední stadium kapitalismu“. Viz Vladimír Iljič Lenin: Imperialismus jako poslední stadium kapitalismu, Praha 1972. Komunistická internacionála pak svůj vznik a ranou existenci legitimizovala vymezením se proti sociálpatriotismu II. internacionály. Viz například Duncan Hallas: The Comintern. A History of the Third Internaciomal, Chicago 1985, str. 10–26.

³⁵⁹ Komunistická mládež, srpen 1923.

³⁶⁰ Kapitalismus definoval ve svých základních spisech Karl Marx. Viz Karl Marx a Fridrich Engels: Manifest komunistické strany, Praha 1972 a Karl Marx: Kapitál. Kritika politické ekonomie, díl I. a II., Praha 1954. V teorii státu komunističtí ideologové vycházeli z teorie Vladimíra Iljiče Lenina. Viz Vladimír Iljič Lenin: Stát a revoluce, Praha 1920.

³⁶¹ Vnitřní dynamika diskurzivních změn v rámci komunistického hnutí probíhala dle logiky autoritativního diskurzu. Viz například Alain Goldschläger: Towards a Semiotic of Authoritarian Discourse, In: Poetics Today,

výhodu v tomto vyjednávání měli samozřejmě autority Kominterny, ale i vůdcové jednotlivých národních stran měli v této hře své nástroje.

Fašismus byl v diskurzu tiskovin KSČ ve dvacátých letech ztotožňován s vládou zneužívající státní disciplinační složky pro perzekuci komunistického hnutí. Na III. sjezdu KSČ (1924) se o hrozbě nastolení fašistické diktatury mluvilo v následujících kódech: “Česká buržoazie má před sebou dvě cesty. Má možnost dosavadní vládní koalici demokraticky rozšířit (dokonce snad i příbráním měšťáckých a sociálně patriotických zástupců národnostních menšin) a tak zeslabit odpor vůči nové ofenzivě kapitálu, anebo konečně rozšířit metodu otevřeného násilí důsledně užívanou na Slovensku a Podkarpatské Rusi, na ostatní území republiky a přikročit, ne v poslední řadě pomocí velkých nacionálních, militaristicky vypravených tělocvičných organizací pod heslem znovuvybudování a obnovy českého nacionalismu, suchou cestou k nastolení fašistického režimu...až dosud bylo fašistické nebezpečí v Československu příliš mechanicky posuzováno podle vnějších forem italského fašismu, a tudíž značně podceňováno.”³⁶² Hlavními aktéry tohoto fašistického převratu měly být politické strany ve středu či na pravici politického spektra, zatímco zrada sociálních demokratů měla spočívat v jejich tiché podpoře. Na IV. sjezdu KSČ (1927) bylo jasně deklarováno: “V této éře nového konsolidování kapitalistické reakce v ČSR počíná stále tím troufaleji vystupovat na veřejnost český fašismus. Hnutí je přímo podporováno českou buržoazií, národními demokraty, agrárníky a klerikály – sympaticky se k němu chová část vedoucích českých socialistů (v čele Stříbrný) a naprosto bezmocná je sociální demokracie, která se svojí obojakou politikou vyhýbá jakékoli přímé akci proti buržoazii...”³⁶³

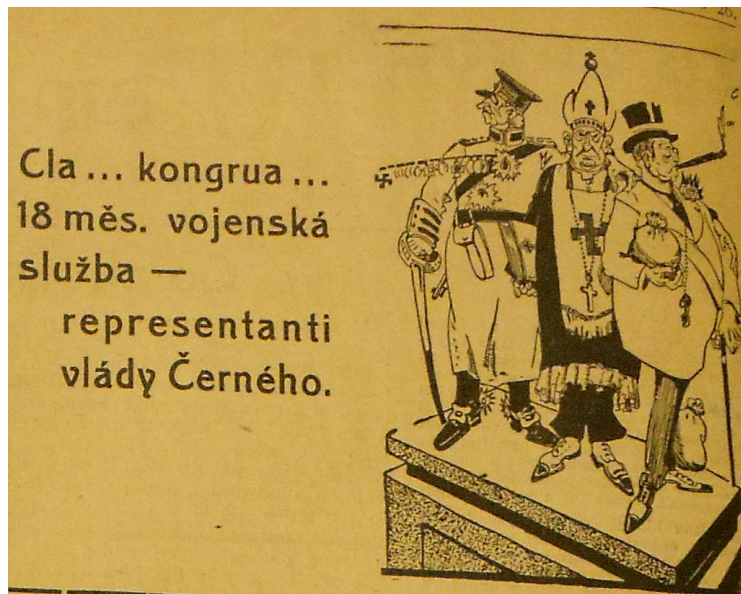
Fašismus měl být nástrojem buržoazie pro udržení moci nad proletariátem, lépe řečeno jejího vyjádření v politických stranách. Buržoazie tedy v symbolické rovině splynula

Vol. 3 No 1, *Types of the Novel Semiotics of Social Discourse* (Winter, 1982), pp. 11–20. Podobným procesem diskurzivní změny vysvětloval Michal Pullmann ve své knize „Konec experimentu“ rozpad socialistického bloku v roce 1989, který měla zapříčinit neschopnost establishmentu naplnit základní pojmy diskurzu KSČ relevantním obsahem. Viz Michal Pullmann: *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha 2011. Zatímco diskurzivní posuny v rámci přestavby znamenaly pád systému, meziváleční komunisté byli schopni s pojmem fašismus pracovat natolik šikovně, že nedošlo k jeho vyprázdňení.

³⁶² Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31. 10. – 4. 11. 1924, Praha 1983, str. 365.

³⁶³ Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25. 3. – 28. 3. 1927, Praha 1984, str. 313.

v komunistickém diskurzu s politickými oponenty – agrárníky, národními demokraty, národními socialisty a klerikály. Vůdci sociální demokracie měli po vstupu do vlády přebírat typické chování buržoazie. Komunistický tisk ukazoval, jak se z dřívějších revolucionářů stali pohodlní „měšťáci“: „Dělávali kdysi radikály, řvali věty revoluční! Časy ty však jsou už v dále. Dnes jen tuční, tuční, tuční...“³⁶⁴ Obezita byla v symbolické rovině definičním znakem buržoazie. Politická karikatura rozšiřovaná komunistickým hnutím zobrazovala politické oponenty jako majitele obézních, neforemných těl, která zakývaly symboly politického stranictví a institucí útlaku – cylindr a drahý frak národních demokratů, tiára a kněžské roucho klerikálů, generálská uniforma velitelů armády, sokolská čapka apod.³⁶⁵ Sociální demokraté byli do těchto obrazů vřazováni jako integrální součást režimu buržoazního útlaku symbolickou postavou staršího muže s kníry a černým širákem.

Obrázek 3

Opory „buržoazního“ vykořisťování; Pravda mládeže, 17. 7. 1926

³⁶⁴ Komunistická mládež, září 1923.

³⁶⁵ K metodologii pro využívání politické karikatury jako historického pramene viz Thomas Milton Kemnitz: The Cartoon as a Historical Source, In: The Journal of Interdisciplinary History, Vol. 4. No 1., The Historian and the Arts (Summer, 1973), pp. 81–93.

V roce 1929 došlo k zásadnímu diskurzivnímu posunu a redefinici pojmu fašismus důsledkem generační výměny v KSČ koincidující s rozhodnutím představitelů Kominterny o změně taktiky revolučního hnutí. Gottwald na VI. sjezdu strany (1931) zhodnotil politickou situaci jako proces ústící ve fašistickou diktaturu, ale jako hlavní činitele fašizace označil v první řadě sociální demokraty a až sekundární úlohu přisoudil pravicovým politickým stranám: “Buržoazie hledá jinou vládní metodu. Směřuje k fašistické diktatuře. Jak připravuje tuto diktaturu? Zde v Československu směrodatným způsobem je fašizace státního aparátu. V nynější situaci jsou hlavními oporami tohoto fašizačního procesu sociálfašisté, na druhé straně však také staré měšťácké strany, například agrární strana na venkově.”³⁶⁶ Sociálfašisté byli označeni za hlavní zdroj útlaku, nejen za slabé korumpovatelné dělnické vůdce, kteří ze zjištěných důvodů tento útlak akceptují. Vláda byla v podstatě ztotožněna se sociální demokracií. Ilegální Rudé právo v roce 1933 napsalo: “Sociálfašisté sedí ve vládě a u plných koryt, protože brání panství kapitálu před proletariátem. Komunisté jsou persekuováni a hnijí v kriminálech, protože vedou proletariát do boje proti panství kapitálu.”³⁶⁷

Diskurzivní posun měnící náplň pojmu fašismus však musel být srozumitelný i prostému čtenáři komunistických tiskovin, proto musela být zachována určitá kontinuita se staršími diskurzivními strategiemi propagandy KSČ. Teze o sociálfašismu tak byla integrována do narativu ukradené revoluce pouze kosmeticky upraveného, aby do něj nová figura přesvědčivě zapadla. Bolševik, ilegální časopis KSČ, přinesl v roce 1929 následující popis událostí října 1918: “Buržoazie povolává sociálfašisty do vlády a to i u nás v Československu, poněvadž jsou největšími štváči proti Sovětskému svazu, poněvadž se osvědčili jako krvaví psi k zardousení odporu proletariátu (Zorgiebel v Berlíně), poněvadž jsou zkorumpovanými a bezstoudnými organizátory stávkokazectví, popoháněčského a špiclovského režimu ve fabrikách...sociálfašisté to jsou, kteří jsou buržoazií povoláni, aby za jejich vedení byla prosazena diktatura fašismu, proletariát ztročen...porovnejte jen bilanci mezi reformismem a bolševismem! Reformismus přinesl Československému proletariátu kapitalistickou republiku, ujařmění, strádání, upevnění finančního kapitálu...kde jsou sliby Masaryka, že nebude chudých ani bohatých v republice, že budou vyvlastněny velkostatky, doly, fabriky...11 let diktatury buržoazie nad proletariátem v ČSR! To je bilance reformismu, který sám proměnil se

³⁶⁶ Protokol VI. řádného sjezdu KSČ 7.–11. 3. 1931, Praha 1931, str. 99.

v sociálfašismus...28. říjen – tot' cesta diktatury fašismu a sociálfašismu! ...Bijte fašisty a sociálfašisty, kde je dopadnete!"³⁶⁸ Tento diskurz vedl stranu k ještě silnějšímu symbolickému odmítání státu a útokům na všechny ostatní hráče na politickém poli, vyhrocená antisystémovost vedla stranu do izolace.

Obrázek 4

Sociální demokracie drží revoluci na uzdě; NA fond UV KSČ, sb. letáku, karton 3a

Mezi roky 1933 a 1935 se však pod vlivem mezinárodních událostí, hlavně úspěšného převzetí moci NSDAP v Německu, ukazovalo, že se podobná definice pojmu fašismus postupně vyprazdňuje a bylo potřeba provést opětovnou redefinici. V podstatě současně se vedoucí činitelé KSČ – Jan Šverma a Rudolf Slánský – i vůdci Kominterny snažili o nové pojetí antifašismu lépe odrážející právě žitou skutečnost (o dojednávání nového politického směřování KSČ a organizačních posunech viz výše). Náplň pojmu fašismus byla přeznačena z akutního vnitřního nebezpečí organizovaného národní „buržoazii“ nebo sociálními demokraty na vnější ohrožení demokracie jako celku – hlavní intence byly na straně Hitlera a Henleina. Rezoluce sjezdu I. kraje KSČ roku 1936 tuto problematiku vymezila jasně: “V této situaci je povinností pražských organizací strany rozvinouti nejostřejší masový boj proti

³⁶⁷ Rudé právo. Ústřední orgán Komunistické strany Československa, 5. 11. 1933; NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 1.

fašismu a za mír; boj proti Hitlerovi a jeho válečným piklům, proti českému fašismu, proti reakcionářům ve vládě i mimo vládu...na obranu všech demokratických práv lidu. Komunisté musí přesvědčit socialistické kamarády i všechny stoupence míru, že přichází hodina, kdy je třeba, aby proti černým plánům českého fašismu a české reakce spojili se všichni lidé dobré vůle v mohutnou bojovou frontu, která by znemožnila zradu na věci míru, na věci české národní nezávislosti ...již tito exponenti průmyslu, bank a velkostatkářů za zády mají...kapitalisté bez rozdílu národnosti a jejich političtí mluvčí ať už se jmenují Kramáři nebo Henleini – to jsou naši nepřátelé, kteří nás připravili o chleba a nyní nás chtějí oloupit o mír.”³⁶⁹ Za hlavního narušitele byl sice označen Hitler, ale jeho deklarované spojení s národní buržoazií bylo snahou zdůraznit, že třídní boj zůstává aktuální i v rámci nové taktiky, a tak zachovat srozumitelné kontinuity v komunistickém diskurzu.

Podobně jako byl nepřijatelný přechod od třídního boje k třídnímu smíru – od roku 1921 tupenému jako oportunistus sociálpatriotů – nebylo možné ani jednoduše vymazat postavu sociálfašisty, byť se sociální demokraté měli začlenit do antifašistické fronty. Teze o sociálfašismu byla výrazně zjemněna. Sociální demokraté byli sice označeni pro svůj nedostatečný radikalismus za chybní vůdce, ale přesto za antifašisty. V horizontu jednotné fronty proti fašismu byly v komunistickém tisku sprádané představy o velkém vystoupení a konečném zničení reakce: “Představte si, že by v Praze konal se jednotný protifašistický projev všech komunistů, sociálních demokratů, národních socialistů a všech ostatních protifašistů. Zda není jasno, že by si fašisté ani neškrtli? Zajisté! ...A takové jednotné protifašistické projevy, takovou mobilisaci ke generální stávce chceme a musíme 1. máje letos uspořádat. Obrátíme se důrazně na organizace a dělníky reformistických stran, obrátíme se na všechny protifašisty s výzvou k takovým společným projevům. Odvrácení hladu a fašismu je naším společným cílem...ale závisí to od nás, komunistů. Od toho, jak dovedeme dát do jednoho houfu všechny protifašisty...závisí to dále na tom, jak dovedeme z obranné protifašistické fronty od počátku dělat frontu revoluční, frontu revolučního útoku proti kapitalismu.” Vůdci sociální demokracie se však stavěli k myšlence jednotného revolučního vystoupení na platformě antifašistického boje pod vedením KSČ skepticky až otevřeně

³⁶⁸ Bolševik. Ilegální orgán Komunistické strany Československa, 5. 11. 1929; NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 1.

³⁶⁹ Návrh resoluce na krajskou konferenci (1936); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

odmítavě. V této chvíli se mohl sociální demokrat-antifašista opět proměnit v zákeřného sociálfašistu. Komunistický novinář v článku, ze kterého byl citován výše uvedený úryvek, pokračoval následovně: “Nu, pak se zeptejme, proč si tedy [sociální demokraté] pěstují Henleina? Proč nemaří Hitlerovskou rozpínavost, proč nebijí Hitlera v Henleinovi? Proč kryjí ve vládě paktování české fašistické buržoazie s Henleinem a přes Henleina s Hitlerem? Protože pro sociálfašisty je rozhodující třídní zájem buržoazie.”³⁷⁰

Na první pohled se může zdát, že taktika KSČ ve sledovaném období prošla velmi razantními změnami. Bližší analýza jejího ideologického diskurzu ale ukazuje, že určité prvky měly velmi silnou kontinuitu v čase. Diskurzivní figury převratu, budování socialismu, třídního útlaku, nespravedlnosti či ukradené revoluce a zrady sociálních demokratů dávaly komunistickým promluvám punc srozumitelnosti a jistotu obecnstvu, že hlavním cílem hnutí je vybudování „Sovětské republiky Československé“.

SSSR jako diskurzivně konstruovaný ideál

Idealizovaný obraz sovětského svazu byl spolu s obrazy zakladatelů komunistického hnutí (Marxe, Engelse, popř. Lenina aj.) patrně nejsilnější kolektivní reprezentací v pomyslném arzenálu komunistické strany. Pro komunistické aktivisty platilo, že „Svaz socialistických sovětských republik je dnes hlavní myšlenkou každého uvědomělého dělníka. Co se děje v Rusku, co se děje pro Rusko a proti Rusku, to dnes nejvíce zajímá každého proletáře. Vždyť SSSR je první dělnický stát na světě a osud dělnické třídy je trvale spojen s jeho osudem.“³⁷¹ Sovětské Rusko bylo mladičkým státem, který se plně orientoval na budoucnost. Takto nastavený směr znamenal vášnivé budování, jehož nadšení pronikalo stránkami komunistických časopisů do domácností československých čtenářů.

Elán při výstavbě lepší společnosti byl tak silný, až si redaktor jednoho z časopisů musel povzdechnout: „Škoda, že nemůžeme nejen svým čtenářům, ale všem dělníkům u nás ukázat

³⁷⁰Rudé právo, duben 1935; NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 2.

³⁷¹ Reflektor, č. 20, ročník 1925

všecky tyto dokumenty nového světa v zemi, osvobozené proletářskou revolucí.“³⁷² Bylo je však možné ukázat alespoň zčásti. Po celé meziválečné období strana pořádala zájezdy do SSSR, výměnné pobyty atd. Návštěvníci se vraceli s naprosto odzbrojujícími pocity nadšení.³⁷³

V SSSR bylo vše, co potřebuje řádná výchova dětí a ideální školství: „V Rusku dostávají všechny děti školní pomůcky zdarma, dostávají tam stravu i šaty, mají při školách zahrádky, hřiště. V létě se učí venku. Neučí se zbytečným letopočtům, ale učí se na praktických příkladech, neučí se o zvířatech jen z knih, ale mají možnost všechna zvířata prohlédnouti si v zoologických zahradách, mají možnost cestovati atd.“³⁷⁴ Rusko byla jediná země, kde měl feminismus opravdu zelenou: „Staré hloupé tvrzení měšťáků, že žena neumí myslit a pracovat tak jako muž, bylo na hlavu poraženo výsledky práce žen v sovětech, které první odstranily všechny překážky, brzdící rozvoj žen...Sovětské dělnice pracují rády a s nadšením, vždyť vědí, že pracují pro sebe...žena je osvobozena z ohlupujícího těžkého područí kuchyně...Kdežto u nás čeká ženu po návratu z práce nová dřina. Okolo dětí a domácnosti má sovětská žena všechny výhody chutného, laciného stravování ve světlé květinami ozdobené veřejné kuchyni...Proto má sovětská dělnice dost volného času k svému vzdělávání.“³⁷⁵ Navíc to byl stát mladých a pro mladé. Zatímco v Československu byl mladý muž disciplinován státem povinnou vojenskou službou, Rudá armáda měla být kamarádkým spolkem, který chránil a pomáhal všem: „...mimo cvičení pomáhá chudému lidu v práci. Vždy v sobotu odpoledne pracují vojíni dobrovolně a zdarma na opravě silnic a železnic, při pracích v lese (kácení a doprava dřeva), na polích (orání, setí, žně) a jinde. Takové dobrovolné i bezplatné práci sobotní se říká v Rusku subotnik. Ruská armáda a ruský lid jsou tudíž mezi sebou opravdovými kamarády.“³⁷⁶

³⁷² Reflektor č.10, ročník 1928

³⁷³ K sebezprezentaci SSSR na úrovni propagandy: viz disertaci J. Lomíčka: Jan Lomíček: Vnější a vnitřní faktory utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu, vedoucí práce Jiří Štaif, Praha FFUK 2016.

³⁷⁴Kohoutek, 15. 4. 1928.

³⁷⁵Rozséváčka, 6. 3. 1930.

³⁷⁶Kohoutek, 15. 6. 1923. Viz též ilegální pacifistický časopis vydávaný pro vojáky základní povinné vojenské služby „Voják“, Národní archiv, fond UV KSČ 1921–1941, ilegální tisk, karton 10–13.

Historické bádání o každodennosti sovětského občana éry předválečného stalinismu však přináší spíše obraz akutního nedostatku běžných životních potřeb, rozmáhajícího se elitářství a korupce, od roku 1936 také udávání a strachu. Jak zjistila Sheila Fitzpatricková: „Životní standard na začátku Stalinovy éry ztlačil jak ve městě, tak na vesnici...V roce 1933, nejhorším roce desetiletí, průměrný ženatý dělník žijící v Moskvě konzumoval méně než polovinu chleba a mouky, než jeho protějšek v Petrohradu snědl na začátku dvacátého století.“³⁷⁷ Vnucuje se otázka po příčinách tak zásadního zkrácení informací o kvalitě života v Sovětském svazu v československém komunistickém tisku. Obvinit však návštěvníky z řad československých komunistů v SSSR, kteří publikovali své zkušenosti z cest v tisku, ze lži a účelové manipulace by bylo příliš snadné a zkreslující zjednodušení. Z publikovaných zpráv o průběhu návštěv v Sovětském svazu vyplývá, že samotní turisté se cítili naprosto dostatečně informováni o fungování tamější společnosti: „Díky bratrské podpoře vašich organizací mohli jsme za dobu šesti týdnů nahlédnout do nejrůznějších oblastí vašeho [sovětského] hospodářského a kulturního života a poznati různé části vaší veliké říše. Mohli jsme viděti vše, co jsme chtěli, mohli jsme mluvit s každým, kdo nás zajímal a nenarazili jsme při tom na žádnou překážku...“³⁷⁸ Narazili však na zvláštní způsob vyjadřování běžných občanů SSSR, který Martin Sabrow popsal jako „oslepující konsenzus“. Podobně jako Lion Feuchtwanger, jehož cesta se stala námětem pro Sabrowův článek, nalézali na každém kroku potvrzení, že všude po celé zemi lidé vyjadřují, jak jsou v životě šťastní, že cítí sílu mladosti a stability sovětské společnosti a ve všem souhlasí se stranou a vládou. Občané se plně ztotožňovali s budováním na základě pětiletého plánu a věřili ve spravedlivé rozhodování soudní soustavy v politických procesech s „trockisty“.³⁷⁹ Přestože se patrně jednalo o vyjadřování ve formě obecně sdíleného politického jazyka (naprosto nezbytného prostředku pro přežití v sovětské meziválečné společnosti), nebylo těžké uvěřit v opravdovost sdílené budovatelské euforie.

³⁷⁷Sheila Fitzpatrick: *Everyday Stalinism. Ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*, Oxford 2000, str. 41.

³⁷⁸Komunistická mládež, 27. 11. 1925.

³⁷⁹Martin Sabrow: *Consent in the Communist GDR or How to interpret Lion Feuchtwanger's blindness in Moscow 1937*, In: *Popular opinion in totalitarian regimes: fascism, nazism, communism*, Paul Corner (eds.), Oxford university press, 2009, str. 168–174.

Touhu vidět zázraky sovětského socialismu, často i navzdory zkušenostem s realitou, vyjádřila ve svých pamětech Marie Švermová: „Bylo však zřejmé, že do kolchozů přišla bída s bídou. Naše víra v socialismus, víra ve vybudování nového světa byla všemocnou silou. Chtěli jsme vidět úspěchy, či spíše zázraky, což ovšem nebylo možné. Při každém příjezdu do SSSR jsme netrpělivě hledali, co je nového, jaký pokrok se uskutečnil z našich snů. Z vnějšího pohledu toho mnoho nebylo.“³⁸⁰ Veřejně se však o výdobytcích sovětské společnosti zásadně nepochybovalo. Prosperita SSSR totiž byla jedním ze základních kamenů ideologie mezinárodního komunismu. Jen ona totiž mohla dokázat, že ideál humánní společnosti bez vykořisťování, nerovnosti a války není pouze utopií (tedy tím, co není nikde), ale reálně dosažitelnou skutečností. V hlavách přesvědčených komunistů se tak Sovětský svaz stal představou (kulturním konstruktem), která byla založená na různých formách informací a estetických kódů spjatých se socialismem, nicméně nevztahujících se přímo ke konkrétní realitě sovětské společnosti.³⁸¹ Události říjnové revoluce 1917, stejně jako budování pětiletého plánu, se tak staly kolektivními reprezentacemi vynášenými do veřejného prostoru českých měst jako jednoznačné přihlášení se k ideálům komunismu.

³⁸⁰ Marie Švermová: *Vzpomínky*, Praha 2008, str. 99.

³⁸¹ Sovětský svaz se stal zrcadlovým protějškem toho, čím pro sovětskou generaci 80. let byl „Západ“. Srov. s Yurchak, Alexei: *Everything was forever, until it was no more: the last Soviet generation*, Princeton University Press, 2006, str. 34–35.

4. Materializace ideologického diskurzu KSČ v sociálním a geografickém prostoru. O hledání alternativ k masové kultuře, sociálních dopadech komunistického hnutí a snaze o symbolické dobytí městského prostoru

“Roku 1929 se na schůzi výboru Jednoty proletářské tělovýchovy (JPT) rozhodlo pořádat pro děti vysočanských pracujících loutková představení. Účel byl jasný: aby děti, když nebyly ve škole necvičily v Jednotě, měly kam jít a nepotulovaly se po ulici, aby nebyly lákány do cvičení v Sokole a sociálně demokratické Dělnické tělovýchově...všichni chlapci se učili různým řemeslům a děvčata ještě nezapomněla šiti Panenka. Od skladníka v místním družstvu Včela si vyprosili prkénka z bedniček a děvčata hadříky od maminek. Společně postavili divadélko, namalovali si kulisy...”³⁸²

“Odstraňte paragraf 144...jím jsou soudy nuceny zavíratí velice často poctivé ženy jenom proto, že nechtěly dáti život děcku, které by nemohly užít ...kromě teplých pohledů, slov a obětí v letní noci měl se státi otcem jejího děcka. Oznámila mu tuto zprávu se slzami v očích. Plakali oba. On – nemůže si jí vzít, ona nesmí domů a ve službě jí, budoucí matku držet nebudou. A společnost, která má tisíce na fašistické generály, která sbírá na stavění kostelů, která vyhazuje denně miliony na zbytečnosti, ji stihne jenom opovržením.”³⁸³

„Protože ale na lidská práva se v kapitalistické společnosti nic nedá a zástupci majetných vrstev činí vše, aby pomoc chudým byla co nejmenší, musí zástupci komunistické strany v obcích obhájití práva chudých nejenom právem lidskosti, ale i platnými zákony a domáhati se jejich zlepšení...Všude zastáváme stanovisko co největší podpory a pomoci.”³⁸⁴

„Dělníci! ...vzchopte se 7. listopadu k revolučnímu činu! Zastavte práci a vyjděte do ulic! Zlomte policejní teror! Vydobýjte si právo na ulici! Ukažte, že pražské ulice patří vám, proletariátu, a že nikdy nebudou náležet fašistům! Učiňte 7. listopadu rozhodný krok a cestě k vítěznému revolučnímu říjnu čsl. proletariátu!”³⁸⁵

³⁸² Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 15.

³⁸³ Rozsévačka, 21. 6. 1926.

³⁸⁴ Směrnice pro práci komunistů v samosprávných sborech (obecních, okresních a zemských zastupitelstvech); NA, fond UV KSČ, družstva a komunální politika, karton 82.

³⁸⁵ Bolševik. Ilegální orgán Komunistické strany Československa, 5. 11. 1929; NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 1.

Diskurzivní strategie komunistických novinářů, agitátorů a aktivistů dokázaly přetavit pocit inferiority a stigmatizace chudých do podoby kolektivní reprezentace sebevědomé dělnické třídy aktivně přetvářející svět. Je však potřeba nezapomínat, že chudoba, tak jak ji definovala sociologie, je mnohonásobnou deprivací.³⁸⁶ Konzumace výše nastíněné diskurzivní praxe odvracela od chudých deprivaci z nedostatku úcty, ale materiální strádání dané nedostatkem fyzického komfortu, omezeným přístupem ke zdravotnictví a finanční závislostí nemohla pouhá promluva popisující dělníka jako hlavního hybatele světem saturovat. Cílem komunistického hnutí bylo, v perspektivě jednotlivce, vyvolání existenciální krize z nespokojenosti s vlastním údělem člověka v meziválečné společnosti, která měla vést k jeho přechodu od akceptace současného společenského uspořádání k revoltě. Jak ve své slavné eseji „Mýtus o Sysifovi“ poznamenal Albert Camus: „Dnešní dělník vykonává po všechny dny života stejné úkoly a tento osud je stejně absurdní [jako osud Sisyfův v podsvětí]. Je však tragický pouze ve vzácných chvílích, kdy dělník je vědomý.“³⁸⁷ Toto uvědomění útlaku však samo o sobě nemusí vést k revoltě, ale může končit v apatii. Konstrukce sebevědomého revolucionáře bez sepětí s přímou změnou v žitém materiálním světě se tak vznáší v prostoru jazyka bez vztahu k realitě. Komunistické hnutí pro dosažení úspěchu ve formování opozičních skupin, které si budoucí revoluce vyžadovala, muselo současně s myšlenkovým světem přetvářet i materiální zázemí svých budoucích členů a sympatizantů, či v tomto směru nabídnout příslib konkrétní změny. Bez konkrétních příkladů boje za zlepšení situace chudých by diskurz o sebevědomé dělnické třídě byl neuvěřitelným, nedosažitelným souborem postulátů. Vykreslení dělnického utrpení i morálního selhávání buržoazie by naopak mohlo prohlubovat pocity inferiority.

Boj za beztřídní společnost cílil do prostoru někde těsně na horizontu myslitelné budoucnosti, ale protest za povolení potratů, nátlak na politické představitele s cílem zajistit jednorázovou výplatu podpory nezaměstnaným či snaha o zafinancování stavby vodovodu do nouzové dělnické kolonie – to byly pokusy vyrovnat se s chudobou v blízkém časovém horizontu, jakkoliv byly samotnými organizátory zamýšleny jen jako odrazový můstek k revolučnímu povstání. Byl to komplex srozumitelných ideologických promluv a sociálních praxí – nabídky

³⁸⁶Petr Mareš: Sociologie nerovnosti a chudoby, Praha 1999, str.74–79.

³⁸⁷Albert Camus: Mýtus o Sysifovi, Praha 1995, str. 163.

jinak těžko dostupného sportovního volnočasového vyžití pro mládež, konkrétní příležitost pro chudé ženy svobodně nakládat s vlastním tělem i životem, konkrétní deklarace ochoty řešení materiálního nedostatku, distribuce potravin a jiného zboží na periferie za výhodných podmínek – který udržel KSČ na politickém poli první republiky, aniž by se stala uzavřeným spolkem několika stovek přesvědčených revolucionářů. Za tuto pozici komunisté vděčili své klientele, sociálně znevýhodněným manuálně pracujícím, kterým byli zavázáni stejně jako myšlenka revoluce.

4.1 Přísliby mladým: žádoucí náplň volného času, svobodná sexualita a rodina budoucnosti

V meziválečné éře probíhal proces vynalézání mládí jakožto zvláštní životní etapy definované touhou po nezávislosti, budování specifického individuálního postavení v rámci společenských kolektivů, zájmem o vlastní seberealizaci a vyhledáváním prvních milostných vztahů. Toto životní období však bylo zároveň provázené nestabilním či dokonce nedostatečným materiálním zázemím, ve kterém by bylo možné tyto potřeby naplňovat.³⁸⁸ V prostředí středních a vyšších společenských tříd se jednalo o situaci mladého muže na studiích či v raných fázích kariéry, v dělnickém prostředí šlo o mladé dělníky či učně, kteří sice disponovali určitým příjmem (mzdou), ale ten často nemohl plně financovat pořízení statutotvorného zboží, jakým byl módní oblek či dokonce motocykl. Z důvodu bytové krize byli navíc mladí lidé živící se manuální prací nuceni žít v malých přelidněných bytech, což podvazovalo možnosti založit vlastní rodinu – tedy provést akci, která byla v dělnickém prostředí (hlavně pro dívky) součástí iniciačního rituálu dospělosti.³⁸⁹ Zde se otevíral prostor, který mohlo komunistické hnutí zaplnit svojí nabídkou prestižního členství v kolektivu revoluční avantgardy spojeného navíc s rozmanitými volnočasovými aktivitami. Mládeži z chudých poměrů pražského předměstí tak byla nabídnuta možnost identifikace s určitými

³⁸⁸ S tezí, že meziválečná éra spolu se zrodem masové kultury zrodila i svébytného mladého konzumenta a dala adolescenci nový charakter, pracuje například kniha Davida Fowlera „The First Teenagers: The Lifestyle of Young Wage-earners in interwar Britain“; viz David Fawler: *The First Teenagers: The Lifestyle of Young Wage-earners in interwar Britain*, London and New York 1995. S podobnou tezí pracuje i Lukáš Fasora, podle kterého prvotní fáze tohoto procesu začala již na počátku 20. století. Viz Lukáš Fasora: *Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900-1920*, Brno 2015, str. 48-53.

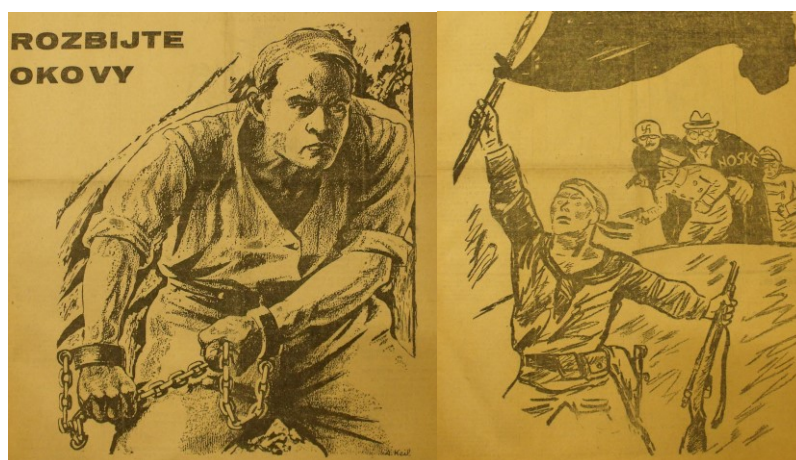
³⁸⁹ Stanislav Holubec: *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva*, Plzeň 2009, str. 35–37, 242–243.

modely genderového chování, možnost seberealizace v politické revoltě, proletářském umění, sportu, ale také legitimizace jejich sexuality, která byla většinovou společností často skandalizována.

Místo identifikace s nedosažitelným ideálem filmových hvězd se nabízel vzor maskulinního revolucionáře komunistickou ideologií popisovaného dokonce jako nadřazeného buržoazním vzorům – konfekční oblek měla nahradit revoluční uniforma pořadatelských sborů, odznáček člena komunistické organizace či v druhé polovině 30. let – v nejradiálnějším případě – stejnokroj antifašistického bojovníka španělských interbrigád.³⁹⁰ Karel Jiráček vzpomínal na následující situaci, ve které jeho mladí kolegové z divadelního souboru agitpropu projevíli svoji identifikaci se vzorem maskulinního revolucionáře vedoucího násilný odpor proti tehdejšímu řádu: „...Vašek vyzval přítomné, aby se hlásili do právě se tvořící Rudé úderné brigády [název divadelního souboru]. Mimo jiné připomněl, že zbraněmi, jimiž se bude bojovat, budou revoluční básně a písně, avšak zítra to budou možná kulometry...“³⁹¹

³⁹⁰ Feminita a maskulinita představují analytické pojmy podléhající historické změně ve vnímání genderu. Pro metodologické zakotvení používání genderové teorie v historiografii viz Joan W. Scott: Gender: A useful Category of Historical Analysis, In: The American Historical Review, Vol. 91, No. 5 (Dec. 1986), nebo Laura Lee Dawsonová: Od dějin žen k dějinám genderovým, In: Jak se píšou dějiny: teorie a praxe, Brno 2016. Maskulinitu zde pojímám jako zvláštní kapitál ve smyslu teorie Pierra Bourdieu, který souvisí s atraktivitou těla muže jako sexuálního objektu (dobové vnímání mužské atraktivity v dělnickém prostředí stálo na zdravém silné těle), ale i jako širší kolektivní reprezentaci stability a síly dotahující výše popsané diskurzivní pojetí hodnoty manuální práce v diskurzu komunistické propagandy. K Bourdieuho teorii kapitálů Pierre Bourdieu: The forms of Capital, In: Handbook of theory an research for the sociology of education, John Richardson (eds.), New York 1986. K pojetí zdravého těla jako formy kapitálu v dělnickém prostředí Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva, Plzeň 2009, str. 37.

³⁹¹Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 20.

Obrázek 5, 6

Maskulinní personifikace revoluční dělnické třídy; Pravda mládeže, číslo 35 1928 a číslo 2 1929

Ideologický diskurz odkazující k blízkému příchodu násilné revoluce se tak pojil s touhou po umělecké seberealizaci. Jiráčkova umělecká skupina byla místem, kde se mladí lidé z nejnižších sociálních vrstev se sklony k uměleckému sebevyjádření mohli seznámit s avantgardními směry, a dokonce se příležitostně stýkat s elitami tehdejší profesionální divadelní tvorby.³⁹² Mládežnické skupiny kolem KSČ se snažily do služeb revoluce zapojit i dobově oblíbené prvky masové kultury. Divadelníci kolem souborů agitpropu se inspirovali divadlem malých forem, šantánem a filmem. Na stránkách časopisu Reflektor se v roce 1928 rozproudila diskuse, která měla zpřístupnit „kouzelníka jménem jazz“ i nemajetným proletářům: "Dovedu si představití obličej soudruhů, kterým se na dotyčné dělnické akademii přednes jazzu nelíbil – oněm nespokojencům a nevěřícím Tomášům se nikterak nedivím a chápu plně a nestranně jejich nelibost. Tato vězí pouze ve výchově...Samozřejmě, že takové umění, které nese v sobě zárodky čehosi budoucího, které připravuje cestu příští vládnoucí třídě, musí býti revoluční a předpokládá ve svých prvcích jiné názory na lidskou společnost. Proto také umělci, kteří první zdvihají prapor pokroku, dání jsou na index, společnost se jich ponejvíce straní..."³⁹³ Toto ideologické přeznačení učinilo poslech jazzové hudby avantgardním revolučním jednáním a vyvlastnilo ji tak z prostoru kulturní hegemonie třídních nepřátel.

³⁹² Karel Jiráček se stýkal s E. F. Burianem nebo s tanečником baletu Národního divadla E. Famírou, viz Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 124–127.

³⁹³ Reflektor, číslo 10, ročník 1928.

Podobně si hnutí přivlastnilo dobově velice populární sporty jako fotbal a cyklistiku. Satelitní sportovní organizace KSC byly zaměřeny na širokou škálu sportovních aktivit, jejichž praktikování ovšem mělo být finančně dostupné: "Největší důraz klade se na přirozené prvky tělovýchovy, tj. takovou tělovýchovnou činnost, takový tělesný výcvik, který má pro život praktickou cenu a smysl a který lze účelně a cílevědomě provádět při jednoduchém nenákladném zařízení, bez nákladného inventáře, místností atd. ...v první řadě je nutno využití přírodních sil, které nás nic nestojí, nebo velmi málo: slunce, vody, vzduchu. Prostná a pořadová cvičení, prostý tělocvik, sport, hry – jsou nejdůležitějšími elementy. Odpovídá jim: chůze, běhy, skoky, vrhy, šplh, tanec, rytmika, koulování, bruslení, sáňkování, lyžaření..."³⁹⁴ Zatímco cyklistika byla vítaným sportem, který měl dokonce pro hnutí organizační význam (jezdci často fungovali jako spojky či rychlí kolportéři letáků apod.), fotbal se ocitl v podezření pro svoji surovost, a hlavně pro silný sklon hráčů k vypjaté soutěživosti bořící kolektivní socialistický duch komunistického sportu. Jeden z přispěvatelů do časopisu Výboj v roce 1925 zdůrazňoval, že „individuální závodění, lámání rekordů ve sportovních výkonech musí být ovšem jako škodlivé stránky měšťáckého sportu odstraněny...Proletářský sport nebude mít účelem góly a rekordy, nýbrž jen vlastní účel tělovýchovy: tělesnou zdatnost, vyspělost a uvědomění celého kolektiva."³⁹⁵ Fotbal však u mladých obyvatel periferie dosáhl takové oblíbenosti, že ho organizátoři „rudého proletářského sportu“ nemohli ignorovat: „V řadě klubů byla ustanovena dorostenecká mužstva, nebylo však pevného vedení, nebylo správných směrnic pro práci v tomto oboru, ačkoliv mládež se do tohoto sportu vrhala vši energií...Vzhledem k tomu, že fotbalová hra se řadí mezi sporty, které vyžadují velké tělesné námahy, nemůže být pro dorost doporučena v plném rozsahu...Provádění fotbalu v dnešní době nelze mládeži prostě zakázat, je však nutno stanovit přesné podmínky...Propaganda míčových her mezi dělnickou mládeží jest důležitá, poněvadž pomocí jí můžeme získati mnoho mladých příslušníků do našeho hnutí.“³⁹⁶

Mezi další zprostředkované sporty náležel například box, vzpírání nebo volejbal. Odpovědí na zvyšující se touhu po pobytu v přírodě měl být Rudý skauting a Rudý tramping, který byl spíše snahou přivést pod rudé prapory třídně nevyhraněné spontánní hnutí mládeže vzpírající

³⁹⁴ Výboj, 15. 4. 1925.

³⁹⁵ tamtéž

³⁹⁶ Výboj, 30. 1. 1930.

se politickým i jiným vlivům (viz str. 18). Důležitou otázkou však zůstávala materiální dostupnost sportovních aktivit, cílovou skupinu představovali lidé z nízkopříjmových skupin. Hnutí se snažilo reagovat založením sítě družstevních prodejen se sportovním vybavením napojených na struktury FDTJ/FPT s názvem „Sporttěl“, které mělo v roce 1930 vykazovat obrát 135 531 Kč.³⁹⁷

Uvnitř kolektivů provozujících volnočasové aktivity vznikaly sociální vazby, přátelství a milenecké vztahy. Například Jan Šverma svoji budoucí ženu Marii Švábovou potkal na počátku 20. let na jedné ze schůzí ustavující se FDTJ (DTJ právě prodělávala rozkol související se založením KSČ).³⁹⁸ Aktivní členství v divadelní skupině Karla Jiráčka se dokonce stalo nejen pojátkem, který udržel vztah chudého děvčete z pražské periferie a mladíka z rodiny židovského továrníka, ale dokonce dokázalo mladého pána nadchnout pro světovou revoluci natolik, že se stal pokladníkem divadelního souboru a jeho činnost částečně sponzoroval ze svých rodinných zdrojů.³⁹⁹ Pokud se vůbec v dostupných pramenech dočteme něco o sexuálním chování konkrétních mladých komunistů, zdá se, že byli vůči fyzickému rozměru lásky spíše zdrženliví. Stanislav Holubec ve své studii o každodennosti KSČ mluví o záměrném zamlčování intimního života v pamětech funkcionářů a komunistické prostředí v tomto směru vnímá spíše jako konzervativní.⁴⁰⁰ Marie Švermová vzpomínala na svoji nechuť k závazkům, které by jí překážely v přípravě revoluce. O svém vztahu s Janem Švermou, který v pamětech označovala spíše za „hluboké přátelství“ evokující platonickou lásku, napsala následující: „I když jsme se s Janem velmi sblížili, o svatbě jsme neuvažovali. Manželství se mi zdálo měšťácké...Život revolucionáře, který v sobě skrývá tolik nebezpečí, není stvořen pro klidný rodinný život. Měla jsem v tomto směru zkušenosti z vlastního domova...Chtěla jsem zůstat svobodná. Věřila jsem, že člověk se nesmí ničím nechat odpoutat od revoluční činnosti. Myslela jsem, že silný osobní vztah člověka odvádí od toho, v čem vidí

³⁹⁷ Výboj, 20. 3. 1930.

³⁹⁸ Marie Švermová: *Vzpomínky*, Praha 2008, str. 50.

³⁹⁹ viz Karel Jiráček: *El Car* vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 92–93.

⁴⁰⁰ Stanislav Holubec: *Kultura každodennosti pražské KSČ v letech 1921–1938*, In: *Kuděj* 2008/1–2, str. 74–76.

své poslání. A já to viděla v revoluci.“⁴⁰¹ Uvedené ovšem rozhodně nevylučuje aktivní sexuální život tohoto páru, který nakonec vedl k neplánovanému těhotenství.

Stranický diskurz byl v otázce sexuality naopak velice liberální a s jistotou se dá říci, že meziválečné komunistické hnutí samo sebe nepopisovalo jako puritánské prostředí. V roce 1925 redakce časopisu Reflektor odpovídala na dopis otce, který byl velmi znepokojen z milostných styků své pubertální dcery. Uveřejněný text odpovědi byl v dobovém kontextu velmi otevřený: „Tedy musíš se zbavit předsudků všech – nejsi ještě otec tak starý, abys to nedokázal – a pochopiti, že jedinou ochranou a jediným lékem jest: poučení a svoboda! V jejím věku lze ji už poučiti o všem...nejsou viny děti, že mají také milostná křídla, ale je vinna rodina a škola, že je ponechává v nevědomosti jako dnešní děti i budoucí rodiče čili konec konců je vinna křesťansko-kapitalistická společnost.“⁴⁰² Tento časopis se dokonce chopil popularizace díla Alexandry Kollontajové „Okřídlený éros“, které popisuje společenskou konvenci „nucené monogamie“ jako pokřivené sexuální chování nevyhovující lidské přirozenosti. Strana tak poskytovala nástroje pro legitimizaci sexuálního chování mládeže pražské periferie, kde vztahy náctiletých milenců nebyly ničím zvláštním.⁴⁰³ Používání sexuologického vědění komunistickým tiskem bylo snahou normalizovat sexualitu jako přirozený zdroj štěstí a součást lásky. Hnutí tak bránilo sociální prostor pražské chudiny před orientací ze strany vyšších společenských tříd, která zahrnovala poukazování na promiskuitu a sexuální nevázanost „pražského bahna“.

Sociální revoluce z pohledu komunistických aktivistů tak neměla znamenat, marxisticky řečeno, pouze revoluci ve společenské základně – tedy socializaci výrobních prostředků – ale měla změnit celý systém moci, jež předepisuje pravidla morálního chování, a umožnit tak, aby vědění o lidské sexualitě redefinovalo přípustné hranice společenských konvencí blíže k lidské přirozenosti.⁴⁰⁴ Tím se komunistický tisk zařadil na radikálně levicové pozice ve vnímání

⁴⁰¹ Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 53.

⁴⁰² Reflektor, 2. vydání, ročník 1925.

⁴⁰³ O sexualitě v dělnickém prostředí Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva, Plzeň 2009, str.74–94.

⁴⁰⁴ Viz Foucaultova teorie sexuality jako jedinečné historické zkušenosti; Michel Foucault: Dějiny sexuality II. Užívání slasti, Praha 2003, str. 10–11.

dlouhodobého procesu objevování rozměru ženské sexuality.⁴⁰⁵ Kapitalismus v komunistickém diskurzu znamenal útlak znemožňující svobodnou konzumaci slasti, který se měl stupňovat od dohodnutého sňatku až k vykořisťování ženského těla prostitutí. V brožuře o postavení ženy v revolučním hnutí s názvem „Úkoly komunistek“, která byla vydána v českém překladu v roce 1924, Klára Zetkinová deklaruje následující: „proletářka může kromě své vykořisťované pracovní síly prodati také své pohlaví, své ženství. Musí to dělati, nemůže-li muž udati nikde svou pracovní schopnost.“⁴⁰⁶

Nástrojem, který měl ukázat konkrétní cestu z tohoto postavení, bylo hnutí za legalizaci potratů a prosazení plánovaného rodičovství, jež se stalo důležitou agendou ženského hnutí kolem KSČ. Pro obyvatele pražských periferií nebylo jednoduché založit početnou rodinu po celé sledované období. Výchovu dětí problematizovala bytová krize a také nestálá situace na trhu práce. Ekonomické příčiny pro předčasné přerušování těhotenství hrály nepochybně zásadní roli, což nepřímo dokládá i fakt, že počet provedených interrupcí stoupal za velké hospodářské krize mimo jiné i v USA, kde bylo komunistické hnutí natolik slabé, že se role komunistické ideologie v rozhodování těhotných Američanek dá více méně vyloučit.⁴⁰⁷ V prostředí meziválečných dělnických domácností však měla snaha o prosazení plánovaného rodičovství širší rozměr. Strach z možné gravidity okrádal ženy o sexuální slasti a delegoval jejich užívání pouze na muže. Jedna ze čtenářek *Rozsévačky* se svěřila v rubrice dělnického dopisovatelství se svojí zkušeností: „...já přemýšlím o tom, že jednou z velkých příčin domácích různic v chudých rodinách jsou děti. Mám jich pět živých na krku, ale kromě toho prodělal jsem 16 potratů. Víte, co to znamená, jak já jsem musela tajně běhat od jedné báby k druhé, co všechno jsem vypila za břechy...tu jsem proklínala ty zákony, které činí ze ženy přímo ramlici. Já se konečně nedivím, že muž je roztrpčený především na mne. Od 19 do 28 let měla jsem pět dětí a když se pak ke mně po denní lopotě s láskou blížil – musela jsem ho odstrkovat odhánět ho

⁴⁰⁵ Jedná se o proces začínající v 70. letech 19. století v medicínských diskusích o možnosti ženského orgasmu a vrcholící sexuální revolucí 60. let. Viz Marilyn Yalom: *A History of the Wife*, New York 2001, str. 263–316.

⁴⁰⁶ Klára Zetkinová: *Úkoly komunistek*, Praha 1924, str. 11.

⁴⁰⁷ Marilyn Yalom: *A History of the Wife*, New York 2001, str. 313–316.

zlými slovy, jen abych zase do toho nepřišla. Místo úsměvu viděl při milování jenom hrůzu z následků.“⁴⁰⁸

Nejen snaha zachránit harmonický manželský svazek, ale i touha po možnosti svobodně nakládat se svým tělem mohla vést obyčejné ženy od souhlasu s legalizací interrupce k zájmu o širší emancipační potenciál feminismu. Každé rozhodnutí o předčasném přerušení těhotenství v promluvách komunistických aktivistek znamenalo v podstatě revoluční čin, protože narušovalo státní biopolitiku, která spočívala na myšlenkách populacionismu a snaze vyhnout se „hrozbě vymření národa“.⁴⁰⁹ Autorka brožury s názvem „Mateřské štěstí a vyhnání plodu“ shrnula politické konsekvence interrupce následovně: „...dělnická třída má být co nejplodnější. Dělníky a dělnice [kapitalista] pokládá za nástroje, pracovní stroje, mající jediný účel, tvořiti mu bohatství. A kdo mu odnímá tyto pracovní nástroje, okrádá ho. Ježto tyto pracovní nástroje opotřebením a smrtí zacházejí, musí býti vyráběny stále znovu...jestliže dělnice nebo dělník zabraňují mateřskému štěstí, berou kapitalistovi předmět vysávání, sabotují kapitalismus.“⁴¹⁰ Každý sexuální styk, který neměl jako hlavní účel zplození potomka, byl touto optikou nahlížen jako specifický třídní boj, snaha se vzepřít existenciálně problematické tělesné nutnosti gravidity pak jako projev emancipovaného postoje.

Rozhodování mezi profesním/politickým životem ženy nebo naplněním mateřství a řádné výchově dětí se mělo po úspěšné socialistické revoluci rozplynout díky příslibu kolektivní výchovy. Dle názoru aktivistek meziválečné KSČ se rodina jako sociální instituce ocitla pod tak silným tlakem způsobeným vnitřní rozporností kapitalismu, že brzy dojde k jejímu úplnému rozložení: “Pod tlakem současných hospodářských a bytových poměrů pokračuje rozpad proletářské rodiny (měšťácké rodiny se rozpadávají též, ale z jiných příčin) a tím je dokumentována pravdivost marxistické poučky, že rodina – produkt vývoje – je v úpadku, je obětí dalšího vývoje. Nyní jsme svědky toho, jak ženy přímo nadlidsky se namáhají zastříti skutečnost, že tak zvaný rodinný život již neexistuje, anebo, že se jim bortí pod rukama.

⁴⁰⁸ Rozsévačka, 6. 2. 1930.

⁴⁰⁹ K rodinné politice v Československu v dlouhé perspektivě viz Jakub Rákosník a Radka Šustrová: Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989, Praha 2016.

⁴¹⁰ F. Brupbacher: Mateřské štěstí a vyhnání plodu, Praha 1926, str. 4–5.

Měšťácké časopisy jsou plny hledání zázračného tmelu, kterým by se rodina udržela pohromadě i za svízelných hospodářských poměrů, i za všeobecné touhy mužů po osobní svobodě v lásce. Vychovávají ženy na praktické hospodyně a vzorné matky, učí je umění býti trochu gejšou pro manžela živitele, ale krisí rodinného života neubývá...Jakmile totiž uchvátí moc proletariát do svých rukou a zařizuje nejen výrobu, ale i celý život na kolektivních zásadách, přestává býti palčivým problémem bídy jednotlivých rodin...vytváří se širší společenství, které může poskytnouti svým členům hmotně i duševně více nežli dnešní osamocené zbědované rodiny.”⁴¹¹ Z ženy matky a hospodyně se měl stát „homo politicus“.

Postulát komunistického hnutí definující ideální postavení ženy zněl: „Novým ideálem není žena, která sama nic nesvede, tvor slabý, bezmocný, vzhlížející k muži a zbožňující ho, sklánějící se před ním a následující ho. Ideálem jest silná, zdravá, uvědomělá družka, společnice mužova, která s ním žije ve stejném mravním a duševním světě, která s ním pracuje a sdílí radost i odpočinek, práci i nejvyšší touhy.“⁴¹² Toto pojetí ženství mohlo uschopnit ženy k aktivnější roli v prostředí dělnických domácností, kde stále přetrvávala silná mužská dominance, často využívající agresivních forem jednání. Zvláště je možné tento postoj označit za fúzní s ideálem mladé moderní dívky oblékající se do kalhot, nosící baret, nakrátko střižené vlasy a kouřící cigaretu – tzv. Vamp, kterou se snažily napodobovat i dělnické dívky.⁴¹³ Krátký účes zvaný „mikádo“ měl být dokonce vyvlastněn pro potřeby revoluce z hájenství masové kultury podobnými mechanismy jako jazz: „Vy, udření soudruzi, vy utahané soudružky, vy všichni v továrnách, na dvorcích, v dolech, v domácnostech i jinde...právě vy musíte mítí nejvíce smyslu pro všecky jeho [mládí] živé proudy, právě vy máte se lišiti od maloměšťáckých tet a strejců, kteří se domnívají, že jest jim mravně se rozhořčovat, kázat a zakazovat, když sami již nejsou k ničemu...toto mikado nebylo však a není efemerním zjevem módním, nebyla to také erotika, která je především zrodila. Je to znak něčeho hlubšího: znak emancipačního proudu ženského...u módních fiflen zmizí krátké vlasy, až módní časopisy dají k tomu rozhodný pokyn, ale u rozumných a bojovných žen a dívek potrvá jako malé znamení

⁴¹¹ Rozsévačka, 19. 4. 1928.

⁴¹² H. Rolandová-Holstová: Vývoj společnosti a osvobození ženy, Praha 1924, str. 52.

⁴¹³ Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 37–39.

toho, že toto nové ženské pokolení vědomě nebo bezděčně touží po pravém soudružství mezi mužem a ženou.“⁴¹⁴

Přes zřejmý emancipační rozměr komunistického uvažování o roli ženy ve společnosti i neustálé apely na nutnost aktivizace žen a jejich zapojení do politické práce mělo statisticky toto snažení velice slabý výsledek. V roce 1925 ženy tvořily pouze 10–12 % členů komsomolu, v roce 1932 v rámci členské základny I. kraje KSČ ženy představovaly 20% menšinu.⁴¹⁵ Tento neúspěch KSČ v budování masového ženského zastoupení v členské základně spočíval, dle mého názoru, v inkonsistentním přístupu k otázce žádoucí genderové role ženy, kterou by v rámci hnutí naplňovala. Zvláštní nesourodost panovala hlavně ve vztahu mezi vnímáním maskulinity a feminity. Z důvodu snahy symbolicky zobrazit sílu hnutí a průraznost třídního boje byla dělnická třída, jak již bylo uvedeno, kolektivní reprezentací maskulinity. Symbolicky deklarované mužné odhodlání hnutí k revoluci bylo jasnou distancí od orientalizujícího náhledu vyšších společenských tříd na chudinu, které byly připisovány ženské vlastnosti jako změkčilost, zahálčivost a vášnivost spojená s iracionalitou. Zobrazování revolučního hnutí jako svalnatého muže zoceleného manuální prací a bojem dávalo skvělou příležitost otočit pohled a delegovat stigmatizující zženštilost na buržoazii. Zatímco v rovině symbolického třídního boje můžeme tuto logiku označit za víceméně funkční, v rovině, ve které komunisté prosazovali genderovou rovnost, došlo k nežádoucímu zmatení.

Identifikací dělnické třídy výhradně s mužností, tedy ctnostmi mužského genderu, komunisté bezděčně přijímali a rozšiřovali pohled na ženu, který slavná feministická teoretička Simone de Beauvoire popsala jako logiku druhého pohlaví.⁴¹⁶ Zatímco první pohlaví, tedy maskulinita, mělo pro komunistické hnutí přímo identitotvorný rozměr, druhé pohlaví, tedy feminita, získalo natolik stigmatizující náplň, že se stalo kolektivní reprezentací pro třídního nepřítele. Můžeme sice bez nadsázky říci, že komunistický diskurz označoval revoluční práci za záležitost síly a mužnosti, ale rozhodně nelze tvrdit, že promluvy propagující hnutí za ženskou emancipaci byly ze strany aktivistů KSČ neupřímné či dokonce záměrně lživé. Komunistické

⁴¹⁴ Reflektor, číslo 10, ročník 1925.

⁴¹⁵ Pro čísla ke komsomolu Mladý bolševik, červen 1925, k poměru členů v I. kraji Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ, 31. 8. 1932; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3.

⁴¹⁶ K definici druhého pohlaví viz Simone de Beauvoire: Druhé pohlaví, Praha 1967, str. 10–12.

hnutí totiž nepropagovalo rovnost genderových rolí či rovnost autonomní mužské a ženské zkušenosti revolučního boje – propagovalo rovnost pohlaví v přísně biologickém významu. Žena byla rovna muži v tom smyslu, že jí nic nebránilo přijmout mužskou genderovou roli a stát se revolucionářem, vojákem, traktoristou či horníkem. Komunistické časopisy vydávané meziválečnou KSČ byly plné obrázků emancipovaných sovětských žen v mužských šatech vykonávajících typicky mužské profese. Pokud se žena stala symbolickou reprezentací dělnické třídy, představovala buď pozici oběti, vizuální metaforu dělnického utrpení, nebo soudruha v revoluci ženského pohlaví, jehož tělesné atributy ženství byly nemilosrdně zahlazeny.

Obrázek 7

příslušnice sovětské branné moci;

Rozséváčka 30.5.1934

obrázek 8

soudruh a soudružka pod rudým praporem;

Pravda mládeže 1. 5. 1928

Obrázek 9

žena jako symbolická reprezentace utrpení dělnictva; Rozsévačka 5.1.1928

Tento diskurz o genderových rolích se materializoval stvořením dvou ideálních typů komunistky. Za první můžeme označit typ revolucionářky. Ten byl definován přijetím mužského genderu a touhou působit po boku mužů v politické činnosti. Příkladem tohoto stylu

života byla Marie Švermová, která chodila na počátku 20. let po Praze „v kabátu, který byl přešit z pánského, na hlavě chlapeckou čepici s kšiltem, šedou šálu kolem krku a na klopeč odznak levice – hlavu Karla Marxe...“⁴¹⁷. Ve sledovaném období vybuodovala vlastní politickou kariéru, a dokonce byla ochotna delegovat na několik let výchovu dcery na své rodiče či ostatní příslušníky komunistického milie (dceru vychovávalo hnutí 2 roky po dobu studia obou rodičů v Moskvě).⁴¹⁸ Podobné odhodlání žít vlastní život bez mužské dominance projevovala například Josefa Slánská (roz. Hašková), která žila ve sledovaném období v odloučení od svého partnera a zabývala se nejen výchovou dítěte, ale také vlastní politickou a žurnalistickou činností.⁴¹⁹

Za druhý typ komunistky můžeme označit ženu, která sice byla politicky uvědomělá, ale její aktivita směřovala hlavně do prostředí domácnosti a výchovy dětí. Tyto ženy měly plnit svojí tradiční genderovou roli a svoje odhodlání k práci pro revoluci osvědčit trpělivým snášením nepohodlí, které přinášela mužova častá nepřítomnost nebo dokonce jeho perzekuce ze strany disciplinačních orgánů státu. Josef Krosnář na roli své ženy a obecně většiny manželek komunistických aktivistů vzpomínal následovně: „Děti byly rozumné a nedělaly mi starosti, za jejich výchovu jsem vděčil ženě...Péče o rodinu, děti a domácnost ležela převážně na nich [manželkách], velmi často i starost o živobytí. Byly vystaveny mnohaleté perzekuci. Ženám komunistů nikdo nezáviděl. Někteří lidé se jim divili, někteří je litovali, někteří se jim vyhýbali.“⁴²⁰ Tyto manželky, oddané svým mužům, měly mít samozřejmě přístup ke stranickým aktivitám a jejich účast na různých politických akcích a schůzích byla žádoucí. Na jejich manžele bylo dokonce často apelováno, aby nejen svým ženám podobné aktivity neupírali, ale aby jim dokonce pomohli při plnění jejich povinností v domácnosti, a tím jim darovali potřebný čas k setkání s ostatními „soudružkami“. Časopis Reflektor v roce 1929 na muže apeloval: „Vždyť při dobré vůli by mohl každý muž převzít alespoň část drobných prací a starostí, jež jeho ženu velice vyčerpávají. Je nesprávné a mužů nedůstojné, když stále jenom

⁴¹⁷ Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 40-42.

⁴¹⁸ tamtéž, str. 70.

⁴¹⁹ Josefa Slánská: Zpráva o mém muži, Praha 1990, str. 83-88.

⁴²⁰ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha 1966, str. 145.

plané naříkají nad neúčasti žen v dělnickém hnutí a když je pro jejich pasivitu odsuzují, aniž by však vlastní ženě dali možnost ke čtení časopisů a knih a k návštěvě přednášek a schůzí.“⁴²¹

Politická činnost mužů zůstávala zásadní – byli to oni, kdo měl ženám darovat čas na politickou aktivitu. I přestože můžeme předpokládat nemalou míru identifikace jejich žen s komunistickým hnutím, stálé členství ve straně nebylo podmínkou úspěšného plnění role uvědomělé manželky/matky. Zde leží vysvětlení nízkého procentuálního zastoupení žen ve členské základně KSČ. Vzdát se z větší části tradičního ženského genderu nebylo pravděpodobně jednoduché rozhodnutí, dá se snad říci, že něco takového bylo pro mnohé ženy dělníků v podstatě nemyslitelné. Mužská nadřazenost, dobově stále v dělnickém prostředí podstatě považovaná za přirozenou, se tak multiplikovala i skrze distribuci politického uvědomění, které mělo vycházet ze zájmu muže svoji ženu vzdělat.⁴²² Časopis Rozsévačka v roce 1926 upozorňoval, že “máme dosti žen s námi sympatizujících a několik obětavých pracovnic, ale mnohé si stěžují na nepochopení vlastního muže. Jak pěkné a rozumné by bylo, kdyby muž řekl ženě: Běž na schůzi, vzdělávej se, čemu nebudeš rozumět, vysvětlím ti...”⁴²³

Zatímco identifikace hnutí s maskulinitou nabízela mladým mužům možnost odmítnout vzory masové kultury a svůj osobní symbolický kapitál neodvozovat od podobnosti s Eddy Polem, ale od příslušnosti k vyvolené avantgardě, většina dívek a žen zůstala hospodyněmi a matkami. Je však nutné připomenout, že i jim mělo komunistické hnutí co nabídnout. Feministický diskurz jim nabízel nástroje, které je uschopňovaly k přetváření svého vztahu s manželem k většímu „soudružství“, čili rovnosti, a tažení za legalizaci potratů jim mělo svěřit vlastní tělo ke svobodnému užívání. Jejich politické uvědomění tak nemůžeme při srovnání s činností mužských aktivistů považovat za méněcenné, ale spíše za kvalitativně odlišné. Skutečnost, že právě na ně byly delegovány každodenní existenční starosti se zajištěním materiálního chodu skromných domácností, dělala obyvatelky dělnických čtvrtí na periferii Prahy daleko citlivější k otázkám nerovnoměrné dělby přístupu k materiálnímu

⁴²¹ Reflektor, číslo 6, ročník 1929.

⁴²² K postavení muže a ženy v dělnické rodině viz Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 50–54.

⁴²³ Rozsévačka, 8. 5. 1926.

blahobytu. Téma každodenní vzpoury proti chudobě, boj za vyšší standard bydlení či proti „drahotě“ skrze protest a „proletářskou svépomoc“, to byly pomyslné dveře, kterými komunisté symbolicky obsadili pražskou periferii a udělali z ní „rudý pás“.

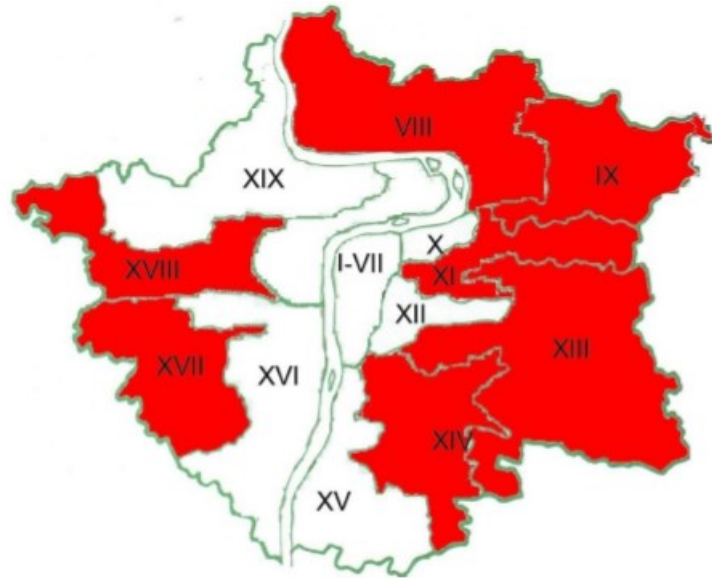
4.2 Budování „rudého pásu kolem Prahy“ skrze progresivní komunální politiku, družstevnictví a sociální práci

V komunálních volbách v roce 1927 získali komunisté v Praze celkem 70 416 hlasů a stali se tak po národních socialistech a národních demokratech třetí nejsilnější stranou ve městě. Nejsilnější podporu získali v obvodech Praha XVII (Košíře, Motol, Jinonice), Praha XVIII (Břevnov, Střešovice, Dolní Liboc), Praha VIII (Bohnice, Kobylisy, Strážkov, Trója), Praha IX (Prosek, Hloubětín, Vysočany), Praha XI (Hrdlořezy, Malešice, Žižkov), Praha XIII (Vršovice), Praha XIV (Michle, Nusle, Krč). Vyjmenované městské obvody se staly stabilními rudými baštami. Díky podpoře místních obyvatel volební výsledky KSČ v Praze v celém sledovaném období neklesly pod hranici 58 000 hlasů.⁴²⁴ Jednalo se o čtvrti s vysokým poměrem manuálně pracujících obyvatel, kam patřily i všechny pražské nouzové kolonie. Na Smíchově stálo v kolonii na Malvazinkách a v jejím okolí 101 nouzových staveb, v Jinonicích byla zřízena obecní dělnická kolonie, v Motole stála nouzová kolonie V Hliníku, v Bráníku vyrostlo 26 volně stojících nouzových příbytků, Na Žižkově v kolonii Na Krejčárku a v jejím okolí stálo 164 nouzových domků, ve Vysočanech si lidé bez domova zřídili 230 těchto staveb a na Proseku v obecní kolonii 150. Toto je výčet pouze těch největších pražských slumů. Celkem se v Praze nacházelo 1 875 těchto nouzových příbytků (žilo v nich 10–15 tisíc lidí) a všechny v lokalitách s vysokou voličskou podporou KSČ.⁴²⁵ Zatímco zaměstnaní manuálně

⁴²⁴ Ve volbách do ústředního zastupitelstva v roce 1931 KSČ získala 58 731 hlasů a v roce 1938 90 471 hlasů. K analýze výsledků komunálních voleb v Praze Michal Švec: Komunální politika ve Velké Praze: obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923–1938, Praha 2012, str. 62–87. Ve volbách do Národního shromáždění v roce 1925 získala KSČ ve Velké Praze 66 438 hlasů, v roce 1929 58 900 hlasů a v roce 1935 69 762 hlasů; Zpráva ke konferenci I. pražského kraje KSČ 16.–17. října 1926; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1; Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa, 11.–14.4.1936, Praha 1967, str. 501; Materiál ke krajské konferenci I. kraje KSČ konané 28.–29.3.1936; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

⁴²⁵ Stanislav Holubec: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009, str. 135.

pracující žijící většinou v pronajatých bytech se nacházeli spíše v situaci latentního ohrožení chudobou, obyvatelé nouzových kolonií žili život, který odpovídal výše zmíněné definici chudoby ve všech bodech.

Obrázek 10

Volební podpora KSČ ve volbách 1927, Statistická zpráva HMP za léta 1926-1929, s. 294-295; převzato z Michal Švec: Komunální politika ve Velké Praze. Obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923-1938, diplomová práce vedoucí Petr Jüptner, FSV UK, Praha 2011 str.131

Komunistickým aktivistům se v těchto lokalitách, soudě dle volebního chování zdejších občanů, podařilo získat poměrně silnou základnu sympatizantů. Nebyly to však jen diskurzivní praktiky hnutí převádějící marxistické ideologické postuláty ve srozumitelný narativ o sebevědomé dělnické třídě vzdorující útlaku, to, co přetřelo pražskou periferii na „rudo“, byla snaha komunistů vyrovnat se s chudobou předměstí konkrétními kroky ke zlepšení zdejší kvality života. Hnutí využívalo ve snaze o okamžité zlepšení materiálního života svých potenciálních příznivců hned několik institucí. Patrně nejvyhledávanější bylo spotřební družstvo Včela, důležitou roli také hrála aktivita v komunální politice. Sociální rozměr však měly i satelitní organizace kolem KSČ – například dětské hnutí nebo Rudá pomoc – a dokonce i samotné stranické struktury, skrze které bylo možné vystoupat doslova z ulice až do lavic parlamentu.

Existenční problémy byly doslova žitou realitou obyčejných obyvatel dělnických čtvrtí. Starosti o běžné fungování domácnosti, delegované většinou na ženy, představovaly hlavní náplň jejich života. Komunističtí aktivisté si tento fakt uvědomovali, a právě na něm budovali základy přístupu ke své potenciální klientele. Josef Krosnář ve svých pamětech vzpomínal na to, jak spolu se svojí kolegyní Jožkou Jabůrkovou sestavoval rozpočet dělnické domácnosti:

„Kdysi večer po jedné veřejné schůzi v Libni se u nás zastavila redaktorka Rozséváčky Jožka Jabůrková. Řekla mé ženě: Marie, pomoz mi sestavit pro čtenářky Rozséváčky průměrný týdenní rozpočet tříčlenné rodiny...kolik vydělává ten táta týdně? Optala se manželka. Za stokorunu rozpočet nesestavíš.

Sepsaly rozpočet s nadpisem: Hody dělnické rodiny

Rodina přijala týdně	100 Kč
Byt v Praze týdně	50 Kč
Tramvaj	10 Kč
Tisk, příspěvky	5Kč
Snídaně denně 1,20 Kč	8,40 Kč

Na všechna ostatní vydání včetně obědů a večeří zbylo 26 Kč.
V závěru článku se Jožka Jabůrková zeptala: A kde jsou podrážky? Šaty? Sešity do školy?⁴²⁶

Průměrná mzda dělníka sice dle dobových statistik činila 210 Kč týdně, ale v prostředí těch nejchudších a v rámci turbulentních změn na trhu práce, jehož výkyv na přelomu dvacátých a třicátých let měl na finance řady domácností velice citelný dopad, byl uvedený, byť silně pesimistický, rodinný rozpočet určitým odrazem žité či potenciálně zakoušené reality.⁴²⁷ Spotřební družstvo Včela se samo prezentovalo jako instituce, která měla otevřít cestu zadluženým domácnostem pražské periferie k prolomení materiálního nedostatku. Redakce časopisu pro družstevníky v roce 1926 otiskla dopis jedné z nadšených družstevnic: „Než jsem se stala členem konsumního družstva Včely, stávalo se mi často, že v rozpočtech, které jsem si vypracovávala na celý týden, ve čtvrtek nebo v pátek zela veliká díra: počítej, jak počítej, na zbývající den nebo dva nebylo peněz na stravu a dětem se jíst dát musí...Velmi často domlouval mi muž, abych vstoupila, co člen do Včely, že se mi bude snáze počítat. Já však

⁴²⁶ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha, 1966, str. 11.

⁴²⁷ K průměrné mzdě dělníka viz Václav Průcha: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, Brno 2004, str. 236.

jsem se bála uvázat si na krk splácení podílu...odhodlala jsem se konečně a učinila jsem krok, který v krátké době přinesl báječné výsledky...při levném nákupu, dobré váze a jakosti zboží nejenže mohu spláceti podíl, ale ještě k tomu jsem prosta všech dluhů...“⁴²⁸

Spotřební družstvo Včela představovalo síť prodejen, které měly saturovat cenově dostupnými potravinami a základním spotřebním zbožím pražské periferie a dělnické čtvrti měst ve středních Čechách.⁴²⁹ Jeho představitelé v roce 1924 s hrdostí zdůrazňovali, že zboží nabízejí o 3–5 %, nárazově ale až o 10 % levněji než konkurence.⁴³⁰ Pro vstup do družstva bylo nutné složit podíl 200 Kč. To sice mohlo jednorázově zatížit rodinný rozpočet, ale jednak potřeba samotného podniku stále získávat další kapitál nutný pro expanzi i běžný provoz, jednak ideologicky podmíněný cíl vybudovat z družstva masovou organizaci vedl k praxi postupného splácení členských podílů. Podíl mohl být skládán po minimálních částkách, bylo přípustné splácet pouze 2–5 Kč týdně. Mezi výhody členství patřil nejen cenově dostupnější nákup, ale také určitý příslib materiálně zabezpečené budoucnosti. Člen s určitým profilem, který zahrnoval alespoň několikaleté nepřerušované členství a roční nákup v prodejnách družstva v hodnotě 1000 Kč, mohl získat dokonce určitou finanční podporu v případě invalidity a v případě jeho úmrtí měl být rodině vyplacen příspěvek na pohřeb.⁴³¹

Dalším lákadlem pro vstup do organizace byla možnost zhodnocení i minimálních úspor. Družstvo nabízelo založení vkladní knížky, na kterou mohli střadatelé ukládat i částky v hodnotě stokorun. Kolem kolektivů „uvědomělých proletářských konzumentů“ se dokonce objevila aktivita zakládání drobných společných pokladen, kterou Včela posléze zaštitila a dále propagovala: „V Praze je zaveden a oblíben chvalitebný zvyk: skoro v každé továrně nebo hostincích je zavedena tzv. Včelka, do které si po celý rok ukládají Včeláci po 2, 5, 10 i více Kč a před Vánocemi se pak dělí o výtěžek. Půjčují si mezi rokem, vybírají úroky z půjček, peníze

⁴²⁸ Včela. Věstník a výchovný list pro družstevnictví, věnovaný členům Včely, 3. 3. 1926.

⁴²⁹ Družstvo fungovalo na základě distribuce potravin z velkoskladů do jednotlivých prodejen detašovaných v dělnických čtvrtích. Největší stál ve Vysočanech, byl postaven na přelomu 20. a 30. let. Družstvo provozovalo také stáčírný nápojů, balicí linky a bylo navázáno na družstevní pekárnu v Berouně. Viz např. dobový snímek pořízený v roce 1930 k pětadvacátému výročí fungování družstva. Sestřih zhotovený pro pořad „Hledání ztraceného času“ dostupný online na <https://www.youtube.com/watch?v=gUGfyqutlbQ> a <https://www.youtube.com/watch?v=gyPGS7pBzDU>.

⁴³⁰ Včela. Věstník a výchovný list pro družstevnictví, věnovaný členům Včely, 4. 7. 1924.

⁴³¹ Včela. Věstník a výchovný list pro družstevnictví, věnovaný členům Včely, 1. 9. 1924.

uloží a získané úroky mezi sebe rozdělí, nebo výtěžek dají nějakému dobročinnému účelu.“⁴³² Hlavní výhodou členství ve Včele tak byl příslib materiálního zabezpečení jak v blízké, tak ve vzdálené budoucnosti. To mělo otevřít pro aktéry možnost realizovat určité strategie nutné pro budoucí sociální vzestup rodiny či jejích jednotlivých členů: „Chcete mítí pro své dcery věno? Nebo aspoň výbavu? Pro své syny prostředky na studie nebo na řemeslo? Nebo své stáří chcete mítí alespoň částečně zabezpečeno? ...Za deset let správného nákupu [ve Včele] máte slušnou hromádku peněz. Činí to přes 3000 [ušetřených] Kč.“⁴³³

Ve dvacátých letech bylo spotřební družstvo Včela ve společném vlastnictví sociálních demokratů a komunistů. Tato situace způsobovala již před V. sjezdem KSČ různé třenice, které hrozily rozkolem. Komunistická taktika pro řešení těchto krizí byla postavena na aktivizaci členstva patrně sympatizujícího spíše s komunistickým než sociálně demokratickým pojetím. Jeden z interních stranických oběžníků členům komunistické frakce KSČ ve Včele v roce 1928 radil: „Těmto pokusům soc. demokratů jest nutno čeliti a sice tím, že do otázky budou zainteresovány masy členů...svoláním členských schůzí ve všech rozdělovnách, na nichž o události v družstevním hnutí bude jednáno...“⁴³⁴ Když v roce 1931 došlo k rozkolu, většina členstva se postavila na stranu komunistů. Ztráty v členské základně byly pouze přechodné a naprosto minimální, naopak v letech 1931 a 1932 stoupl počet členů z 47 242 na 63 411 a nadále stoupal.⁴³⁵

Již ve dvacátých letech bylo „proletářské družstevnictví“ ideologicky vysvětlováno jako forma třídního boje. V roce 1925 časopis Včela apeloval na své čtenářky: „Ženo dělnická...ty, která musíš od rána do večera cizím lidem, těm, kteří žijí z nadhodnoty tvé práce a tvých soudruhů prát, vařit, uklízet, děti chovat, ty, jež jsi nucena od rána do večera namáhavě pracovat u mrtvých strojů, které hučí stále jednu a tutéž píseň o tvém otroctví...Řekl ti již někdo, jak můžeš účinně bourati toto neudržitelné zřízení, které je již tak prohnilé, že ke svému zániku potřebuje jen silný nápor všech dělníků a dělnic – aby se zhroutilo a udělalo volné místo světu novému...Je to

⁴³² Včela. Věstník a výchovný list pro družstevnictví, věnovaný členům Včely, 6. 1. 1926.

⁴³³ Včela. Věstník a výchovný list pro družstevnictví, věnovaný členům Včely, 3. 11. 1926.

⁴³⁴ Oběžník krajského ústředí KSČ 13. 7. 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

⁴³⁵ 30 let bojů a práce Včely. Zprávy za třicátý rok činnosti, Praha 1935.

družstevní hnutí milá soudružko, kde je tvoje místo...každý obchodník je nepřitelem dělné třídy, a proto žádnému nesmíme pomoci svých peněz dávat do rukou zbraně proti sobě samým. Konsumní prodejna je majetkem všech členů, zisk plynoucí z družstevního hospodaření, používán je ve prospěch všem. Spotřebou chceme dojít k vlastní výrobě, vlastní výrobou k přeměně dnešního zřízení.“⁴³⁶ Navzdory tomu komunisté v roce 1931 zpochybňovali ideové směřování, kterým se družstvo ubíralo. V dubnu 1931 hodnotila směrnice revoluční družstevní opozice situaci následovně: „Pod vedením těchto vůdců [sociálních demokratů] jsou nucena družstva všemi silami působiti k udržení kapitalistického řádu, k překonání krise na účet dělnické třídy, cestou hladu, fašismu a imperialistické války...místo boje proti kapitalistickým organizacím, proti trustům, kartelům, monopolům nastoupili cestu srůstu družstevní byrokracie s těmito organizacemi a spolupráce s nimi...“⁴³⁷ Po převzetí družstva výhradně do rukou komunistů se i přes určitou radikalizaci diskurzu tiskovin po vzoru strany organizační praktiky ani nabídka výhod členům v podstatě nezměnily. Členství ve Včele bylo stále zajímavé – v roce 1935 členská základna čítala 76 351 družstevníků.⁴³⁸

Straničtí aktivisté využívali masovost družstva a jeho symbolický kapitál k náboru nových členů. Jeho široká základna se stala vítaným rezervoárem lidských zdrojů. Jeden ze straníků vzpomínal na postupnou indoktrinaci družstevníků následovně: „S pomocí Včely jsme se přiblížili k bezpartijním a prodávali jim rudý tisk. S tím, kdo byl ve Včele, jsme debatovali tak dlouho, až jsme ho získali. Když byl členem Včely, měl zpečetěno, že bude i členem strany.“⁴³⁹ Finanční kapitál družstva a jeho ostatní zdroje se staly vítaným krytím pro jiné stranické aktivity. V letech 1931–1932 investovalo družstvo Včela 350 000 Kč do stávkových výborů a 323 000 Kč do podpory nezaměstnaných.⁴⁴⁰ Družstevní prodejny se měly stát základnou protestu: “Družstva jako masové organizace proletářských spotřebitelů jsou zvláště vhodnou základnou pro rozvinutí proti drahotního hnutí...boj nájemníků proti zrušení ochrany nájemníků a za snížení činží je jen

⁴³⁶ Včela. Věstník a výchovný list pro družstevnictví, věnovaný členům Včely, 8. 7. 1925.

⁴³⁷ Směrnice revoluční družstevní opozice. Komunistická instrukce pro revoluční práci v družstvech (15. 4. 1931); NA, fond UV KSČ, družstva a komunální politika, karton 80.

⁴³⁸ 30 let bojů a práce Včely. Zprávy za třicátý rok činnosti, Praha 1935.

⁴³⁹ Čím komunisté vítězili. Ze vzpomínek pamětníků na stranickou agitační práci v Praze 4, Praha 1971, str. 25.

⁴⁴⁰ Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ, 31. 8. 1932; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3.

součástí proti drahotního boje a musí k němu býti organicky přiřazen.“⁴⁴¹

Obrázek 11

Včela, 3. 6. 1925

Provoz Včely si pod výhradním vedením komunistů nadále zachoval sociální rozměr, který strana ještě umocňovala prací svých aktivistů a satelitních organizací. Zdeňka Nedvěďová vzpomínala na své působení na pražské periferii následovně: „Já, protože jsem byla dětská lékařka, jsem byla pověřena spoluprací se Solidaritou. Vyšetřovali jsme děti nezaměstnaných rodičů, chodili jsme do těch strašných jeskyní pod Petřínem – na Strahově, kde žily mnohé rodiny nezaměstnaných, a kromě toho jsme dělali hromadné prohlídky. Nejen proto, abychom mohli straně dávat materiál, jak vypadá stav dětí pracujících, a hlavně dětí nezaměstnaných, ale dělali jsme také významné pomocné akce, jako vitamínovou. Medikamenty jsme získávali všelijak...“⁴⁴² Ve styku s nejchudšími obyvateli pražského předměstí zůstával například Josef Krosnář. Ve svých vzpomínkách konstatoval: „Chodili jsme do ohříváren mezi nezaměstnané denně, bylo to skličující. Mnozí z nezaměstnaných byli již unaveni a omrzeli dlouhým nuceným nicneděláním,

⁴⁴¹ Pracovní plán I. kraje KSČ na měsíce leden–březen 1933; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

⁴⁴² Vzpomínka Zdeny Nedvěďové, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 106–107.

ztráceli důvěru v život, v sebe a ve všechno; dalo nám to dost práce vysvětlit jim příčiny krize a jejich neutěšeného stavu a probudit je k nějaké činnosti...často jsme v ohřívárnách udělali schůzi...Dozorci jsme někam vystrnadili nebo šel na pivo, pár nezaměstnaných se pro jistotu opřelo o dveře a my jsme měli půl hodiny, nebo hodinu času informovat nezaměstnané, co se podnikne dnes, zítra a co za týden...“⁴⁴³ Jak je patrné, za účinnou sociální pomocí šel vždy pokus o indoktrinaci.

Podobně fungovalo i dětské komunistické hnutí, které vytvořilo nástroj, kterým bylo možné děti chudých odvést z prostředí periferie a poskytnout jim dočasně potřebné materiální zázemí. Tímto nástrojem byly letní tábory, jejichž program se skládal z výletů, her, koupání a zvláštní pozornost byla kladena na pestrou a vydatnou stravu. Toto vše mělo být zdarma pro děti z nouzových kolonií či potomky nezaměstnaných rodičů.⁴⁴⁴ Neodmyslitelnou součástí těchto táborů však byly přednášky na témata jako „postavení proletářských dětí v kapitalistických státech“, „válečné nebezpečí“, „fašismus“ apod.⁴⁴⁵ Na to, jak pomoc spojená s indoktrinací probíhala, vzpomínala Anna Horníková. Její manžel, Sláva Horník, měl jednoho dne na pražské periferii přesvědčit chudé děti nezaměstnané matky bez přístřeší o kvalitách revolučního hnutí. Děti se však ke všemu z počátku stavěly negativně: “

„Co votravujete, táhněte pryč, co sem čumíte, co je vám do nás? O nic se vás neprosíme! Sláva se však nedal. Sedl si před doupětem a začal dětem vyprávět: Děti, jednou bude lépe, nebojte se mě, mám Vás rád, a všichni vás máme rádi...soudruzi komunisté...kde máte tatínka a maminku?...Táta no ten odešel už před zimou. Neměl dlouho práci, bydlili jsme dlouho ve Vysočanech, a pak nás vyhodili z bytu. Táta nás nastěhoval sem a šel hned na podzim někam hledat práci...A máma? Ta je s Mařenkou a Frantou na Václaváku. Má tam flek před korunou...Dala se do pití. Chodí domu každé den nalitá a ten bengál co dělá...Druhý den jsme udělali ve Svazu pro péči o proletářské dítě opatření. Ještě téhož dne odpoledne se rodina nastěhovala z doupěte do malé světničky v Jinonicích. Svaz jim zaplatil a celý rok činži a vybavil byt chudým, ale čistým nábytkem. Frantík a Božena chodili pak do třídy ke Slávovi a jezdili s námi po všechna léta na soběšínský tábor.“⁴⁴⁶

⁴⁴³ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha 1966, str. 27–28.

⁴⁴⁴ Anna Horníková: Rudí průkopníci, Praha 1972, str. 53–54.

⁴⁴⁵ Národní archiv sbírka organizací mládeže, karton 4.

⁴⁴⁶ Horníková, Anna: Rudí průkopníci, Praha, 1972, str. 56–59.

Mnoho aktivistů, kteří takto působili v ulicích pražských předměstí, vyšlo z podobných poměrů. Jejich rodiče nebyli sice nezaměstnanými alkoholiky bez domova, ale často se živili manuální prací a nemálo z nich bydlelo na periferiích velkých industriálních center. Josef Krosnář pocházel z Libně a jeho otec byl barvíř, Marie Švermová byla dcerou políra na stavbě a textilní dělnice žijících v dělnické komunitě v Praze, později v Saské Kamenici a Porýní, Klement Gottwald vyrůstal v sociálně slabé rodině bez otce a vyučil se truhlářem, Rudolf Hájek, přední funkcionář Rudých odborů, vyrostl v rodině obuvnického dělníka v Písku a měl pět sourozenců.⁴⁴⁷ Karel Jiráček, komunistický dramatik a zároveň vyučený truhlář živil se jako dělník v továrně na krémy na obuv, vzpomínal: „Byl jsem od dětství spjat s dělnickou Prahou. Když mi bylo deset let, poprvé jsem se zúčastnil politického boje...naše politické přesvědčení se projevovalo potyčkami s kluky, kteří chodili cvičit do Sokola a nám nadávali socani-krocani, což jsme nemohli nechat bez trestu.“⁴⁴⁸ To, že sociální vzestup skrze struktury strany byl možný, dokládají údaje o sociálním složení členů stranických orgánů. V roce 1928 kandidovalo do krajského vedení I. kraje KSČ třináct dělníků, sedm placených funkcionářů a zaměstnanců strany, jeden řidič, jeden železničář, jedna žena v domácnosti, jeden zaměstnanec nakladatelství.⁴⁴⁹ Přístup k nejvyšším metám politické kariéry byl otevřený i lidem z ulic a továren. Zatímco hlavní rivalové bojující s KSČ o přízeň dělníků – sociální demokraté – delegovali do poslanecké sněmovny v roce 1928 tři profesionální politiky, devět novinářů, šest placených funkcionářů odborů a družstev, dva učitele, čtyři úředníky, dva dělníky a jednoho rolníka, komunisty zastupovalo sedm profesionálních politiků, devět novinářů, jeden funkcionář Rudých odborů, jeden právník, jeden učitel, jeden úředník, dva rolníci, dva úředníci a šestnáct dělníků (sic!). Díky tomu, že v uvedené statistice figuruje kategorie profesionálního politika (člověk živil se alespoň rok jako placený funkcionář strany), lze říci, že dělníci zvolení do poslanecké sněmovny se živil v podstatě až do voleb manuální prací a politické aktivitě se věnovali ve svém volném čase. Navíc podobných úspěchů bylo možné dosáhnout rychle. V roce 1928 byl věkový průměr poslanců za KSČ 41,3 roku a o deset let

⁴⁴⁷ Josef: Zlaté pražské časy, Praha, 1966, str. 146; Švermová, Marie: Vzpomínky, Praha 2008, 11–27; Karel Kaplan: Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský, Praha 2009, str. 7; Rudolf Hájek: Za námi cesta neschůdná. Vzpomínky odborového pracovníka, Praha 1966, str. 7–10.

⁴⁴⁸ Jiráček, Karel: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha, 1971, str. 11.

⁴⁴⁹ Oběžník ke svolání krajské konference 18. 2. 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

později dokonce 40, 9 roku. Věkový průměr všech poslanců se pohyboval kolem 47–48 let (v roce 1928 47, 4 roku, v roce 1938 48,1 roku).⁴⁵⁰

Většina aktivistů, kteří vystoupali z ulice do vyšších pater stranické politiky, byli lidé, které můžeme označit za nositele inkonzistentního sociálního statutu.⁴⁵¹ Jejich habitus byl definován na jedné straně inteligencí, kladným vztahem k četbě či samostudiu, ale na druhé straně nudnou jednotvárnou manuální prací, ke které byli přivedeni vnějšími podmínkami, komplikujícími absolvování standartního institucionálního vzdělání. Jak vzpomínala jedna z aktivistek Emilie Horáčkové: “Cestu ke straně jsem měla připravenou už celým svým dětstvím. Bydlili jsme – osmičlenná rodina – v bytě o malé kuchyni a o pokoji bez příslušenství...o hygienu dětí a o to, jak žijí, se nikdo nestaral...měla jsem nadání i velkou touhu po vzdělání, jen prostředky nebyly.”⁴⁵² V některých případech se i přes překážky podařilo některým prosadit se na klasických prestižních vzdělávacích ústavech. Například Marie Švermová studovala právnickou fakultu, Josefa Slánská studovala na gymnáziu, přestože její rodina bydlela v nouzové kolonii.⁴⁵³ Jejich postavení dané sociálním původem však také plně odpovídalo uvedenému teorii. Zatímco sami se tito jedinci mohli vnímat dle nejvyššího dosaženého sociálního statutu jako vzdělaní perspektivní lidé, společnost je měla tendenci hodnotit dle nejnižšího dosaženého sociálního statutu – jako součást stigmatizované předměstské chudiny. Toto postavení je logicky směřovalo na pozici požadující změnu společenského řádu a následně do struktur KSČ, kde pro ně byla distribuce uznání mnohem příznivější.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Socioprofesní a věkové statistiky poslanců národního shromáždění zpracoval Josef Harna. Viz Josef Harna: Profesionální a věková struktura členů poslanecké sněmovny Národního shromáždění z období první Československé republiky (Příspěvek k typologii politických stran); In: Studie k moderním dějinám: sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Josef Harna a Petr Prokš (eds.), Praha 2001, str. 315–327.

⁴⁵¹ Jadwiga Šanderová: Sociální stratifikace, Praha 2004, str. 75.

⁴⁵² Vzpomínka Emilie Horáčkové, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 15.

⁴⁵³ Životopis J. Slánské sepsaný v roce 1960; Archivní pozůstalost Josefy Slánské (v soukromém vlastnictví Marty Slánské), karton 1; Josefa Slánská: Zpráva o mém muži, Praha 1990, str. 76–80; Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 25–53.

⁴⁵⁴ K dělnickému hnutí jako boji za dosažení sociálního uznání Marek Hrubec a kol.: Etika sociálních konfliktů. Axel Honneth a kritická teorie uznání, Praha 2012, str. 29–34, 39–44. Byť citovaný text dokládá boj o uznání v raných fázích dělnického hnutí, dle mého názoru se popisované mechanismy v mnohém odrážejí i ve fungování meziválečného komunistického hnutí.

Strana sama tyto jedince v jejich vzestupu stranickou hierarchií aktivně podporovala. Investovat do podobné činnosti se komunistům vyplatilo jednak z ideologických důvodů – dělnická třída měla hnutí budovat ze svého středu – a jednak pro chronický nedostatek schopných kádrů, s kterým se organizace potýkaly po celé sledované období. Pozice v avantgardě komunistického hnutí byla definovaná sociálním a kulturním kapitálem, jež představovaly osobní styky a koalice uvnitř hnutí, míra nasazení jednotlivce v každodenním aktivismu a v neposlední řadě také vzdělání. Pro plebejský aktivismus namířený proti sociálním hierarchiím na nejnižší úrovni hnutí nebylo potřeba v podstatě žádné vzdělání, dokonce ani základní gramotnost. Jedna z dochovaných vzpomínek výstižně popisuje model tohoto prostého rebela: “Taková babička Příbylová. Představte si, že v celém svém životě neměla na nohou ženské boty. Její nohy byly od cihlářské práce tak deformované, že se nevešly do ženských bot. Neuměla číst ani psát, ale pro naši věc úplně hořela. První máj, to byl její největší svátek...všechny standarty jsem jí musela přečíst a z těch si pak vybrala tu, která měla nejbojovnější heslo...vedle mnoha jiných hesel volala například toto: Vemte jim pendreky, dejte jim krumpáče.”⁴⁵⁵ Příslušník komunistické avantgardy činný v politických a organizačních orgánech však musel ovládat alespoň základy marxistické teorie a směrnice pro praktickou práci. Časopis komunistická mládež problematiku v roce 1925 shrnul následovně: „Víme velmi dobře, že pravé bolševické funkcionáře může nám vychovati jediné škola života, denní práce, denní boje, ostří persekuce. Ale pro tuto tvrdou praxi musíme naše funkcionáře vyzbrojiti alespoň základními teoretickými znalostmi, obeznámiti je se sociálními zákony třídního boje, s jeho formami i vůdčí úlohou, kterou v tomto boji, co vůdci proletářské revoluce musí hráti.”⁴⁵⁶

Stranická organizace zájemcům nabízela celý systém stranického školení. Interní stranický oběžník nastínil jeho strukturu následovně: „Elementární školení členů strany nutno prováděti na dvou stupních. Elementární škola I. stupně seznamuje členy strany politicky málo nebo vůbec nic školené se všeobecným programem strany...elementární škola II. stupně vychovává jádro členů strany aktivně politicky a prakticky již připravené...do této školy nutno vyslat

⁴⁵⁵Čím komunisté vítězili. Ze vzpomínek pamětníků na stranickou agitační práci v Praze 4, Praha 1971, str. 8.

⁴⁵⁶ Komunistická mládež, 27. 6. 1925.

především funkcionáře strany i ony členy, kteří mají být na funkcionáře vzděláni.“⁴⁵⁷ Noví funkcionáři měli být vzděláni v následujících tematických okruzích: základy marxismu, Leninovy teorie, taktika strany v národnostní otázce, taktika strany v agrární oblasti, taktika strany v odborové oblasti, kulturní a hospodářská úroveň SSSR a frakční činnost. Je však třeba zdůraznit, že vybudovat kariéru uvnitř struktur KSČ nebylo jednoduché. Jednalo se o dlouhodobou náročnou činnost, kterou bylo nutné provádět ve volném čase. Udržet disciplínu jednotlivců bylo patrně často krajně problematické. V již citovaném oběžníku nechybí následující důrazné upozornění: „Hlavně třeba dbáti toho, aby žáci za celého školního večera nepili lihoviny...Ve škole musí být nejpřísnější disciplína. Žáci zvolí si školní sovět z tří až čtyřech žáků, který pečuje o disciplínu...Nepřístojnost nahlásí ihned tělesu strany.“⁴⁵⁸

Život komunistického funkcionáře byl vyplněný téměř výhradně prací s politickými cíli a jeho pracovní tempo bylo hektické. Josef Krosnář vzpomínal na svůj život mezi válkami následovně: „Při tomto způsobu života nebylo na pořádek ani pravidelnost v jídle valné pomyšlení. K jídlu jsme si nosili něco v kapse a jinak se přizpůsobili možností. Většinou jsme se někde zastavili na polévku s chlebem a na dva teplé vuřty...“⁴⁵⁹ Přesto pokud se členovi z prostředí chudinských čtvrtí podařilo dostat až na vrchol stranické hierarchie, získal nejen vysoký symbolický kapitál přetavený v respekt hnutí i komunity, ale také vyšší úroveň materiálního zabezpečení. Komunistický poslanec inkasoval za svoji „revoluční činnost“ více než dvojnásobek průměrné dělnické mzdy. Na IV. sjezdu KSČ (1927) byly jeho materiální nároky zhodnoceny následovně: “Veškerí poslanci i senátoři jsou povinni odvádět příjem, který požívají za vykonávání poslanecké funkce, i každý jiný příjem pokladně strany. Pokladna strany vyplácí soudruhům poslancům a senátorům odměnu jako druhým zaměstnancům ústředí, a sice dle první platové stupnice, stanovené pro vedoucí pracovníky resortů ústředí. Požitky této stupnice jsou: Základní plat Kč 1 500 měsíčně, přídavek na manželku 200 Kč, přídavek na dítě 100 Kč a 20 % příbytečné. Vedle toho jsou vypláceny diety za schůze podle obvyklé dietní normy pro referenty stanovené a funkční přídavek 800

⁴⁵⁷ Stranický oběžník 15. 9. 1926; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1.

⁴⁵⁸ Tamtéž. Organizace stranického školení byla v kompetenci agitpropu. K dalším pramenům viz NA, fond UV KSČ, agitprop, karton 63–77.

⁴⁵⁹ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha 1966, str. 72.

Kč pro ty soudruhy, kteří vedle svého mandátu vykonávají odpovědné funkce v ústředí.”⁴⁶⁰ Stanislav Budín vzpomínal, že i přes poměrně nízké odměny placených funkcionářů si se ženou mohli najmout chůvu pocházející z komunistického milieu, aby získali čas na svoje další politické působení.⁴⁶¹

Nelze samozřejmě přehlížet, že velice důležitou součást komunistického hnutí tvořily elity s vysokým vzděláním, jejichž role byla nezanedbatelná, protože svým buržoazním habitem chránily stranu před intelektuální plochostí. Například Rudolf Slánský vyrůstal v rodině středostavovského židovského obchodníka a původně směřoval k podobné kariéře jako jeho otec.⁴⁶² Jan Šverma byl synem právníka a měl mimo vysokého vzdělání soukromé zájmy typické pro vyšší třídu. Jeho budoucí žena vzpomínala, že „Jan tehdy hodně sportoval. Boxoval, pěstoval turistiku...miloval stroje, měl motorku Wanderera a rád jezdil na kole...”⁴⁶³ Stanislav Budín již v pubertě se zaujetím nabíral zkušenosti s vysokou kulturou: „Protože jsme měli doma velkou knihovnu, četl jsem však ledacos, a dokonce sahal i po některých bratrových učebnicích... [v šestnácti a sedmnácti letech, kdy ruská revoluce přerušila výuku na gymnáziu] opět jsem hodně četl – beletrii, klasickou i politickou literaturu. Dokonce jsem se pustil do filozofie a četl s tužkou v ruce Plechanova. Několik měsíců jsem ležel v Nietzscheho spisech, unášel jsem se představou nadčlověka...ze všeho čtení jsem nejvíc miloval Maxima Gorkého...jeho vidinu hrdého a svobodného člověka...”⁴⁶⁴ Obyvatelé pražských předměstí se však mohli spíše identifikovat s příkladem Anežky Hodinové-Spurné, která se narodila jako dcera domkáře, od 14 let pracovala jako služebná na statku. V roce 1922 se přestěhovala do Prahy, kde žila ve vyřazeném vagoně v nouzové kolonii na Červené skále. Po svém zvolení do žižkovské samosprávy a následně Ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy se její

⁴⁶⁰ Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25. 3. – 28. 3.1927, Praha 1984, str. 324.

⁴⁶¹ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 86.

⁴⁶² Karel Kaplan: Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský, Praha 2009, str. 207.

⁴⁶³ Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 51.

⁴⁶⁴ Stanislav Budín: Jak to vlastně bylo, Praha 2007, str. 15.

hlavní agendou stala bytová krize a téma zlepšení života v nouzových koloniích. V roce 1929 se stala poslankyní za KSČ.⁴⁶⁵

Anežku Hodinovou-Spurnou můžeme považovat za model zástupce obyvatel periferie v samosprávných sborech, který svým působením materializoval příslib brzkého zlepšení situace. Vystoupení ve shromáždění samosprávných orgánů bylo přetavením diskurzu v čin, jenž mohl znamenat reálné změny a zároveň bránil toto prostředí před orientací ze strany mocných. Díky symbolickému kapitálu, který představoval její původ, mohla vystupovat v ústředním zastupitelstvu hlavního města Prahy jako zástupkyně všech obyvatel pražských slumů: „Já z tohoto místa jménem všech kolonistů Prahy odmítám útoky, které učinil na ně kol. Varhaut, poněvadž musím jako jedna z nich prohlásit, že slova, kterých použil proti komunistům, jsou demagogie. Demagogií je nutno nazvat, jestliže dovede o nich mluvit jako o nějaké zvěři a používá-li se nejhorších názvů pro lidi nejchudší, kteří si musili vlastní práci doplnit to, co obec pražská neučinila a nečiní právě ve prospěch nejubožejších nebydlících...není to vinou kolonistů, že se dostali do takových poměrů, nýbrž vinou celého systému, který právě ty nejubožejší dohnal tam, kde jsou...na Václavském náměstí a v bohatých čtvrtích bydlí větší lichváři než v těch koloniích.“⁴⁶⁶

Komunisté ve dvacátých letech zastávali postoj ke komunální politice, jehož základem se stala následující strategie: „Při provádění komunistické parlamentní a komunální politiky nesmí se komunisté řídit finanční nosností státu, nebo obce, nýbrž jedině a výhradně stupněm bídy lidu.“⁴⁶⁷ Přístup strany k samosprávným orgánům ovšem nebyl konzistentní. Výše uvedená snaha o jejich využití k rychlému tažení ke zlepšení materiální situace chudých narážela na revoluční stanovisko strany a nedůvěru v instituce „buržoazní demokracie“. Participace na nich mohla být kdykoliv označena za oportunistus. Ve výše citované směrnici pro práci komunistů v samosprávných orgánech se vedle pasáží, které mluví o ohledech na „stupeň bídy lidu“, objevují silně skeptické popisy tehdejší demokracie jako formy falešného vědomí šířené buržoazií: „Obecní demokracie je odrazem měšťácké demokracie vůbec. Úkolem

⁴⁶⁵ Příruční slovník k dějinám KSČ, Svazek I. A-O, Praha 1964, heslo Anežka Hodinová-Spurná, str. 238; Marie Švermová: Vzpomínky, Praha 2008, str. 51.

⁴⁶⁶ Projev Anežky Hodinové z 20. února 1928 In: Za novou a lepší Prahu. Dokumenty o činnosti komunistického klubu na pražské radnici, Václav Hlavsa (eds.), Praha 1957, str. 43.

⁴⁶⁷ Směrnice pro práci komunistů v samosprávných sborech (obecních, okresních a zemských zastupitelstvech); NA, fond UV KSČ, družstva a komunální politika, karton 82.

komunistických členů obecních zastupitelstev je ukázati dělníkům na obecních událostech, jež se dějí přímo před jejich zraky, jež zasahují do jejich každodenního života a bezprostředně je tedy zajímají, že měšťácká demokracie je pouhou rouškou diktatury buržoasie...“⁴⁶⁸ Mezi těmito do určité míry antagonistickými postoji našel modus vivendi člen ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy a jeden z architektů komunistické komunální politiky MUDr. Hugo Hecht. V časopise Komuna působení komunistických zastupitelů shrnul v roce 1927 následovně: „Když po volbách do obecního zastupitelstva v roce 1923 vstoupili komunisté do pražské radnice, bylo předem jasno, že nelze jich úkol spatřovati v tom, že budou podporovati svou spoluprací dosavadní systém. Jakožto opoziční strana byli si toho vědomi, že jsou především povoláni ke kritice a k potírání byrokratismu. Z tohoto zásadně opozičního stanoviska mohla být učiněna pouze jediná výjimka: zdravotnictví a sociální péče, které jsou především v zájmu proletariátu, dovolují nejen pozitivní spolupráci komunistické strany, ony ji dokonce vyžadují.“⁴⁶⁹ Tento přístup umožňoval komunistickým zastupitelům ve jménu chudých požadovat doslova nemožné a zároveň zachovávat plnou legitimitu jejich politiky.

V roce 1928 Anežka Hodinová-Spurná v Ústředním zastupitelstvu hlavního města Prahy žádala následující: „Navrhuji, aby bylo vyhověno požadavkům kolonistů tak, jak již byly zastupitelstvem města Prahy přijaty, a to: 1) aby bylo dáno právní trvání koloniím, 2.) aby byla zrušena doba trvání na určitou řadu let podle rozdělení kolonií, jak to navrhla komise obcí pražskou vyslaná do kolonií, a to pro kolonie nezávadné 90 roků, pro kolonie méně závadné 50 roků, pro kolonie závadné aspoň 10 roků, aby si mohli svoje příbytky opravit a přizpůsobit řádnému lidskému obydlí. Zrušení osmidenní výpovědi a zavedení pitné vody, světla a kanalizace do všech kolonií. Cesty do kolonií jsou za dnešního počasí přímo propastí a pro děti navštěvující školu na vzdálených předměstích Prahy přímým peklem. Proto navrhuji, aby do rozpočtu zařazena byla položka 4 milionů Kč na úpravu cest a ostatních potřeb kolonie. Když se mohlo nedávno věnovati na asfaltování Václavského náměstí celých 5 milionů Kč, může se to na kolonie dát také. Za domky, které by snad z důvodů regulačních musily býti

⁴⁶⁸ tamtéž

⁴⁶⁹ Komuna. Měsíčník pro samosprávu, Praha 10. 9. 1927.

zbourány, budiž vyplacena náhrada v plné jich ceně.“⁴⁷⁰ Tento požadavek byl plně v souladu s instrukcemi ohledně bytové krize, které vydala KSČ pro své zástupce v komunální politice: „Obecní zastupitelstva necht' žádají, aby podpora stavebního ruchu byla státem obnovena...aby byl vydán zákon o vyvlastnění vhodných pozemků stavebních...aby vydán byl zvláštní zákon proti lichvě se stavebními pozemky...aby byl vydán zákon, dle něhož by bylo možno vyvlastniti cihelny, vápenice, pískovny, ložiska hlíny, kamenné doly, cementárny a změnit je v podniky komunální...takže by bylo znemožněno jakékoliv kartelování, trustování a ziskulačná spekulace...aby obnoven byl zákon o zabírání volných obytných místností obcemi a přidělování jich rodinám...ve všech obcích, kde je bytová nouze, jsou soudruzi povinni pracovati k tomu, aby obec měla vyhotovený regulační plán a tím rozvinutí stavebního ruchu podporovala.“⁴⁷¹

V podobném duchu se snažili vést svoji politiku zastupitelé za KSČ nejen v rámci ústředního zastupitelstva, ale také v lokálních samosprávných orgánech. Na schůzi místního výboru Prahy IX odpovědného za městskou část, kde v lokalitě Vysočany stála obecní kolonie o 230 domcích a v lokalitě Prosek obdobná kolonie o 150 domcích, navrhol 10. 7. 1925 Karel Nič (KSČ) následující: „Aby bylo urgováno osvětlení cesty z Proseka do Libně. Aby byly očíslovány nouzové baráky na Proseku, ježto při nynějším stavu nelze najít adresáta při doručování úředních spisů a poštovních zásilek. Aby zavedena byla voda do vagonů a nouzových baráků na Proseku.“⁴⁷² O několik měsíců později jeho stranický kolega František Čihák navrhol: „aby ve vagonové kolonii, kde sídlí 230 rodin a jest zřízen jediný stojan na vodu bylo zřízeno více stojanů na vodu.“⁴⁷³ Podobně vyznívali návrhy komunistů i v samosprávě Prahy VIII, Prahy X a Prahy XI.

⁴⁷⁰ Projev Anežky Hodinové z 20. února 1928 In: Za novou a lepší Prahu. Dokumenty o činnosti komunistického klubu na pražské radnici, Václav Hlavsa (eds.), Praha 1957, str. 34.

⁴⁷¹ Směrnice pro práci komunistů v samosprávných sborech (obecních, okresních a zemských zastupitelstvech); NA, fond UV KSČ, družstva a komunální politika, karton 82.

⁴⁷² Zápis o III. řádné schůzi místního výboru ve Vysočanech, konané dne 10. 7. 1925; Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy I, Magistrátní úřadovna pro Prahu 1925; nezpracováno.

⁴⁷³ Zápis o IV. řádné schůzi místního výboru v Praze IX Vysočanech, 21. 8. 1925; Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy I, Magistrátní úřadovna pro Prahu 1925; nezpracováno.

Po V. sjezdu KSČ v roce 1929 však mělo dojít k radikalizaci hnutí a příklonu k antisystémovému, odmítavému postoji k institucím „buržoazní demokracie“. Stranické ústředí vydalo nové směrnice pro komunální politiku, kde bylo zdůrazněno: „Dosavadní praktická politika našich soudruhů v samosprávných sborech neodpovídá vytyčeným zásadám. Ze všech odvětví stranické práce nalézáme největší projevy oportunistu v praxi právě na poli komunální politiky...pracující lid a obzvláště nezaměstnaní dělníci a zbídačení maloročníci očekávají od našich zástupců v samosprávných sborech, že je povedou do boje...komunistická komunální politika může a musí se státi pákou k mobilisaci pracujících mas...“⁴⁷⁴ Přesto si komunisté nemohli dovolit rezignovat na požadavky sociálně slabých, kteří představovali jádro jejich členstva i elektorátu. Ve výše citovaných směrnicích pro komunální politiku mimo jiné stálo: „Bojujeme na poli sociální péče za vybudování zdravých velkých nemocnic, sanatorií, chudobinců, porodnic, sirotčinců, chorobinců a jiných sociálních ústavů...domáháme se zvláštních podpor pro chudé ženy, šestinedělky, pro nemajetné vdovy, nemanželské děti a jejich matky...podobně bezplatného stravování chudých dětí ve škole, bezplatných pravidelných lékařských prohlídek... v každé obci řádná kanalizace, řádné vodovody, elektrisace, řádná komunikace a regulace pro všechny pracující na účet bohatých...žádáme vybudování dostatečných školních budov ve všech místech, kde jsou školní děti. Školné a veškeré školské náklady, necht' platí jen kapitalisté, a to do té míry, aby žáci z chudých rodin mohli studovat zcela zdarma...“⁴⁷⁵ Po vypuknutí velké hospodářské krize se hlavním tématem komunistické komunální politiky stala nezaměstnanost – přesněji řečeno snaha prosazovat nové programy pro zlepšení životní úrovně nezaměstnaných či navyšování financování těch probíhajících.

V roce 1931 komunisté v místním výboru na Praze IX slíbili Akčnímu výboru nezaměstnaných splnění požadavků, které zahrnovaly zavedení jednorázové drahotní výpomoci 500 Kč pro ženaté, 300 Kč pro svobodné nezaměstnané a vyvařování obědů. Pokud by vyvařování nemohlo být zorganizováno, vyplácení podpory 20 Kč denně pro ženaté a 15 Kč pro svobodné a za každé dítě 10 Kč. Dále přiděl 50 kg uhlí na osobu týdně a zaplacení

⁴⁷⁴ Za bolševickou komunální politiku: směrnice pro komunální politiku KSČ: NA, fond UV KSČ, družstva a komunální politika, karton 82.

⁴⁷⁵ tamtéž

činí všem nezaměstnaným od 1. 1. do 1. 4. 1932. Opozice v místním výboru tento návrh zamítla s odůvodněním, že „místní radou přijaté požadavky Akčního výboru nezaměstnaných jsou zcela neproveditelné pro nedostatek finanční úhrady jak u obce, tak u státu a nelze tyto požadavky doporučit, ježto by tím byl dán naprosto marný slib nezaměstnaným...“⁴⁷⁶ Tento návrh byl v souladu se základní premisou komunistické komunální politiky: komunisté se nesmí řídit finanční situací obce či státu, ale jediné mírou chudoby lidu. Ve třicátých letech však tento postulát získal novou kvalitu.

Prosazování návrhů, které se v podstatě nedaly realizovat standardní cestou, se mělo stát základem pro mobilizaci protestního hnutí. Zbolševizované směrnice pro komunální politiku zdůrazňovaly, že „...komunisté vedou na poli komunální politiky houževnatý boj za denní požadavky pracujícího lidu. Ukazují však při tom, že tento boj vést nelze úspěšně, jestliže neburcujeme pracující lid sám do boje a neprosazujeme je demonstracemi...Schůze a demonstrace před podáním návrhů, hromadná aktivní účast mas při projednávání návrhů, schůze a demonstrace i po hlasování a návrzích.“⁴⁷⁷ Josef Krosnář vzpomínal, jak vedl kolektiv nezaměstnaných do budovy ministerstva ve snaze zatlačit do kouta ministra sociální péče: „Podle mínění poslanců za KSČ a jak jsme znali praxi, nebylo pravděpodobné, že by ministr byl ochoten přijmout tak početnou delegaci. Proto jsme radu, abychom z šedesáti členů zvolili deset členů delegace, nebrali jako kompromis...Sotvaže jsme se přiblížili k hlavnímu vchodu, vyhrnuli se policisté. Jen tři páni smějí vstoupit, řekl mi jejich velitel a několikrát opakoval...nás deset pánů se proti tomu ohradilo s tím, že neslevíme ani člověka...“⁴⁷⁸

Praktiky spojené s nátlakem davu sympatizantů na veřejná shromáždění byly uplatňovány již ve dvacátých letech. Stranický oběžník z roku 1925 popisuje následující události, které se odehrály v Ústředním zastupitelstvu: „Do schůze Ústředního zastupitelstva hl. Města Prahy, konané dne 9. února 1925, dostavili se na vyzvání pražští nájemníci v hromadném počtu. Galerie a lože byly přeplněny a také na chodbách, schodištích byly shromážděny zástupy lidu.

⁴⁷⁶ Zápis o schůzi místního výboru v Praze IX, konané dne 16. 12. 1931; Archiv hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy I, Magistrátní úřadovna pro Prahu; nezpracováno.

⁴⁷⁷ Za bolševickou komunální politiku: směrnice pro komunální politiku KSČ: NA, fond UV KSČ, družstva a komunální politika, karton 82.

⁴⁷⁸ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha, 1966, str. 117.

Pražská policie dostala zprávu o hromadném příchodu nájemníků, obklíčila radnici staroměstskou kordonem asi 50 strážníků...Vzdor těmto policejním opatřením dostalo se několik set nájemníků do radnice...Naši soudruzi v zastupitelstvu podali ve schůzi návrhy na řešení otázky bytové a na ochranu nájemníků, ale jakmile galerie projevila souhlas, dal čes. soc. primátor dr. Baxa galerii a lože vykliditi za silného odporu naší frakce v zastupitelstvu...ačkoliv byli návštěvníci příslušníky všech politických stran, opouštěli galerii za zpěvu Rudého praporu.“⁴⁷⁹ Ve třicátých letech se však z této taktiky stala jedna z priorit komunistické komunální politiky.

Demonstranti, kteří svojí přítomností dodávali sílu promluvám komunistické opozice, jež musela vědět, že její návrhy budou ostatními členy shromáždění smeteny ze stolu, přicházeli bojovat nejen za zájmy třídy jakožto víceméně abstraktní identity, ale hlavně za své vlastní zájmy v podobě bydlení či stabilního zaměstnání. Stejně jako se dal dočasně symbolicky dobýt prostor radnice či budovy ministerstva, bylo možné ovládnout v této rovině náměstí a ulice, a tak opanovat celé město. To byl cíl komunistického hnutí – vytvořit silný protestní kolektiv z „dělnických mas“, který otřese základy tehdejšího řádu.

4.3 Do ulic! Demonstrace jako pokus o symbolické dobytí prostoru města

Účast na shromážděních a demonstracích KSC měla být pro obyčejné členy a sympatizanty prostředkem pro řešení jejich každodenních problémů. Ať už se jednalo o snahu aktivně se účastnit debat na úrovni komunální, ale i vrcholové politiky s cílem nechat si složit účty od volených zástupců, nebo pouze o zábavu či jiné výhody. V některých případech se stranické orgány snažily, aby demonstrovat svoje sepětí s komunistickým hnutím bylo i materiálně výhodné. V roce 1922 se konal v Libni den mládeže, jehož průběh popsal časopis Komunistická mládež následovně: „Ač brali na něm účast pouze děti a členstvo skupiny mládeže, čítal průvod asi 2000 osob. Službu pořadatelskou konaly děti samy...Tento rok bylo místo vstupenek rozdáno dětem 1500 praporků. Dětem, které chodí do školy, rozdáno 400 kusů pouzder, 400 školních souprav a 400 souprav ku kreslení.“⁴⁸⁰ Můžeme rozlišit dva typy

⁴⁷⁹ Hnutí nájemníků (interní stranický materiál); NA, fond UV KSC, družstva a komunální politika, karton 80.

⁴⁸⁰ Komunistická mládež, září 1922.

masových akcí pořádaných meziválečnou KSČ. Demonstraci a masové shromáždění. Zatímco demonstrace měla vést k agresivní kritice nepřátel hnutí na místech v symbolickém vlastnictví elit státu či elit dobového kapitálu a často ke střetům s pořádkovými složkami, masová shromáždění měla utužit kolektivy komunistického hnutí a měla legální, poklidný, často až zábavný ráz. Snahu obsadit radnici a ovlivnit tak schvalování plánů pro řešení bytové krize můžeme označit za demonstraci se silným konfliktním potenciálem. Svolání dne mládeže v Libni, spojeného s rozdávaním školních potřeb, spíše za masové shromáždění. Oba tyto typy aktivizace členů a sympatizantů měly společný svorník ve snaze neustále zpřítomňovat komunistické hnutí ve veřejném prostoru. Udržet hnutí neustále přítomné v ulicích byl zásadní úkol, ke kterému byla vytvořena řada strategií, jež měly ústit v uvedené dva typy performancí dokazujících mobilizační sílu struktur KSČ.

Získat moc nad ulicemi jako by znamenalo získat na svoji stranu všechny místní obyvatele. Možnost zakreslit svoji převahu ve volebním klání na mapu, zhotovit fotografii početného demonstračního shromáždění táhnoucího hlavními třídami nebo jinak označit veřejný prostor znamenalo zhmotnit ideu ve hmatatelné, pouhým okem viditelné teritorium myšleného společenství. Pocit převahy v určité oblasti města úzce souvisel s tím, jak intenzivně zde byla vnímána síla komunistického hnutí. Symbolické vlastnictví určitých městských čtvrtí bylo ve stranickém diskurzu označováno nálepkou „Rudý“, která byla zpětně ve vzpomínkách aktivistů uváděna s náležitou hrdostí: „Rudá 14, Rudá Michle, Rudá Krč – kdo ze starých komunistů by se nepamatoval na tato slova, která na jedné straně byla pro komunisty odměnou za jejich práci jako udělené vyznamenání a na druhé straně naháněla strach buržoazii...“⁴⁸¹

Prostor byl označován mnoha různými způsoby. Již pouhé veřejné čtení komunistických tiskovin se v rovině nezamýšlených důsledků jednání stalo určitým zpřítomněním mezinárodního komunismu. Benedikt Anderson poznamenal, že četba novin „provádí se v tichém soukromí, v tichém doupěti lidského mozku ohraničeného lebkou. Každý komunikant si je přesto velmi dobře vědom, že obřad, který provádí, kopírují současně tisíce jiných komunikantů, o jejichž existenci je zcela přesvědčen, přestože o jejich identitě nemá ani potuchy...Jaký lepší symbol bychom mohli vymyslet pro sekulární historicky zaznamenávané

⁴⁸¹Cestou boje, vzpomínky na revoluční činnost komunistů v Michli, Nuslí, Krči, Pankráci, Lhotce, Podolí a Bráníku, Praha 1961, str. 7.

společenství vytvořené v představách?⁴⁸² Již jen titulní strany nabité symbolickými výrazovými prostředky vystavené na odív při tichém čtení nikoho nenechávaly na pochybách ohledně politické orientace čtenáře. Nejen obsah komunistických novin, ale i ritualizované každodenní čtení dávalo čtenáři jistotu, že je součástí velkého společenství lidí se stejným viděním světa.

Naopak zamýšlenou, plánovitou strategií, jak do ulic vepsat připomínky komunistické síly, bylo vytváření mement z politických hesel – komprimovaného ideologického diskurzu KSČ. Komunističtí aktivisté trávili před významnými politickými událostmi celé noci malováním velikých hesel na fasády domů, čímž chtěli docílit toho, aby si ranní chodci uvědomili, že Praha je „Rudá“. Antonie Sýkorová vzpomínala, že „naši soudruzi celé noci malovali hesla. Malovali jsme hesla na každou ohradu, na zdi...malovali na šance...s. Satrapa sám omaloval celý blok a druzí soudruzi hlídali policajty. Policie měla vždy silnou pohotovost, v noci nás honili, ale od jedné ohrady nás vyhnali a druhá parta malovala již jinde.“⁴⁸³ Podobně byly šířeny plakáty a letáky. Hnutí Rudých průkopníků mělo doslova zaplavit školy svými tiskovinami, letáky a vzkazy, a tím nad ní převzít symbolicky kontrolu. Organizační interní časopis Vůdce třetí generace radil: „Kromě školního časopisu vydáme ještě jiné věci. Papírové vlašťovky, školní telegramy, letáčky nebo koupíme gumovaný papír, rozstříháme jej na malé lístky, na které napíšeme naše hesla a pak je zalepíme na různé předměty. Ku příkl. jsou-li lavice plny štěrbin nalepíme na ně lístky s tímto obsahem: Žádáme, aby lavice byly ohoblovány!“⁴⁸⁴

Jinou strategií s podobným cílem, tedy zpřítomnit myšlenku revoluce v centru města, byla umělecká performance skupin agitpropu. Karel Jiráček vzpomínal, jak sympatizující pouliční umělce přesvědčil k propagaci KSČ. Zatímco dříve byli tito hráči přesvědčeni, že musí dát publiku populární melodie, aby byli náležitě finančně oceněni, Jiráček a ostatní členové jeho skupiny agitpropu přišli s alternativní strategií: „Na uvedené šlágry jsem napsal parodie. Na

⁴⁸²Benedict Anderson: Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu, Praha 2008, str. 50.

⁴⁸³Vzpomínka Antonie Sýkorové, Cestou boje. Vzpomínky na revoluční činnost komunistů v Michli, Nuslích, Krči, Pankráci, Lhotce, Podolí a Bráníku, Praha 1961, str. 93.

⁴⁸⁴ "Vůdce třetí generace" samizdatový materiál dětského byra; Národní archiv sbírka organizací mládeže, karton 46.

melodii Já mám devět kanárů jsem napsal parodii, v níž jsem si vzal na mušku známé korupčníky...V parodii Kukačka zakukala jsem zkarikoval vůdce sudetských Němců Henleina...nyní vydělají [nezaměstnaní členové agitpropu, kteří se živili jako pouliční umělci] víc peněz, než když zpívali pravé šlágry. Když se objeví strážce zákona změni text a jedou dál, jako by se nechumelilo.“⁴⁸⁵ Skupiny agitpropu hrály na veřejných místech krátká představení či jen vyvolávaly hesla a recitovaly komunistické básně.⁴⁸⁶ Zatímco na periferiích jejich performance utužovaly třídní vědomí zdejších sympatizantů, v centru města dokazovaly životnost komunistického hnutí. Již citovaný Karel Jiráček zapsal do svých pamětí text jedné z krátkých satir přednášených přímo na ulici:

„Rozšířili jsme svůj arzenál zbraní o novou formu, o epigramy a krátké satiry. Jimi bylo možno rychleji reagovat na vzniklou situaci. Zpravidla je přednášeli dva členové souboru a měly hned od začátku u posluchačů velký úspěch jako pouťoví vyvolávači...Jeden pranýřoval sociální demokraty, kteří si postavili honosné vily a skromně je nazývali pouhými psími boudami.

Kdo pracuje pro lid
a lne k rodné hroudě,
k stáru pomůže si
k nějaké psí boudě
jiní zase mají
boudy za paláce
inu rostly
z velikosti práce
závistiví lidé
bolševická chátra
tvrdí, že ty boudy
mají čtyři patra
....
at' dokáže každý
jak nabyt tu boudu

já však na to:
nač takovou vodu
čím je větší pes,
tím má větší boudu“⁴⁸⁷

Kritický diskurz o sociálních demokratech tak byl prodán či doslova vnucen všem přítomným ve veřejném prostoru.

⁴⁸⁵ Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 90–91.

⁴⁸⁶ Analogicky působily skupiny agitpropu v ulicích meziválečného Berlína. Viz Richard Bodek: Proletarian Performance in Weimar Berlin: Agitprop. Chorus and Brecht, Columbia 1997.

V rámci velkých propagačních kampaní strany měly být všechny uvedené strategie kombinovány tak, aby se strana stala doslova všudypřítomnou. Redakce časopisu Reflektor se v roce 1928 snažila přenášet do českého prostředí zkušenosti KPD s pořádáním předvolebních kampaní: „Veliký význam má agitace před závody a agitace pouliční...Jakákoliv ostýchavost musí jít stranou, neboť, chceme-li dobýt světa, nesmíme se ostýchatí dobýt ulice. Nelze se ovšem spoléhat jen na pouhé vylepování plakátů a letáků...Velmi se ve volební agitaci osvědčily originální agitační průvody, vozy atd. Zejména soudruzi v Německu mají v tomto směru cenné zkušenosti. Neomezili se ovšem jenom na to, aby projížděli ulicemi na vozech, opatřených oficiálními plakáty, a aby rozdávali nebo rozhazovali letáky. Zhotovili si sami vlastní agitační materiál: velké obrazy, karikatury protivníků, transparenty, standarty, vypravili agitačně – alegorické vozy...Rovněž i u nás při posledních volbách do parlamentu bylo místy použito některých těchto prostředků...na mnohých místech čiperní soudruzi pomáhali tím, že vhodnými pásy přelepovali nápisy na plakátech protivníků...“⁴⁸⁸

Z uvedených příkladů vyplývá, že komunistická aktivita směřující k symbolickému ovládnutí městského prostoru narážela na překážky, které jí kladli političtí rivalové a státní disciplinační orgány. Podobné tenze byly logické. Zatímco ve volebních kampaních si politické strany navzájem konkurovaly, antisystémová povaha komunistického působení mobilizovala policii a četnictvo. Většina dokladů o vyostřených předvolebních konfliktech se týká srážek s hnutím Jiřího Stříbrného a národními demokraty (od 1934 Národní sjednocení) – v očích komunistů institucionalizovaným fašismem a buržoazií. Jan Písek vzpomínal na sabotáž kampaně Národního sjednocení následovně: „Na prsou měli nápis Mladé národní sjednocení. Agitovali před volbami. Měli malé aerovky a jezdili s nimi po Václavském náměstí. Na autech byly prapory s velkým N...když ty jejich aerovky s prapory přijížděly, řekli jsme si, že jim je převrátíme a dolů po náměstí už nedojedou...z obou stran jsme vyběhli a aerovku, která jela pomalu, převrátili...“⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Karel Jiráček: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha 1971, str. 75–76.

⁴⁸⁸ Reflektor, číslo 21, ročník 1928.

⁴⁸⁹ Vzpomínka Jana Píska, Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961, str. 59.

Policie byla v komunistickém diskurzu označena za ochránce „buržoazního státu“, a proto jí bylo potřeba symbolicky porazit spolu s kapitalisty. Anna Horníková vzpomínala, jak za pomoci dětí z oddílu Rudých průkopníků symbolicky přeznačovali klíčová místa ve městě: „Děti z bojiště dokázaly polepit letáky i nálepkami komisařství v Krakovské ulici i auta nenáviděných buržoustů před kavárnami na Václavském náměstí... Tam kam by nikdo nemohl jít splnit úkol, aby nebyl hned zatčen, určitě se dostaly děti průkopníci. Proto byly do oddílu posílány balíky letáků.“⁴⁹⁰ Letáky nalepené na policejním komisařství či automobilech „buržoustů“ již neměly šířit své původní sdělení, ale měly prokázat smělost a symbolickou převahu komunistů nad třídním nepřítelem.

Samozřejmě, že existovaly i méně konfliktní cesty, kterých komunisté využívali, aby se dostali do typicky středostavovských městských čtvrtí. Jednou z legálních akcí byla například stavba tělocvičny FDTJ na Vinohradech, nebo expozice stejné organizace v Průmyslovém paláci. O této výstavě psal komunistický tisk velice sebevědomě: „...v Průmyslovém paláci nejsou dnes vystavena skvostná auta či jiné, dělnictvu nedostupné předměty, jím samým vyrobené, ale je to výstava dělnická, komunistická. Pracné výrobky, vyrobené neumělou rukou samouka, vystaveny na místě dřívějších klenotů a šperků, rudá vlajka vystřídala nacionální prapor. Tak tomu bude i až zaměníme výstaviště za pražský hrad.“⁴⁹¹ Byla to však politická stávka a demonstrace, která v očích elit hnutí představovala autentický třídní boj a první krok k revoluci.

Stávka byla ideologicky definovaným bojem proti kapitálu. Odepření práce znamenalo útok na vykořisťování a zároveň nabízelo příslib propuknutí generální stávky, zhroucení celého řádu a následné revoluce.⁴⁹² Továrna byla symbolickým prostorem, kde se, dle komunistů, koncentrovalo utrpení dělnictva a skrze vykořisťování dělnické práce se multiplikoval

⁴⁹⁰ Anna Horníková: Rudí průkopníci, Praha 1972, str. 16, 96.

⁴⁹¹ Komunistická mládež, říjen 1923.

⁴⁹² Takto byla stávka nahlížena hlavně v první polovině třicátých let, kdy se prosadila tzv. Nová stávková strategie. K problematice viz Bohumil Melichar: Stávka textilních dělníků ve Strakonících v roce 1933. Hospodářsko-sociální konflikt v průběhu velké hospodářské krize, bakalářská práce, vedoucí Jakub Rákosník, FF UK, Praha 2015, str. 63–73 nebo Jan Mlynárik: Nová štrajková stratégia a štrajk severočeských textilákov roku 1929, ČsČH 1966, str. 703–737.

kapitalismus. Stávka na určitou dobu vyvlastnila továrnu z tohoto režimu a dala ji do rukou dělníkům. Stala se tak pomyslnou pevností, kterou komunisté bránili před návratem „vykořisťovatelů“ podporovaných stávkokazi. Anna Horníková vzpomínala, jak podobná obrana probíhala: „No stávkokazi. Vozí je tam v noci, a když je odpoledne vezou ven, ani konec práce siréna nezahouká. Vrata se rozletí a autokary vyjedou jako dravci...vrata se rozlétla a v tu chvíli se vyřítily ze všech stran děti, chlapci i děvčata. Kamení prší na autokary, lidé křičí...najednou přes prázdné prostranství utíká od budky Karel a za ním Baryk [řeznický pes, kterého děti použily jako transparent]. Na krku se mu houpá bílá cedule a na ní je rudý nápis: „Jsem pes, ale stávkokaze nedělám“. Karel se někam ztratil a pes ho hledá, proplétá se mezi lidmi, ti křičí, smějí se...“⁴⁹³ Popsaná praxe boje proti stávkokazům byla opět směsí násilí, politicky motivovaného vandalismu a karnevalového posměchu.

Stejně důležitým prostorem, jako prostor továrny, bylo v mentalitě přesvědčeného komunisty městské centrum, kde byly utráceny peníze vydělané kapitalizací dělnické práce. Ve smyslu nemravného luxusu a centra nablýskané otrocké práce číšníků a kuchařů – dělníků zajišťujících buržoazní rozkoš – se o Příkopech a Václavském náměstí vyjadřoval Géza Včelička ve svém románu „Kavárna na hlavní třídě“: „Václavské náměstí, to bylo srdce města. To byl naprostý střed matičky Prahy. Václavské náměstí, to byl ten pravý bulvár dobře si žijící části pražských obyvatelů. To byla největší a nejhonosnější ulice hlavního města...Tady žili jen bankéři, továrníci, lékaři, právníci a obchodníci. Zde byla největší kina, kavárny a jídelny města. Cukrárny, vinárny, tančírny, divadélka a kabarety. Tady svítilo ponejvíce neonové světlo...po žebříku vystavěném z peněz, úsměvů a flirtu, stoupali tu bohateci do pozemského ráje. Ano, za peníze jsi zde dostal všechno. Jídlo a pití, vzrušení a zábavu, duši i tělo...hladovcům a lidem bez domova svítily lačností oči jako zvířatům, když zřeli za oknem čistě prostřené stoly a u nich dobře oblečené a pěstěné lidi, pojídající chutné polévky a příkrmy...Jo, panečku: to Václavské náměstí, ta pražská hlavní třída, to je pěkná děvka! Pěkná holka pro všechno, která snese i tu nejhorší a nejnehoráznější lež...“⁴⁹⁴

⁴⁹³ Anna Horníková: Rudí průkopníci, Praha 1972, str. 101–102.

⁴⁹⁴ Géza Včelička: Kavárna na hlavní třídě, Praha 1963 (první vydání 1932), str. 95–101.

Takto definovaný prostor představoval pomyslné centrum třídního boje. Největší komunistické demonstrace se nekonaly na periferii, kde leželo centrum politické síly komunistického hnutí – to byl prostor pro masová shromáždění utužující vnitřní soudržnost. Demonstrace se konaly v samém centru města. Účelem demonstrace bylo ironizovat sociální a materiální nerovnost. Transparenty a ostatní symboly vynášené do ulic byly esencí komunistického ideologického diskurzu. Josef Krosnář vzpomínal na jednu z demonstrací hnutí nezaměstnaných, jejímž hlavním tématem bylo zesměšnění charitativní péče – v tomto případě sbírky teplých oděvů pro nezaměstnané konané v zimě roku 1932: „Přitom jsme nemínili dělat divadlo, ale demonstraci. Chodci byli nejdřív trochu překvapeni. Všichni se zájmem a mnozí se sympatiemi se dívali na skupiny nezaměstnaných, kteří jim připomínali žebráckou operu...Na příkopech a Václavském náměstí bylo tenkrát mnoho exkluzivních modelových krejčovských salónů, klenotnictví a lahůdkářských obchodů, před jejichž výklady korzovala pražská smetánka. Do toho jsme vpadli se svou demonstrací. Jeden měl na svých rozbitých polobotkách darované psí dečky, druhý si vykračoval ve stoletém fraku nebo čamaře, na třetím plandala od molů prožraná krajková pláštěnka. Na hlavy si nezaměstnaní posadili cylindry a buřinky z léta páně...“⁴⁹⁵ Popsaný karnevalový průvod skončil poté, co jej násilně rozpustila policie.

Obrázek 12

demonstrace zaplavila městské ulice; Reflektor č. 7, 1928

⁴⁹⁵ Josef Krosnář: Zlaté pražské časy, Praha 1966, str. 37–38.

S určitým podezřením přistupovaly státní disciplinační složky ke všem komunistickým shromážděním. Řada účastníků povolených prvomájových průvodů vzpomínala na policejní kontroly a zabavování některých transparentů, jejichž obsah byl označen za závadný. Géza Včelička vzpomínal, jak se demonstranti dopředu připravovali na opotřebovovací boj s policií o právo promlouvat ve veřejném prostoru: „Oslava prvního máje v Praze II se připravovala ve Vojtěšské ulici U Černých...Hosté se ten den zpravidla museli spokojit s pobytem ve výčepu, protože obě místnosti se rychle proměňovaly v truhlářskou, malířskou, lepičskou a jinou dílnu. Soudruzi tu kreslili a malovali, lepili a řezali, sbíjeli a klížili na papír, plátno i tuhou lepenku protiměšťácké karikatury, pěticipé hvězdy, kladiva a srpy, revoluční a proletářské nápisy, hesla, pobídky, varování a výzvy. A některá hesla byla i prozíravě dělána hned dvojmo, aby zabavený revoluční nápis mohl být rychle upevněn znovu a vztyčen nad hlavami.“⁴⁹⁶ Oslavy prvního máje byly v symbolické rovině tak závažnou festivitou, že se komunisté svoji účast snažili uhájit všemi prostředky. Stranický oběžník z roku 1929 shrnul organizační přípravy, které měly mobilizovat co největší počet sympatizantů a dostat je do centra města: „V posledním týdnu před 1. májem organisujte z mládeže agitační skupiny, které by vyvolávaly před závody, při odchodu dělníků z práce, revoluční hesla a výzvy pro účast na komunistickou demonstraci. V předvečer 1. máje organisujte iniciativní skupiny, které budou dům od domu, byt od bytu provádět agitaci...obvody, kde existuje odbor cyklistů JPT [Jednotná proletářská tělovýchova] stanoví v dohodě s vedením odboru tří člennou četvu cyklistů pro kurýrní spojovací službu k dispozici hlavním pořadatelům...za každým praporem, aby šla alespoň menší skupina dělníků v pracovních modrých oblecích...zorganizujte skupiny mládeže, soudruhů a soudružek, aby se ihned cvičily ve zpěvu revolučních písní a sborovém vyvolávání hesel. Hesla Vám budou v nejbližších dnech zaslána...veškeré hudby, které budou při demonstraci použity, musí bezvýhradně hrát revoluční pochody a písně...letáky všeobecně budou vydávány I. krajem. Mimo tyto vydejte v posledním týdnu před 1. májem krátké vlastní letáčky.“⁴⁹⁷ Příprava symbolů, ať už v podobě praporů a transparentů, nebo nácviku zpěvu revolučních písní, měla vynést revoluci do ulic v podobě tisícového davu, a tak ukázat

⁴⁹⁶ Vzpomínka Gézi Včeličky, Strana nás dovedla k vítězství, vzpomínky komunistů, obvodní výbor KSČ, Praha 2, str. 43.

⁴⁹⁷ Oběžník vedení I. kraje obvodním vedením pražských buněk, 8. 4. 1929, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1.

vlastním členům sílu myšleného společenství a všem oponentům, že rudá hrozba je stále latentně přítomná a sílí.

Obrázek 13

demonstrace symbolicky obsazuje prostor; Pravda mládeže 1.5.1926

Negativní postoj disciplinačních složek byl vůči podobnému jednání pochopitelný. Zatímco dělnické systémové strany jako sociální demokracie či národní socialisté vynášely do prvomájového průvodu symboly integrace dělnictva do národního celku a umírněného prosazování jeho zájmů poklidnou legální cestou, komunisté přicházeli se symboly revoluce. Revoluční akt, který ze své podstaty implikuje násilí, vyžadoval pro svoji reprezentaci násilnou symboliku. V roce 1930, kdy antisystémovost KSČ kulminovala, stranické vedení propagovalo pro prvomájový průvod následující hesla: „Za chléb práci a moc!“, „Chléb hladovějícím, práci nezaměstnaným, bydlení pracujícím, všechna moc dělnické třídě!“, „Všichni pracující brání jedinou svou vlast sovětský svaz!“, „Proti vládě fabrikantů, bankéřů a velkostatkářů – za vládu dělníků a rolníků!“, „Kapitalistický stát je velkým parazitem

pracujících mas!“⁴⁹⁸ Nelze samozřejmě přehlížet, že výběr hesel a jejich obsah podléhal historickému vývoji, kopírujícímu změny politického směřování a diskurzu hnutí. Násilná revoluční symbolika a rétorika však zůstávala nedílnou součástí hnutí, byť intenzita jejího využívání byla dána aktuálními prioritami. Text pochodu „Armáda dělníků“ svými válečnými metaforami vyzýval obránce tehdejšího společenského uspořádání k měření sil: „Svědomí tohoto světa jsme, armáda odbojných vojáků, jsme slunce, vyšlé z mraků, jsme hrom, jenž zítra udeří v paláce, banky a bursy, kde nevěří nikdo na komunistický svět...“⁴⁹⁹ Zpěvem podobných revolučních písní se prohluboval zážitek demonstrantů ze síly kolektivu a zároveň docházelo k ventilování energie davu. Provolávání textu písní a politických hesel byl projev symbolického třídního boje.

Komunističtí aktivisté však nezůstávali výhradně v rovině symbolů. Meziválečný komunismus přijímal a podněcoval politicky motivovaný vandalismus jako součást revoluční činnosti. Na Václavském náměstí se, dle policejního hlášení, 15. 8. 1924 odehrálo následující: „Komunistický tábor zahájen o 6.20h. Večer za účasti 1500 osob mezi nimi většina posluchačů indiferentních...jako třetí řečník promluvil za komunistickou mládež soudr. Mauer, který pravil: Komunistická mládež jest si vědoma dnešní situace, zná své poslání a splní je...Mládež jest dnes skutečnou avantgardou revoluce. Pomstíme padlé soudruhy ze Svaljavě (podk. Rus), poteče krev za krev...tábor ukončen ¾ 8h večer, načež se komunistická mládež seřadila v počtu 600 osob za vedení předsedy komunistické mládeže v Libni Bartáka...a za zpěvu internacionály a různých komunistických písní táhl průvod Celetnou ulicí, příkopy na Václavské náměstí...Během průvodu bylo pokřikováno před reprezentačním domem Živnobanky, hotelem U zlaté husy, palácem Hvězdou, u Česk. Slova následující: Pryč s buržoasií, pryč s nynější vládou, pryč s tyranem Švehlou, hanba Kramářovi...Když průvod ubíral se kolem hotelu Zlatá husa byl vržen ze zástupu otevřený kapesní nůž, který dopadl na okno kavárny hotelu...“⁵⁰⁰ Diskurz komunistických tiskovin a projevů řečníků na schůzích a demonstracích označil kavárny, restaurace a jiné prestižní areály buržoazie za symboly nespravedlivého společenského řádu. Následně příjemci tento diskurz materializovali

⁴⁹⁸ Oběžník obvodním vedením I. kraje KSČ, NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 3.

⁴⁹⁹ Komunistická mládež, září 1923.

⁵⁰⁰ Zpráva policejního ředitelství v Praze z 15. 8. 1924; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 1.

v konkrétní snaze označené cíle zničit. Anna Horníková vzpomínala na pokus dětské skupiny Rudých průkopníků napadnout vilu amorálního „měšťáka“: „Rozestavili jsme se kolem vily. Kluci z té strany, co je zahrada, a holky z ulice. Čekáme, až jsme uviděli, jak služka nosí na stůl. Lustr jim tam zářil a my se díváme skrz záclony. A když celá rodina zasedla k večeři pěkně v teplíčku, tak to začalo. Začali jsme třískat kamením do oken ze všech stran. Nastal strašný křik a ječení. My na nic nečekali a rozprchli jsme se po kopci...“⁵⁰¹

Podobné násilí vůči majetku bylo za hranou zákona. Symbolické bourání republiky a řízená delegitimace elit, odehrávající se při každé komunistické demonstraci, byla pro představitele státu jen těžko přijatelná. Z uvedených důvodů se téměř každá pouliční manifestace komunistů zvrhla v boj o právo na ulici. Výčet akcí komunistické mládeže kolem Mezinárodního dne mládeže pořázený v roce 1928 dokládá, že zásahy policie vůči demonstrantům nebyly ničím neobvyklým: “K mezinárodnímu dni mládeže pořádáno v oblasti kraje 15 veřejných projevů, vesměs za mnohem větší účasti než v roce minulém. Tábor mládeže v Praze byl jako obvykle napaden policií...V srpnu vydalo pražské policejní ředitelství zákaz nošení uniformovaných částí oděvu, namířený proti pořadatelským sborům. Tento zákaz byl použit i při mezinárodním dnu mládeže zatčením členů modré blůzy...proti prodloužení vojenské služby a vzetí volebního práva vojákům organizovala mládež KSČ ve Velké Praze několik ilegálních projevů, při nichž došlo k srážkám s policií.”⁵⁰² Četnost konfliktů se státními ozbrojenými složkami učinila policejní brutalitu jedním z důležitých témat stranického diskurzu.

Je potřeba zdůraznit, že pouliční střety s policií byly do značné míry dány vysokou připraveností komunistických aktivistů testovat hranice přípustného. Zvláště v první polovině 30. let byla situace natolik vyhrocená, že si podobné vyjednávání hranic vyžádalo oběti na životech. Ikonický příklad představoval vývoj událostí spojených se střelbou do mladých demonstrantů, ke které došlo v Radotíně u Prahy 20. 4. 1930. Průvod členů organizace komunistické mládeže pořádaný k příležitosti tzv. „Rudých letnic“ byl na silnici zastaven

⁵⁰¹ Anna Horníková: Rudí průkopníci, Praha 1972, str. 106.

⁵⁰² Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ konané ve dnech 8. a 9. dubna 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

kordonem četníků, kteří spustili palbu a zranili pět dívek starých mezi 13 a 24 roky.⁵⁰³ Událost byla v komunistickém diskurzu vykreslena jako jednoznačný akt teroru státního aparátu vůči komunistickému hnutí. Redaktoři komunistických periodik tento příběh přetavili v obrazy zavražděného mláde. V ilegálně šířeném časopise Rudá fronta bylo otištěno vyjádření matky oběti: „Jestliže jsem byla před 20. dubnem komunistkou, budu jí nyní dvojnásob. 20. duben v Radotíně mně otevřel oči. Marně tvrdili vrazi našich dětí, že komunistická strana nese vinu za krveprolití a my matky kapitálem vydíraných dětí jsme si toho vědomy, že všechna vina padá na hlavu sociálfašistů.“ Následoval nepřímý apel k organizování protestních akcí, které už měly probíhat: „Po Radotínské vraždě otrásla pražskými závody a celou dělnickou třídou vlna rozhořčení...Radotín není náhodou. Je to článek v krvavém řetězu pronásledování revolučního dělnictva, jež je prováděno fašismem a sociálfašismem v Československu.“⁵⁰⁴ Tento přístup začlenil událost do širšího rámce komunistických strategií. Podobná prohlášení měla vyvolat u čtenářů tzv. morální šok: Skrze nečekaně šokující informace a příběhy dokazující amorálnost stávajícího řádu vyvolat emotivní nespokojenost mobilizující spontánní hněv.⁵⁰⁵ Jednání příslušníků bezpečnostních složek bylo delegitimizováno vytvořením napětí mezi popisem jejich žádoucí role obránců občanů a důrazem na jejich působení jako věrných nástrojů utlačovatelů. Pokud se četník nebo policista ocitl v této pozici, bylo přípustné proti němu použít jakýchkoliv prostředků. Uvedená interpretace událostí v Radotíně měla silný mobilizační potenciál.

Rudolf Hájek vzpomínal, že „demonstranti měli už svou taktiku. Dovedli se rozprchnout a zase shromáždit a provolávat protidrahotní hesla tam, kde to policie nejméně očekávala. Nikdo z nás však nestřílel, protože jsme neměli zbraně a nešlo o nějaký ozbrojený boj, nýbrž o svobodu projevu, o právo na ulici.“⁵⁰⁶ Komunistické tiskoviny se snažily velice často ukázat, že to byli jejich protivníci, kdo měl totální monopol na užívání násilí. V jednom z referátů pronesených k akčním výborům nezaměstnaných mělo zaznít následující prohlášení: „Policie se vyzbrojuje na potlačování nezaměstnaných obrněnými auty, slzotvornými bombami,

⁵⁰³Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), Díl 2, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935), Praha, 2002, str. 103–104.

⁵⁰⁴Rudá fronta červen 1930, Národní archiv, fond UV KSČ 1921–1945, sbírka ilegálního tisku, karton 1.

⁵⁰⁵ Jeff Godwinn a James Jaspers: Emotions and Social Movements, In: Stets, Jan E. - Turner, Jonathan H. (ed.): Handbook of the Sociology of Emotions, New York, 2007, str. 621.

⁵⁰⁶ Rudolf Hájek: Za námi cesta neschůdná. Vzpomínky odborového pracovníka, Praha 1966, str. 81.

ocelovými krunýři apod. To jsou prostředky, jimiž chce vláda měšťáků a socialistů demonstrovati svoje státnické umění...“⁵⁰⁷ Nejenže vláda držela všechny prostředky k násilnému ovládnutí, ale dokonce byla ochotná, ne-li vlastní neschopností donucená, je použít proti hnutí nezaměstnaných, jehož požadavky byly vykreslovány jako spravedlivé a plně legitimní.

Přesto policisté a četníci, byť měli jasnou mocenskou převahu, nebyli jedinými hráči, kteří využívali násilí. Komunisté si, jak bylo řečeno výše, budovali vlastní oddíly specialistů na násilí, které měly disciplinační složky státu porazit nejen symbolicky, ale i fyzicky.⁵⁰⁸ Ilegální časopis Rudá fronta v roce 1930 otiskl článek, který funkce tzv. Proletářské obrany shrnul následovně: „Právě proto, že tu nebylo páteře demonstrace, nebylo možno rychle manévrovat, opřít se útokům policie, prorazit jejich kordony, nebylo možno při účasti jistě téměř 10 000 dělníků soustřediti více než 500–1000 k jednotlivému demonstračnímu vystoupení. Nebylo možno semknouti oněch 10 tisíc dělníků v jeden celek a jejich soustředěnou a organisovanou sílu zasaditi proti státnímu aparátu...Hle, tu vidíme, proč potřebujeme prol. obranu a k čemu je nutná.“⁵⁰⁹ Střety mezi komunisty a policejními jednotkami vypadaly dle Rudé fronty takto: „V pasáži Bio Praha dochází k prudké srážce demonstrantů s civilními strážníky, kteří vlekou několik našich soudruhů na policejní komisařství...několik strážníků vytahuje revolvéry. Chumáč zatčených, strážníků, fízlů i demonstrantů válí se po zemi. Soudruhům se však už podařilo osvobodit zatčené. Jen dva zůstávají v rukou policie – jeden dělník a jeden redaktor – a jsou odváděni na policejní komisařství do Jindřišské ulice. Nyní teprve propuká Junácká síla strážníků, obušky dopadají na zatčené...“⁵¹⁰ Připravenost vzepřít se hrozbě fyzického násilí a ukořistit v podobných potyčkách část vybavení četníka nebo policisty znamenalo nejen

⁵⁰⁷ Osnova referátu k boji nezaměstnaných; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

⁵⁰⁸ K definici specialisty na násilí viz sociologickou teorii kolektivního násilí Charlese Tillyho; Charles Tilly: Politika kolektivního násilí, Praha, 2008.

⁵⁰⁹ Rudá fronta, červen 1930, Národní archiv, fond UV KSČ 1921–1945, sbírka ilegálního tisku, karton 1.

⁵¹⁰Rudá Fronta, březen 1930; NA, fond UV KSČ, ilegální tisk, karton 1.

symbolické vítězství komunistů nad buržoazním státem, ale také osobní vítězství jednotlivce spojené se získáním zvláštního kapitálu v rámci hnutí.⁵¹¹

Obrázek 14

leták vyzývající k násilným střetům s četnictvem; NA fond UV KSČ 1921-1945, sbírka letáky, kart. 8

Po období kulminace antisystémovosti mezi lety 1929–1935 přišla spolu s vyhlášením taktiky jednotné fronty změna v zaměření protestního potenciálu hnutí. Již nešlo o střety s obránci „buržoazní republiky“ – četnictvem a policií – ale o boj proti fašismu jako vnější i vnitřní hrozbě. Ze snahy rozbít revolučním jednáním demokracii se stal boj o její záchranu. Uvedené strategie na symbolické zabírání prostoru zůstaly však nadále funkční. Základní podoba demonstrací přetrvávala v nezměněné podobě, ale změnil se symboly i složení protestního kolektivu. Komunisté se snažili integrovat do širší koalice obránců demokracie. Do veřejného prostoru při demonstracích vynášeli následující hesla: „Za udržení a rozšíření demokracie!“; „Za svornou obranu nezávislosti republiky proti útočícímu fašismu!“; „Za demokratické vyrovnání a sbratření všech národů Československa!“⁵¹² V závěru sledovaného období měly být ulice stále plné komunistů, ale Praha měla být v první řadě antifašistická a až poté „rudá“.

⁵¹¹ Konkrétně na podobnou situaci vzpomínal Karel Jiráček. Viz Jiráček, Karel: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha, 1971, str. 71–73. Téměř výhradně na symbolickém kapitálu bojovníka proti buržoaznímu státu stála vysoká pozice Josefa Štětka uvnitř struktur KSČ. Viz jeho paměti: Josef Štětka: Obžalován z velezrady, Praha 1962.

⁵¹² Oběžník krajského vedení obvodním vedením KSČ (1936); NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 4.

Závěr

V říjnu 1927 probíhaly v Praze oslavy události, jež se odehrávala v zemi vzdálené téměř tisíc kilometrů. Na desáté výročí říjnové revoluce v Rusku vyšli Pražané do ulic. Dle interní zprávy KSČ události probíhaly následovně: „Přes zákaz konaly se v Praze bouřlivé projevy na Staroměstském náměstí, u Masarykova nádraží a na Žižkově, při čemž došlo k četným srážkám s policií a řada soudruhů byla zatčena. Projevu se zúčastnilo nejméně 3000–4000 členů strany. Schůze a tábory k 10. výročí pořádány ve všech pražských obvodech... 7. listopadu pořádána akademie v Lucerně za obrovské účasti. Mnoho set dělníků se do sálu přeplněného pěti tisíci účastníky ani nedostalo...”⁵¹³ Tisíce lidí tehdy demonstrovali své sepětí se zemí (SSSR) a mezinárodním politickým hnutím (KI) otevřeně podvracujícím politický a sociální řád Československa. Úkolem tohoto textu bylo nalezení příčin připravenosti nemalého množství obyvatel Prahy – hlavního města státu – otevřeně podporovat revoluci.

Podobné, z perspektivy nezaujatého diváka, zvláštní jednání nelze vysvětlit jednoduchým schématem příčiny a následku. Pohnutky voličů, sympatizantů, členů a aktivistů tvořících komunistické hnutí s centrem v KSČ byly ovlivněny mnoha navzájem se podmiňujícími faktory, které však tvořily soudržný logický systém. Rozhodnutí odvrátit se od podpory československé demokracie a bojovat proti jejím zástupcům můžeme označit za racionální. Klíčem pro pochopení této na první pohled skryté racionality je rekapitulace nabídky možných výhod a zisků z členství v komunistickém hnutí. Základním atributem všech aktivit komunistů – ať v rovině symbolů či praxí – byla tematizace nerovnosti. V rovině materiálního boje proti ní vytvářelo hnutí síť spotřebních družstev a volnočasových spolků přinášejících do světa chudých prvky životního stylu středních a vyšších tříd (sport, jazz, divadlo a jiné projevy kultury, byť specifické). V rovině symbolické pak – a tím se lišilo od sociálních demokratů – navracelo chudým sebevědomí a uschopňovalo je vést aktivní odpor proti materiální i habituální nerovnosti, která byla s rozvojem masové kultury stále silnějším existenciálním problémem.

⁵¹³ Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ konané ve dnech 8. a 9. dubna 1928; NA, fond UV KSČ, krajské oddělení Praha, karton 2.

Nabídka symbolů a diskurzivních figur produkovaných komunistickým hnutím byla pestrá a mnohvrstevnatá. Zároveň však měla logiku ve svorníku složeném z propagace symbolické hodnoty manuální práce, svobody, rovnosti a odporu vůči tehdejšímu řádu. Jak správně poznamenal Maurice Duverger: „Sympatizanti sice určité straně dávají přednost před všemi ostatními, a proto jí pomáhají, ale nesdílejí všechny její názory a odmítají tedy do ní přímo vstoupit. Uznávají, že s ní jsou v určitých případech solidární, ale není to solidarita ve všem a bez výhrad.“⁵¹⁴ Pokud konkrétního historického aktéra neoslovil komunistický diskurz o sexualitě, mohl být zaujat například narativem o vůdčí roli dělnické třídy v historickém pokroku, nebo působením aktivistů v komunální politice či v hnutí nezaměstnaných. Nemusel zpočátku souhlasit s obecnými cíli strany, ale například vstupem do spotřebního družstva ve snaze zlepšit stav rodinných financí či členstvím ve FPT, kde hledal místo pro sportovní aktivity, se nepozorovaně dostal do hnutí a stal se součástí komunistického milieu, které se ho snažilo skrze ideologický diskurz vtáhnout stále hlouběji do svého středu.

Emancipační rozměr komunistické ideologie dával obyčejnému aktérovi nástroje k vyjadřování touhy po svobodném nakládání se zisky ze své manuální práce (vykořisťování jako nepřipustný systémový jev), po svobodné volbě určující vlastní budoucnost (socialismus jako svět, kde dělníci mohou být inženýry, politiky a lékaři), po svobodném nakládání s vlastním tělem (boj za plánované rodičovství) a v neposlední řadě svobodu v přístupu ke zdrojům uznání (negace převahy buržoazního habitu). Diskurzivně vyjadřovaný příslib osvobození se stal motorem celého hnutí, který poháněl proces organizační výstavby (dodával nové voliče, sympatizanty, členy a aktivisty i v dobách krizí, např. po V. sjezdu KSČ) a zároveň multiplikoval sám sebe (organizační základna produkovala a rozšiřovala diskurzivní nosiče skrze nakladatelství, tiskárny a sítě kolportérů). Fakt relativně silné podpory komunistického hnutí nepřímo ukazuje, jak silná byla ve sledovaném období poptávka po podobném emancipačním diskurzu a jak lehce si jeho působení vytvářelo klientelu.

⁵¹⁴ Maurice Duverger: Politické strany, Praha 2016, str. 136.

Seznam a pramenů a literatury

Archivní fondy

Národní archiv, fond UV KSČ (1921–1945)

Archivní pozůstalost Josefy Slánské (v soukromém vlastnictví Marty Slánské)

Národní archiv, sbírka organizací mládeže

Vojenský historický archiv, fond Čs. Interbrigadisté 1936–1939

Periodika

Aventinský magazín, roč. 1931–1932

Hvězda československých paní a dívek, roč. 1925–1935

Kohoutek, roč. 1923–1930

Komuna. Měsíčník pro samosprávu, roč. 1923–1931

Komunistická mládež, roč. 1922–1925

Komunistka, roč. 1922–1926

Mladý bolševik, roč. 1925

Pravda mládeže, roč. 1926–1929

Proletářská solidarita, roč. 1932–1933

Reflektor, roč. 1925–1929

Revue Salon, roč. 1931

Rozsévačka, roč. 1926–1934

Rudý pondělník, roč. 1932

Úspěch, roč. 1929–1931

Včela. Věstník a výchovný list pro družstevnictví, věnovaný členům Včely, roč. 1924–1935

Vůdce, roč. 1923–1925

Výboj, roč. 1925–1930

Neperiodické prameny

- 30 let bojů a práce Včely. Zprávy za třicátý rok činnosti, Praha 1935
- Bass, Eduard: Potulky pražského reportéra (sbírka článků pro Lidové noviny a Přítomnost), Praha 1929
- Biljachin, P.: Rudá Vlčata. Dětský román ze sovětské Ukrajiny, Praha 1925
- Bláha, Inocenc Arnošt: Sociologie sedláka a dělníka: příspěvek k sociologii společenských vrstev, Praha, 1925
- Brabec, Jan: Zásady výnosné obchodní reklamy. Na základě amerických studií a zkušeností, Praha, 1927
- Brupbacher, F.: Mateřské štěstí a vyhnání plodu, Praha 1926
- Budín, Stanislav: Jak to vlastně bylo, Praha 2007
- Cestou boje. Vzpomínky na revoluční činnost komunistů v Michli, Nuslích, Krči, Pankráci, Lhotce, Podolí a Bráníku, Praha 1961
- Čapek, Karel: Obrázky z domova, Praha 1959
- Čapek, Karel: Proč nejsem komunistou, Přítomnost 4. 12. 1924
- Čapek, Karel: RUR, Praha 1920
- Čím komunisté vítězili. Ze vzpomínek pamětníků na stranickou agitační práce v Praze 4, Praha 1971
- Čím komunisté vítězili. Ze vzpomínek pamětníků na stranickou agitační práce v Praze 4, Praha 1971
- Deset let Československé republiky, díl I., Praha 1928
- Elegantní pán. Měsíčník pro pánský svět, roč. 1931–1934
- Extracts from the resolution of the the seventh comintern congress on the fascism, working-class unity, and the tasks of the comintern, In: The communist international documents, Vol. III. (1919-1943), Jane Degras (eds.), Routledge 1971
- Faun: Ve stanu divokých skautů, Praha 1924
- Fučík, Julius: Reportáže z buržoazní republiky, Praha 1981
- Gottwald, Klement: politické spisy, I. díl (1925–1929), Praha 1953
- Hájek, Rudolf: Za námi cesta neschůdná. Vzpomínky odborového pracovníka, Praha 1966
- Horníková, Anna: Rudí průkopníci, Praha, 1972
- Jiráček, Karel: El Car vzpomíná. Z historie dělnického agitpropu, Praha, 1971,

Kaplický, Václav: Princezna z Košíř, Praha 1927

Kotěra, Jan: Dělnické kolonie, Praha 1921

Krosnář, Josef: Zlaté pražské časy, Praha, 1966

Kukla, Karel Ladislav: Pražské bahno, I. díl, Pražská prostituce. Reprint vyd. z r. 1927, Praha, 2001

Landová-Štychová, Luisa: Sociálně-revoluční význam 14. října 1918, Praha 1935

Lenin, Vladimír Iljič: Stát a revoluce, Praha 1920

Manifest sedmi, In: Avantgarda známá a neznámá. Generační diskuse 1929-1931, svazek III., Praha 1970

Marx, Karl a Fridrich Engels: Manifest komunistické strany, dostupné online na http://pvpravda.cz/wp-content/uploads/2015/06/Manifest_komunisticke_strany.pdf

Nečasová-Poubová, Marie: Školní prospěch a sociální poměry dítěte, Praha 1929

Opočenský, Gustav: Lidé periferie. Z kroniky drobných lidí, Praha 1922

Paříž volá k milionům: Lidová fronta vítězí, Praha 1935

Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou (tzv. Wahingtonská deklarace z 16.10.1918), In: Gronský, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I. Díl, 1914-1945, Praha 2005

Protokol II. Řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31.10.-4.11.1924, Praha 1983

Protokol III. Řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26.9.-28.9.1925, Praha 1967

Protokol V. řádného sjezdu komunistické strany Československa 18.2.-23.2. 1929, Praha 1978

Protokol VI. řádného sjezdu KSČ 7.-11.3.1931, Praha 1931

Protokol VII. Sjezdu Komunistické strany Československa, 11.-14.4.1936, Praha 1967

Protokoly sjezdů KSČ I. ustavující a slučovací sjezd KSČ r. 1921, Praha 1958

Rolandová-Holstová, H.: Vývoj společnosti a osvobození ženy, Praha 1924

Shaw, Bernard. Pygmalión: [romantická hra o pěti dějstvích], Praha, 2007

Skružný, Josef. Falešná kočička: Veselohra o 3 děj. Praha, 1924

Slánská, Josefa: Zpráva o mém muži, Praha 1990

Statistická příručka republiky Československé, svazek III., Praha 1928,

Statistická ročenka republiky Československé, Praha 1936

Strana nás dovedla k vítězství. Vzpomínky komunistů, Praha 1961

Štětka, Josef: Obžalován z velezrady, Praha 1962

Švermová, Marie: Vzpomínky, Praha 2008

Tožička, Bohumil (eds.): Státní svátek (28. říjen). Sbíрка proslovů, recitací, scén, her, vzpomínek, hesel a nápisů, Praha 1932

Včelička, Géza: Černá píseň, Praha 1958

Včelička, Géza: Kavárna na hlavní třídě, Praha 1963

Wolker, Jiří: Těžká hodina, Praha 1922

Za novou a lepší Prahu. Dokumenty o činnosti komunistického klubu na pražské radnici, Václav Hlavsa (eds.), Praha 1957

Zemanová, Oldřiška: Moderní domácnost. Trochu ideí a trochu praxe, Praha 1928

Zetkinová, Klára: Úkoly komunistek, Praha 1924

Filmy

Aelita: Queen of Mars, režie Jakov Protazanov, Mezharšpom SSSR 1924

Falešná kočička, režie Vladimír Slavinský, Elektra, 1937

Hej Rup, režie: Martin Frič, Československý státní film 1934

Madla z cihelny, režie Vladimír Slavinský, AB 1933

Modern times, režie Charlie Chaplin, United Artists 1936

Muži v offsidu, režie Svatopluk Innemann, AB 1931

Praha v záři světél, režie Svatopluk Innemann, 1928, dostupné online na <https://www.youtube.com/watch?v=fefcKaVg6gE&t=233s>

Pudr a Benzin, režie Jindřich Honzl, Gaumont 1931

To neznáte Hadimršku, režie Karel Lamač, Martin Frič, Elektrafilm 1931

Literatura

Adorno, Theodor: Schéma masové kultury, Praha 2009

Anderson, Benedict: Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu, Praha, 2008

- Barthes, Roland: *Mytologie*, Praha 2004
- Bělina, Pavel: *Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha 1998
- Beneš, Jakub: *Workers and Nationalism. Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890-1918*, Oxford University press 2016
- Bodek, Richard: *Proletarian Performance in Weimar Berlin: Agitprop. Chorus and Brecht*, Columbia 1997
- Bourdieu, Pierre: *Teorie jednání*, Praha 1998
- Budský, František: *Historie dětského pokrokového hnutí. Příspěvek k dějinám dětského hnutí*, Praha 1961
- Burke, Peter: *Co je kulturní historie*, Praha 2011
- Cabada, Ladislav: *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*, Plzeň 2005
- Camus, Albert: *Mýtus o Sysifovi*, Praha 1995
- Český hraný film, svazek II. (1930–1945), Praha 1998
- Deyl, Zdeněk: *Sociální vývoj Československa 1918-1938*, Praha 1985
- Duverger, Maurice: *Politické strany*, Praha 2016
- Fasora, Lukáš: *Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900-1920*, Brno 2015
- Fawler, David: *The First Teenagers: The Lifestyle of Young Wage-earners in Interwar Britain*, London and New York 1995
- Fitzpatrick, Sheila: *Everyday Stalinism. Ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*, Oxford university press 2000
- Foucault, Michel: *Dějiny sexuality II. Užívání slastí*, Praha 2003
- Foucault, Michel: *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha, 1993
- Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Praha, 2000
- Frankl, Michal: *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938*, Praha 2008
- Galandauer, Jan: *Bohumír Šmeral 1914-1941*, Praha 1986
- Hallas, Duncan: *The Comintern. A History of the Third Internaciomal*, Chicago 1985
- Heimann, Mary: *Czechoslovakia: the state that failed*, Yale university, 2009

- Holubec, Stanislav: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době, Plzeň 2009
- Horská, Pavla: Druhá průmyslová revoluce, Praha 1965
- Hrubec, Marek a kol.: Etika sociálních konfliktů. Axel Honneth a kritická teorie uznání, Praha 2012
- Hunt, Lynn: Francouzská revoluce. Politika, kultura, třída, Brno 2007
- Chartier, Roger: Na okraji útesu, Červený Kostelec 2010
- Jones, Jill: Empires of Light: Edison, Tesla, Westinghouse, and the race of Electrify the World, Random house Publishing Group 2013
- Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský, Praha 2009
- Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938), svazek I., Vznik, budování a zlatá éra republiky, Praha 2003
- Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938), svazek II., Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935), Praha 2002
- Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918-1938), svazek III., O přežití a o život (1936-1938), Praha 2003
- Kohout, Jiří a Jiří Vančura: Praha 19. a 20. století. Technické proměny, Praha 1986
- Kořalková, Květa: Hnutí nezaměstnaných v Československu v letech 1929-1933, Praha 1962
- Koselleck, Reinhart: Futures past. On semantics of historical time, New York 2004
- Kosík, Karel: Dialektika konkrétního: studie o problematice člověka a světa, Praha, 1966
- Kotkin, Stephen: Magnetic mountain: Stalinism as a civilization, Berkeley 1997
- Kubů, Eduard a Jaroslav Pátek: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000
- Kučera, Rudolf: Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918, Praha 2013
- Kybalová, Ludmila: Od zlatých dvacátých po Diora, Praha 2009
- Landes, David: The Unbound Prometheus. Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present, Cambridge 1969
- Leach, William: Land of Desire: Merchants, Power, and the Rise of New American Culture, New York 1993
- Lenin, Vladimir Iljič: Imperialismus jako poslední stadium kapitalismu, Praha 1972

- Mareš, Petr: Sociologie nerovnosti a chudoby, Praha 1999
- Marx, Karl: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, Praha 1978
- Marx, Karl: Kapitál. Kritika politické ekonomie, díl I., Praha 1954
- McDermott, Kevin a Jeremy Agnew: Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry, Praha 2011
- Menclová, Jarmila: Vítězný sjezd, Praha 1959
- Moore, Barrington: The social bases of obedience and revolt, London, 1978
- Nechvátal, Martin: 15. 5. 1921 – založení KSČ: ve službách Kominterny, Praha 2002
- Pejčoch, Ivo: Armády československých politiků. Československé polovojskové jednotky 1918-1945, Cheb 2009
- Průcha, Václav: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, Brno 2004
- Pullmann, Michal: Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu. Praha 2011
- Rákosník, Jakub a Jiří Noha: Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929-1934, Praha 2012
- Rákosník, Jakub a Radka Šustrová: Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989, Praha 2016
- Rákosník, Jakub: Odvrácená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918-1938, Praha 2008
- Reiman Pavel a kol.: Dějiny komunistické strany Československa, Praha 1961
- Rupnik, Jacques: Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci, Praha 2002
- Said, Edward: Orientalismus. Západní koncepce orientu, Praha, 2008
- Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu, Praha, 2005
- Szczepanik, Petr: Konzervy se slovy: počátky zvukového filmu a česká mediální kultura 30. let, Brno 2009
- Šanderová, Jadwiga: Sociální stratifikace, Praha 2004
- Šanderová, Jadwiga: Sociální stratifikace, Praha, 2004
- Štemberk, Jan: Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu, Pelhřimov 2009
- Švec, Michal: Komunální politika ve Velké Praze: obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923-1938, Praha 2012

Talmon, Jacob: O původu totalitní demokracie: politická teorie za Francouzské revoluce a po ní, Praha 1998.

Thompson, Edward Palmer: The Making of English Working Class, Harmondsworth, 1978

Tilly, Charles: Politika kolektivního násilí, Praha 2008

Tůmová, Vanda: Pražské nouzové kolonie, Praha 1972

Uchalová, Eva: Česká móda 1918-1939: elegance 1. republiky, Praha, 1996

Vošahlíková, Pavla: Zlaté časy české reklamy, Praha 1999

Wögerbauer, Michael, Petr Píša, Petr Šámal a Pavel Janáček: V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře: 1749–2014, Praha 2015

Yalom, Marilyn: A History of the Wife, New York 2001

Yurchak, Alexei: Everything was forever, until it was no more: the last Soviet generation, Princeton University Press, 2006

Závěrečné práce

Lomíček, Jan: Vnější a vnitřní faktory utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu, vedoucí práce Jiří Štaif, Praha FFUK 2016

Matysková, Hana: Komunistky ve 20. letech, disertační práce, vedoucí práce Jana Čechurová, FF UK 2012

Melichar, Bohumil: Stávka textilních dělníků ve Strakonících v roce 1933. Hospodářsko-sociální konflikt v průběhu velké hospodářské krize, bakalářská práce, vedoucí Jakub Rákosník, FF UK, Praha 2015

Reindlová, Nikola: Rudé právo 1920–1929. Od Lidového domu po bolševizaci KSČ, bakalářská práce, vedoucí Roman Vondra, FHS UK 2011

Rys, Jiří: Rakouská emigrace v Československu 1934-1939, bakalářská práce, vedoucí Ondřej Vojtěchovský, FF UK 2016

Střelec, Jakub: Spolek právníků „Všehrd“ ve 20. letech 20. století, vedoucí práce Magdalena Pokorná, FF UK, Praha 2015

Články

Pierre Bourdieu: The forms of Capital, In: Handbook of theory and research for the sociology of education, John Richardson (eds.), New York 1986.

Dawsonová, Laura Lee: Od dějin žen k dějinám genderovým, In: Jak se píšou dějiny: teorie a praxe, Brno 2016

Foucault, Michel: Řád diskurzu. Nástupní přednáška na College de France 2.12.1970, In: Diskurz, autor, genealogie, Praha, 1994

Geršlová, Jana: Obchodní domy – chrámy konzumu. Historie prvních obchodních domů v Evropě, In: Acta Oeconomia Pragensia, roč. 15, č.7, 2007

Godwin, Jeff a James Jaspers: Emotions and Social Movements, In: Stets, Jan E. - Turner, Jonathan H. (ed.): Handbook of the Sociology of Emotions, New York 2007

Goldschläger, Alain: Towards a Semiotics of Authoritarian Discourse, In: Poetics Today, Vol. 3 No 1, Types of the Novel Semiotics of Social Discourse (Winter, 1982)

Harna, Josef: Profesní a věková struktura členů poslanecké sněmovny Národního shromáždění z období první Československé republiky (Příspěvek k typologii politických stran); In: Studie k moderním dějinám: sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Josef Harna a Petr Prokš (eds.), Praha 2001

Heumos, Peter: Strukturální prvky první Československé republiky, Soudobé dějiny 2, 1995

Jakl, Tomáš: Zaplat'te...Financování KSČ v roce 1936 v radiodepeších Kominterny, Paměť a dějiny 2016/03

Kárník, Zdeněk, Fenomén první republiky v proudu dějin, Soudobé dějiny II/2-3

Kemnitz, Thomas Milton: The Cartoon as a Historical Source, In: The Journal of Interdisciplinary History, Vol. 4. No 1., The Historian and the Arts (Summer, 1973)

Mlynárik, Jan: Nová štrajková stratégia a štrajk severočeských textilákov roku 1929, ČsČH 1966

Nedvěd, Jiří: „Verbování“ československých dobrovolníků do mezinárodních brigád a jejich cesty do Španělska, Historie a Vojenství, č. 3/2016

Pullmann, Michal: Habitus a třídy. Výzva kulturní sociologie Pierra Bourdieu pro sociální dějiny (z pohledu německých sociálních věd), Cahiers du CEFRES, 2003

Rákosník, Jakub: Zásady ochrany a boje nezaměstnaných v kontextu programu KSČ, In: Zdeněk Kárník, Jiří Kocian, Jaroslav Pažout, Jakub Rákosník (eds.): Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu I., Praha 2003

Sabrow, Martin: Consent in the Communist GDR or How interpret Lion Feutwangers blindness in Moscow 1937, In: Popular opinion in totalitarian regimes: fascism, nazism, communism, Paul Corner (eds.), Oxford university press 2009

Scott, Joan W.: Gender: A useful Category of Historical Analysis, In: The American Historical Review, Vol. 91, No. 5 (Dec. 1986)

Sommer, Vitězslav: Revoluce nebo spolupráce?: KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny 1934–1935. In: Zdeněk Kárník, Jiří Kocián, Jaroslav Pažout, Jakub Rákosník (eds.): Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu VI., Praha 2009

Strmiska, Maxmilián: Demokracie, extremismus a antisystemová orientace, In: Politický extremismus a radikalismus v České republice, ed. Fiala, Petr, Brno, 1998

Véda, Rudolf: „Sedm našich kamarádů“. Ke konfliktu mezi levicovými intelektuály v době bolševizace KSČ, In: Český a slovenský komunismus (1921-2011), Jan Kalous a Jiří Kocián (eds.), Praha 2012

Vošahlíková, Pavla: Dvacátá léta v české reklamě, In: Studie k moderním dějinám: sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Josef Harna a Petr Prokš (eds.), Praha 2001

Wala, Michael: Masová a světová kultura, In: Dějiny světa. Globální dějiny od počátků do 21. století, svazek 6 Globalizace od roku 1880 do dneška, Hans Ulrich Thamer (eds.), Praha 2014

Weber, Max: Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání, In: Max Weber. Metodologie, sociologie a politika, Miloš Havelka (eds.), Praha 2009